

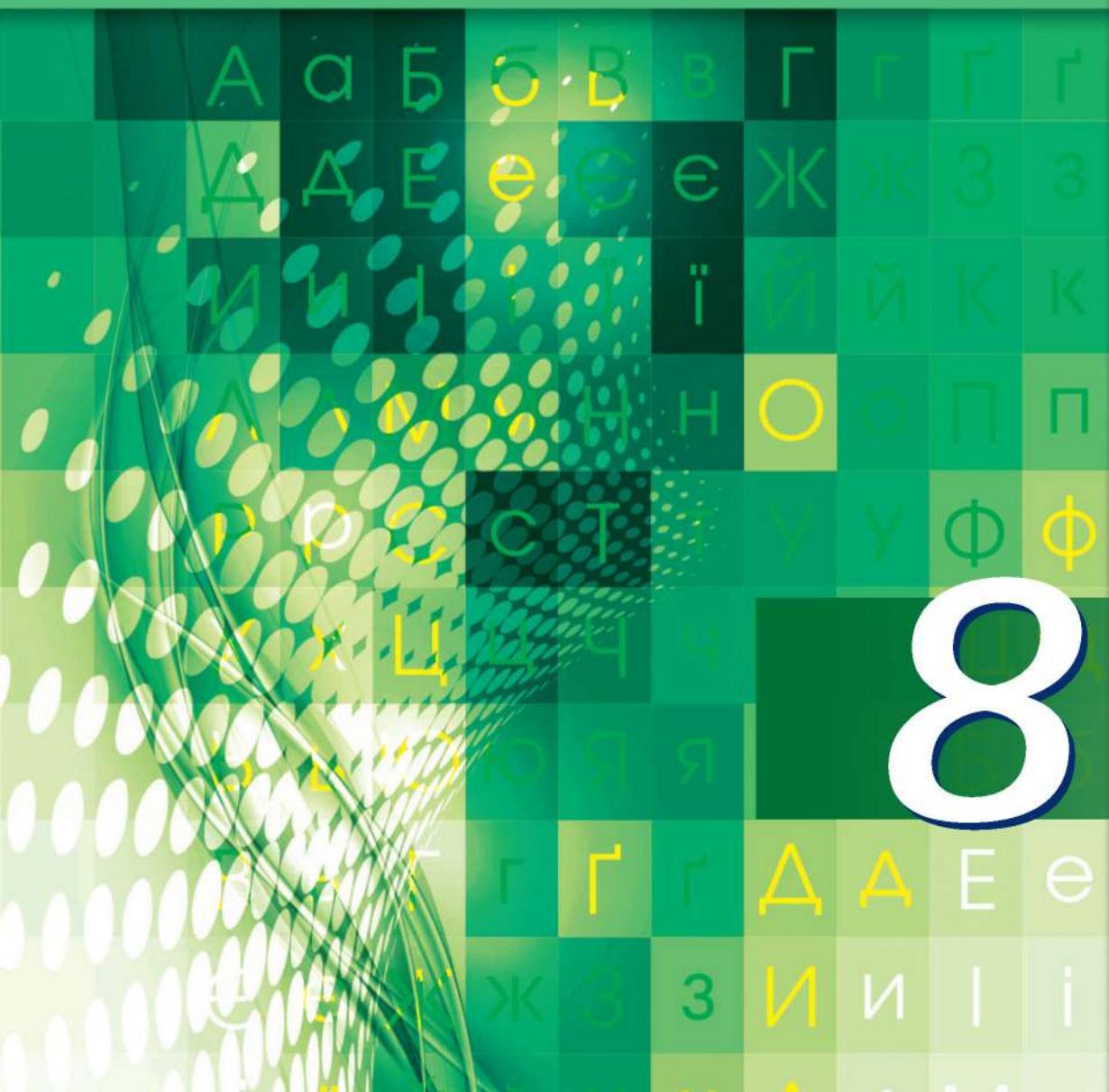

Олександр АВРАМЕНКО
Юлія ГАРЮНОВА
Інна ЛІТВІНОВА

УКРАЇНСЬКА МОВА

Поглиблене вивчення філології

8

УДК 811.161.2(075.3)

A21

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 22.02.2021 № 243)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Автори:

Олександр Авраменко — §§ 1–40, 43–44, 45–46, 47, 57, 65;

Юлія Гарюнова — §§ 41–42, 52, 58–60, 82–100;

Інна Літвінова — §§ 48–51, 53–56, 61–64, 66–81.

Умовні позначення:

 — повторення;

 — спостереження;

 — тестові завдання;

 — творче завдання;

— тлумачний словник;

— культура слова;

— домашнє завдання.

Авраменко О.

A21   Українська мова : підруч. для 8 кл. з поглибл. вивч.
філології закл. загальн. середн. освіти / Олександр
Авраменко, Юлія Гарюнова, Інна Літвінова. — Київ :
Грамота, 2021. — 256 с. : іл.

ISBN 978-966-349-861-4

Основу цього підручника становить матеріал із синтаксису словосполучення та простого речення, а також із розвитку мовлення (згідно з вимогами чинної програми з поглибленим вивченням української мови).

Для учнів, учителів, методистів і батьків.

УДК 811.161.2(075.3)

ISBN 978-966-349-861-4

© Авраменко О. М., Гарюнова Ю. О., Літвінова І. М., 2021
© Видавництво «Грамота», 2021

Дорогі друзі!

Цього року ви починаєте опановувати синтаксис і пунктуацію, тобто переходите на ще вищий рівень вивчення української мови, адже реченнями переважно ми послуговуємося в мовній реальності. Звуки, слова та їхні особливості, котрі ви детально вивчали в попередніх класах, є будівельним матеріалом для речення, за допомогою якого вже можете передавати свої думки, інтонації та емоції. Синтаксис уже повною мірою вступає у взаємодію з реальним спілкуванням, необхідним, як повітря, у нашому житті.

Цей підручник допоможе вам у цікавій і сучасній формі опановувати крок за кроком знання із синтаксису словосполучення та речення, а також правильно ставити розділові знаки, від яких багато що залежить, коли вам доводиться висловлювати думки.

Особливістю цієї книжки є, з одного боку, більш спрощений і доступний підхід до вивчення граматичних явищ, а з іншого — новий формат підручника — той, який використовують у Німеччині, Великій Британії, США й інших країнах світу з високим рівнем життя та освіти. Такий варіант підручника дає широкі можливості для використання ілюстрацій, таблиць і схем.

Сподіваємося, що вам цікаво буде вивчати синтаксис і пунктуацію за тематичним принципом добору навчального матеріалу. Це означає, що кожну граматичну тему ви будете засвоювати, використовуючи мовний матеріал з якоєюсь конкретною галузі життя: людина, вдача й поведінка людей, спорт, вода, страви, одяг, сучасна музика, вишивання, замки України, мультфільми та ін.

Грамотне мовлення — невід'ємна ознака успішної людини. Підвищити свій мовний рівень вам допоможе рубрика «Культура слова», у якій ви знайдете типові помилкові (часто суржикові) конструкції; проблемні наголоси; колоритні приказкі. Ми пропонуємо для вивчення мови й матеріали з мережі «Інтернет». Це зробить вашу роботу на уроці чи вдома більш різноманітною і цікавою. Переглядайте експрес-уроки в інтернеті (у пошукове віконце досить увести тему конкретного уроку) — вони сприятимуть якнайкращому засвоєнню мовних нюансів.

У цьому підручнику ви знайдете рубрику «За новою редакцією правопису», у якій подано найбільш вживані написання загальних і власних назв українського й іншомовного походження, правила використання розділових знаків за новою редакцією «Українського правопису» (2019).

Вправа для спостережень — правила — вправи для тренування — тестові завдання у форматі ЗНО — рубрика «Культура слова» — домашнє завдання — це типова будова кожного уроку. Сподіваємося, що такий формат підручника сприятиме чіткості й організованості в опануванні української мови. Ознайомтеся з піктограмами, які, як маяки в морі, орієнтуватимуть вас на різні види роботи. Успіхів!

Автори

ВСТУП

§ 1. МОВА — НАЙВАЖЛИВІШИЙ ЗАСІБ СПІЛКУВАННЯ, ПІЗНАННЯ І ВПЛИВУ

А. Проведіть дослідження, виконавши завдання.

1. Прочитайте речення та визначте, якою частиною мови є кожне слово.

Котажна мартинка пронутивила бунадцять стуронок.

- Усі слова цього речення вигадані, іх немає в словниках. Поміркуйте, за якими ознаками ви змогли визначити, до якої частини мови належать слова.

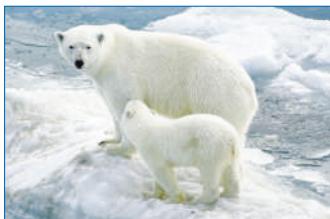
2. Прочитайте набір слів.

Урок, фізкультура, математика, о, а, закінчуватися, починатися, опівдні, десятий.

- Якби із цих слів ви утворили речення, то про що в ньому йшлося б?

3. Якої з трьох ілюстрацій стосується речення?

Нарешті ми знайшли Велику Ведмедицю!

Результат. Виконавши попередні три завдання, поміркуйте, які мовні знання треба мати, аби було легко висловлювати думки, спілкуватися, розуміти почуте й прочитане.

Б. Прочитайте текст і поміркуйте, чому мову називають *системою знаків*.

Цікаво, що українці й болгари тим самим жестом позначають абсолютно протилежні відповіді: ми, кивнувши головою, кажемо «так», а наші південні сусіди — «ні». На Мальті, висловлюючи заперечення «ні», злегка торкаються кінчиками пальців до підборіддя, а у французів та італійців цей жест означає, що в людини щось болить. Так само буває зі словам: у різних мовах те саме слово може мати різні значення. Порівняйте слова в таблиці.

укр. булка — хліб із пшеничного борошна	болг. наречена
укр. кава — ароматний тонізуючий напій	япон. ріка
укр. кабан — дика чи свійська тварина	фр. хатина

Отже, слова — це своєрідні знаки: француз, почувши слово *кабан*, уявляє хатину, українець — тварину, а японець — портфель.

§ 1. Мова — найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу

Мова — вид знакової діяльності людини, який полягає в застосуванні усталених у певній спільноті слів для позначення предметів, понять і явищ дійсності з метою обміну інформацією та фіксації за допомогою звукозапису чи письма.

За допомогою мови ми *спілкуємося* й *пізнаємо* світ, можемо розчулити, порадувати й, навпаки, засмутити людину, тобто можемо на неї *впливати*.

- У попередніх класах ви вже навчилися розрізняти поняття «мова» і «мовлення». Як ви розумієте подане речення?

Мовлення — це мова в дії.

1. Прочитайте легенду та дайте відповідь на запитання.

Якось один вельможа, запросивши до себе гостей, поцікавився в мудреця, що на світі найкраще. Мудрець відповів:

— Найкраще у світі — це мова. За допомогою мови будують міста, розвивається культура народів. За допомогою мови ми вивчаємо науки, здобуваємо знання. А ще за допомогою мови люди можуть зрозуміти одне одного, вирішувати різні питання, просити, вітати, миритися, виконувати прохання, надихати на подвиги, висловлювати радість, освідчуватися в коханні. Тому немає нічого кращого за мову.

Такі думки припали до душі присутнім. Тоді вельможа поцікавився в мудреця, що ж на світі найгірше. Мудрець відповів:

— Найгірше у світі — це мова.

Усі здивувалися такій відповіді, а мудрець пояснив:

— За допомогою мови люди засмучують і розчаровують одне одного. За допомогою мови можна обманювати, хитрувати, сваритися. Мова може зробити людей ворогами, привести до війни; використовуючи її, руйнують міста й навіть цілі держави, вона може приносити в наше життя горе й зло, принижувати, ображати. Чи може бути щось гірше за мову?!

Не всім було приемно слухати таку відповідь... (*Nar. тв.*).

- Які слова мудреця свідчать про те, що мова є засобом: а) спілкування; б) пізнання; в) впливу?

2. Випишіть вислови, у яких ідеться про мову як засіб впливу. Розкрийте зміст одного з них, навівши приклад із художнього твору, історії або власного життя (*три-четири речення*).

1. Не кидай слова на вітер. 2. Байка байкою, а борщ стигне. 3. Шабля ранить тіло, а слово — душу. 4. Від теплого слова й лід розмерзається (*Nar. тв.*).

3. Прокоментуйте кожний пункт пам'ятки для вправних ораторів.

Пам'ятка Для вправного оратора

1. Короткі речення.
2. Чіткий план.
3. Факти або звернення до почуттів.
4. Оратор — не енциклопедія: енциклопедія є в людини вдома.
5. Не шукайте ефектів, які не ведуть до головної мети.
6. Трибуна безжалінна: людина на ній більше оголена, ніж на пляжі.
7. Пам'ятайте: що коротша промова, то менше шансів «провалитися».

ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЮ ПРАВОПИСУ**Правопис власних назв**

У назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят із великої букви пишемо перше (або єдине) слово та власні назви: *епоха Бароко* [вилучено *Свято Перемоги і Вітчизняна війна*].

Примітка. У назвах свят **День Незалежності України**, **День Соборності України**, **День Конституції України** з великої букви пишемо всі слова.

В усталених сполучках слів, які використовують у розмовній мові, слова Бог, Господь та ін. не вживаємо як їхнє найменування, їх пишемо з малої букви: *бог зна що* (невідомо що), *бог зна коли* (невідомо коли), *господь із тобою* (*із вами*) (вживаємо як здивування, заперечення, докір), *бог із ним* (*з тобою*) (вживаємо на знак згоди, примирення, прощення та ін.). З малої букви пишемо вигуки *боже*, *господи*, *господи боже мій*, *боже збав*, крім випадків, коли слова *Боже*, *Господи* є звертанням до Бога.

Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви (*твіттер*, *гугл*), назви сайтів із родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мережа «Фейсбук»*, *енциклопедія «Вікіпедія»*); назви сайтів, вжиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндекса*).

Назви спортивних нагород пишемо з малої букви: *золота* (*срібна*, *бронзова*) *медаль*, *олімпійська медаль*. Так само: *закінчили школу із золотою* (*срібною*) *медаллю*.

Назви виробничих марок, технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки й пишемо з великої букви: *автомобілі «Тойота»* (*«Вольво*, *«Фольксваген»*), *літак «Боїнг-777»*, *трактор «Слобожанець»*.

Але назви виробів беремо в лапки й пишемо з малої букви: *«тойота»*, *«вольво»*, *«фольксваген»* (автомобілі), *«боїнг»* (літак), *«слобожанець»* (трактор).

- 4.** Навчтесь переказувати поданий текст так, щоб було цікаво його слухати. Скористайтеся порадами вправи 3 (с. 5).

Мабуть, найбільш яскравим прикладом того, чого може досягнути людина, є біографія Демосфена. Його перша промова «провалилася», та інакше й бути не могло: природа наділила чоловіка якостями, що були не сумісні з ораторською діяльністю. Маленький зріст, слабкий голос, погана дикція, нервове посмікування плеча... Здавалося б, дорога до трибуни для нього закрита назавжди. Але Демосфен не опустив рук: щодня він приходив на берег моря і, набравши в рот камінців, відпрацьовував дикцію. При кожному неправильному положенні язика камінці впиналися в піднебіння; говорив так голосно, щоб заглушити шум морського прибою. Аби подолати смикання тіла, підвішував до стелі меч, який щоразу при надмірному рухові колов плече. Неймовірно, але завдяки таким тренуванням Демосфен поズувся своїх недоліків і став одним із найбільш близкучих ораторів (За Л. Зубенко).

A. Чи сподобався вам поданий текст? Що нового ви дізналися про оратора?

B. Чого в нього навчилися?

До речі...

Розрізняйте слова *книга* й *книжка*.

Зброшуровану в одне ціле й оправлену певну кількість друкованих або рукописних аркушів називаємо **книжкою**.

Книга — це велика за обсягом або особливо важлива за змістом книжка. Наприклад: *Серед стосів різних книжок явно вирізнялася енциклопедія — книга досвіду багатьох поколінь*.

§ 2. МОВНІ НОРМИ. МОВЛЕННЄВІ ПОМИЛКИ

Прочитайте діалог і розкажіть, через що виникло непорозуміння.

У житомирському супермаркеті:

Касирка: З Вас 570 рублів.

Покупець (розгублено): Але я не маю рублів...

Касирка (з люттю в голосі): А як можна йти до магазину без грошей?

Покупець (жартівливо): А гривнями розрахуватися можна?

Касирка (з обуренням): Ви знущаєтесь? Давайте гривні й не морочте мені голову!

Основною ознакою культури мовлення є *нормативність*.

Мóвна нóрма — сукупність усталених мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок спілкування в суспільстві. Кожна з мовних і мовленнєвих норм завжди співвідносна з певними мовними одиницями — орфоепічними, лексичними, граматичними, стилістичними та ін. З огляду на це їх визначають різні мовні норми:

- **орфоепічні** (не [гráйут'с'a], а [гráйуц':a]);
- **лексичні** (не живописна, а **мáльовнича гáлявина**);
- **фразеологічні** (не приймати, а **братьи участь**);
- **граматичні** (навчатися не музици, а **музыки**);
- **орфографічні** (не пíцца, а **пíцца**);
- **пунктуаційні** (Не Він мабуть запізнившись, а **Він, мабуть, запізнившись**);
- **стилістичні** (у науковому стилі — не глибоченне, а **глибоке море**).

Мовні норми єдині й обов'язкові для всіх, хто вживає літературну мову. Цим вони відрізняються від «діалектних норм», що територіально обмежені й менш усталені. Норми літературної мови мають усеноардноосвітній статус і підлягають таким оцінкам, як *правильно* чи *неправильно*, *логічно*, *точно*, *образно*, *етично* та ін.

Культурна людина вивчає мовні норми протягом усього життя, читаючи художню літературу, відвідуючи театри, опрацьовуючи посібники з культури мовлення та дотримуючись порад М. Рильського:

Не бйтесь заглядати у словник:

Це пишний яр, а не сумне провалля...

Порушення орфоепічних, лексичних, граматичних і стилістичних норм у живому спілкуванні й у текстах називають **мовленнєвими помилками**. Касирка із супермаркету припустилася мовленнєвої помилки, порушивши лексичну норму: вона гривні назвала рублями, через що їй виникло між нею і покупцем непорозуміння.

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Я вважав би, що ти білий день без дощу, але сльози на твому обличчі. 2. Ми так ховались від зими вісімнадцять хвилин назад. 3. Наш декаданс виключить світло, в кімнаті залишить ескіз. 4. Мені би мовчати, але ти все знаєш, мені би тікати, але ж ти не даш. 5. Хочеш — пиши або дзвони, може, й не буде такого, як було, та все ж загляни (*С. Вакарчук*). 6. З Новим роком і Рождеством, я знову повертаюсь додому. 7. Ми познайомились з тобою у вагоні метро, людей напхалося конкретно, як сільодки відро (*А. Кузьменко*). 8. Дарувати людям сонця палкі відчу[щ':а] — от така мрія моя (*Злата Огнєвіч*). 9. Зі мною будеш жити вічно, поверне[шс'а] чи ні (*В. Харчишин*).

A. Знайдіть помилки в уривках пісень і визначте, які норми в них порушено.

B. Поміркуйте, у яких випадках виконавці та виконавиці припустилися помилок свідомо (з конкретною метою), а в яких — через незнання мовних норм.

2. Прочитайте діалог і виконайте завдання.

— Алло! Привіт! Ти де?

— Привіт! Зараз я *знаходжуся/перебуваю* в Чернігові, у центральному парку. Це найбільш *людне/людяне* місце, тут продають таке смачне морозиво, що Ілля вже два *стаканчики/стаканчика* з'їв. Він зараз *грає[щ':а]/грає[т'с'а]* на дитячому майданчику. А я хочу трохи відпочину та з тобою *побалакаю/поспілкуюся*.

— Твій Ілля так підріс! Скоро буде вищий *тебе/за тебе*!

— Так і є.

Центральний парк. м. Чернігів

A. Перепишіть текст, вибравши правильний варіант слововживання.

B. Визначте тип мовних норм у виділених словах (усно).

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ПРО ПОРУШЕННЯ МОВНИХ НОРМ

Матеріали наших засобів масової інформації засмічені надмірною кількістю невмтованих чужих слів; ненормативними наголосами: *випадок, залоза, параліч, середина*, замість правильних *випадок, залоза, параліч, середина*; перекрученими з погляду української фонетики й вимови витворами: *міш, зраски, калектор, апинився, чірівна дівчина, Леоніт, касковий* замість нормальних *між* (прийменник), *зразки, колектор, опинився, чарівна дівчина, Леонід, казковий*; незграбними морфолого-сintаксичними побудова-

§ 2. Мовні норми. Мовленнєві помилки

ми: поступають (замість **надходять**) пропозиції, **п'ятидесяти**, **восьмидесяти** замість **п'ятдесяти, вісімдесяти**, **командувач миротворчими силами** (правильно — **командувач миротворчих сил**), **бігство** (треба **втеча**) від воєн та ін. На телекрані замість **Азербайджан** нерідко вимовляють Азейбаржан. У солідній газеті написано: «Скандалальні історії в дипломатичних представництвах України за кордоном дуже компроментують нашу державу».

Виголошувач українських телевізійних новин переводить слово *північ* до розряду іменників чоловічого роду, розповідаючи про вихідців з України, котрі працюють «на Крайньому Півночі». А відомий та шанований український письменник (!), виступаючи на вечорі, присвяченому пам'яті іншого письменника, вживає слово *біль* як іменник жіночого роду (*тяжка біль; болей, якими жив народ*), хоч у літературній та загальнонародній українській мові навпаки — *біль* чоловічого роду, а *північ* — жіночого: «Чужий *біль* нікому не болить» (*Нар. тв.*); «Хтозна, де цей тесляр із **Крайньої Півночі** міг навчитися рицарських тонкощів» (*Олесь Гончар*).

Усі ці порушення є наслідком мової невибагливості, нерозрізнення лексичних і граматичних засобів української та російської мов, безоглядного перенесення в українську мову чужих слів і висловів (*За О. Пономаревим*).

A. Визначте типи помилок, про які йдеться в тексті.

B. Заповніть у зошиті таблицю, виписавши приклади зі статті.

Типи мовних норм	Приклади
Орфоепічні норми	
Лексичні норми	
Граматичні норми	

4. Виконайте тестові завдання.

1. Помилку допущено в рядку

- A** неймовірна історія
- B** успішний проект
- C** преіскруант цін
- D** перелік товарів

2. Помилку допущено в рядку

- A** отримати освіту
- B** розв'язати задачу
- C** осмислити вчинок
- D** зрозуміти теорему

3. Помилку допущено в рядку

- A** зрадити друга
- B** чекати на сестру
- C** опанувати собою
- D** не звертати уваги

ВСТУП

4. Помилку допущено в рядку

- A вищий за Олександра
- B найоригінальніший
- C менш заплутаний
- D більш міцніший

5. Помилку допущено в рядку

- A вимкнути комп'ютер
- B купити георгіни
- C з'їсти шоколад
- D зірвати м'яту

5. Установіть відповідність між частинами словосполучень.

Дієслово

- 1 відчиняти
- 2 розгортати
- 3 розплющувати
- 4 відкорковувати

Іменник

- A око
- B кран
- C пляшку
- D книжку
- D кватирку

6. Напишіть розповідь (п'ять-шість речень) про свій день. Використайте в ній подані нижче сполуки слів, виправивши в них помилки.

Сама цікава книжка, не більше п'ятидесяти хвилин, приймаю участь, на протязі дня, гарячий капучино, без п'ятнадцяти вісім, іду за хлібом і молоком, виконую завдання по фізиці.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Багаторазовий, благовіст, бородавка, бюлетень, бурштиновий.

2. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Купувати чи купляти?» (автор О. Авраменко) і розкажіть, про порушення якої норми розповів учитель.

Купувати чи купляти?

7. Відредактуйте речення та запишіть їх.

1. Саме цікаве хоббі має мій товариш: він фотографує містські пейзажі в дощову погоду. 2. Осінній парк мене вражає не стільки своїми фарбами, скільки паходами. 3. Найбільш допитливіші учні зазвичай досягають вищих результатів у навчанні. 4. Мясо треба запікати в духовці біля п'ятидесяти хвилин. 5. Підкресліть підмет однією рисочкою й надпишіть над ним якою частиною мови він виражений. 6. Дякую вас за теплу атмосферу, смаколики й подарунки! 7. Подайте книжку, що лежить на полочці, що ліворуч (3 інтернету).

- Чи корисним був для вас матеріал поданого параграфа? Чим саме? Чи зможете ви використати отримані знання в життєвих ситуаціях?

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

§ 3–4. РОЗДІЛИ НАУКИ ПРО МОВУ. ІМЕННИК. ПРИКМЕТНИК

Прочитайте слова в колонках і виконайте завдання.

волейбол
присідання
очікування
перебігати
перетин

сміливий
хоробрий
бадьорий
гартований
наполегливий

- Знайдіть у кожній колонці «зайве» слово. За якими ознаками ви зробили свій вибір?

1. Опрацюйте таблицю «Розділи науки про мову» (форзац 1) і виконайте тестові завдання.

1. Увідповідніть мовну одиницю та розділ науки, що її вивчає.

<i>Мовна одиниця</i>	<i>Розділ науки про мову</i>
1 [б] – [п]	A будова слова
2 -ник, -есенък-, -ук	B морфологія
3 Купи зошит <u>у клітинку</u> .	B синтаксис
4 Павло – ч. р., одн., Н. в.	C фонетика
	D графіка

2. Увідповідніть мовну одиницю та розділ науки, що її вивчає.

<i>Мовна одиниця</i>	<i>Розділ науки про мову</i>
1 колиба – діал., житло чабанів і лісорубів	A лексикологія
2 [війўц':а]	B фразеологія
3 Може, зачекаєш?	B морфологія
4 закрутити веремію	C пунктуація
	D орфоепія

3. Увідповідніть мовну одиницю та розділ науки, що її вивчає.

<i>Мовна одиниця</i>	<i>Розділ науки про мову</i>
1 чайник ← чай	A лексикологія
2 окраса сезону	B фразеологія
3 борешся	B морфографія
4 [трéс':а]	C словотвір
	D орфоепія

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

Іменник — самостійна частина мови, що має значення предметності: *моряк, хода, авокадо, карате*. Іменники змінюються за числами й відмінками; мають рід.

Родовий відмінок однини іменників чоловічого роду		
-а (-я)	-у (-ю)	
<ul style="list-style-type: none"> назви чітко окреслених предметів, істот: <i>конверта, Олега</i>; назви мір, грошових одиниць, відрізків часу: <i>метра, долара, листопада</i>; терміни: <i>інфінітива, атома</i>; назви населених пунктів із суфіксами -ськ-, -цьк-, -ець, -ов, -ів (-ів), -ев (-ев), -ин (-ин), -ач, -ич і з елементами -бург, -град, (-город), -піль (-поль), -мир, -слав: <i>Луцька, Кременця, Києва, Батурина, Гадяча, Ужгорода, Борислава</i>; топоніми з наголошеним закінченням: <i>Дніст́ра, Дінц́я, Іртиша</i>; назви будівель, приміщень та їхніх частин: <i>балкона, димаря, пандуса, АЛЕ будинку, підмурку, покоя</i>. 	<ul style="list-style-type: none"> назви нечітко окреслених предметів: <i>боля, грипу, бігу, інстаграму, дошу, морозу, вальсу, боксу, АЛЕ голака</i>; назви матеріалів, рідин, речовин, супностей: <i>граніту, чаю, кисню, гурту, саду, АЛЕ гуртка, садка</i>; терміни на позначення процесів, літературознавчі терміни: <i>імпульсу, синтезу, міфу, сонету</i>; решта назв населених пунктів (вони мають паралельні закінчення), а також складні назви: <i>Лондону — Лондона, Херсону — Херсона, Кривого Рогу</i>; топоніми з наголосом на основі: <i>Бугу, Криму, Кавказу</i>; назви країн: <i>Ізраїлю, Китаю, Кіпру</i>; назви закладів, організацій, установ: <i>офісу, лицю, заводу</i>. 	
Кличний відмінок (на прикладі імен)		
закінчення	граматична ознака	приклад
-о	імена на -а	<i>Марина — Марино; Микола — Миколо</i>
-ю	<ul style="list-style-type: none"> чоловічі імена м'якої групи; короткі пестливі форми жіночих імен 	<i>Сергій — Сергію; Володя — Володю; Ігор — Ігорю; Гая — Галю; Надя — Надю, АЛЕ Іле, Катре, Насте, Мотре</i>
-е	чоловічі імена твердої групи	<i>Іван — Іване; Олег — Олеже (і Олегу)</i>
-е (-є)	жіночі імена м'якої групи й III відмінні	<i>Марія — Маріє; Любов — Любове; Ніколь — Ніколе</i>

Зверніть увагу!

Іншомовні чоловічі імена на **г, к, х** у формі клічного відмінка мають закінчення **-у**: *Жаку, Генріху*.

2. Запишіть слова у формі родового відмінка однини.

Віторок, циферблат, університет, добробут, оркестр, ліс, лісок, пісок, водень, град, агроном, Берлін, Львів, Мадрид, Йоганнесбург, Константинополь, Бангладеш, Оман, Зелений Гай, Бучач, Вавилон, Волочиськ, Богдан, Мороз, мороз, коледж, балкон, кілометр, кілограм, відмінок, синус, анекdot, роман, Роман, компот, узвар, кір, Дністер, Прут.

3. Запишіть слова у формі клічного відмінка.

Маруся, Назар, Ілля, Ігор, Максим, Ольга, Оля, Антон, Юрій, Євген, Валентина, Валентин, Надія, Надя, Ліна, Абдула, Адель, Любов, Настия, Олексій, Фрідріх, Олег, Наталка, Наталя, Володимир, Поліна.

§ 3–4. Розділи науки про мову. Іменник. Прикметник

Прикметник – самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета, належність комусь: *жовтий, теплий, народний, київський, Ольжин, батьків*. Прикметник змінюються за родами, числами й відмінками.

Розряди прикметників за значенням

розділ	значення	питання	приклад
якісні	ознака предмета, що може виявлятися більшою чи меншою мірою	який?	<i>міцний – міцніший – більш міцний – менш міцний – най-міцніший</i>
відносні	ознака предмета стосовно іншого предмета, дії, обставини	який?	<i>народний (народ), лісовий (ліс), дніпровський (Дніпро), залізний (залізо)</i>
присвійні	належність предмета комусь	чий?	<i>батькове пальто, вовчий хвіст, орлине крило</i>

Ступені порівняння прикметників

форма	вищий ступінь	найвищий ступінь
проста	корінь або основа прикметника + -щ- , -іш- : <i>довгий – довший,</i> <i>складний – складніший</i>	най- + вищий ступінь порівняння прикметника: <i>найдовший,</i> <i>найскладніший</i>
складена	більш, менш + прикметник (без суфікса -щ- чи -іш-): <i>більш довгий,</i> <i>менш складний</i>	найбільш, найменш + прикметник (без суфікса -щ- чи -іш-): <i>найбільш довгий,</i> <i>найменш складний</i>

Не утворюють форм ступенів порівняння якісні прикметники:

- з префіксами: *предобрий, зависокий, архіважливий*;
- із суфіксами: *маленький, величезний, тонюсінький, чорнявий*;
- утворені з двох основ: *блісніжний, темно-зелений*;
- з абсолютною ознакою: *сліпий, лисий, горбатий* та ін.

Інколи найвищий ступінь порівняння утворюють шляхом додавання до форми вищого ступеня слів **від усіх, за всіх, над усе**: *вищий від усіх, дорожчий над усе*.

4. Виконайте тестові завдання.

- Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників варіанта

A веселий, замалий, доречний	B кароокий, активний, цікавий
B міцний, хворий, дивовижний	G голосний, дешевий, вагомий
- Правильно утворено всі форми ступенів порівняння прикметників у рядку

A найстаріший, ультрасучасний, упертіший	B здоровенний, багатший, найкумедніший
B найбільш зручніший, миліший, менш цінний	G молодший за мене, якнайтонший, вужчий
- Прочитайте речення з пропущеними словами.
Шановний пане _____, Ваш син має _____ середній бал _____.

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

На місці пропусків мають бути слова варіанта

- A** Віталіє, найбільш високий, атестата
B Віталію, самий високий, атестату
C Віталію, найвищий, атестата

- 5.** Утворіть і запишіть по одному реченню з прикметниками в ролі іменника за зразком.

Зразок. Не забувайте незабутнє і не знецінюйте коштовне (*За Л. Костенко*).

Незабутній, коштовний, черговий, хитрий, бідний, старий, мудрий, цінний.

- 6.** Перепишіть текст і виконайте завдання.

Під час карантину тренування можна проводити в домашніх умовах. Звичайно ж, для цього потрібно мати внутрішню мотивацію. Якщо у вашому помешканні мало місця чи немає спеціального обладнання (гантелей, тренажери та ін.), усе одно можна знайти вихід із цієї ситуації. Головне — захотіти! (*О. Травнєвий*).

- A.** Надпишіть над кожним іменником і прикметником рід, число та відмінок.
B. Підкресліть іменники й прикметники відповідно до їхньої синтаксичної ролі.
C. Напишіть, як можна організувати тренування в помешканні, якщо в ньому замало місця та немає відповідного обладнання. Уведіть до своєї розповіді прості та складені форми ступенів порівняння прикметників (*п'ять-шість речень*).

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Принестí, пíдлітковíй, поблизú, понýття, помóвчати.

2. Переглянувши в інтернеті експрес-урок «Що означають слова **цибатий**, **кирпатий** та **огрядний?**» (автор О. Авраменко), перекажіть його.

Що означають слова **цибатий**, **кирпатий** та **огрядний?**

- 7.** 1. Перепишіть текст і виконайте завдання.

Іван Фірцак — спортсмен, якого американська преса називала найсильнішою людиною двадцятого століття. Він народився в селі Білках на Іршавщині. Змалку хлопець мав неабияку силу, тож його й прозвали Іваном Силою. Підлітком Іван пожалів корову й, запрягшись до плуга, сам зорав поле. Коли телиця пошкодила ногу, хлопець приніс її додому на плечах. Через бійку з односельцем Клином, під час якої Іван Фірцак виламав дубовий хрест, яким лупцював нападника, його посадили до в'язниці. Звідти він утік, вирвавши грати (*З інтернету*).

- A.** Надпишіть над кожним іменником і прикметником рід, число та відмінок.

- B.** Підкресліть іменники й прикметники відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

- 2.** Знайдіть неправильні форми прикметників, відредагуйте їх, де це можливо, і запишіть.

Щонаймудріший, найбільш веселіший, самий розумний, успішніший, дуже цікавий, презлий, вищий батька, найменш вдалий, найобережніший, якнайперспективніший, височений, найглухіший, найменш твердіший, безпечніший, самий упертий, найбільш кіоритніший, біlosnіжніший, найрідніший.

§ 5. ЧИСЛІВНИК. ЗАЙМЕННИК

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Київ — одне з найбільших міст світу: із 2 мільйонами 960 тисячами мешканців українська столиця посідає сьоме місце в Європі (*З інтернету*).

- A.** Запишіть кількісний показник словами в потрібній відмінковій формі.
- B.** Чи виникли труднощі з написанням складеного числівника у формі орудного відмінка? Якщо так, то в чому вони полягають?

Числівник — самостійна частина мови, що означає кількість або порядок під час лічби й відповідає на питання *скільки? котрий?*

Розряди числівників за значенням	
кількісні	порядкобві
<i>скільки? сім, сто</i>	<i>котрий? сьомий, сотий</i>
змінюються за відмінками	змінюються за родами, числами й відмінками

Граматичні зв'язки числівників з іменниками

Умова узгодження	Приклад
два, три, чотири + іменник у формі Н. в. мн., АЛЕ іменники середнього роду — у формі Р. в. одн.	<i>два банани, три олівці, чотири сценарії, два ока, чотири плеча</i>
дробові числівники + іменники у формі Р. в. одн.	<i>две треті міста, півтора місяця, одна шоста кулі</i>
збірні числівники + множинні іменники, іменники середнього роду й назви істот чоловічого роду — у формі Р. в. мн. АЛЕ збірні числівники не узгоджуємо з іменниками жіночого роду	<i>троє дверей (двері — множинний іменник), двоє телят, п'ятеро братів</i> <i>три сестри, а не троє сестер</i>
у датах назви місяців треба ставити у форму Р. в. одн.	<i>п'яте лютого; Із шостим листопада!</i>

Зверніть увагу!

Іменник узгоджуємо саме із числівником, а не із залежними від нього словами із числовим значенням: *три з половиною кілограми, два із чвертю кілометри*.

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

Відмінювання числівників

	<i>n'ятъ–вісімдесят</i>	<i>двісті–дев'ятсот</i>
Н. в.	<i>десять</i>	<i>n'ятсот</i>
Р. в.	<i>десяти, десятьох</i>	<i>n'ятисот</i>
Д. в.	<i>десяти, десятьом</i>	<i>n'ятистам</i>
Зн. в.	<i>десять, десятьох</i>	<i>n'ятсот</i>
Ор. в.	<i>десятьма, десятьома</i>	<i>n'ятьмастами, n'ятьомастами</i>
М. в.	<i>на десяти, на десятьох</i>	<i>на n'ятистах</i>

Числівники **сорок, дев'яносто, сто** в усіх відмінках, крім називного й знахідного, мають закінчення **-а**: *сорока, дев'яноста, ста*.

Зверніть увагу!

У числівниках **н'ятдесят, шістдесят, сімдесят і вісімдесят** змінюємо лише другу частину: **н'ятидесяти, шістдесятвох** (не **н'ятидесяти, не шістидесятох**).

- 2.** Узгодьте іменники із числівниками, де це можливо, і запишіть їх.

Двадцятий (лютий), п'ятеро (художниця), два (бригадир), чотири (палець), двадцять три (вагон), півтора (день), два з половиною (кілограм), чотири із чвертю (помаранч), три (фахівець), два (друг), троє (товариш).

- 3.** Випишіть із тексту числові показники словами у відповідній відмінковій формі.

До 2009 року в Україні хмарочосами вважали будівлі, вищі від 74 метрів, нині – від 100 метрів. Найбільше таких споруд у Києві. Донедавна найвищі житлові будинки прикрашали Позняки – спальний район столиці. Домінантами ЖК «Корона» і «Корона-2» є висотки з 38 поверхами (зі 128 метрами). Але 2012 року «короновані» хмарочоси випередив житловий будинок, зведений на Кловському узвозі. Цю споруду із 47 поверхами й 168 метрами заввишки видно навіть із сусідніх міст: Броварів, Борисполя, Вишневого та ін (3 *інтернету*).

Хмарочос на Кловському узвозі, 7. м. Київ

Займенник – самостійна частина мови, що вказує на предмет, ознаку або кількість, але не називає їх. Займенники співвідносяться з певними іменниками, прикметниками та числівниками, тож і відповідають на питання цих частин мови: **ти, ви** (*хто?*); **такий, усякий** (*який?*); **скільки** (*скільки?*).

Займенники змінюються за відмінками, а співвідносні з прикметниками можуть мати ознаки роду та числа.

У мовленні займенники вживаємо з метою уникнення тавтології, порівняйте: **Якщо Олег запізниться, то зроби Олегові зауваження і Якщо Олег запізниться, то зроби йому зауваження.**

Особовий займенник **ви** використовують як етикетну форму. Потрібно звертатися на **Ви** до незнайомих людей.

Займенник ***Ви*** пишемо з великої літери, коли з повагою звертаємося до однієї особи (це так звана пошанна множина).

Правопис неозначених займенників

Частки **ні-, аби-, де-** + займенник = **разом**: *ніхто, абиякий, дещо*.

Частки **будь-, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-** + займенник = **із дефісом**: *буль-який, казна-що, бозна-хто*.

Якщо між займенником і часткою стоїть прийменник, то їх пишемо **окремо**.

Порівняйте: *абиякий* і *аби з яким*; *бозна-хто* і *бозна в кого*.

4. Запишіть слова, знявши риску.

Ні/чий, бозна/який, хтозна/в/чому, де/котрий, аби/з/ким, казна/що, який/не-
будь, ні/який, казна/перед/ким, ні/з/чим, де/хто, де/в/кого, будь/чий, хтозна/з/ким,
ні/над/чим, ні/що, будь/який, аби/в/чому.

5. Виконайте тестові завдання.

1. Лише числівники записано в рядку
  - A два, двоє, двійка
  - B чотири, четверть, четверо
  - C десять, десяток, десятий
  - D одна третя, перший, одне
2. НЕПРАВИЛЬНО узгоджено числівник з іменником у словосполученні
  - A чотири чайники
  - B двоє хлопчиків
  - C півтора місяці
  - D друге лютого
3. Правильною є відмінкова форма числівника в рядку
  - A п'ятиста вісімдесяті восьми
  - B п'ятисот вісімдесяті вісьми
  - C п'ятисот вісімдесяті восьми
  - D п'ятисот восьмидесяти восьми

6. Напишіть рецепт приготування улюбленої страви, використавши в ньому не менше п'яти числівників у різних відмінкових формах.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Котрій, одинадцять, дробовий, порядковий, добуток.

2. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «У чому відмінність між цифрами та числами?» (автор О. Авраменко) і перекажіть його.

У чому відмінність між цифрами та числами?

ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЮ ПРАВОПИСУ

Літера **u** на початку слова

И пишемо на початку:

а) вигуку (частки) *иц*, дієслова *йкати* (вимовляти **u** замість **i**) і похідного від нього іменника *йкання*;

б) деяких назв тюркського походження: *ийбéн*, *ир*, *Ич-обá*, *Кім Чен Ин*.

Увага! Паралельне написання з **i** та **u** мають слова: *ірій* і *ирій*, *ірод* і *ирод*.

Літери **e** і **r** в іншомовних словах

Звук [g] і близькі до нього звуки, які позначаємо на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою **г**: *Гольфстрим*, *Гренландія*, *Люксембург*, «фольксваген», *Чикаго*.

У прізвищах та іменах людей можна передавати звук [g] двома способами:

- шляхом адаптації до звукового ладу української мови – буквою **г**: *Верглій*, *Гарсія*, *Гегель*, *Георг*, *Гете*, *Грегуар*, *Гуллівер* та ін.;
- шляхом імітації іншомовного [g] – буквою **r**: *Верглій*, *Гарсія*, *Гегель*, *Георг*, *Гете*, *Грегуар*, *Гуллівер* та ін.

7.

Прочитайте текст і виконайте завдання.

За даними вчених, на планеті Земля мешкає 7,7 (мільйон) тварин. Мабуть, найбільший інтерес викликають гіганські *представники* фауни. Синього кита вважають найбільшим ссавцем. Він виростає завдовжки до 33 (метр), може важити до 150 (тонна), що дорівнює вазі 60 дорослих слонів. Жираф – чемпіон серед найвищих тварин: він сягає заввишки 6 (метр). А в кашалота найбільший мозок: його маса – майже 8 (кілограм). Білий ведмідь тримає пальму першості серед найбільших хижаків, що живуть на суши: його тулулуб виростає до 3 (метр). У нього дуже *розвинений* нюх, адже цей хижак відчуває запахи на відстані до 30 (кілометр). Довжина тіла китайської саламандри може становити 2 (метр). Цей вид опинився на межі вимирання. Науковці всіма способами намагаються *зберегти* велетенську амфібію (З книжки «У світі дикої природи»).

A. Що нового ви дізналися з тексту? Чи знаєте ви таку інформацію про тварин?

B. Перепишіть текст, розкривши дужки та написавши цифри словами.

C. Розберіть за будовою виділені слова.

§ 6. Усний стислий переказ тексту публіцистичного стилю

§ 6. УСНИЙ СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ

A. Розгляньте таблицю та коротко охарактеризуйте ознаки кожного типу мовлення.

Тип мовлення		
розвідь	опис	роздум

B. Який із стилів мовлення (див. довідку) має такі ознаки?

- Сфера використання — громадсько-політичне життя.
- Функція — повідомлення, вплив на читача.
- Форма: монолог, діалог.
- Мовні особливості: суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова, художні засоби, фразеологізми, риторичні запитання, тон мовлення пристрасний, оцінний.

Довідка: стиль мовлення: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, розмовний, художній.

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У підвальному будинку, що на вулиці Стельмаха, у вентиляційному отворі застряг кіт. Виручати бідолашного заходилися мешканці сусідніх будинків. Близько сьомої вечора в четвертій пожежній частині повідомили, що кіт засунув голову у вентиляційний отвір і самотужки не може звільнитися.

— Ми не зобов'язані їхати на такі виклики, це мають робити комунальні служби й природоохоронні організації, — каже інспекторка пресцентру служби «101» Ірина Курінна. — Порушуючи всі інструкції та норми, наша бригада з доброї волі допомогла тваринці. На місці події за допомогою електроперфоратора розширили отвір і звільнили кота (Г. Хомуляк).

A. У якому стилі написано текст? Який тип мовлення?

B. Перекажіть цей текст стисло, скориставшись способами ущільнення тексту.

- 1) Відкиньте другорядну інформацію;
- 2) визначте найважливіші факти;
- 3) за можливості передавайте матеріал абзацу (три–п'ять речень) одним-двоюма реченнями.

B. Порівняйте свій стислий переказ із поданим варіантом. Більш чи менш стислою була ваша розвідь? Зробіть висновки.

У вентиляційному отворі одного з будинків на вулиці Стельмаха застряг кіт. Лише увечері його звільнили пожежники.

Інспекторка пресцентру служби «101» Ірина Курінна повідомила, що їхнім працівникам довелося порушити всі інструкції, аби врятувати бідолашного кота, хоча це мають робити інші організації.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

РЯТІВНИКИ

17 вересня українські рятувальники відзначають своє професійне свято. Ці люди гідні особливої поваги, адже іноді вони ризикують здоров'ям і життям, виконуючи свої професійні обов'язки.

Рятувальникам часто допомагають спеціально навчені собаки. Підготовка чотирилапих помічників — доволі непростий процес, який триває близько року. Але результати того варті.

Здатність реагувати в непередбачуваних ситуаціях, коли на кону стоїть життя, властива багатьом чотирилапим героям. Вони діють усупереч своєму інстинкту самозбереження, не вимагаючи за свої подвиги ні похвали, ні нагород. А є і такі собаки, які не проходили спеціального навчання для рятувальників, проте показали себе справжніми героями. Це вияв просто-таки фантастичної відданості людині.

Колись давно, ще в тринадцятому столітті, в Альпах монахи вивели породу собак спеціально для порятунку людей у гірських районах. Монастир був названий на честь святого Бернара. Тож не важко здогадатися, від чого походить назва великих благородних і добрих сенбернарів. Вони врятували життя тисячам людей.

Є легенда, яка оповідає про сенбернара, що врятував сорок людей, а сорок перший урятований завдав йому тяжкої травми.

Ніч в Альпах. Після снігового бурану собаки шукали людей у гірських снігових завалах. Проте вони нікого не знаходили й, знесилені, поверталися додому — у монастир. Тієї ночі не повернувся тільки Баррі. Він відчував, що під сніgom є люди й вони потребують допомоги.

Чуття не підвело — Баррі знайшов людину. Він ліг поряд, аби зігріти чоловіка своїм тілом, і став лизати йому обличчя, щоб той прийшов до тями. Проте чоловік подумав, що перед ним вовк. У результаті Баррі був тяжко поранений.

Залишаючи після себе криваві сліди й збираючи останні сили, собака дістався до монастиря, але через важке поранення більше не міг рятувати людей. Баррі був похований на одному з паризьких кладовищ. На його пам'ятнику зробили напис: «Баррі, що врятував сорок осіб і був убитий сорок першою».

Пам'ятник сенбернару Баррі.
м. Париж. 1899 р.

Таких історій безліч... Пес Мухтар у роки Другої світової війни витягнув з окопів понад чотириста поранених солдатів. Сибірський хаскі Болто врятував сотні життів від дифтерії! Глухий далматинець витягнув із річки дівчинку, якатонула. Пес Роско врятував хлопчика під час пожежі, а сам при цьому дістав 30 % опіків шкіри.

Собаки рятують людей на суходолі, у воді, під землею і навіть у небі. Останнім часом рятувальники використовують найсучаснішу техніку, але чуття та інтуїцію, які мають собаки, ніщо не здатне замінити. Їхні дії — це прояви найвищого ступеня відданості й любові до людини (За С. Бровченком).

A. Що виражає заголовок — тему чи основну думку тексту? Хто адресат та яка мета висловлення? До якого стилю належить цей текст?

B. Прочитайте текст іще раз і підгответе до нього складний план. Стисло перекажіть за цим планом прочитане вголос. Скористайтеся планом роботи над стислим переказом.

§ 6. Усний стислий переказ тексту публіцистичного стилю

План роботи над стислим переказом

- Прочитайте (прослухайте) текст.
- З'ясуйте стиль і тип мовлення, жанр тексту.
- Визначте подумки найважливішу інформацію, відхиливши другорядну.
- Прочитайте (прослухайте) текст у друге.
- Складіть план переказу.

3. Перекажіть текст за планом, не скорочуючи його надмірно й не перевантажуючи другорядною інформацією.

До речі...

Рятувальник і **рятівник** — ці слова розрізняють за значенням.

Рятівник — той, хто рятує чи врятував кого- або що-небудь.

Рятувальник — той, хто професійно рятує кого-, що-небудь, тобто працює в рятувальній службі.

- Поміркуйте, чому текст вправи 2 названо словом **рятівники**, а не **рятувальники**.

4. Прослухайте в інтернеті фрагмент телепередачі «Як підгодовувати птахів». Підготуйте складний план почутого тексту. Перекажіть цей текст за планом (усно).

Як підгодовувати птахів

ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ ПРАВОПИСУ

Закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)**

Закінчення **-а**, **-я** в родовому відмінку однини мають іменники чоловічого роду, що позначають:

- назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-**, **-цьк-**, **-ець-**, елементами **-бург**, **-град (-город)**, **-піль (-поль)**, **-мир**, **-слав**: **Бердянська**, **Луцька**, **Трускавця**, **Пітт-сбурга**, **Вишгорода**, **Борисполя**, **Житомира**, **Ярослава**;
- назви населених пунктів із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності **-ів-** (**-їв-**), **-ин-** (**-їн-**), **-ач**, **-ич**: **Бикá**, **Дніпра**; **Львова**, **Києва**; **Батурина**, **Пирятини**; **Бахмача**, **Галича**, лише в окремих випадках із наголосом на корені іменника: **Брéча**, **Дóвжика**, **Малого Куáльника**, **Смóтрича**.

Решта назв населених пунктів можуть мати варіантні закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)**: **Амстердама** і **Амстердаму**, **Гомеля** і **Гомелю**, **Лондона** і **Лондону**, **Чорнобиля** і **Чорнобилю**.

Примітка. Закінчення **-у (-ю)** наявне в складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення **-у**: **Давидового Броду**, **Зеленого Гаю**, **Кривого Рогу** та ін.

Закінчення **-і** та **-и**

У родовому відмінку однини іменники III відміні мають закінчення **-і**: **ванілі**, **галузі**, **герані**, **гідності**, **крові**, **любові**, **моці**, **незалежності**, **нехворощі**, **ночі**, **Оболоні**, **осені**, **Русі**, **солі**, **фальші**.

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова **кров**, **любов**, **осінь**, **сіль**, **Русь**, **Білорусь** у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: **гідності**, **незалежності**, **радості**, **смерти**, **честі**, **хоробрості**; **крови**, **любови**, **осени**, **соли**, **Руси**, **Білоруси**.

§ 7–8. ДІЄСЛОВО. ПРИСЛІВНИК

Прочитайте речення та виконайте завдання.

— Котику, ти чого муркотиши?

— Котику, ти чого муркочеш?

A. Чи відрізняються за змістом речення?

B. Чи правильно написано дієслова в цих реченнях?

Дієслово — самостійна частина мови, що означає дію або стан предмета й відповідає на питання **що робити? що зробити?**

Дієслівні форми

особові дієслова	дія або стан предмета — що робить? що робив? що буде робити? та ін.	світитиму, прочитав
безособові дієслова й безособові форми на -но , -то	дія або стан предмета безвідносно до її виконавця — що відбувається? що зроблено?	світає, прочитано,
неозначена форма діє- слова (інфінітив)	дія або стан предмета без узаківки на рід, число, особу, спосіб, час — що робити? що зробити?	світити, читати, іти
дієприкметник	ознака предмета за дією або станом — який? яка? яке? які?	освічений, прочитаний
дієприслівник	додаткова дія або стан — що роблячи? що зробивши?	освітивши, читаючи

Інфінітив, безособові дієслова й дієприслівник — незмінні форми дієслова.

Особові дієслова мають два типи відмінювання за особами та числами: I дієвідміна й II дієвідміна. Дієслова I дієвідміни в особових закінченнях мають літеру **e (ε)**: **можемо, можеш, можете**, а II дієвідміни — **и (ї)**: **варимо, вариш, варите**.

Визначити, до якої дієвідміни належить дієслово, можна двома способами.

I дієвідміна	II дієвідміна
форма 3-ї особи множини (що роблять? що зроблять?)	
-уть (-ютъ) → e (ε)	-ать (-ять) → и (ї)
пишуть → пишеш	роблять → робиш

Якщо не вдається визначити дієвідміну за формою 3-ї особи множини (наприклад, ви вагаєтесь, як написати: **борються** чи **боряться**), то це можна зробити за основою інфінітива.

ІІ дієвідміна	І дієвідміна
перед -ти стоїть -а- (після шиплячого), -и-, -и-, -ї- , що в 1-й ос. одн. випадають	решта дієслів
бачити (-и- перед -ти ; у 1-й ос. одн. випадає: <i>бачу</i>) → <i>бачатъ, бачишъ;</i>	боротися (-о- перед -ти) → <i>борються, борешся;</i> тъмянити (-и- перед -ти ; у 1-й ос. одн. не випадає) → <i>тъмяніють, тъмянієшъ</i>
винятки	
боятися, стояти, бігти, спати	хотіти, сопіти, гудіти, ревіти, іржати

У вправі 1 обидва дієслова записано правильно: *муркотши* утворено від *муркотити* (ІІ дієвідміна, бо **-и-** в 1-й ос. одн. випадає: *муркочу*), а *муркочеш* – від *муркотати* (І дієвідміна, бо **-а-** не після шиплячого). Так само *цокотіти* і *цокотати*, *гуркотіти* і *гуркотати*, *булькотіти* і *булькотати* й под.

1. Запишіть слова, уставивши пропущені літери **e (е)** або **i (ї)**.

Кро..ш, бач..ш, біж..мо, до..ш, соп..мо, чека..ш, кол..ш, зароб..ш, малю..ш, аналізу..мо, завод..мо, бор..шся, змага..шся, ірж..мо, хоч..ш, ка..шся, лиж..ш, кле..ш, лет..мо, стел..ш, зітха..ш, сход..мо, зійд..мо, пожалі..ш, забуд..ш, пол..мо, узгоджу..мо, товариш..ш, започаткову..мо.

2. Запишіть фонетичну транскрипцію поданих дієслівних форм.

Диви..шся, смі..шся, грає..шся, обурюю..шся, займаю..шся, навчаю..шся.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Установіть відповідність між дієсловом та його формою.

Приклад

- 1 очікуватимеш
- 2 заплановано
- 3 зашарітися
- 4 узгодивши

Форма дієслова

- A інфінітив
- B особове дієслово
- C безособова форма
- D дієприкметник
- E дієприслівник

2. Літеру **e (е)** треба писати на місці пропуску в обох дієсловах рядка

- A клич..мо, крут..мо
- B в'яж..мо, вар..мо
- C мож..мо, ірж..мо
- D існу..мо, кле..мо

3. Закінчення **-ать (-ять)** у 3-й ос. мн. мають обидва дієслова рядка

- A бачити, молоти
- B платити, плакати
- C заводити, сипати
- D бігти, славитися

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

4.

Опишіть одну з ранкових фізичних вправ, використавши не менше п'яти дієслів теперішнього часу у формі 1-ї ос. мн. (*стаємо, піднімаємо* й под.).

Прислівник — самостійна незмінювана частина мови, що виражає ознаку дії, стану, ознаку іншої ознаки або предмета й відповідає на питання **як? де? куди? звідки? коли? чому?**: виконувати **якісно**, стояти **неподалік**, повторити **завтра**, кава **по-східному**.

Способи творення прислівників

Прислівники утворюються:

- суфіксальним способом (*три → тричі, теплий → тепло*);
- префіксальним (*багато → забагато*);
- префіксально-суфіксальним (*рано → вранці*);
- складанням основ (*босоніж*);
- коли одна частина мови переходить в іншу (*поблизу річки — стань поблизу*).

Прислівники походять від:

- іменників (*навесні, уночі*);
- прикметників (*по-людськи, вороже*);
- числівників (*утрьох, натроє, по-третє*);
- займенників (*потім, чомусь*);
- дієслів (*лежма, навпомаць*) та ін.

Правопис прислівників

Від способу творення й походження залежить написання прислівників разом, окремо чи з дефісом. Прочитавши приклади, згадайте загальні правила¹ написання прислівників (прислівникових сполучок), які ви вивчали в 7 класі.

Разом: абиcoli, абикуди, абияк, безвісти, вголос, вдруге, віднині, внизу, внічию, восени, вперше, впоперек, вранці, всередині, вщерть, доверху, догори, додолу, додому, докупи, донедавна, донині, дотепер, забагато, заодно, заочі, зісподу, злегка, знадвору, зозла, мимоволі, мимохідь, мимохітъ, набагато, навесні, навиворіт, навиліт, навідліг, навідріз, навічно, навпереди, навприсядки, навряд, навстіж, навіки, нагору, надалі, надвоє, надвірі, надміру, назавжди, наздогін, наосліп, наостанок, напам'ять, напереріз, напідпитку, напоготові, наполовину, наприклад, насамперед, насилу, натроє, нашвидку, нашвидкуруч, наяву, обабіч, обіруч, попідтинню, посередині, потроху, спідлоба, сповна, споконвіків, споконвіку, споконвічно, убік, увечері, удвоє, удосвіта, упереміш, урозсип, утричі, утрьох, учотирьох, чимало, чимдуж, чимраз, щовечора, щоразу, щосили, якнайдовше, якраз.

Окремо: без відома, без кінця, без ліку, без сумніву, без угину, в ногу, в обмін, в обріз, день у день, до біса, до вподоби, до ладу, до лиця, до останку, до пня, до побачення, до речі, до смаку, до снаги, до сьогодні, з переляку, з розгону, з усіх усюд, за віщо, за кордон, на вибір, на відмінно, на диво, на добраніч, на жаль,

¹ Правила написання прислівників доволі складні, крім того, вони мають багато винятків, тому радимо подані в теоретичній частині прислівники вивчити напам'ять.

на зло, на зразок, на льоту, на мить, на око, на поруки, на радість, на самоті, на сміх, на ходу, на щастя, один в один, під силу, по батькові, по двоє, по змозі, по правді, по суті, по троє, раз у раз, у стократ, у цілому, уві сні, усе одно, усе рівно, час від часу.

З дефісом: будь-де, віч-на-віч, вряди-годи, всього-на-всього, де-не-де, десь-інде, десь-інколи, де-факто, де-юре, казна-коли, коли-не-коли, куди-небудь, на-гора, пліч-о-пліч, по-братньому, по-друге, по-заячи, по-латині, по-людськи, по-перше, по-сусідськи, по-сусідському, по-французьки, сяк-так, хоч-не-хоч, хтозна-як, як-не-як.

З дефісом та окремо: без кінця-краю, з давніх-давен, з діда-прадіда, не сьогодні-завтра.

5. Перепишіть прислівники, знявши риску.

До/схочу, спокон/віків, раз/у/раз, без/перестанку, у/цілому, на/швидку/руч, по/праву/руч, на/щастя, до/речі, з/давна, до/загину, без/угаву, у/щент, мимо/хіть, по/французьки, по/іншому, по/малу, по/двоє, у/двох, по/друге, на/двоє, як/не/як, пліч/о/пліч, день/у/день, у/вечері, по/латині, сам/на/сам, з/дідів/прадідів, з/усіх/усюд, з/розгону, на/ходу, поза/вчора, на/прикінці, по/українськи, на/яву, уві/сні, не/сьогодні/завтра, над/міру, поза/очі, у/стократ.

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

БАЛАМУТИ

Три разки жовтуватих від часу намистин, загорнуті в руду панчоху, перейшли мені в спадок від бабусі. У нас, на півдні Вінниччини, таке намисто називали баламутами — перекручене від «перламутр». Бабуся в ньому виходила заміж, а до неї — її мама. Бабуся тримала баламути у великій скрині на самому дні, під горою домотканих скатертин, рушників і сорочок. Діставала дуже *рідко*. Згадуючи про них, розповідала, що до неї часто приходили дівчата брати баламути на своє весілля. Тоді особливих статків не було, тому такі позички були звичні. Намисто свідчило про статус його власниці: що більше разків на шиї, то багатшого вона роду. Найдорожчим було червоне із середземноморських натуральних коралів. Одна низка могла коштувати, як добра корова. Найдешевшими були пацьорки — з дрібних скляніх або дерев'яних намистин. Баламути оцінювали *десь посередині* між коралями та пацьорками. Бабуся казала, що розділити баламути й дасть по одному разку в сім'ю кожного з трьох синів — дочок у неї не було. А недавно потай віддала все мені. Може, тому, що я найбільше любила слухати про її молодість? (За Т. Тисячною).

Соломія Вітвицька

A. Випишіть дієслівні форми в поданій послідовності.

Особові дієслова: ... . Неозначена форма дієслова: ... . Дієприкметник: ... . Дієприслівник: ... .

B. Визначте способи творення виділенних прислівників.

C. Перекажіть текст (усно).

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

7. Виконайте тестові завдання.

1. Літеру **и** треба писати на місці всіх пропусків у рядку
  - A навшпиньк.. , всюд.. , по-японськ..
  - B по-моряцьк.. , увечер.. , інкол..
  - C анітрох.. , навтік.. , удвіч..
  - D мовчк.. , зовн.. , навік..
2. Разом треба писати всі прислівники варіанта
  - A по/чеськи, в/ранці, у/притул
  - B до/недавна, у/день, без/вісти
  - C без/угаву, у/горі, натще/серце
  - D за/одно, у/щент, до/загину
3. Разом треба писати всі прислівники варіанта
  - A до/речі, з/висока, зо/зла
  - B у/тричі, по/троху, на/решті
  - C ані/трохи, без/упину, у/двох
  - D на/жалъ, на/виворіт, у/ночі

8. Складіть і запишіть речення з поданими парами слів за зразком.

Зразок. Униз — у низ.

Глянувши вниз, ми побачили на березі озера каплицю.

Куля влучила в низ стовпа.

Удень — у день; усередині — у середині, убік — у бік.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати дієслова.

Принестí, завезтí, відвестí, булó, кажú.

2. Запам'ятайте колоритні українські прислівники.

Врядí-годí — зрідка, нечасто, деколи.

Горіліць — обличчям дотори.

Долілиць — обличчям до землі, униз; ниць.

Навідліг — з розмаху.

Обіруч — обома руками.

9. 1. Перепишіть дієслівні форми, уставивши пропущені літери **е (e)** та **и (i)**.

Замислю..шся, зітха..ш, соп..ш, хоч..ш, клич..ш, сипл..ш, бор..шся, колот..шся, біж..мо, гуд..мо, бач..мо, кле..мо, пол..мо, до..мо, ріж..мо, губ..мо, печ..мо, реагу..мо, існу..мо, нес..мо, рев..мо, знаход..мо, маст..мо, маж..мо.

2. Перепишіть прислівники, знявши риску.

Сама/самотою, по/черзі, до/останку, до/речі, до/сих/пір, на/сміх, по/правді, по/переду, за/молоду, на/жалъ, по/суті, під/силу, спокон/віків, будь/ласка, по/моєму, хтозна/скільки, бозна/як, коли/не/коли, кінець/кінцем, по/середині, по/братьськи, будь/де, до/пізна, по/дитячому, на/завжди, у/трьох, по/третє, на/трое, по/трое, у/трете, на/світанку, у/зимку, усе/одно, раз/у/раз, на/льоту, на/гору, в/основному.

- Чи виникли у вас труднощі під час опрацювання параграфа? А що легко вдалося?

§ 9. СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Без тебе мрія побачити Синевир не здійснилася.

Без тебе мрія побачити Синевир не здійснилася **б**.

A. Чи відрізняються речення за змістом? Чим саме?

B. Визначте, завдяки якому слову змінився зміст другого речення. До якої частини мови воно належить?

Службові частини мови — це неповнозначні слова, що не називають реалій, а тільки вказують на відношення між ними. Вони не є назвами предметів, дій, ознак, а тому на питання не відповідають і членами речення не бувають.

Прийменник	виражає відношення між предметами, відношення дій, стану чи ознаки до предмета (вживаємо при іменниках і займенниках)	у, з, через, між, під час, згідно з, відповідно до, з огляду на
Сполучник	поєднує (сполучає) члени речення та частини складного речення	і, але, або, щоб, якщо, хоч, для того щоб
Частка	надає словам або реченням певних смыслових чи емоційно-експресивних відтінків; є засобом творення форм слів	ж, ось, он, наявіть, тільки, будь-, -небудь-, -но, -то, -таки, не, ні; б, хай

Правопис часток

Разом	Окремо	З дефісом
ні-, ані-, аби-, чи-, чим-, -сь, де-, як-, що-	б (би), ж (же), ось, он	бу́дь-, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-, -бо, -но, -то, -таки
ніхто, абиде, чимало, щодня	була б, сказав же, он який, ось де	будь-де, казна-як, отоді-бо, іди-но, усе-таки

У непрямих відмінках із прийменником частки пишемо **окремо**: *абихто — аби з ким, будь-що — будь у чому.*

Вігук — особлива частина мови, що виражає почуття, волевиявлення мовця, не називаючи їх: **ой, гу, ах, ого-го, отакої, ку-ку, ку-ку-рі-ку, ш-ш-ш, алло! овва! гайдя! привіт! бувай!** та ін.

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

- 1.** Прочитайте текст. Знайдіть службові слова й визначте, до якої частини мови вони належать.

СВІТАННЯ

Десь далеко-далеко розгоряється день, але полум'я ще не видно, навіть заграва не піднялася, та по землі вже розходиться блакитний дим. І в ньому блякнуть дрібні зірки й розчиняється ніч!

Ще не розвиднілося, не розтопилися сніги, проте в душі вже радісна повінь, і на голому, здавалося, усохлому дереві мого життя брунькуються мрії та в'ють гнізда сподівання, адже наповнилися капіляри соками віри в добро — настає березневий ранок! (В. Думанський).

- 2.** Перепишіть слова, знявши риску.

Бозна/де, казна/в/кого, поговорила/б, ні/який, аби/з/ким, ні/в/кого, де/небудь, он/яке, будь/у/чому, ані/трохи, чим/дуж, знат/же, читай/но, як/от, прийшла/таки, ось/куди, хтозна/із/чим, як/найніжніший, навряд/чи, що/миті, таки/він, ні/до/чого.

ЗАУВАЖТЕ!

Сполучник може переходити в частку: *Ліс і взимку прекрасний*. У цьому реченні слово *і* не виконує функції сполучника (не поєднує однорідні члени чи частини складного речення), а лише додає смислового відтінку: «не тільки влітку, восени, а й узимку». Порівняйте: *Ліс і взимку прекрасний* і *Ліс узимку прекрасний*.

- 3.** Виконайте тестові завдання.

1. НЕМАЄ прийменника в реченні
  - A Виміняв шило на швайку.
  - B З поганої трави — погане й сіно.
  - C Було б пшено, а каша буде.
  - D Без нашого Гриця вода не освятиться.

2. НЕМАЄ сполучника в реченні
  - A І кози ситі, і сіно ціле.
  - B Готовеньке й кішка з'ість.
  - C Бачить кіт сало, та сили мало.
  - D Учи лінивого не молотом, а голodom.

3. НЕМАЄ частки в реченні

- A** З ким поведешся, того й наберешся.
B Дурням закон не писаний.
C Назад тільки раки лазять.
D Стук-грюк, аби з рук.

4. Напишіть пост (в уявній соцмережі) про те, як часто ви дивитеся на небо, коли це буває і з якою метою ви це робите. Поставте запитання своїм дописувачам. Використайте всі службові частини мови.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
запізнився із-за заторів	запізнився через затори
працювати згідно наказу	працювати згідно з наказом
виконати відповідно інструкції	виконати відповідно до інструкції
піти за хлібом	піти по хлібу
розмістити по алфавіту	розмістити за алфавітом

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

РОЖЕВЕ ОЗЕРО

Кілька років тому інтернет і ЗМІ заряніли знімками з так званого Рожевого озера, що на Херсонщині. Солоність цієї водойми становить 35 %. Цей показник перевершує вміст солі в усесвітньо відомому Мертвому морі. В озері вода настільки солона, що в ньому неможливо потонути. Люди засмагають, не виходячи з води, адже сіль увесь час тримає тіло на плаву.

Ніжно-рожевим кольором озеро завдячує єдиному виду живих організмів, що його населяє, — одноклітинним водоростям дуналієї солоноводної. Під дією сонячного проміння дуналієла виробляє бета-каротин, відомий як вітамін молодості. «Рожева вода» має широкий спектр дії: активізує роботу всіх важливих органів людини, сприяє відновленню рівноваги організму, дає омолажувальний ефект (І. Сікорський).

- A.** Випишіть із тексту в три колонки прийменники, сполучники та частки.
B. Доберіть і запишіть по одному синоніму до виділених слів.

Рожеве озеро. Херсонщина

§ 10. ДІЛОВІ ПАПЕРИ. ПРОТОКОЛ

- Який із стилів мовлення (див. довідку) має такі ознаки?
  - Сфера використання — ділові стосунки.
  - Функція — урегулювання службових стосунків.
  - Форма: монолог, діалог.
  - *Мовні особливості:* нейтральна лексика, мовні кліше, стисливість викладу, послідовність, повні речення.

Довідка: стилі мовлення: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, розмовний, художній.

Протокол — це документ, у якому фіксують хід і результати проведення нарад, засідань, зборів, конференцій. У протоколах відображають усі виступи з питань, які розглядаються, а також ухвалені в результаті обговорення рішення.

Цей документ складає секретар або інша спеціально призначена для цього особа. Протокол підписують голова зборів і секретар.

Реквізити протоколу:

- назва виду документа;
- порядковий номер;
- назва заходу (*збори, нарада, конференція тощо*);
- назва установи (*підприємства, організації*), де відбувається захід;
- дата проведення;
- місце складання (*назва населеного пункту*);
- прізвища й ініціали присутніх (або кількість присутніх);
- посади, прізвища, ініціали голови зборів і секретаря;
- порядок денний (у називному відмінку) із зазначенням доповідачів із кожного питання;
- основний текст;
- перелік додатків до протоколу із зазначенням кількості аркушів і примірників;
- підписи голови та секретаря.

Основний текст протоколу ділять на розділи, які відповідають пунктам порядку денного. Кожний розділ нумерують (1, 2, 3 і т. д.).

Розділи протоколу містять подані нижче складники.

Слухали	Виступили	Ухвалили
прізвище й ініціали доповідача й тема доповіді; зміст доповіді	прізвища й ініціали тих, хто виступає; зміст виступу	рішення

Якщо присутніх на зборах (нараді, конференції тощо) багато, то треба зазначити тільки їхню кількість. Дата проведення заходу і є датою протоколу.

За обсягом інформації протоколи бувають трьох видів:

- *стислі* (у них записують лише обговорювані питання, прізвища доповідачів, ухвалені рішення);
- *повні* (вони відрізняються від стислих поданням виступів доповідачів та інших учасників);
- *стенографічні* (у них записують дослівно всі виступи, репліки, запитання, відповіді).

1. Прочитайте зразок протоколу та виконайте завдання.

Зразок

ПРОТОКОЛ № 7

загальних зборів колективу Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

11. 10. 2021

м. Київ

Голова: Кравчук І. В.

Секретар: Хоменко В. А.

Присутні: працівники інституту — 79 осіб (список додано).

Порядок денний

1. Підготовка студентів до фольклорної практики.

2. Робота з підготовки щодо використання записувальних пристроїв.

СЛУХАЛИ:

Пашенко В. С. Інформація керівника фольклорної практики.

ВИСТУПИЛИ:

Метенко О. М. внесла пропозицію поділити студентів на групи, чітко визначити кожному завдання та години роботи на практиці.

Литвиненко Г. С. зазначив, що до початку практики треба підготувати анкети (описувальники).

УХВАЛИЛИ:

1. Усім студентам першого курсу взяти участь у фольклорній практиці.

2. Доручити керівникові практики скласти графік робіт.

3. Поділити студентів на групи та визначити місце й час роботи на практиці.

Голова

(підпис)

I. В. Кравчук

Секретар

(підпис)

B. A. Хоменко

A. Зверніть увагу на оформлення протоколу, місце кожного реквізиту, використання великих літер, розділових знаків.

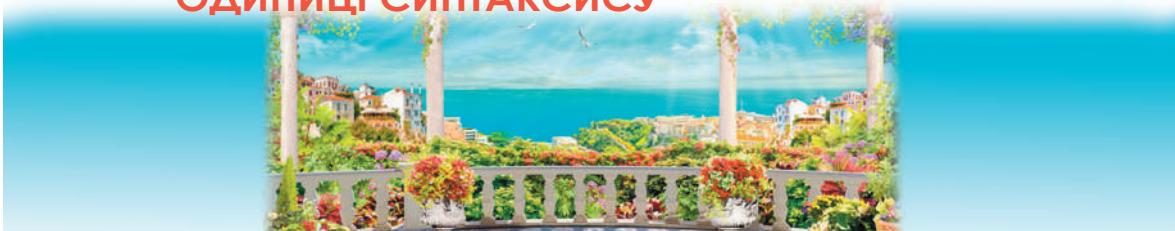
B. Визначте вступну й основну частини. З'ясуйте, який цей протокол за обсягом: стислий, повний чи стенографічний.

2. Складіть протокол до однієї із ситуацій: 1) батьківські збори вашого класу; 2) нарада з питань підготовки до тижневої екскурсії в м. Одесу; 3) засідання членів спортивної секції вашої школи.

3. Ви знаєте, що ділові папери пишуть в офіційно-діловому стилі. Поміркуйте, чому саме в протоколі можуть бути вкраплення публіцистичного й навіть розмовного стилю.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

§ 11–12. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ І РЕЧЕННЯ ЯК ОСНОВНІ ОДИНИЦІ СИНТАКСИСУ

Прочитайте слова, словосполучення, речення та дайте відповіді на запитання.

ранок, виходити, на, тераса,
яскравий, сонце, дарувати,
тепло

виходити на терасу,
яскраве сонце, дарувати
тепло

Ранок... Виходжу на терасу.
Яскраве сонце дарує тепло!

- A.** У яких колонках слова пов'язані граматично (за допомогою закінчень і/або прі-
йменників)?
- B.** Складниками речення можуть бути: а) лише слова; б) лише словосполучення;
в) слова й/або словосполучення?
- C.** Мовні одиниці якої колонки мають інтонаційну завершеність?

Синтаксис – розділ науки про мову, що вивчає будову й значення словосполучень і речень.

Словосполучення складається з двох або більше повнозначних слів (самостійних частин мови), пов'язаних за змістом і граматично: *виходити* (куди?) *на терасу*. Дію (*виходити*) скеровано на об'єкт (*на терасу*). Між цими словами є змістовий зв'язок (порівняйте: *виходити на сережки*, *виходити на холодильник* – ці слова за змістом не можна поєднувати). Крім того, інфінітив *виходити* вимагає від залежного слова знахідного відмінка з відповідним закінченням **-у** і прійменником **на** (граматичний зв'язок).

Компоненти словосполучення інколи поєднані лише за змістом: *виходить усміхаючись, надзвичайно тепло*. Усі ці слова незміннювані, а отже, не мають закінчень.

Речення може складатися з одного або кількох слів, що виражают відносно закінчену думку. Слова в реченні поєднані за змістом і граматично. Речення треба вимовляти з певною інтонацією: *Ти взяв на пляж сонцезахисний крем?*

- 1.** Випишіть лише словосполучення. Намалюйте стрілку від головного до залежного слова.

Напроти базару, уздовж берега, тільки відпочивати, таки поїхав, нехай позасмагає, ті гори, незважаючи на негоду, побувати тут, занадто добре, з огляду на графік, чисте повітря, я і ти, ідучи з братом, моя сім'я, он який, лише вдень.

- 2.** Прочитайте деформований текст і виконайте завдання.

У березні влада Таїланду оголосила, що тимчасово закриває відомий курорт Мая-Бей для відвідувань усамітнена бухта з прозорою водою білим піском і вапняковими скелями

§ 11–12. Словосполучення і речення як основні одиниці синтаксису

стала надто популярною після того, як на її мальовничому тлі зняли фільм «Пляж» із Леонардо ді Капріо відтоді на її берег щодня висаджувалося до 4–5 тисяч туристів за словами експертів, 77 % коралових рифів у затоці Мая-Бей загрожує зникнення переважно їх пошкоджують якорі суден запланована на цей рік чотиримісячна перерва (із червня по вересень) не зарядить цій проблемі невже запізно рятувати Мая-Бей океанолог із Бангкока Тон Тамронгнавасават із цим не погоджується «якби ми вважали, що в цій ситуації нічого не можна вдіяти, то не закривали б затоку, — повідомив він в інтерв'ю Бі-Бі-Сі. — Три роки тому ми вже закрили острів Ко-Юн, і зараз там дуже добре ростуть корали» (В. Бейкер).

Затока Мая-Бей. Таїланд. Фото

- A.** Перепишіть текст, поставивши в кінці речень відповідні розділові знаки та записавши перше слово кожного речення з великої літери.
- B.** Запишіть кількісні показники словами.
- C.** Підкресліть граматичні основи.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Словосполучення записано в рядку
  - A** таки написав
  - B** поблизу пляжу
  - C** плавати брасом
  - D** нехай усміхається
2. Лише словосполучення записано в рядку
  - A** у зв'язку з наказом, той інженер, пити воду
  - B** збільшити втрічі, моє ліжко, поза сумнівами
  - C** турбота про близького, уві сні, дуже сміливо
  - D** оглядати себе, ті завдання, пісня про кохання
3. Речення записано в рядку
  - A** біля затопленого корабля
  - B** Мурашко Ольга Юріївна
  - C** лежачого не б'ють
  - D** Бережіть ліс!

4. Складіть рекламу одному з українських курортів (Бердянськ, Буковель, Коблеве, Одеса, Поляна, Скадовськ, Східниця, Трускавець та ін.). Використайте в тексті реклами два-три поданих словосполучення.

Мінеральна вода, плавати в морі, регулярно замагати, вживати вітаміни, ласувати фруктами, місто мрій, проводити відпустку, свіже повітря, лісові прогулянки, цікаві екскурсії.

Готельний комплекс «Немо». м. Одеса. Фото

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Треба грамотно поєднувати компоненти словосполучення і речення. Неправильно утворена форма залежного слова призводить до **граматичної помилки**:

- узгодження прикметника з іменником: **різкий біль**, а не **різка біль** (*біль* – іменник ч. р.);
- поєднання прикметника з незмінюваним іменником: **кумедний поні**, а не **кумедне поні** (*поні* – іменник ч. р.);
- дієслівне керування (дієслово вимагає певного відмінка від залежного слова): **навчатися музики**, а не **навчатися музиці**; **сміятися з нього**, а не **сміятися над ним** та ін.

5. Знайдіть словосполучення з граматичною помилкою. Відредактуйте їх і запишіть.

Споживати фрукти, нехтувати порадами, сміятися над сусідом, кепкувати з подруги, зраджувати Батьківщині, навчатися німецької, властивий для аloe, притаманний повісті, характерний чоловікам, яскравий какаду, українське бароко, екзотичне колібрі, великий Делі, стрімке Міссісіпі, найближче ПТУ.

6. Випишіть лише словосполучення.

Іти назустріч, назустріч щастю; не дивлячись на дорогу, незважаючи на погрози; станьте поблизу, поблизу вокзалу; у зв'язку з морозами, перебувати у зв'язку; бігайте навколо, навколо пам'ятника; ківі – це пташка, подай це; тебе й мене, розмова про тебе.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Граматичну помилку допущено в словосполученні

- A дякую долі
B читаю повість

- B навчаюся мові
Г дивлюся фільм

2. Граматичну помилку допущено в словосполученні

- A властивий моржам
B притаманний мені
В характерний солі
Г належний сестрі

3. Граматичну помилку допущено в словосполученні

- A різдвяний розпродаж
B сильний нежить
В далека путь
Г біла тюль

8. Напишіть есе на тему «Мій улюблений вид активного відпочинку» (п'ять–сім речень). Підкресліть у кожному реченні по одному словосполученню.

§ 11–12. Словосполучення і речення як основні одиниці синтаксису

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
властивий для дельфінів	властивий дельфінам
притаманний для китів	притаманний китам
характерний тюленям	характерний для тюленів
навчатися фізиці	навчатися фізики
зрадити другові	зрадити друга

9.

1. Прочитайте деформований текст і виконайте завдання.

Якось в одній сільській школі хлопчик штовхнув дівчинку так, що вона заплакала її тато був учителем у класі дівчинка відразу йому поскаржилася побачивши це, хлопчик одразу притиснувся до стіни в очікуванні покарання що зробити вчителю щоб виховати її дівчинку, і хлопчика тато нахилився до доночки ї щось прошепотів їй на вухо вона миттєво витерла слози ї усміхнулася дівчинка підійшла до хлопчика, котрий її образив, і простягла йому долоню, у якій лежали цукерки він довго дивився на цукерки, на дівчинку ї на вчителя потім узяв цукерки, відвернувся та заплакав (*З інтернету*).

A. Перепишіть текст, поставивши в кінці речень відповідні розділові знаки й записавши перше слово кожного речення з великої літери.

B. Підкресліть у кожному реченні по одному словосполученню.

2. Виправте, де потрібно, граматичні помилки в словосполученнях і запишіть їх.

Зрадити інтересам, нехтувати помилки, знущатися над жертвою, кепкувати з однокласників, властивий для рибок, характерний для письма, притаманний для індійців, сміятися з товариша, навчатися танців, руде шимпанзе, сонячний Тблісі, цікаве хобі, слабкий біль, неправильна дріб, висока ступінь, повноводе Хуанхе, екзотичне Нікарагуа, далека Перу, довга вермішель, ефективна шампунь, нова ГЕС, запашний нехворощ.

- Чи допоміг вам матеріал параграфа правильно виконати вправу? Перевірте одне одного на наступному уроці.

§ 13–14. ПОНЯТТЯ ПУНКТОГРАМИ. ТИПИ ПУНКТОГРАМ

Прочитайте речення та розкажіть, завдяки чому вони протилежні за змістом.

Крокувати, не можна стояти!

Крокувати не можна, стояти!

Пунктуація – розділ науки про мову, що вивчає правила вживання розділових знаків. В українській пунктуації використовуємо такі основні розділові знаки: крапка, знак питання, знак оклику, кома, крапка з комою, двокрапка, тире, три крапки (або крапкі), дужки, лапки, дефіс (як розділовий, а не власне орфографічний знак) і скісна риска.

Дефіс використовуємо як пунктограму та як орфограму. Дефіс як розділовий знак вживаємо для поділу між компонентами не слів, а синтаксичних сполучень:

- прикладка з означуванням іменником: *учитель-філолог, дівчинка-грузинка*;
- на позначення приблизної кількості: *два-три години, п'ять-шість речень*.

Розділові знаки

одиничні	парні
крапка, крапка з комою, двокрапка, три крапки, тире, дефіс, знак питання, знак оклику, скісна риска: <i>Ви знаєте, як літа шестить у місячні весняні ночі?</i> (П. Тичина).	два коми, два тире, дужки, лапки: <i>А ліс, як дрейфуюча шхуна, скрипів</i> (Л. Костенко).
роздільні	видільні
при однорідних членах речення, між підметом і присудком, між частинами складного речення, у кінці речення та ін.: <i>Ви знаєте, як сплять старі гаї?</i> (П. Тичина).	при звертанні, вставних і вставленіх словах, відокремлених та уточнювальних членах речення: <i>Це була, так би мовити, наша фамільна ворона</i> (О. Довженко).

У текстах художнього, публіцистичного й розмовно- побутового стилів іноді ставлять **авторські розділові знаки** (так звана **авторська пунктуація**). Їх використовують, свідомо не дотримуючись правил, щоб наголосити на якісь дії чи означі, передати психічний стан людини тощо. Здебільшого саме тире використовують як авторський знак у тому місці, де не повинно бути жодного розділового знака, або замість коми: *Той сад, і ніч, і зорі — де вони тепер? І не цікавлюсь — над ким ці сурми плакали* (П. Тичина).

*I переможцеві — аrena плеще,
Хоч небуття, — зневажений смішко, —
Язык хамелеона — із мішка* (Е. Андієвська).

§ 13–14. Поняття пунктограми. Типи пунктограм

1. Прочитайте речення та визначте, які розділові знаки в них одиничні, а які — парні.

1. Людині бійся душу ошукатъ, бо в цьому схибиш — то уже навіки. 2. Така краса, висока і нетлінна, що хоч спинись і з Богом говори. 3. І все на світі треба пережити, бо кожен фініш — це, по суті, старт. 4. І наперед не треба ворожити, і за минулим плакати не варт. 5. Поезія — це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі. 6. Це, може, наявіть і не вірші, а квіти, кинуті тобі. 7. Вірю в серце твоє і волю, вірю в правду твоїх очей (Із тв. Л. Костенко).

2. Прочитавши поезію, визначте типожної пунктограми: а) одинична чи парна; б) роздільна чи видільна (усно).

ВОНА ПРИЙШЛА

Вона прийшла, непрохана й неждана,
І я її зустріти не зумів.
Вона до мене випливла з туману
Моїх юнацьких несміливих снів.

Вона прийшла, заквітчана і мила,
І руки лагідно до мене простягла,
І так чарівно кликала й манила,
Такою ніжною і доброю була.

І я не чув, як жайвір в небі тане,
Кого остерігає з висоти...
Прийшла любов непрохана й неждана —
Ну як мені за нею не піти?

B. Симоненко

К. Чащина. Дівчина дивиться вдалину

3. Виконайте тестові завдання.

1. Одиничні розділові знаки використано в реченні

- A** І земля — наречена в молочнім цвіту — мліє солодко в сонячно-яснім меду.
- B** Не бійся правди, хоч яка гірка, не бійся смутків, хоч вони як ріки.
- C** Так багато на світі горя, люди, будьте взаємно красивими.
- D** Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану.

2. Парні розділові знаки використано в реченні

- A** Так мовчиш, що заслухатись можна, потонути в м'якій тишині.
- B** А час не зупиняється, а молодість біжить, і миті жодної не можна повернути.
- C** Там, у степу, схрестилися дороги, немов у герці дикому мечі.
- D** Я — твоя мука і твое сумління, мені кати не обрубали крил...

3. Видільні розділові знаки використано в реченні

- A** Іди і спопеляй байдужі душі, і сліпоту, і холопство прокляни...
- B** Немає в мене страху за плечима — я розірвав його одвічний гніт.
- C** Життя ішло, минуло той перон, гукала тиша рупором вокзальним.
- D** Поки геній стоїть, витираючи слези, метушлива бездарність отари свої пасе.

4. Розгляньте репродукцію картини К. Чашиної і виконайте завдання.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

- A.** Опишіть картину (передній і задній план, колористика, творчий задум, враження, які вона спровокає).
- B.** Підкресліть у своєму описі однією рискою одиничні пунктограми, а двома — парні.

Основні пунктограми

До найпоширеніших пунктограм належать розділові знаки:

- при відокремлених членах речення (кома, тире);
- при однорідних членах речення (кома, тире, двокрапка, крапка з комою, скісна риска);
- при вставних і вставлених конструкціях (кома, тире, дужки);
- при звертаннях (кома, знак оклику);
- між частинами складного речення (кома, крапка з комою, двокрапка, тире);
- для оформлення речень із прямою мовою (лапки, кома й тире, двокрапка, крапка та тире, двокрапка й тире);
- між підметом і присудком (тире);
- на місці пропущеної членів речення (тире);
- у кінці речень (крапка, три крапки, знак питання, знак оклику).

Розділові знаки в кінці речення

Вибір розділового знака в кінці речення залежить від мети висловлювання та емоційного забарвлення.

крапка (.)	у розповідному або спонукальному речення без окличної інтонації	<i>Зима без снігу — літо без хліба. Узимку бійся вовка, а влітку — мухи (Нар. тв.). Як парость виноградної лози, плекайте мову. Пильно й ненастінно політь бур'ян (М. Рильський).</i>
знак питання (?)	у кінці питального речення	<i>Що людству залишається? Невже обнатися з лелеками і плакатъ? (О. Пахльовська).</i>
знак оклику (!)	у кінці окличного речення	<i>Гетьте, думи, ви хмари осінні! Тож тепера весна золота! (Леся Українка).</i>
три крапки (...)	на позначення перерванисті або незакінченості висловлювання	<i>Юнак розплющив очі: синь! Літак... Димки... І височинъ (П. Тичина).</i>

У кінці речення три крапки можуть поєднуватися з іншими знаками — знаком питання чи знаком оклику (тоді використовуємо лише дві крапки): *Встає народ, гудуть мости, рокочуть ріки ясноводі!.. (М. Рильський).*

У кінці питальних речень, що вимовляємо з окличною інтонацією, ставимо два знаки — знак питання і знак оклику: *Се ти, мій чарівниченьку?! (Леся Українка);*

Підвищену окличну (питальну) інтонацію передаємо двома або трьома знаками оклику (знаками питання): *О мій велетню Самсоне, пута розривай!! (Олександр Олесь); — Пустіть нас!!! — закричав Синичка (О. Довженко). Де ж слава ваша?? На словах! (Т. Шевченко).*

Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампах; на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора (авторки), назви твору, назви видавництва та місця видання і т. ін.

§ 13–14. Поняття пунктоограми. Типи пунктоограм

- 5.** Прочитайте притчу та прокоментуйте розділові знаки, що стоять у кінці кожного речення.

Маленька дівчинка принесла знадвору два яблука. Мабуть, її хтось пригостив.

— Матусю, поглянь, які гарні яблука!

— Справді, гарні! Пригостиш мене? — запитала мама.

Дівчинка поглянула на яблука, а потім відкусила від одного з них. На момент замислилась і... надкусила інше.

Мама дуже здивувалася і подумала: «Яка жадібна дочка в мене росте! Обидва яблука почала їсти, а мені так жодного й не запропонувала...»

Але, на її подив, дівчинка простягнула одне яблуко зі словами:

— Матусю! Візьми це яблуко! Воно — солодше! (З інтернету).

- 6.** Прочитайте деформований текст і виконайте завдання.

Друзі, ви коли-небудь готували чай на травах Якщо ні, то пропоную свій простий, але незвичайний рецепт Заваріть зелений чай, а потім перелийте його в скляний чайник Додайте дві-три гілочки свіжої м'яти, кілька скибочок лимона або лайма й одну-дві палички кориці Тепер ваш чайник, наповнений різnobарв'ям, нагадує акваріум із багатим рослинним світом А яким ароматом він дихає Спробуйте приготувати це м'ято-лімонне чудо — ваші гости будуть у захваті (З інтернету).

- A.** Перепишіть текст і поставте розділові знаки в кінці кожного речення.
- B.** Підкресліть парні розділові знаки двома рисками.

- 7.** Виконайте тестові завдання.

- Знак питання треба поставити в кінці речення (*розділові знаки в кінці речень пропущено*)
A З великим пензлем у великих капцях малює гном оранжевий дашок
B І сонце яре з глибини небес синуло світанкову позолоту
C Якщо на боці людини правда, їй нічого не страшно
D Мамо, чи кожна пташина у вирій на зиму літає
- Знак оклику треба поставити в кінці речення (*розділові знаки в кінці речень пропущено*)
A Хіба є хто на землі крилатіший за людину
B Звертання здебільшого відокремлюють комами
C Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі
D Любіть Україну всім серцем своїм і всіми своїми ділами
- Крапку треба поставити в кінці речення (*розділові знаки в кінці речень пропущено*)
A — Де ти барився
B — Ми з Олегом грали у футбол
C — Який може бути футбол у мій день народження
D — Хіба в тебе сьогодні іменини

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

8. Напишіть у зошиті текст для SMS-повідомлення другові (подрузі) про свої враження від кінофільму, аніме, вистави, спортивної гри та ін. (*не менше п'яти речень*). Використайте речення з крапкою, трьома крапками, знаком питання та двома знаками оклику.

9. 1. Перепишіть вірш і виконайте завдання.

Люблю *чернігівську* дорогу —
весною, влітку, *весени*.
Там досі моляться Стрибогу
високі в сонці ясени.
Дівчата ходять, мов княгині.
Цвітуть смарагдові луги.
Русявокосі Берегині
позолотили береги.
Там *переходять* шлях уповні.
Під осінь в кожному селі
немов димки димлять жертовні —
копають люди картоплі.
Бори стоять, такі соснові!
Ведмедів бачать уві снах.

Вінки цибулі *бурштинобі*
там висять просто на тинах.
Від магістралі за два метри,
уся закутана в що є,
сидить бабуся, як Деметра,
у відрах моркву продає.
Шофер гальмує мимоволі,
стоять колеса в шелюзі¹, —
несе хтось яблука в приполі,
несе хтось груші в картузі.
І знову мчиш, як метеор, ти.
І довго світяться в душі
оті розкішні натюрморти
уздовж доріг на спориші...

Л. Костенко

- A.** Підкресліть одиничні розділові знаки однією рискою, а парні — двома.
B. Обведіть кружечком видільні розділові знаки.
C. Випишіть виділені слова й розберіть їх за будовою.

2. Прочитайте деформовану притчу та виконайте завдання.

До мудреця прийшов воїн і сказав:

— Послухай, я вже немолодий, багато часу провів у боях і знаю, що смерть може на-
здогнати мене будь-коли Як мені не помилитися в *життєвому* виборі Як *відкриваються*
ворота в пекло, а як — у рай

Старий подивився на воїна, примружив очі, а потім розсміявся та вигукнув:

— Хіба ти воїн Ти — хвіст собачий

Злобою блиснули очі воїна Він вихопив меч і замахнувся на старого Але мудрець не
злякався Він спокійно сказав:

— Ось так відкриваються ворота в пекло

Воїн зрозумів, що зробив дурість Він поклав меч і став перепрошувати:

— Пробачте мені, я погарячкував, не зрозумів я відразу Вашої мудрості

— А так відкриваються ворота до раю, — сказав мудрець (*Нар. тв.*)

- A.** Перепишіть текст, розставивши в кінці речень розділові знаки.
B. Підкресліть двома рисками парні розділові знаки.
C. Затранскрибуйте виділені слова.

¹ *Шелюга* — верба гостролиста; зарості такої верби.

§ 15. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-ОПОВІДАННЯ НА ОСНОВІ ПОЧУТОГО (з обрамленням)

A. Пригадайте, що таке оповідання як літературний жанр.

B. Розгляньте таблицю та розкажіть, який термін ви ще не вивчали.

Композиція оповідання

Сюжетні елементи	Позасюжетні елементи
експозиція — зав'язка — розвиток подій — кульмінація — розв'язка	пейзаж, портрет, інтер'єр, обрамлення, авторські відступи, епіграф

1. Прочитайте оповідання та виконайте завдання.

ПРАВДА МОЗОЛІВ

Початок розхристано-тревожних 1990-х. Ритмічно погойдуючись, біжить зеленим тунелем поїзд. Тернопіль залишився позаду, тож пасажири, зайнявши місця, поринули у свої думки. Дехто дрімає, то тут, то там спалахують вогники розмов.

Переді мною дві жінки-пенсіонерки з дещо зарозумілими, зі слідами колишньої вроди обличчями. Крізь дрімоту до вух долітають окремі фрази. Про городи, дітей, онуків.

- Я ще з квітня пенсії не отримувала.
- А я що? — підхоплює сусідка. — Таки колись лішче було.
- І то все та Україна наробыла, — аж сичить жінка.

Я вже готовий був утрутитися в розмову, але тут підняла голову старенька бабуся в білій хустині. Поправивши маленький клуночок, який тримала в руках, заговорила:

— Краще було, жіночки? А знаєте, на чому воно трималося? На ось цих колгоспних мозолях, — показала старечі долоні з покрученими пальцями, — і нагайці бригадира. І не гнівіть бога, шановні: Україна — то не начальство, а наша чорна земля, і вона не винна, що носить на собі всяку погань.

Настало напруженатиша.

Поїзд тим часом мчав, борючись із простором і часом.

На обрії забілів Збараж (*I. Коваль*).

A. Яка тема й головна думка оповідання? Який стиль мовлення?

B. Визначте зав'язку, кульмінацію та розв'язку цього оповідання.

B. Що є спільного між початком і кінцем оповідання «Правда мозолів»?

Обрамлення — це початкова й завершальна частини в композиції твору, що нагадують рамку, у яку вкладено розповідь про події. Оповідач у творі І. Коваля «Правда мозолів» їде в потязі, про це він говорить на початку, а потім і в кінці оповідання (це і є обрамлення), а всередині відбуваються події — розгортається сюжет.

Обрамлення не має безпосереднього зв'язку з розвитком сюжету, проте підпорядковане основній думці оповідання.

Саме з обрамлення читач здебільшого дізнається про те, хто й за яких обставин розповів про події.

2. Прочитайте оповідання та виконайте завдання.

КІШКА ПОВЕРНУЛАСЯ НА СВІТАНКУ

У приблудної кішки на колгоспній фермі народилися кошенята. Якось один чолов'яга, побачивши їх, крикнув: «Виб'ю до ноги!» Цієї ж ночі кішка-мама перенесла діток на горище. Згодом одне з маленьких оселилося в нашому домі...

Мурка виявилася жвавою. Коли на всій вулиці не залишилося, здається, жодної миші, узялася за пацюків. Але цим, на жаль, не обмежилася. Наступним об'єктом полювання стали... сусідські голуби — породисті, дорогі. Один за одним зникали символи миру. Хто б таке стерпів? Хоч як було жаль, але вирок було проголошено — вивезти шкідничку. Виконати його зголосився скривдженій сусід.

Раннього весняного ранку кішка була посаджена в сумку, і через мить на подвір'ї залишилася лише синя хмаринка від двигуна мотоцикла. А замок-«бліскавка» сусідської сумки був розстібнутий аж ген за Тернополем.

Минуло пів року. Перший несміливий сніжок притрусив примерзлу землю. Ішлося до зими. Якось серед ночі почувся плач — пронизливий, сповнений страждання та туги. Тривога охопила домашніх.

Батько, ухопивши ліхтарик, вилетів на вулицю. Нікого не було. Але жалібний стогін, який долітав із-під сараю, не віщував. Нахилився, присвітив.

Зіщулившись од холоду, замучена, худа, нещасна, плакала від щастя наша Мурка. З її очей текли слізози. Вона ридала, бо, здолавши сорокакілометрову відстань, витерпівши й голод, і холод, повернулася в найдорожче місце — додому.

У це важко було повірити. Як і неможливо було стримати слізози. Як змогло маленьке беззахисне створіння знайти домівку? Неймовірно. Але хіба ми, люди, пройшовши сто доріг, завершивши тисячу справ, не прагнемо до отчого порога, до калини, що росте на розі хати?

«Хай ловить, що хоче, карати кицю більше не будемо», — рішення про реабілітацію тваринки родина прийняла одноголосно.

...Я знову й знову милуюся двома маленькими грайликами. І знаю напевне: історія не повториться, кошенята потраплять до хороших людей (*За І. Ковалем*).

A. Визначте стиль мовлення, тему й головну думку оповідання.

B. Визначте зав'язку, кульмінацію і розв'язку твору.

В. Придумайте до тексту обрамлення та запишіть його.

§ 15. Письмовий твір-оповідання на основі почутого (з обрамленням)

3. Пригадайте цікаву історію, яку ви почули від знайомих або по телебаченню чи радіо, і виконайте завдання.

- A.** Згадайте, як розгортається сюжет у ній (зав'язка — кульмінація — розвиток подій — розв'язка).
- B.** Придумайте до цієї історії обрамлення.
- C.** Доберіть заголовок.
- D.** Уведіть позасюжетний елемент.
- E.** Побудуйте складний план оповідання.
- F.** Напишіть твір-оповідання.

4. Візьміть участь у конкурсі на найкращий твір-оповідання на основі почутого (з обрамленням).

ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЮ ПРАВОПИСУ

Правопис іншомовних слів

У межах одного тексту чи книжки треба послідовно вживати один із варіантів транслітерації: або з **m** (*ортограма, катедра, Тома*) або із **f** (*орфограма, кафедра, Фома*). Часто вживані слова, що мають орфографічні варіанти, подано нижче.

апотеоза й апофеоз	Доротей і Дорофей	патос і пафос
аритметика й арифметика	Ітіопія і Ефіопія	Партенон і Парфенон
Атанасій і Афанасій	ітіопський і ефіопський	Пітагор і Піфагор
Атена й Афіна	марафон і марафон	Тадей і Фадей
Атос і Афон	Методій і Мефодій	Текля і Фекла
Вартоломей і Варфоломей	мітичний і міфічний	Теміда і Феміда
Гетсіманія і Гефсиманія	Саваот і Саваоф	Теодосія і Феодосія
Голгота і Голгофа	ортограма й орфограма	Теофан і Феофан
Голіат і Голіаф	ортографія і орфографія	Тимотей і Тимофій
Демостен і Демосфен	ортоеція і орфоеція	Тома і Фома

Написання числівника **пів** разом та окремо

Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням «половина» з наступним іменником — загальною чи власною назвою у формі родового відмінка одинини пишемо **окремо**: *пів аркуша, пів відра, пів години, пів міста, пів огірка, пів острова, пів яблука, пів ящика, пів Європи, пів Києва*.

Якщо ж **пів** із наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття та не виражає значення половини, то їх пишемо **разом**: *піваркуш, південь, півзахист, півколо, півкуля, півострів*.

До речі...

Простіше можна сформулювати правило так: **пів** пишемо **разом** із називним відмінком (*півкуля, півострів*), а **окремо** — з родовим (*пів кулі, пів острова*).

§ 16–17. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ. ЙОГО ГОЛОВНІ ОЗНАКИ

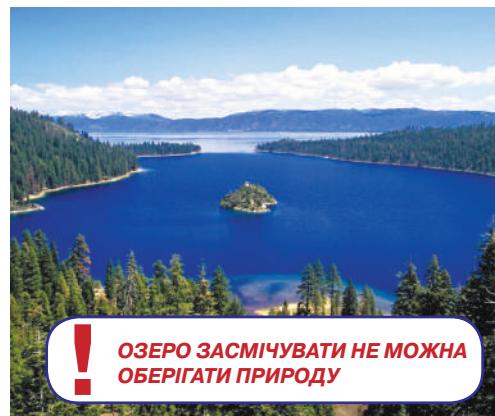
Згадайте, що таке словосполучення, вибралиши для правила матеріал із довідки.

Довідка: кілька слів, не менше двох повнозначних слів; поєднання, протиставлення; одне з яких головне, а друге залежне.

- A.** Серед поданих сполучок слів є лише одне словосполучення. Виберіть і назвіть його.

Річки й озера, навколо озера, не замерзає, над струмком, Дніпро-ріка, чисте озеро, поблизу моря.

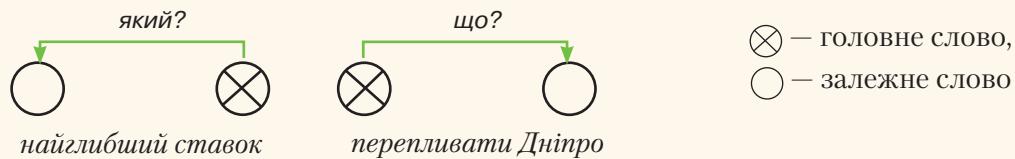
- B.** Перевірте за алгориттом, чи правильно ви зробили вибір.

Словосполучення поєднує два або більше повнозначних слова, одне з яких — головне, а інше — залежне.

Питання ставимо від головного до залежного слова, наприклад: *найглибший ставок, перепливати Дніпро*.

Схематично подані словосполучення мають такий вигляд.

Залежне слово поглиблює значення головного.

§ 16–17. Словосполучення. Його головні ознаки

Отже, слова в словосполученні поєднані **за змістом** (залежне слово поширює чи поглиблює значення головного) і **граматично** (за допомогою закінчень і прийменників).

Слова в словосполученнях можуть поєднуватися **тільки за змістом**: *стрімко текти, бажання поплавати, вдихати пірнаючи*. Як видно, залежне слово в таких випадках не має закінчення, бо воно незмінне (*стрімко* — прислівник, *поплавати* — неозначена форма дієслова, *пірнаючи* — дієприслівник).

Словосполучення бувають синтаксичними, лексичними та фразеологічними.

Синтаксичні словосполучення	Лексичні та фразеологічні словосполучення*
вільні сполучки повнозначних слів	стійкі сполучки повнозначних слів
щаслива Ольга	Щаслива Олена (прізвище та ім'я)
зелений гай	Зелений Гай (село)
чисте море	Чорне море
мотати на котушку	мотати на вус
накрити скляною кришкою	накрити мокрим рядом

Кожний компонент синтаксичного словосполучення є окремим членом речення, а лексичні та фразеологічні словосполучення є одним членом речення. Порівняйте: *Переді мною шумить зелений гай і Ми проїхали Зелений Гай, а потім повернули на Львів.*

* Синтаксис розглядає лише синтаксично вільні словосполучення, тому тут і далі саме їх називатимемо терміном «словосполучення». А на позначення лексичних і фразеологічних комплексів слів будемо використовувати термін «стійка сполучка слів».

Не вважають словосполученнями:

- 1) підмет із присудком: *крига розтає, пливуть брижі;*
- 2) однорідні члени речення: *моря та озера, холодний і слизький;*
- 3) повнозначне слово зі службовим: *поблизу затоки, за нею* (тут: *за, поблизу* — прийменники);
- 4) стійкі сполучки слів — складні власні назви та фразеологізми: *Кривий Ріг, море по коліна;*
- 5) складені форми слів: *найменш бурхливий, будемо занурюватися.*

1. Знайдіть і прочитайте вголос тільки словосполучення.

Чорне море, дуже глибоко, навпроти джерельця, швидко заливати, товкти воду в ступі, річки й канали, понад лиманом, стрибати квакаючи, будуть намивати, океан мрій, найбільш солоне, гірські річки, води в рота набрати, страшний торнадо, спадає вода, затоки й протоки, ті струмки.

2. Вишиште словосполучення у дві колонки: у першу — у яких слова пов'язані й за змістом, і граматично, у другу — тільки за змістом.

Вода з криниці, глибоко пірнати, бажання пити, щедро зволожувати, кручі Дніпра, добре орошений, поема про море, океан мрій, дощова вода.

3. Вишиште із кожного речення по одному словосполученню, уставивши пропущені букви *e (e), и (i)*.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

1. Море п..р..пливти — не кусок хліба з'єсти. 2. Ложкою не вич..рпа..ш води з моря. 3. Вода м'яка, а камінь проб..ває. 4. Кожна жаба своє болото хвал..ть. 5. Хоч річка й нев..личка, а б..р..ги ламає. 6. Без води й борщу не звар..ш. 7. Вив..ли його на чисту воду. 8. Реш..том воду не носять. 9. Не вил..вай каламутної води, доки чистої не знайд..ш (*Нар. тв.*).

4. Виконайте тестові завдання.

1. Словосполучення записано у варіанті
A Жовті Води   **B** будемо плавати
B бити байдики   **G** освітлена дорога
2. Словосполучення записано у варіанті
A найбільш улесливий   **B** поблизу вікна
B той експеримент   **G** ніч і день
3. Словосполучення записано у варіанті
A схід Поділля   **B** протягом години
B Південний Буг   **G** будуть подорожувати

5. Прочитайте сполучки слів. Виберіть лише ті з них, які не є словосполученнями. Складіть і запишіть по одному реченню з вибраними сполучками.

Наливати холодну воду, товкти воду в ступі, солодка вода, дути на холодну воду, напитися води, занурити у воду, водою не розлити.

6. Прочитайте текст. Випишіть по одному прикладу сполучок слів, які не є словосполученнями. Вибираючи їх, орієнтуйтесь на п'ять пунктів, що вміщені в теорії на с. 45. Перекладіть називу загданого в тексті журналу.

СКІЛЬКИ ВОДИ МИ ПОВИННІ ВИПИВАТИ ЗА ДЕНЬ?

Як відомо, науковці весь час щось піддають сумніву. І щодо споживання води вони теж мають свою думку. Нещодавно вчені Гарвардського університету провели дослідження, які засвідчили, що протягом дня людина має випивати 5–6 склянок води. У цю дозу входять усі види рідини: вода, суп, борщ, і чай, і компот... Результати дослідження були опубліковані у відомому виданні «Clinical Journal of Sports Medicine». Експеримент довів, що надмірне споживання води призводить до нестачі натрію, унаслідок чого може з'явитися запаморочення, головний біль і навіть блювота. Аби такого не сталося, учени рекомендують більш уважно дослухатися до свого організму та фізіологічного відчуття спраги (*C. Гужва*).

7. Прочитайте й перекажіть текст. Випишіть виділені словосполучення та побудуйте до них схеми.

ЛЕГЕНДА ШАЦЬКИХ ОЗЕР

Усі, хто бували на мальовничих Шацьких озерах, чули легенду про великий *острів посеред озера Світязь*. Його існування дивує тим, що саме в цій частині водойми глибина сягає п'ятдесяти метрів. Як же міг там утворитися острів? Коли наука «розводить руками», у свої права вступають легенди й міфи. Ось одна з таких оповідок.

Озеро Світязь. Фото

§ 16–17. Словосполучення. Його головні ознаки

Колись давно на місці озера Світязь були розкішні поля та луки, десятки сіл і величезний замок, яким правила молода княгиня. Однак розпочалася війна, і фортеця була *оточена ворогами*. Не бажаючи здаватися в тяжку неволю, княгиня звернулася з *молитвою до Бога*, щоб той захистив її і вірних людей. Як тільки вона вимовила останні слова, замок зник під землею, а *навколо нього розлилися води*, потопивши військо ворогів. *Відтоді з'явилось* озеро, а величні дерева острова нагадують фортечні мури (З інтернету).

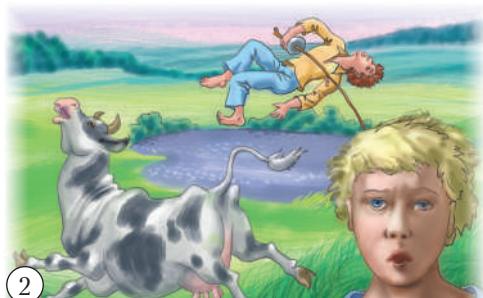
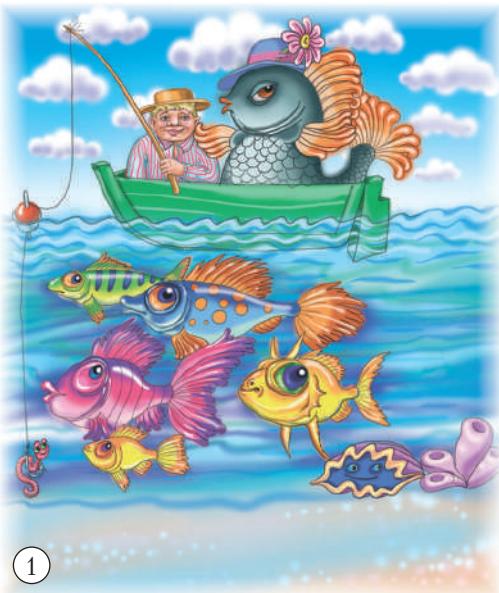
8. Виконайте тестові завдання.

1. Лише словосполучення записано в рядку
  - A кава й шоколад, щира усмішка, шанувати старших
  - B вишивати хрестиком, золоті руки, Поділля й Полісся
  - C мала батьківщина, дбати про близнього, п'ять днів
  - D кумедний поні, повість про війну, перейти Рубікон
2. Лише словосполучення записано в рядку
  - A співати баладу, менш вдалий, твоя зоря
  - B збирати врожай, моя мрія, перше вересня
  - C чистити взуття, Великі Сорочинці, якась жінка
  - D розбивати тарілку, спіймати облизня, синя ложка
3. Лише словосполучення записано в рядку
  - A надзвичайно влучно, безпечний поворот, чиясь куртка
  - B семеро курчат, відважитися на подвиг, тихо й чисто
  - C покликати Коваленка, настало літо, перший клас
  - D нова ідея, поширювати плітки, Олег Петрович

9. Виконайте одне із творчих завдань.

- A.** Визначте за ілюстраціями художні твори, які ви читали на уроках української літератури в 6 класі. Опишіть у зошиті (*три–п'ять речень*) одну із зображених ситуацій, пов'язаних із водоймами. Підкресліть рискою по одному словосполученню в кожному реченні.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Б. Перегляньте в інтернеті ролик «Найвищий рівнинний водоспад України» і ви- словте ваші враження від побаченого двома-трьома реченнями. Підкресліть у них по одному словосполученню.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Течія́, кіломе́тр, руслó, посерéдині, джерелó.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
у повній мірі	повною мірою
шириною два кілометра	завширшки два кілометри
не дивлячись на перешкоди	незважаючи на (попри) перешкоди
уталити жажду	утамувати спрагу
уїхати на море	поїхати до моря

До речі...

Літи по воду чи за водою? Коли треба назвати мету дії, то вживаємо прийменник **по**: *літи по хліб, сходити по воду, поїхати по гриби.*

Літи за водою — фразеологізм, який означає «пропасти, безслідно зникнути».

10.

1. Випишіть лише синтаксичні словосполучення та побудуйте до них схеми.

Залишений будинок, свіжа капуста, горобина ніч, макове поле, гнути спину, читати вірш, вживати терміни, іти з матір'ю, вітер у голові, Софія Київська, через помилку, у теплій кімнаті, поводитися гонористо, подрібнювати каву, сім учениць, ці миті, окрілений щастям, більш досвідчений, кав'янрі й ресторани, Західна Україна, будемо прощатися, час минає, вдале фото, дієприкметниковий зворот, Азовське море, працювати з братом, дуже швидко, бігти підстрибуючи, співати дифірамби.

2. Прочитайте текст і доберіть до нього заголовок. Випишіть із тексту десять словосполучень і побудуйте до кожного з них схему.

Японець Масару Емото захопився чарівними властивостями води: він грав для неї різну музику, а потім миттєво її заморожував і фотографував. Красиві симетричні кристали формувалися під мелодії Баха, Шопена та Шумана, а хаотичні й потворні виникали під звуки важкого року. Дивні та по-особливому закручені народжувалися в переливах джазу. Так само вода сприймає і те, що ми кажемо: на лайку вона реагує безформними фігурами, а на добре слова — витонченими й ніжними малюнками.

Емото провів ще один кумедний експеримент: він поставив на полицю дві закриті банки з вареним рисом. Одній банці його учні регулярно протягом тижня казали: «Дякую!», а іншій: «Ти дурень!» Через тиждень у першій банці рис прокис, але залишився білим і набув приемного оцтового аромату, у другій — почорнів і згнів, а його сморід пробивався навіть крізь кришку.

Учений дійшов висновку: добро сильніше за зло. Такі зміни відбуваються і з нами під зовнішнім впливом: усе гарне й добре нас омолоджує і зміцнює, а зло завдає болю та страждань (За Г. Зайцевою).

§ 18–19. ВИДИ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

1. Прочитайте словосполучення та поміркуйте, за якою ознакою їх згруповано у дві колонки.

стрибики із жердиною
систематично тренуватися
особливо ефективно

зірки українського спорту
пропливти велику відстань
унікати ризикованих рухів

2. Прочитайте словосполучення в колонках і визначте в кожному з них головне слово.

складне тренування
легка атлетика
пружні м'язи

грати в хокей
бити по воротах
подавати кутовий

доволі швидко
надзвичайно міцно
радісно через перемогу

- Поміркуйте, за якою ознакою згруповано ці словосполучення.

За кількістю слів словосполучення поділяють на прості та складні.

Прості словосполучення утворені з двох повнозначних слів (самостійних частин мови): *опорний стрибок, виконувати вправи*.

Складні словосполучення утворені з трьох або більше повнозначних слів: *вправи на паралельних брусах, початок вільних вправ*.

За способом вираження головного слова словосполучення поділяють на:

- 1) **іменникові**: *порада тренера, абсолютна першість*;
- 2) **прикметникові**: *найкращий у веслуванні, готовий позмагатися*;
- 3) **числівникові**: *п'ятеро футболістів, один із найсильніших*;
- 4) **займенникові**: *хтось із своїх, кожний з учасників*;
- 5) **дієслівні**: *нахиляти голову, опускаючи руки*;
- 6) **прислівникові**: *радісно від перемоги, надзвичайно швидко*.

1. Знайдіть лише складні словосполучення та прочитайте їх.

Кубок Європи з кікбоксингу, найбільш сильний боксер, вибороти перемогу, плавати в Чорному морі, будемо працювати щотижня, поступитися чеській фігуристці, перемога в юніорських змаганнях, плавання на короткій воді, бронзовий призер.

2. Випишіть у зошит словосполучення в поданій послідовності.

- а) іменникові;
- б) прикметникові;
- в) займенникові;
- г) дієслівні.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Вилучити двох гравців, спортивна форма, хтось із веслувальників, види східних єдиноборств, кожний із нас, найкращий у фехтуванні, заміна півзахисника, неймовірно сміливий, ніким не перевершений, пройдений за пів хвилини.

3. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. *Стометрівка* стала своєрідним випробуванням для хлопців і дівчат. 2. У *вишиці* не залишилося команд, які б не знали смаку перемоги. 3. Граючи із середини другого тайму в меншості, «Барселона» раз у раз відпускала нападників *синіх*, і біля гостів воріт стало спекотно. 4. Нещодавно в Україні з'явився ще один «бол» — аквабол. 5. Динамівці знову потішили своїх *фанів* на відкритому тренуванні. 6. Футболісти готуються до штурму в Баварії. 7. Турнір двоколовий, оскільки спочатку майже 70 шахістів із 16-ти країн виборюватимуть путівки до фіналу, а потім розпочнеться змагання за принципом «плей-off» (З газет).

A. Випишіть із кожного речення по одному словосполученню та визначте його вид за:
1) кількістю слів; 2) способом вираження головного слова.

B. Розкрийте значення виділених слів. Поміркуйте, чому саме в спортивній галузі так багато неологізмів іншомовного походження.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Простим є словосполучення

- A** незважаючи на великі труднощі
- B** оспіваний у народних піснях
- C** читати з великим захопленням
- D** відвідати старовинний храм

2. Складним є словосполучення

- A** знати всіх лаборантів
- B** будемо плавати брасом
- C** зупинитися поблизу річки
- D** відвідати Андріївську церкву

3. Складним є словосполучення

- A** запізнився через затори
- B** найменш свіжі фрукти
- C** мені море по коліна
- D** моя старша дочка

5. Утворіть синонімічні словосполучення. Визначте засоби граматичного зв'язку. З'ясуйте, чи змінилися ці засоби після зміни словосполучення (за зразком).

Зразок. Збірна України — українська збірна.

Ольжині ковзани, вода з моря, кросівки тренера, вправи для ранку, життя без турбот, дерев'яні лижі, медаль із золота, першість континенту, збірна чоловіків, змагання взимку, куртка з пуху, гумові ласти.

Словосполучення поділяють на прийменникові та безприйменникові.

Прийменникові словосполучення	Безприйменникові словосполучення
 поблизу молодої яблуні, у музичній школі, зважати на думки фахівців, протягом останньої години, у зв'язку з тривалим карантином	стояти поблизу, музична школа, думки фахівців, остання година, тривалий карантин

Не забувайте: **у зв'язку з, відповідно до, з огляду на, незважаючи на, протягом, поблизу** – прийменники: **у зв'язку з негодою, відповідно до наказу, з огляду на труднощі, незважаючи на біль, протягом весни, поблизу школи.**

- 6.** Перетворіть прості словосполучення на складні (за зразком).

Зразок. Швидко бігати – надзвичайно швидко бігати.

Долати перешкоди, установити рекорд, робота над диханням, глибокий видих, прогнутися вперед, правильна постава, рух плечима, спиратися на сидіння, забити гол.

- 7.** Прочитайте гумореску та виконайте завдання.

РЕКОРД

— Поздоров мене, браток! —
Каже Федір гордо. —
Я учора встановив
Справжнього рекорда.
Триста метрів прошмаляв
Десь за пів хвилини —
Мотоцикла перегнав
І автомашини.

Недовірливий Мусій
Скоса подивився:
— А чого ж у тебе ніс
Так перекосився?
— Як «чого»? Та я ж тому
І ушкварив кроса,
Що трамвайними дверима
Прищипнуло носа.

П. Глазовий

- A.** Випишіть дієслівні словосполучення.

- B.** Згадайте, що розмовну лексику використовують у невимушенному та неофіційному спілкуванні. Знайдіть просторічні слова й доберіть до них нейтральні відповідники.

- 8.** Виконайте тестові завдання.

- Іменником є словосполучення
  - опускати руки
  - лівіше від руки
  - руки батька
  - одна з рук
- Прислівником є словосполучення
  - шивидко читати
  - боляче через зраду

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

- В** залюбки допомогти
Г котлета по-кіївськи
3. Прийменниковим є словосполучення
- A** зустрітися неподалік парку
B одягнути гумові рукавички
C ласувати чорним шоколадом
D розважати своїх гостей

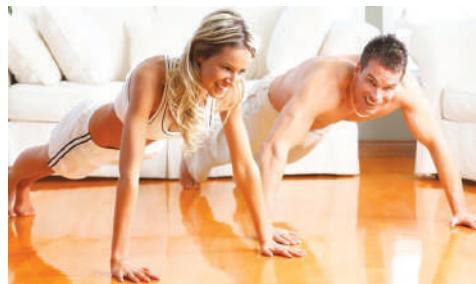
9.

Виконайте одне із творчих завдань.

- A.** Напишіть інструкцію з виконання ранкової вправи, використавши кілька поданих дієслів і прислівників. Підкресліть словосполучення.

Дієслова: згинати, знаходитися, зупинятися, кидати, ковзати, напружувати, натискати, підстрибувати, повернати, спиратися, рухати, махати, опускати, піднімати, присідати, стояти.

Прислівники: вгору, горіліць, навідліг, навприсядки, навпіл, навшпиньки, обіруч.

- B.** Переглянувши в інтернеті експрес-урок «Префікс най-» (автор О. Авраменко), доберіть і запишіть десять словосполучень із прикметниками найвищого ступеня порівняння.

Префікс най-

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Дворазовий, стриба́ти, горіліць, завда́ння, заня́ття.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
відмінити тренування	скасувати тренування
заняття продовжується годину	заняття триває годину
бігати біля години	бігати близько години
тренуватися по графіку	тренуватися за графіком
давайте поплаваємо	поплаваймо

10.

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

МАРАДОНА З НАШОГО КЛАСУ

Коли він уперше з'явився в класі, ми не знали, що це нам щастя з неба звалилося. Ніхто не міг навіть запідохрити в тому тюхтійкуватому хлопцеві Марадону. Він був ніби сонний, і, здавалося, ніщо у світі не може розворушити його. Коли ми йшли грати у фут-

бол, — це було після уроків, — нікому й на думку не спало запросити його, хоч у нас і бракувало одного гравця. Хто б міг подумати, що він перестає бути вайлом, тільки зачує гупання м'яча.

Уже не пригадаю, як він усе-таки потрапив із нами на стадіон. Зате добре пам'ятаю, що було далі. Він підхопив м'яч у центрі поля і, жонглюючи, проніс його до воріт. Обминув воротаря, як стовп, перекинув м'яч із ноги на ногу, потім — коліном його на голову і головою обережно закинув у сітку. Як на тренуванні, коли ніхто не заважає. Але ж це було не тренування, а двостороння гра. Навколо нього стояли, розсявивши роти, троє захисників. Це був майже шок. Таке ми бачили тільки по телевізору, у репортажах чемпіонату світу.

Уважно придивившись до нього, я раптом зрозумів: це ж викапаний Марадона (*За М. Слабошицьким*).

A. Випишіть із перших трьох речень усі можливі словосполучення та визначте вид кожного з них за: 1) кількістю слів; 2) способом вираження головного слова.

B. Навчіться стисло передавати текст (*усно*).

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Пісня «Червона рута» відома всім. Проте не кожний знає, що в природі рута має жовті квіти. За легендою, червоним вона зацвітає лише на кілька хвилин, у ніч на Івана Купала. Дівчина, яка знайде її і зірве, буде завжди щаслива в коханні (*З інтернету*).

A. Випишіть усі можливі словосполучення.

B. Дайте їм характеристики (*за зразком*).

Зразок

Пісня «Червона рута» — безприйменникове словосполучення, просте, іменникове; *відома всім* — безприйменникове словосполучення, просте, прикметникове.

До речі...

Про одного з героїв роману-есе М. Слабошицького «Марія Баширцева» сказано: «Живіт унього зовсім не такий хоча б уже тому, що він регулярно займається греблею». Можна подумати, що герой кожного дня ходить працювати на греблю (гідротехнічну споруду на річці). Певна річ, якщо сумлінно працювати на греблі, можна позбутися зайвих жирових відкладів, але згаданий чоловік не тягає каменів і землі на греблю — він займається веслуванням, тобто веслує на човні (*О. Пономарів «Культура слова»*).

- Поясніть своїми словами, чим гребля відрізняється від веслування.

§ 20–21. УЗГОДЖЕННЯ. КЕРУВАННЯ. ПРИЛЯГАННЯ

Прочитайте словосполучення та виконайте завдання.

дніпровська набережна

набережна Дніпра

A. Побудуйте схеми словосполучень.

B. Ці словосполучення відрізняються за змістом чи граматичним зв'язком їхніх компонентів?

Слова можуть поєднуватися сурядним і підрядним зв'язком.

Сурядний зв'язок — це поєднання граматично незалежних, рівноцінних компонентів за допомогою єднальних (*i, ma*), протиставних (*a, ale, проте, однак*) чи розділових сполучників (*або, чи*): *брат і сестра; холодний, але смачний; яблука або груши*.

Компоненти словосполучення поєднані підрядним зв'язком.

Підрядним називаємо зв'язок, що вказує на граматичну залежність одного компонента від іншого в словосполученні чи реченні. У словосполученні *пишатися доно́нькою* від головного слова (*пишатися*) до залежного (*доно́нькою*) ставимо питання *ким?* Тут дієслово вимагає від залежного іменника форми орудного відмінка.

Підрядний зв'язок у словосполученні буває трьох типів: узгодження, керування та прилягання.

Типи підрядного зв'язку

узгодження	керування	прилягання
залежне слово стоїть у тому самому <i>rodі, числі</i> й <i>відмінку</i> , що й головне	головне слово потребує від залежного <i>лише певного відмінка</i>	залежне слово незмінне й пов'язане з головним лише <i>за змістом</i>
<i>червоний олівець</i> — Н. в., одн., ч. р., <i>червоним олівцем</i> — Ор. в., одн., ч. р., <i>червоних олівців</i> — Р. в., мн.	<i>писати</i> (чим?) олівцем, <i>клікати</i> (кого?) кота, <i>новела</i> (про що?) про війну	<i>уміння</i> (яке?) працювати, <i>іти</i> (як?) поспішаючи, <i>говорити</i> (як?) тихо

Отже, в узгодженні й керуванні залежне слово стоїть у певному відмінку, а в приляганні воно не має відмінкової форми, бо незмінне (інфінітив, дієприслівник, прислівник).

При узгодженні компоненти словосполучення мають однакові відмінкові форми, а при керуванні — різні або ж головне слово взагалі не має відмінка. Порівняйте: *дитяча книжка* (узгодження) і *книжка для дітей*, *читати дітям* (керування).

§ 20–21. Узгодження. Керування. Прилягання

- 1.** Перепишіть словосполучення, побудуйте до них схеми й визначте в них тип підрядного зв'язку.

Читання казки — ... ;
читати казково — ... ;
казкове читання — ... .

- 2.** Запишіть словосполучення в три колонки за типом підрядного зв'язку: 1) узгодження; 2) керування; 3) прилягання.

Швидко зорієнтуватися, раптовий порив, здатний працювати, дума про море, турбота про близьнього, сприяти успіху, дбайливо доглянутий, смачна яечня, нехтувати порадами, сміячися з брата, перший із хоробрих, найвищий за всіх, недалеко від матері, часткова правда, кумедне мавпеня, його погляд, навчатися фізики, чотири міста, хтось із студентів, золотий перстень, той гвинт, зробити якісно, сидіти замислившись.

- 3.** Виконайте тестові завдання.

1. Узгодженням поєднано компоненти словосполучення

- A** щасливий хлопець
- B** промова оратора
- C** залитий сонцем
- D** вигідно продати

2. Керуванням поєднано компоненти словосполучення

- A** бігти підстрибуочи
- B** поспішні висновки
- C** зробити висновок
- D** якісно лікувати

3. Приляганням поєднано компоненти словосполучення

- A** давно відремонтований
- B** запрограмований збій
- C** заблокувати трибуну
- D** усмішка Джоконди

- 4.** Утворивши словосполучення з різними типами підрядного зв'язку, уведіть їх у текст.

Столиця (Україна), прогулюватися (Хрещатик), пообідати (смачно), побувати (вперше), піти (Володимирський собор), дніпровський (набережна).

Володимирський собор. м. Київ.
Фото

Іноді в узгодженні залежне слово підпорядковується не трьом, а двом граматичним категоріям головного: *містом Одесою* (обидва слова в Ор. в. одн., але різного роду: *місто* — с. р., а *Одеса* — ж. р.), *річка Буг* (обидва слова в Н. в. одн., але різного роду: *річка* — ж. р., а *Буг* — ч. р.).

Словосполучення, що мають різну будову й тип підрядного зв'язку, можуть бути синонімічними за змістом: *майка з бавовни — бавовняна майка, консультація юриста — юридична консультація, після завершення уроку — завершивши урок, наполегливо працювати — наполеглива праця.*

Іноді словосполучення можна замінити одним словом із синонімічним значенням: *дуже гарний — прегарний, чужий край — чужина, ставати старим — старіти.*

Українська мова багата на виражальні ресурси, завдяки яким можна вибрати най-більш вдалу форму для висловлення думок.

Схема синтаксичного розбору словосполучення

1. Вид словосполучення за способом вираження головного слова.
2. Вид словосполучення за будовою.
3. Вид словосполучення за наявністю прийменника.
4. Тип підрядного зв'язку.
5. Схема словосполучення.

Зразок письмового розбору

Любіть травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня, вечірню в по-пелі жаринку, шляхетну інохідь коня (Л. Костенко).

Любіть травинку — словосполучення, дієслівне, просте, безприйменникове, керування.

5. Зробіть синтаксичний розбір словосполучень за поданою вище схемою.

П'ятизірковий готель, давно відремонтований, піти до рибного ресторану.

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Аруба — невеликий острів у Карибському морі. Що в ньому особливого?

По-перше, кришталево-бірюзові теплі води моря, по-друге, хороший сервіс у місцевих готелях, а по-третє, дивовижна природа.

Тут ви побачите безліч кольорових риб, величезних пеліканів, ігуан і вишуканих рожевих фламінго з ніжними тонкими шиями. Ви не тільки споглядатимете цих птахів у їхньому природному середовищі, а й зможете погодувати їх із рук.

Якщо для вас подорож до Аруби — лише нездійснена мрія, то для цього треба спочатку добре вчитися, вибрати фах за покликанням і знову вчитися, потім наполегливо працювати — й успіх не забариться! (З інтернету).

§ 20–21. Узгодження. Керування. Прилягання

- A.** Вишишіть по два приклади словосполучень до кожного типу підрядного зв'язку (узгодження, керування, прилягання).
- B.** Зробіть синтаксичний розбір віписаних словосполучень.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Лише словосполучення записано в рядку
  - A миттєві враження, Олег Сергійович, ловити метеликів
  - B піти з посади, міцно триматися, запальна Оксана
  - C накивати п'ятами, важкий характер, ця ялинка
  - D чекати на гостей, чорне і біле, повільно писати
2. Лише складні словосполучення записано в рядку
  - A слухати дуже уважно, працювати попри хворобу
  - B вийти із цього класу, відповідно до нового статуту
  - C написаний простим олівцем, іти з моїм батьком
  - D чути дитячі голоси, з огляду на порушенні проблеми
3. Увідповідніть тип підрядного зв'язку зі словосполученням.

Тип підрядного зв'язку

- 1 узгодження
- 2 керування
- 3 прилягання

Словосполучення

- A макарони по-флотськи
- B незважаючи на віхолу
- C завершити справу
- D бурхливі оплески

8. Доберіть синонімічні словосполучення або слова до поданих словосполучень (за зразком).

Зразок. Стіл із дерева — дерев'яний стіл. Ставати сивим — сивіти.

Кофта із шерсті, погляд батька, здійснити контроль, після завершення прибирання, сто років, читати вголос, яйце зозулі, дуже спокійний, магазини Харкова, чай із м'ятою, хотіти спати, запекло боротися.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Фольга, фórзац, фаховýй, черговýй, чарівнýй.

2. Запам'ятайте українські приказки.

НЕПРАВИЛЬНО
На смак і колір товариша нема.
Перший млинець комом.
Насильно милим не будеш.

ПРАВИЛЬНО
На колір і смак товариш не всяк.
Перший млинець нанівець.
Силою не будеш милою.

9.

- 1.** Запишіть словосполучення в три колонки за типом підрядного зв'язку: 1) узгодження; 2) керування; 3) прилягання.

Саджати картоплю, чиста білизна, мити полуницю, синьо-жовтий пропор, заваривши каву, берег Десни, тренувати песика, мальовничі краєвиди, швидко написаний, мастити олією, читати напам'ять, чекати на матір, місто Львів, заможна родина, узгоджувати з керівником, мирний план, освоювати землі, натхненно працювати, запеклі бої, збільшити втрічі, бажання виспатися, восьмеро козенят, пригодницька повість, іти на конфлікт, штани з віскози.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ця казкова споруда біля селища Гаспри стала символом Криму, своєрідною емблемою його південного берега. Так само незвична є назва палацу — «Ластівчине гніздо». Палац збудований за проєктом архітектора Всеволода Шервуда. 1910 року він поїхав до Криму у весільну подорож і несподівано отримав чудове замовлення — збудувати замок на скелі над морем. А через кілька місяців його почали будувати й завершили за дуже короткий термін.

Будівлю зведено в неакадемічному стилі з порушенням усіх усталених законів творення форм і композиційно-художніх канонів стилю. У її створенні не тільки проявилися творчі симпатії та пріоритети архітектора, а й легко простежуються характеристики соціального замовлення та вподобання замовника. Дух захоплює сміливе розташування витонченої камерної споруди над високим урвищем Аврориної скелі. Сама думка про можливість зведення цієї будівлі в таких природних умовах здається безглуздою, але очевидне змушує повірити в реальність її існування (За О. Седаком).

- A.** Випишіть по два приклади словосполучень до кожного типу підрядного зв'язку (узгодження, керування, прилягання).
- Б.** Зробіть синтаксичний розбір вписаних словосполучень.

Палац «Ластівчине гніздо». Крим

- Які враження на вас справив текст? Що найбільше здивувало?

§ 22. ПИСЬМОВИЙ СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ МІСЦЕВОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

A. Пригадайте, чим опис відрізняється від роздуму й розповіді.

B. Назвіть, яка з поданих ознак властива опису.

подія — **що відбувається?**

теза — докази — висновок — **чому?**

характеристика — **де? що? який?**

1. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. Широкий, як Дніпро, Хрещатик. Попід берегом, на тротуарах, — люди; посередині, на бруківці, — машини... Праворуч — будинки, подібні до величезних, кахлею обкладених груб, один на одного громадяться, угору на Печерськ лізучи. Ліворуч ЦУМ склом на сонці виблискує. Далі — здоровенна десятиповерхова міськрада (скільки ж то в ній людей радиться!).

Десь за міськрадою — телевізійна вежа небо аж у космос проштрикує. Оце висота! На тлі неба круглі із хрестами бані вимальовуються — то костел.

Після міськради, за вулицею Прорізною, Хрещатик завертає праворуч і, порозувавши будинки далі від себе (наче збирається крикнути: «Пустіть мене, я хочу пірнути в Дніпро!»), утикається на Європейській площі у філармонію. І через ту філармонію в Дніпро не пірнає...

Та після вулиці Прорізної ми по Хрещатику далі не пішли, бо праворуч була станція метро. А метро, як ви самі знаєте, — це метро! І я хотів би глянути на того, хто, приїхавши до Києва з Васюківки, байдуже пройшов би повз метро! (За Вс. Нестайком).

II. Зачарувало Юлька місто. Любив його якось дивно, не по-хлоп'ячому, і любив не стільки самий рух, барвистість людської течії, а затаєну думку, закам'янілість м'язів каріатид та атлантів, різкі переходи від сучасної архітектури до старовини. Столітній сторож-ліхтар на площі біля оперного театру. Пляма світла на тротуарі, перекреслена вузькою тінню. І більше ані штриха, лиш якийсь трохи сумний настрій угадувався за тим (Н. Бічуя).

III. На півден від Могильова, за двоє гін від Дністра, на високій скелі лівого узбережжя притулилося містечко Буша із замком, що панував над околицею. На вузькому стрімчаку, немов орлине гніздо, повис отої замок і на синьому небі далеко білів своїми зубчастими мурами, своїми бійницями-баштами. Біля тієї скелі розсипалися, мов курчата коло квочки, малесенькі селянські й міщанські хатки, окутані вітами зелених садочків; між критими соломою стріхами піднімалися де-не-де й високі черепичні дахи, що червоніли між яриною здалеку. Саме місто Буша, тобто торговий майдан, з одного боку тулилося

Ю. Совинський. Метро «Хрещатик»

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

до стрімчастої скелі, а зокола було обмежоване високим земляним валом і добротним дубовим гостроколом. За містом уже посувався пригород аж до узбіччя; з двох боків його огортало провалля, з третього — вали, а із четвертого — великий ставок, який набравсь із річки Бушки й тримався кам'яною загатою (За М. Старицьким).

- A.** З'ясуйте тему й головну думку текстів, до якого типу мовлення вони належать.
- B.** Визначте стиль кожного тексту.
- C.** Назвіть деталі, яким автори й авторка найбільше приділяють увагу.
- D.** Стисло перекажіть кожний опис місцевості.

ЗАУВАЖТЕ!

Описуючи місцевість, звертайте увагу не тільки на потрібний об'єкт та його деталі, колір, матеріал, а й на погоду, частину доби, пору року.

У художніх творах в опис місцевості автор може вводити елементи роздуму, висловлюючи своє ставлення до зображеного.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Був хмарний, туманний ранок, над будинками висіла сіро-коричнева пелена, неначе відбиток укритих болотом вулиць унизу. Мій компаньйон перебував у найкращому гуморі, без угаву балакав про кремонські скрипки та різницю між скрипками Страдіварі й Аматі. Я ж увесь час мовчав, бо похмура погода та сумна справа, за яку ми взялися, неабияк мене пригнічували.

- Ви наче й не дуже думаете про роботу, яку взяли на себе, — не витримав я.
- Я ще не маю фактів, — відповів він. — А теоретизувати, не знаючи всіх обставин справи, — величезна помилка. Це впливає на безпомилковість висновків.
- Скорі Ви матимете факти, — мовив я. — Ось Брікстон-роуд, а це, якщо я не дуже помиляюся, той будинок.
- Правильно. Стій, *кучере*, стій!

Ми не доїхали до будинку ярдів сто, але за наполяганням Холмса решту шляху пройшли пішки.

Будинок № 3 по Лорістон-гарденс мав лиховісний і загрозливий вигляд. Це був один із чотирьох будинків, що стояли поряд, трохи відступивши від проїзджої частини вулиці; у двох із них хтось жив, ще два стояли порожніми. Останні світили трьома рядами сумних і понурих вікон, на яких не було занавісок, але за каламутними шибками, наче більма, де-не-де виднілися оголошення: «Здамо в найми». Маленькі палісадники з розкиданими острівцями чахлої рослинності відокремлювали ці будинки від вулиці; кожний із палісадників перетинала вузька, жовтуватого кольору доріжка. Уночі пройшов дощ, і все було мокре. Палісадник перед будинком № 3 було обгороджено цегляним муром із дерев'яним парканчиком зверху; біля муру стояв дебелій *констебль*, оточений невеличким гуртом гаволовів, які витягували шиї та напружували очі в марній надії хоча б мигцем побачити, що саме відбувається в палісаднику.

Мені здавалося, що Шерлок Холмс негайно побіжить у будинок і порине у вивчення таємничої події. Та такого, як виявилося, у його намірах і близько не було. З безтурботним виглядом, який за подібних обставин видався мені трохи неприродним, він некванливо прогулявся туди й назад по бруківці, байдужим поглядом ковзаючи по небу, по землі, по будинках навпроти та по дерев'яному парканчику. Він повільно пройшов до будинку доріжкою, точніше по траві, що росла обабіч доріжки, пильно дивлячись на землю. Двічі зупинявся, й один раз я побачив, як Шерлок Холмс усміхнувся та задоволено щось вигукнув. На мокрій глиняній доріжці було чимало слідів, адже полісмені багато по ній походили, і я не уявляв собі, як може мій компаньйон сподіватися щось на ній прочитати.

§ 22. Письмовий стислий переказ розповідного тексту...

Проте я вже мав докази його дивовижної спостережливості й був переконаний, що він побачить багато такого, що сховано від мене *за сімома печатками*.

Біля дверей будинку нас зустрів високий на зрост, із блідим обличчям і волоссям кол'ору соломи чоловік; кинувшись нам назустріч, він гаряче потиснув руку Холмсі.

— Як добре, що ви приїхали, — сказав він, — я залишив усе так, як було, ніхто нічого не чіпав (*За А. Конаном Дойлом*).

- А.** Визначте тему й головну думку тексту.
  - Б.** Поясніть лексичне значення виділених слів.
  - В.** Складіть і запишіть план стислого переказу.
  - Г.** Перекажіть стисло текст за складеним планом (*письмово*).
  - Г.** Які детективні твори на уроках зарубіжної літератури ви читали? Який із них найбільше сподобався?

ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЄЮ ПРАВОПИСУ

Правопис складних слів

Примітка. Якщо такі іншомовні компоненти приєднані до власного імені, то їх пишемо з дефісом: *пан-Європа, псевдо-Фауст*.

Разом пишемо слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т. ін.) вияв чого-небудь: *архи-, архі-, бліц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-*: *архіскладний, архидиякон, бліцинуни, гіпермаркет, екстраклас, макромолекула, максіодяг, мідіодяг, мікрохвилі, мінідиск, мультимільйонер, нанокомп'ютер, полісахариди, преміумклас, супермаркет, топмодель, ультразвук, флешинтерв'ю* (стисла енергійна розмова з джерелом інформації, переважно з місця події; *мінінтерв'ю*).

Примітка 1. У компонентах **максі-**, **міді-** кінцевий *i* в позиції перед приголосним наступного слова не переходить в *и*: **максімода**, **мідіспідниця**.

Примітка 2. Компонент ***ton-*** із числівниками не поєднуваний.

Разом пишемо слова з першим іншомовним компонентом *анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-*: *антivirus, віцепрем'єр, експрезидент, контрадмірал, лейбмедик* (придворний лікар), *обермайстер* (старший майстер у доменних, стальеплавильних і прокатних цехах), *штабскапітан, унтерофіцер*.

Примітка 1. З власною назвою (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: «Анти-Дюринг», екс-Югославія.

Примітка 2. У компонента *анти-* кінцевий *и* в позиції перед голосним наступного слова не переходить в *і*: *антиселектрон*, *антіурядовий*.

Слова *Святвечір, людинодень, тоннокілометр* пишемо разом.

§ 23–24. РЕЧЕННЯ ТА ЙОГО ОЗНАКИ. ТИПИ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

1. Прочитайте записи в обох колонках.

За вісімдесят вісім днів, хіт співачки, співачка Адель, британська співачка, у ресурсі «Ютуб», мільярд переглядів.

За вісімдесят вісім днів хіт «Hello» британської співачки Адель набрав у ресурсі «Ютуб» мільярд переглядів.

- За допомогою словосполучення чи речення легше й точніше можна передати думку?

2. Прочитайте обидва записи.

чарівна мелодія

Чарівна мелодія?

- Поміркуйте, чи можна за допомогою словосполучення запитати про щось. Зробіть відповідні висновки, давши відповіді на запитання.

1. Будівельним матеріалом чого є словосполучення?

2. Чому важливо вміти будувати речення?

Речення — комунікативна одиниця, що складається з одного або кількох слів і виражає завершену думку: *Я вже пообідав. Ти підеш до парку? Допоможи!*

Реченню властиві такі ознаки: предикативність, інтонаційна й смислова завершенність, модальність.

Предикативність (латин. *praedicatio* — сказане, висловлене) — співвіднесеність змісту речення з реальною дійсністю, завдяки чому зміст речення трактуємо як реальний, можливий чи бажаний. Предикативність виражається за допомогою часових форм дієслова (минулий, теперішній, майбутній час) та обставин місця і часу. У реченні *Цього літа температура води в Дніпрі піднялася до +25 °C* граматична основа виражає факт об'єктивної дійсності: інформація базується на вимірюванні спеціальним приладом — термометром; вона відповідає реальній дійсності. А в реченні *Якби цього літа температура води в Дніпрі піднялася до +25 °C* предикативність виражає бажаність, а не реальну дійсність.

Модальність (латин. *modus* — міра, спосіб) — особисте ставлення мовця до висловленого, що виражається за допомогою:

- інтонації (стверджувальна та заперечна, серйозна й іронічна);
- вставних слів (**на жаль, на щастя, мабуть, може, здається, безперечно** і под.);
- часток (**невже, авжеж, ніби, таки** і под.);
- способу дієслова (дійсний, умовний, наказовий).

Порівняйте: *Я не встигну. — Можливо, я не встигну. — Невже я не встигну?*

Основним носієм предикативності є головні члени речення — підмет і присудок (через це граматичну основу ще називають *предикативним центром* речення). Щоб предикативна конструкція стала реченням, вона повинна бути інтонаційно оформлена.

Інтонація речення включає:

- підвищення та зниження тону (мелодика мовлення);
- збільшення та зменшення сили голосу (інтенсивність мовлення);
- прискорення та сповільнення вимови (темп мовлення);
- певне чергування напруження та послаблення наголошених і ненаголошених складів (ритм мовлення);
- виокремлення слів у реченні (логічний наголос).

За метою висловлювання речення бувають розповідними, питальними й спонукальними.

розповідні	питальні	спонукальні
розповідь, повідомлення про якісь факти, події чи явища	запитання, що спонукає співрозмовника до відповіді чи роздумів	спонукання до дії у формі прохання, поради, наказу
крапка (.), знак оклику (!), три крапки (...)	знак питання (?)	крапка (.), знак оклику (!)
Читаю повідомлення.	Читаєш повідомлення?	Читай повідомлення!

Якщо розповідне, питальне чи спонукальне речення вимовляємо з підсиленою інтонацією, із сильним емоційним почуттям, то в кінці цього ставимо **знак оклику**. Отже, за емоційним забарвленням речення бувають **неокличними** (Читаєш повідомлення?) та **окличними** (Читаєш повідомлення?!).

1. Визначте вид кожного речення за метою висловлювання та емоційним забарвленням (усно).

1. Червону руту не шукай вечорами (*B. Івасюк*). 2. Там, де для когось тільки лютий за вікном, на моїй вулиці давно уже весна (*C. Вакарчук*). 3. Танцює радісно юрба, хмілє місяць, пахнуть квіти (*K. Гнатенко*). 4. Не сумуй, моя зоре, на небі! (*I. Білик*). 5. Нам танок не зупинити цей! (*O. Ксенофонтов*). 6. І хто сказав, що щастя забагато не буває? (*O. Положинський*). 7. Не дивись на мене, грай, музико, грай! (*B. Курівський*). 8. Я піду до річенъки стрічати зірочки (*O. Скрипка*). 9. Як назвати зорі вночі, що діамантами на небі сяють? (*I. Білик*).

2. Прочитайте вірш і виконайте завдання.

Осінній день березами почавсь.

Різьбить печаль свої дереворити.

Я думаю про тебе весь мій час,

Але про це не будем говорити.

Ти прийдеш знов. Ми будемо на «Ви».

Чи ж неповторне можна повторити?

В моїх очах свій сум перепливі,
Але про це не треба говорити.

Хай буде так, як я собі велю.
Свій будень серця будемо творити,
Я Вас люблю, о як я Вас люблю!
Але про це не будем говорити.

Л. Костенко

A. Чому авторка написала займенник «Ви» з великої літери?

Б. Визначте тип кожного речення за метою висловлювання (усно).

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

3. Виконайте тестові завдання.

1. Розповідним є речення (*розділові знаки в кінці речень пропущено*)
  - A Хай, милі друзі, вам щастить у дружбі вірній
  - B Не милуй мене шовково, ясно-соколово
  - C Той сад, і ніч, і зорі — де вони тепер
  - D Ходила яблуня і стукала у вікна

2. Спонукальним є речення (*розділові знаки в кінці речень пропущено*)
  - A Чого являєшся мені у сні
  - B Червону руту не шукай вечорами
  - C Моє життя, кохана, мов срібнотканий сон
  - D Твої коси від смутку, від суму вкрила прозолоть

3. Питальним є речення (*розділові знаки в кінці речень пропущено*)
  - A Не дивися так привітно, яблуневоцвітно
  - B А чогось так сичі розридалися в лузі
  - C А я тут, в саду, на лавці, де квітки-ласкавці
  - D Мамо, чи кожна пташина на зиму у вирій літає

- 4.** Напишіть текст для реклами зубної пасті (*до п'яти речень*). Використайте в ньому розповідне, питальне й спонукальне речення.

Питальні речення

На початку питального речення можуть стояти питальні займенники **хто, що, який, чий, котрий, скільки**, прислівники **як, коли, де, куди, звідки, чому** й питальні частки **хіба, невже, чи, що за**. **Яка** орда нам гідність притоптала? (Л. Костенко). **Чого ти ждеш?**

Хто сказав, що все уже відкрито?

Нащо ж ми народжені тоді?

Як нам помістити у корито

Наши сподівання молоді? (В. Симоненко).

Питальні речення за своїм характером бувають власне питальними, риторично-питальними та питально-спонукальними.

Види питальних речень

власне питальні	риторично-питальні	питально-спонукальні
прямe запитання, що вимагає обов'язкової відповіді	запитання, що стверджує якусь думку й не вимагає відповіді	запитання, що містять спонукання до дії
<i>Котра зараз година? Ти любиш плавати? (З розмови).</i>	<i>Хто може випити Дніпро? Хто властен виплескати море? Хто наше золото-серебро Плугами кривди переоре? (М. Рильський).</i>	<i>Хіба не треба допомогти слабкому? А може, і далі працюватимемо вдвох? (В. Самійленко).</i>

Ці речення читаємо з підвищеним тоном у кінці, а також інтонаційно виокремлюємо слово, у якому міститься суть запитання:

Хіба не треба допомогти слабкому?

Риторично-питальні речення найчастіше використовують у поетичних творах, за допомогою них ліричний герой (героїня) ділиться своїми емоціями й почуттями: *Чому не віримо ми в диво? Чому не віримо ми в щастя?* (А. Матвійчук).

Розповідні речення

Розповідні речення бувають розповідними, стверджувальними й заперечними.

Види розповідних речень		
розповідні	стверджувальні	заперечні
повідомляємо про якусь подію, явище чи факт	стверджуємо про те, що висловлено про предмет мовлення	заперечуємо якусь означену чи явище дійсності
<i>Улітку відпочиваємо біля моря.</i>	<i>Так, ми поїдемо до моря.</i>	<i>Ми не поїдемо до моря.</i>

Заперечні речення поділяють на загальнозаперечні та частковозаперечні.

Види заперечних речень	
загальнозаперечні	частковозаперечні
із часткою не перед присудком; у цих реченнях заперечення стосується всього висловлювання	із часткою не перед підметом чи другорядним членом речення; у них заперечення стосується окремих членів речення
<i>I не поверне</i> вже ніхто назад час правди ї справедливості нової (Л. Костенко).	<i>Питай не старого, а бувалого</i> (Нар. тв.).

Розповідні речення читаємо з розповідною інтонацією, тобто з підвищенням тону вимовляння на початку або в середині речення та пониженням його в кінці:

I я не чув, як жайвір в небі тане (В. Симоненко).

Окличні речення

Якщо розповідні, питальні чи спонукальні речення треба передати емоційно (із захопленням, здивуванням, обуренням та ін.), то їх називаємо **окличними**, поділяючи на **розповідно-окличні**, **питально-окличні** та **спонукально-окличні**: *Сьогодні чудовий ранок! Ти ще спиш?! Прокидайся, сплюхо!*

У кінці питально-окличних речень ставимо **знак питання** та **знак оклику**.

5. Прочитайте діалог і визначте вид кожного питального речення (усно).

У кав'ярні:

- Чи не могли б Ви принести меню?
- Будь ласка.

За кілька хвилин:

- Що будете замовляти?
- А чизкейк з ягодами свіжий?

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

- Так.
- Тоді чизкейк і лате. Чи не могли б Ви притишити музику?
- Так, звичайно. Хіба ми можемо не дослухатися до бажань клієнта? У нас гостей ша- нують.
- Дякую! (*O. Травнєвий*).

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Парк «Олександрія».
м. Біла Церква

1. Природний світ парку «Олександрія» дуже бага-
тий та різноманітний. 2. Ви бували в парку «Олександ-
рія»? 3. Так, я відвідав його минулого літа. 4. А в уман-
ській «Софії» теж уже побували? 5. В Умані ще не були.
6. Обов'язково відвідайте «Софію»! 7. А що в ній осо-
бливого? 8. Озеро, фонтан посеред нього, підземна річка,
цікавий ландшафт, цінні породи дерев, альтанки — і цей
список можна продовжувати ще довго. 9. То Вам «Со-
фія» більше подобається, ніж «Олександрія»? 10. Ці
два чудові парки порівнювати не можна. 11. Вони різні,
і кожний по-своєму прекрасний (*O. Травнєвий*).

A. Знайдіть розповідні речення та випишіть їх у такій послідовності: 1) розповідні;
2) стверджувальні; 3) заперечні.

B. Підкресліть у вписаних реченнях граматичні основи.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Риторично-питальним є речення

- A** О котрій годині прибуває потяг «Маріуполь–Київ»?
- B** Хто може сонце погасить і землю вибити з орбіти?
- C** Чи не міг би ти допомогти мені з аналізом речення?
- D** У якому році відбуваються події роману «Чорна рада»?

2. Загальнозаперечним є речення

- A** Будь сильний духом, а не новим кожухом.
- B** Нехай буде гречка, аби не суперечка.
- C** Правди зрадою ніколи не здолати.
- D** Гладь коня вівсом, а не батогом.

3. Частковозаперечним є речення

- A** Не будуй свого щастя на нещасті інших.
- B** Не вмирає душа наша, не вмирає воля.
- C** Не всякий красивий живе щасливий.
- D** Не буди лихो, поки спить тихо.

8. Уявіть, що ви на екскурсії в одному з україн-
ських або закордонних міст. Передайте своє
захоплення якимось визначним місцем за
допомогою розповідно-окличного, питально-
окличного та спонукально-окличного речень.
Запишіть їх.

м. Львів. Фото

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Як ви розумієте зміст приказок? Запам'ятайте їх.

- Дотанцювалися, що без хліба зосталися.
- Де немає співця, послухаєш і горобця.
- Співаєш добре, а перестанеш — ще краще.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
музикальна школа	музична школа
розкрити каталог	розгорнути каталог
давайте заспіваемо	заспіваймо
у якості музиканта	як музикант
прийняти участь	узвіти участь

9. 1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Під літніми зорями засинає село. 2. Тож пиши мені, щоб у серці не згасала любов. 3. Хіба я заступаю ваше сонце чи вдихаю ваше повітря? 4. Це випадок чи, може, долі знак, якої вже не обмину ніяк? 5. Осінній ліс під ноги скинув шати. 6. Почуймо дружби щирі згуки і простягнім привітно руки! 7. Віти сонних дерев непорушно розмаєні¹ по теплому повітрі. 8. Тож залишаймося сильними й розставаймося з повагою. 9. Сплять трави, нечутно вдихаючи пахощі у світ (*Із тв. В. Думанського*).

A. Випишіть речення в такій послідовності: 1) розповідні; 2) питальні; 3) спонукальні.

B. Підкресліть у них головні члени речення.

2. Прочитайте вірш про наслідки Чорнобильської аварії та виконайте завдання.

Стоять озера в пригорщах долин.
Луги цвітуть у придорожній смузі.
І царствений цибатий чорногуз
поважно ходить в ранній кукурудзі.
Дівча козу на вигоні пасе.
Машини мчать, баранки крутять аси.
Малина спіє... І на все, на все
лягає пил чернобильської траси.
Роса — як смертний піт на травах, на горіхах.
Але найбільше стронцію — у стріхах.
Хто це сказав, що стріхи — традиційні?
У нас і стріхи вже радіаційні.

Л. Костенко

A. Випишіть питальне речення та визначте його вид.

Б. Поміркуйте над причиною Чорнобильської трагедії. Запишіть свій роздум (*обсяг — до однієї сторінки*), використавши в ньому риторично-питальні речення.

¹ Розмаєній (поет.) — з буйною, пишною рослинністю, квітами.

§ 25–26. ПОШИРЕНЕ ТА НЕПОШИРЕНЕ РЕЧЕННЯ. ПОРЯДОК СЛІВ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Сонце сідає.

Помаранчеве сонце сідає за морем.

- A.** Яке речення передає більш яскравий образ?
- B.** Завдяки чому в другому реченні створено теплий образ сонця та місця події?
- C.** Які ви знаєте другорядні члени речення?

За наявністю другорядних членів (означення, обставина, додаток) речення бувають поширеними та непоширеними.

Речення, у якому є один або кілька другорядних членів, називаємо **поширеним**: Помаранчеве сонце сідає за морем.

Речення Сонце сідає непоширене, оскільки в ньому немає другорядних членів.

Другорядні члени речення		
означення	обставина	додаток
ознака предмета, людини, належність комусь або чомусь	місце, час, спосіб дії, причина, умова, мета	предмет або стан, на який спрямована дія або щодо якого ця дія відбувається
який? чий? котрий?	де? коли? як? яким чином? з якої причини? за якої умови? з якою метою?	питання непрямих відмінків: кого? чого? кому? чому? ким? чим? та ін.
<u>Тече синя річка.</u>	<u>Неподалік тече</u> річка.	<u>Мене манить</u> річка.

Другорядні члени речення залежать від підмета або присудка.

Означення, окрім підмета, може залежати також від додатка чи обставини: Люблю веселих людей.

Речення Мріє, не зрадь! непоширене, бо вставні слова та звертання не є членами речення.

ЗАУВАЖТЕ!

Фразеологічний зворот (із скількох слів він не складався б) є одним членом речення:
А ти й досі за холодну воду не брався! Порівняйте: **А ти й досі ледарюєш!**

- 1.** Прочитайте речення та визначте, якими другорядними членами вони поширені (усно).

1. Дружна сім'я не знає печалі. 2. Материнська молитва з dna моря дістає. 3. Не ховай свої невдачі від батьків. 4. Любов матері й на відстані гріє. 5. Яблуко від яблуні недалеко відкотиться. 6. Брат брата не видасть. 7. У своєму домі й стіни допомагають (*Нар. тв.*).

- 2.** Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Обрій тане за хмарами чорними. 2. Квітами буяє жовта медуниця (*Г. Акулов*). 3. Тиха місячна ніч над принищклім селом оповила біленькі оселі (*В. Геращенко*). 4. Рідна земле, я повертається (*І. Олефіренко*). 5. Мабуть, Павлуша вискочив на сухе (*О. Донченко*). 6. Туман над лугом проплива, волочить пасма білі (*В. Геращенко*). 7. Зима морозила, сніжила, лютувала (*І. Коваль*). 8. Ріка життя кипить, шумить, хлюпче (*В. Беля*). 9. Облеліти клени і каштани (*І. Жиленко*). 10. Стежки зміяться глибоко в житі (*М. Коцюбинський*).

- A.** Випишіть лише поширені речення.
B. Підкресліть у них другорядні члени.

- 3.** Виконайте тестові завдання.

1. Поширенім є речення

A Тато й мама відпочивають. B Сестро, повертайся!	B Брат б'є байдики. G Квіти політо.
--	--
2. Додатком пошиreno речення

A Учора прилетіли журавлі. B Журавлі до мене повернулися.	B Наші журавлі повернулися. G Журавлі й лелеки повернулися.
--	--
3. Обставиною пошиreno речення

A Наш садок розцвітає. B Лапатий сніг кружляє.	B Хмарка затуляє сонце. G Навколо розляглися співи.
---	--

- 4.** Чи згодні ви з повчанням: «Не ховай свої невдачі від батьків»? Викладіть власні роздуми в письмовій формі (*п'ять–сім речень*). Використайте хоча б одне непоширене речення.

В українській мові порядок слів у реченні *вільний*. Він може бути прямим і непрямим. **Прямий порядок слів** вважають нейтральним, якщо підмет стоїть перед присудком, додаток — після присудка, а означення — перед означуваним словом. Наприклад: *Нетерпеливий соловейко чекає свою солов'їху*.

У реченнях із **непрямім порядком слів (інверсія)** з'являються додаткові відтінки, посилюється увага на якомусь предметі чи ознаці. Наприклад: *Солов'їху свою чекає соловейко нетерпеливий*.

Іноді непрямий порядок слів зумовлений римуванням.

*I паличка в Антоніо в руці,
 I чути, що розповідає флейта...
 А скрипки співчувають їй чи лестять
 В самотності у моторошній цій* (В. Бойко).

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

5. Знайдіть речення з непрямим порядком слів і прокоментуйте їх (усно).

1. Останній грім давно скотився з даху (*Л. Костенко*). 2. Я на гору круту крем'яну буду камінь важкий підіймати... (*Леся Українка*). 3. З мене вихлюпне тільки ніжність весняним різnotрав'ям густим (*Р. Третьяков*). 4. Тихий вечір підкрався до тебе, тихий вечір присів біля нас (*І. Олефіренко*). 5. І грандіозним виростало прекрасне дружби почуття (*П. Тичина*). 6. Росте тривоги чорний парашут: у грудях розкривається (*І. Малкович*). 7. Перо сови мені на стіл упало, і стрепенулося дико і зухвало, і прошептало... (*І. Драч*).

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Люблю України коханої небо... 2. Іду я стежкою дзвінкою, так вільно й молодо мені (*В. Сосюра*). 3. Місто — примарний і болісний витвір, суму й уяви химерної план (*В. Захабура*). 4. Все ніколи до них, тому і їм байдуже... Як між забутих книг листків пожовкливих душі (*В. Бойко*). 5. Все готово. Винесено речі, кілька книг, рукописів сувій (*П. Тичина*). 6. Червоною хустиною вона своє волосся русе пов'язала (*М. Рильський*). 7. Сміється річки сяюча блакить, і гомонить під вербами малеча (*Г. Чубач*).

A. Перепишіть речення та підкресліть ті слова, що порушують прямий порядок слів.

B. Перебудуйте речення так, щоб у них був прямий порядок слів (усно).

C. Чи варто перебудовувати поетичні рядки, аби в них був прямий порядок слів? Аргументуйте свою думку (усно).

Сувій — що-небудь згорнене, скручене в трубку.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Речення з непрямим порядком слів записано в рядку

- A** Біля озера притулилися пишні верби.
- B** Пишні верби притулилися біля озера.
- C** Пишні верби біля озера притулилися.
- D** Біля озера притулилися верби пишні.

2. Речення з непрямим порядком слів записано в рядку

- A** Золотокоса осінь ще довго не поступатиметься зимі.
- B** Цього року лютий подарував мені люті морози.
- C** Уже відчувається весни подих у краях наших.
- D** Хай літо завжди дарує нам тепло та врожай.

3. Речення з прямим порядком слів записано в рядку

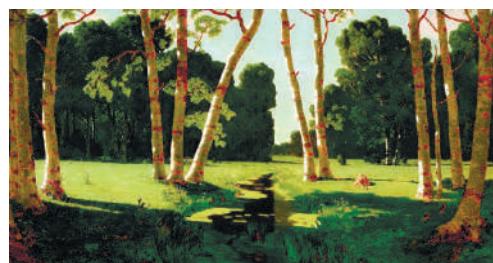
- A** Коло криниці чистої зустрів я любов свою.
- B** Густий очерет приховує качину родину.
- C** Сонця усмішка звеселяє все навколо.
- D** Рік нинішній несе мені надію теплу.

8. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Ліс оживає. 2. Галевина освітилася. 3. Гуляє вітер. 4. Погойдуються кульбабки. 5. Зацвіла конвалія. 6. Пахощі розносяться. 7. Душа радіє (*О. Травнєвий*).

§ 25–26. Поширене та непоширене речення...

- A.** Перепишіть речення, поширивши їх другорядними членами.
- B.** Використайте непрямий порядок слів у двох поширених реченнях.

А. Куїнджі. Березовий гай

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.
Кілометр, квартал, каталог, центнер, дециметр.
- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
по крайній мірі	принаймні
у більшій мірі	здебільшого
приймати міри	вживати заходи
приводити приклад	наводити приклад
підводити підсумки	підбивати підсумки

9. 1. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Вибирай завжди дорогу нелегку (*В. Сухомлинський*). 2. Це аскетична пристань гітариста, коли він струни пальцями торка. 3. Строкаті ритми вулиць і юрби, дахів похилих старовинні плечі. 4. Я чую смутку пальці крижані (*Л. Костенко*). 5. Рать світозора грозою постала (*М. Рильський*). 6. Садок вишневий коло хати. 7. Як умру, то поховайте мене на могилі серед степу широкого на Вкраїні милій... (*Т. Шевченко*).

- A.** Підкресліть ті слова, що порушують пряний порядок слів.

- B.** Поясніть лексичне значення виділених слів (письмово).

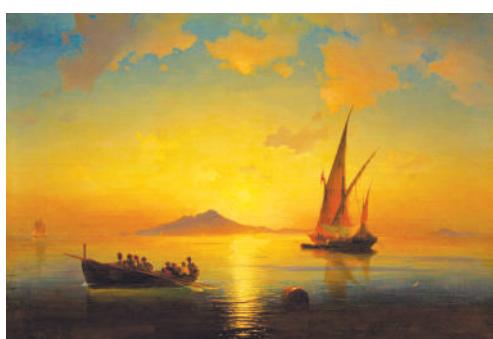
2. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Сонце сідає. 2. Погойдуються чайки. 3. Море втихомирюється. 4. Сріблиться доріжка. 5. Підпливає човен. 6. Настає тиша. 7. Усе засинає (*О. Травнєвий*).

- A.** Перепишіть речення, поширивши їх другорядними членами.

- B.** Використайте непрямий порядок слів у двох поширених реченнях.

- B.** Підкресліть головні та другорядні члени речення.

І. Айвазовський.
Неаполітанська затока

§ 27–28. ПРОСТЕ ТА СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ. АКТИВНІ Й ПАСИВНІ КОНСТРУКЦІЇ

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Ми прийшли на пляж із пальмами.

Ми прийшли на пляж, на якому ростуть пальми.

A. Визначте граматичні основи.

B. Виділені конструкції в цих реченнях відрізняються за змістом чи за будовою? У чому полягає ця відмінність?

Просте та складне речення

У реченні може бути одна або кілька граматичних основ.

За кількістю граматичних основ розрізняємо речення	
просте	складне
<u>Зацвітають яблуні.</u>	<u>Зацвітають яблуні</u> , коли <u>настає травень</u> .

За складом граматичної основи розрізняємо речення

односкладне	двоскладне
один головний член речення: <u>Ранок. Двір занесло снігом.</u>	два головні члени речення — підмет і присудок: <u>Уже черемха зацвіла</u> .

Частини складного речення можуть бути як односкладними, так і двоскладними: Мені не відомо, коли розпогодиться. Синоптики знають, коли розпогодиться. Знаєш, коли погода покращиться? Я знаю, коли погода покращиться.

Частини складного речення можуть поєднуватися за допомогою сполучників та інтонації або лише за допомогою інтонації. З огляду на це складні речення поділяємо на сполучникові, безсполучникові та з різними видами зв'язку.

Види складного речення

сполучникове	безсполучникове	з різними видами зв'язку
<u>Море невинно голубіє над стінами скель, і сонце світить ласково</u> (М. Коцюбинський).	<u>Настане літо, жовтий цвіт укриє липу до вершини</u> (Я. Щоголів).	<u>Мати вірила: земля все знає, що говорить чи думає чоловік</u> (М. Стельмах).

§ 27–28. Просте та складне речення. Активні й пасивні конструкції

Частини складного речення можуть поєднуватися за допомогою сполучників: *і, ю, та, а, але, проте, однак, або, чи; що, якщо, якби, бо, тому що, для того щоб, перед тим як, хоч* або сполучних слів (займенники, прислівники): *як, хто, що, який, котрий, чий, коли, де, доки, звідки* та ін. Перед сполучниками переважно ставимо кому.

Між частинами складного речення зазвичай ставимо розділовий знак, здебільшого **кому**, рідше — **двокрапку, тире, крапку з комою**.

Складні речення, як і прості, бувають розповідними, питальними та спонукальними (за метою висловлювання), а також окличними й неокличними (за емоційним забарвленням).

- 1.** Перепишіть речення та підкресліть граматичні основи. Назвіть вид кожного речення за складом граматичної основи.

1. Стари фотографії на стіл розклади, дитячі історії смішні розкажи і справжнім друзям, не забудь, подзвони. 2. А до берега тихо хвилі несуть поранені душі живих кораблів. 3. Намалюю на папері дракончиків злих і буду з ними битися один на один. 4. Лікує час, але не повертає дні в календарі на стіні. 5. За гроші не купити тільки час. 6. Відповів мені мудрий Бог вічним небом і золотом зірок. 7. Притулися тихенько й обійми мене ніжно (Із тв. А. Кузьменка).

- 2.** Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Був теплий день, світилася весна (*M. Рильський*). 2. Я довго стояв на вершині Дніпрової кручі і слухав, як сивий невпинно котив свою воду (*L. Первомайський*). 3. Ялинка затримала від низу до вершечка, і кілька зелених глиць упало на сніг (*M. Коцюбинський*). 4. Вже на річках дитячий галас вщух, холонуть дні, і все навколо холоне (*G. Дудка*). 5. Прийде вечір — усі вулиці в селі аж гудуть піснями (*C. Васильченко*). 6. Дзвінкий дощ падає з невидимої хмари, і розбурхана земля п'є його золотий сік (*B. Підмогильний*). 7. У той час над Києвом було жарке літо, ішов червень, і важкі темні хмари мало не що-вечора збиралися на небі (*B. Собко*).

- A.** Перепишіть речення та підкресліть у них граматичні основи.

- B.** Визначте вид кожного складного речення — сполучникове, безсполучникове чи з різними видами зв'язку.

- 3.** Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним є речення

- A І роси, і птиці, і трави з зорею вітають мене.
B Дівчині дарують квіти з напіврозквітлими пуп'янками.
C У чагарниках низькорослих акацій посвистували снігурі.
Г Сади, оміті музикою згадок, ковтають пил міжселищних доріг.

2. Простим є речення

- A Ні вітерець не війне, ні хмарка не збіжиться.
B Сплять лісоруби в колибі, сняться їм сни прості.
C Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів.
Г А маки процвітають і білим, і сивим, і червоним цвітом.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

3. Простим є речення

- A** Не може кермувати людьми той, хто сам не бачить шляху з пітми.
- B** Стояла мертвaтиша, тільки вода внизу шуміла по камінню.
- C** Осяянний сонцем, перед нами розкрився зовсім новий світ.
- D** І діти сміються, і вітер привітно в каштанах шумить.

4. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Розвиднілося. Мешканці містечка попрокидалися. 2. Хижки ставлять подалі від берега. Тут часто бувають припливи. 3. Підходимо до пірса. Наш кораблик буде відчалювати. 4. Задощило. Нам довелося шукати накриття. 5. Нарешті розпогодилося. Ми повернулися на пляж (*O. Травнєвий*).

A. Визначте види простих речень за складом граматичної основи (односкладне чи двоскладне) (*усно*).

B. Утворіть із пар простих речень і запишіть складні (*за зразком*).

Зразок. Розвиднілося. Мешканці містечка попрокидалися. Розвиднілося — і мешканці містечка попрокидалися.

Активні та пасивні конструкції

Виконавця дії називаємо **суб'єктом**, а те, на що спрямовано дію, — **об'єктом**. У реченні Олег прочитав книжку суб'єктом є підмет Олег, а об'єктом — додаток книжку, адже саме на ній було спрямовано дію.

Речення, у якому підмет виражає виконавця дії (суб'єкт), а додаток — об'єкт, на який її спрямовано, називаємо **активним**: Олег прочитав книжку.

Речення, у якому підмет виражає об'єкт дії, а додаток — того, хто її виконав, називаємо **пасивним**: Книжка прочитана Олегом.

Активні та пасивні конструкції синонімічні. Відмінність між ними полягає лише у вираженні суб'єкта й об'єкта.

Конструкції з формами на **-но**, **-то**

В українській мові широко вживані пасивні конструкції, у яких присудки виражені безособовими формами на **-но**, **-то**: Чашку розбито. Нарешті названо ім'я переможця. У таких реченнях немає вказівки на виконавця, а зосереджується увага на результаті дії чи її наслідках. Ці синтаксичні конструкції поширені в усіх мовних стилях — від наукового й офіційно-ділового до художнього та розмовно-побутового: Рішення ухвалено одноголосно або:

*Ой у полі жито копитами збито,
Під білою березою козаченька вбито.
Ой убито, вбито, затягнено в жито,
Червоною китайкою личенько накрито.*

Не треба вживати безособові форми на **-но**, **-то**, коли за логікою не може бути діяча: Дике поле всталено ромашками. Аж ніяк не всталено, а всталене, бо ніхто не міг застелити дике поле ромашками. У реченні з народної пісні можна домислити виконавців дії: жито збили коні, козаченька вбили вороги і т. д.

Хоча діяча й можна домислити в безособових конструкціях на **-но, -то**, проте вводити його тут у формі іменника чи займенника в орудному відмінку є грубим порушенням: *Іспит складено* студентом. Форма орудного відмінка можлива, якщо нею позначено знаряддя дії: *Лист написано* олівцем.

Вживання пасивних дієприкметників у ролі присудка хоч і не є порушенням, але бажано таких конструкцій уникати. Порівняйте:

Не бажано	Бажано
Ці слова <u>вимовлені</u> тихо. Книжка <u>підписано</u> автором.	Ці слова <u>вимовлено</u> тихо. Книжку <u>підписано</u> .

Сáме речення правої колонки звучать природно, по-українськи. Пасивні дієприкметники здебільшого вживаемо в ролі означення: *Вимовлені* слова зігріли своїм теплом. *Мені подарували книжку, підписану її автором.*

Безособові форми на **-но, -то** вживаемо замість пасивних дієприкметників, коли треба наголосити не на озnaці, а на дії. Наприклад, у реченні Ухвала прийнята одноголосно дієприкметник потрібно замінити на безособову форму **прийнято**: Ухвалу прийнято одноголосно. А в реченні Хлопці зморені довгою дорогою таку заміну робити не можна.

Пасивні конструкції з дієсловами на **-ся**

Для зображення природного явища або стану істоти використовуємо пасивні конструкції з дієсловами на **-ся** (дієслово на **-ся** + іменник в орудному відмінку): *Очи налилися кров'ю. Криниця заповнилася водою. Небо затяглося хмарами.*

Порушенням мовної норми є пасивні конструкції з дієсловами на **-ся**, у яких назва особи, що виконує дію, має форму орудного відмінка, а назва предмета, на який ця дія спрямована, — називного: *Учнями пишуться твори. Депутатами приймаються закони. Присудок підкреслюється двома рисками. Епітети використовуються в художніх текстах.* Подані речення стануть логічними, якщо зробити акцент на ролі діяча: *Учні пишуть твори. Депутати приймають закони. Або можна вжити форму без **-ся**: Присудок підкреслюють двома рисками. Епітети використовують у художніх текстах.*

Особливістю української мови є те, що в центрі уваги завжди перебуває особистість, а не процес. Якщо російською *дело рассматривается, вопрос обсуждается*, то українською *розглядають справу, обговорюють питання*.

- 5.** Прочитайте речення та прокоментуйте вживання безособових форм дієслів на **-но, -то**.

- На сизих луках скосено траву, і літо буйне в береги ввійшло (*M. Рильський*). 2. Понсулім душам велено хропти: кого улещено дарами, кого утоплено в крові (*L. Костенко*). 3. Морозом вікна позамуровано (*Панас Мирний*). 4. Наорано, насіяно, та нікому жати (*Nар. тв.*). 5. Будинок великий, вікон багато, гілля в саду вгиналось од яблук, усюди входжено, загорожено (*C. Колесник*). 6. Рішення ухвалено більшістю голосів. 7. Вас усунуто від виконання обов'язків (*З газети*).

- 6.** Відредактуйте та запишіть речення.

- Дані про вибори обробляються комп'ютером. 2. Емоційно забарвлена лексика використовується в художньому стилі. 3. Нами вживаються заходи по поліпшенню умов

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

проживання. 4. На зборах обговорюється проблема навчання в другу зміну. 5. Ваша спра-ва розглядається в суді. 6. Чому цей комп'ютер використовується не по призначенню? 7. Спочатку проводяться громадські слухання, а потім ухвалюються рішення.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Редагування потребує речення
  - A Удар нанесено палицею.
  - B Записку написано ручкою.
  - C Завдання виконано учнями.
  - D Порожнину очищено щіткою.
2. Редагування потребує речення
  - A Звіт прийнято адміністрацією.
  - B Слова записано фломастером.
  - C Стіну розбито молотком.
  - D Вершки збито міксером.
3. Редагування потребує речення
  - A Восени біля моря починає хмаритися здебільшого після обіду.
  - B Над майбутнім люди зазвичай замислюються після сорока років.
  - C Людьми робляться помилки передусім через неуважність і лінощі.
  - D Рани загоюються швидше біля моря, в евкаліптових та ялівцевих гаях.

8. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Якщо ви вирішуєте використовувати свій статус і вплив, щоб покращити не тільки свій імідж, а й імідж тих, у кого його немає; якщо ви вибираєте не тільки сильних, але й слабких; якщо у вас є можливість допомогти тим, хто нічого не має, то вами буде писатися не тільки ваша сім'я, а й тисячі, мільйони людей, реальність яких ви можете змінити (Дж. Роулінг).

A. Напишіть розповідь про вашого знайомого чи знайому або про видатну людину, яка відповідає поданій характеристиці Дж. Роулінг (*п'ять–сім речень*).

Б. Використайте в тексті дві–три пасивні конструкції.

§ 27–28. Просте та складне речення. Активні й пасивні конструкції

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Партéр, перевезтý, перéкис, перелáк, пíдлітковий.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
два відсотка	два відсотки
третє люте	третє лютого
півтора місяці	півтора місяця
по п'ятницям	по п'ятницях, щоп'ятниці
без десяти шість	за десять шоста

9.

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Ліс стойть задумливий: йому ось-ось треба своє пишне вбрання скидати (*Остан Вишня*). 2. І стонадцятий сніг ті поля притрусили, і уже прилетять не ті самі лелеки (*Л. Костенко*). 3. Листя виросте з листочка, з нитки витчиться сорочка (*М. Сингайвський*). 4. З ри-пінням в'їжджає схилом *мису* водовозна діжка, розхлюпуючи кришталеві *цівки* води (*З. Тулуб*). 5. Наша хата трьома вікнами дивиться на широкувулицю, що вливається у великий *вигін* (*М. Кагарлицький*). 6. Дівчина зійшла на легкий, обгорожений *баласинками* *рундук*, зупинилася перед дверима (*М. Стельмах*). 7. Полтавським шляхом бій іде, видніється пожар, а до села уже прийшов з сокирою тесляр (*М. Нагнибіда*).

A. Випишіть лише складні речення та підкресліть у них граматичні основи.

B. Укажіть у кінці кожного вписаного речення його вид: сполучникова, безсполучникова чи з різними видами зв'язку.

C. Випишіть із тлумачного словника лексичне значення виділених слів.

2. Відредактуйте та запишіть речення.

1. Аналіз проведено доцентом Коваленком. 2. У нашему мікрорайоні будинки зводяться дуже швидко. 3. Ухвала вже прийнята. 4. Озерце вкрито лататтям. 5. У моїй школі викладається французька мова. 6. Нові методики опановано студентами-старшокурсницями. 7. Це питання розглядається педрадою школи. 8. Дикий ліс здавна населено сотнями видів тварин. 9. Від присудка ставиться запитання до обставини й додатка.

- Чи складно вам було виконати цю вправу? Чи трапляються у вас подібні помилки під час написання творчих робіт? Чим ви користуєтесь, щоб їх відправити? Обміняйтесь враженнями з однокласниками й однокласницями на наступному уроці.

§ 29. УСНИЙ ТВІР-ОПИС МІСЦЕВОСТІ НА ОСНОВІ ОСОБИСТИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ І ВРАЖЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

- 1.** Прочитайте текст. Визначте тип мовлення (розвідь, роздум, опис). Аргументуйте відповідь.

Хати на вулиці стояли чепурні, бо господарі прибрали оселі до свят. Хтось поставив перед домом ялинку, хтось почепив під дахом Діда Мороза, який ніби намагався непоміченим дістатися комина, щоб через нього прошмигнути до дитячої кімнати, а хтось розвів миготливі гірлянди.

Одна лише хатинка на краю вулиці (за нею вже починалися луки, а за луками – ліс) стояла неприбрана, смутна. Навколо неї були стосами складені дрόва. Видно, газ сюди не підводили. Тому дрόва використовували не лише для того, щоб опалювати взимку хату, а й щоб утримувати тепло. На дрόвах, підігнувши під себе пухнасті лапки, спали два котики. На прив'язі сидів кудлатий песик (*За Н. Гербіш*).

- 2.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

Андріївська церква.

м. Київ

хожих. Субота. Тільки у сквері біля Андріївської церкви сидять на лавочках пенсіонери з онучатами. Нині на узвозі тихо. Однак тільки-но я проходжу останній низовий будинок нашої вулиці, від спокою, що огортає мене там, нагорі, не залишається і сліду: співають на крутих звивах колії трамваї, коротко й різко сигналять машини, скриплять гальма, підтюпцем біжать від автобусної зупинки до базару сільські жінки з кошиками та клунками за плечима.

...Я пішов на кручи. Поміж густими кущами дерези на схилах уже закуталася лагідна просинь. А низовою вулицею ще текла річка жовтого пилу, і в ньому снували маленькі люди. Сонце вже торкнулося обрію. Воно було кругле, густо-червоне й таке вроочисте, що говорити з ним личило б хіба що давньогрецькою мовою. Але я не знав давньогрецької і йшов поміж кручами, тихо шепочучи: «Awe sol, awe sol!¹». Скоро я вже не побачу тебе із цих круч. Але ж ти однакове всюди! (*За Гр. Тютюнником*).

¹ «Слава сонцю, слава сонцю!» (Латин.)

§ 29. Усний твір-опис місцевості на основі особистих...

A. Визначте, у якому стилі написано текст.

B. Які мовні особливості властиві цьому стилю? Проілюструйте свою думку прикладами з тексту.

- 3.** Доберіть до об'єктів місцевості слова та словосполучення, за допомогою яких їх можна описати. Запишіть у зошит, орієнтуючись на подане нижче зображення центральних вулиць Чернігова.

Будівля — ... .

Хідник (тротуар) — ... .

Проїзджа частина — ... .

Сквер (парк) — ... .

Транспорт — ... .

Розміри вулиці (площі) — ... .

м. Чернігів. Фото

До речі...

Сквер відрізняється від парку передусім розміром.

Парк — великий сад або гай для прогулянок з алеями, квітниками, а також звичайно з обладнанням для відпочинку та розваг.

Сквер — невеличкий громадський сад у населеному пункті.

- 4.** Складіть усний твір-опис на одну з тем (опишіть вулицю або іншу місцевість у художньому стилі, попередньо склавши план опису). За потреби скористайтеся пам'яткою.

Теми для творів

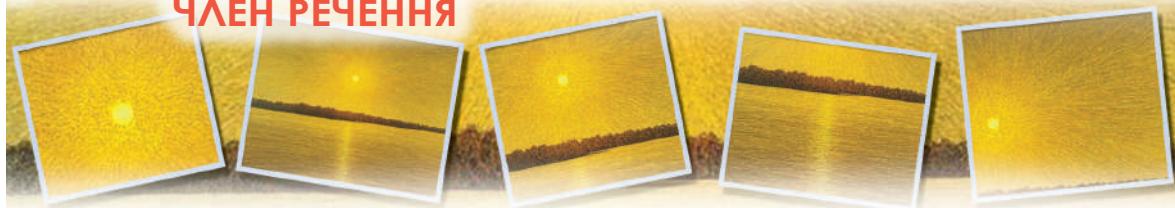
1. Вулиця моого дитинства.
2. Вулиця, на якій розташована моя школа.
3. Це місце я пам'ятатиму завжди.

Пам'ятка

Як складати твір-опис у художньому стилі

1. Виберіть місцевість, яку ви будете описувати.
2. Доберіть матеріал:
  - а) історія цієї місцевості;
  - б) місце розташування;
  - в) розміри;
  - г) рослинність;
  - г) пора року, частина доби;
  - д) ваші враження.
3. Визначте послідовність викладу думок.
4. Складіть план опису.

§ 30–31. ДВОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ. ПІДМЕТ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧЛЕН РЕЧЕННЯ

Прочитайте речення та назвіть головні члени.

1. Дивовижні пейзажі Івана Марчука. 2. Вони вражають технікою виконання. 3. Висловте свої враження від цих картин (*O. Травневий*).

Б. Пригадайте, якими бувають речення за складом граматичної основи. Визначте тип кожного поданого вище речення.

В. Чи можна сказати, що одне з простих речень — односкладне чи двоскладне — не завершене?

I. Марчук. Із циклу «Пейзажі»

Повнозначні слова в реченні поєднані **граматичним зв'язком і за змістом**. Другорядні члени речення залежать від головних або від інших другорядних членів речення.

Між підметом і присудком існує певний граматичний зв'язок: присудок потребує підмета у формі називного відмінка, а підмет, у свою чергу, підпорядковує присудок, визначаючи його особу, число та рід. Отже, підмет і присудок перебувають у взаємозв'язку.

Підмет — головний член двоскладного речення, який означає особу, предмет, опредмечену дію чи абстрактне поняття та відповідає на питання **хто? що?**

Наприклад: Натюрморти Катерини Білокур вражают філософським осмисленням життя. Малювання квітів захоплювало її змалику. У другому реченні підмет означає опредмечену дію (пор.: малювати — малювання, читати — читання).

За способом вираження підмети поділяють на прості й складені.

Простий підмет виражається одним словом — іменником або займенником (рідше — іншими частинами мови в значенні іменника). Наприклад: Її полотна глибоко розкривають навколошню дійсність. Багатьом людям вони нагадують рідний дім. Одні викличут из глибин пам'яті заквітчану галявину в лісі, інші — мамин садок. Після споглядань робіт Катерини Білокур «барвисто» вже звучить і сприймається інакше, якось яскравіше та рельєфніше.

§ 30–31. Двоскладне речення. Підмет як головний член речення

Складений підмет виражається двома й більше повнозначними словами.

Способи вираження складеного підмета

сполучення двох іменників (конструкція «хтось із кимось»)	<i>Жінка з дитиною <u>притягують</u> до себе погляд на картині К. Моне «Поле маків».</i> Пор.: <u>Батько з дочкою пішли</u> до ставка і <u>Батько</u> з дочкою <u>пішов</u> до ставка.
сполучення числівника з іменником (словосполучення з кількісним значенням)	<i>Багато художників <u>оспівують</u> природу у своїх творах.</i>
сполучення двох займенників	<i>Кожний із нас <u>захоплюється</u> роботами французьких художників початку двадцятого століття.</i>
складна власна назва	<i>«Запорожці <u>пишуть</u> листа турецькому султану» <u>експонується</u> в Харківському художньому музеї. <u>Ілля Рєпін створив</u> дві версії цього полотна.</i>
фразеологізм	<i><u>Працювати до сьомого поту</u> — <u>звичка</u> багатьох залюблених у свою справу митців.</i>

Підмет разом із залежними від нього другорядними членами речення становить групу підмета, а присудок із залежними від нього другорядними членами — групу присудка. Наприклад: Пастельні барви Івана Марчука / додають спокою і легкості.

ЗАУВАЖТЕ!

Щоб перевірити, чи правильно ви визначили підмет, замініть його відповідними займенниками *він*, *вона*, *воно*, *вони* (у називному відмінку). Якщо така заміна в реченні можлива, то ви не помилилися: це — підмет. Наприклад: *Протягом усього життя художниця малювала квіти*. Пор.: *Протягом усього життя вона малювала квіти* і *Протягом усього життя вона малювала вони* (?). Ні, вона малювала *їх*. Отже, висновок: підмет не *квіти*, а *художниця*.

1. Прочитайте речення. Знайдіть у них підмети та розкажіть, якими частинами мови вони виражені.

1. Коли настав час писати конкурсну роботу в Академії мистецтв, Кричевський звернувся до весільного обряду. 2. Його «Наречена» розповідає саме про кульмінаційний момент цього свята — прибирання подругами молодої до вінця. 3. Усе оповив золотавий серпанок вечірньої пори. 4. Він надає простому за змістом мотиву особливої значущості (*Ю. Белічко*). 5. Два кольори домінують на картині Олександра Мурашка «Дівчина в червоному капелюсі». 6. Червоний відразу впадає в око, а чорний контрастує з лицем дівчини й головним убором. 7. Вражати — завдання будь-якого художника (*О. Травнєвий*).

2. Перепишіть речення. Уставте пропущені букви **e**, **и** та підкресліть підмети.

1. «Ворожіння на вінках» — одне з найкращих полотен Івана Соколова. 2. Він зобразив сцену на березі річки, розділивши персонажів на дві групи. 3. Ліворуч три дівчата, освітлені теплим сяйвом річки, пускають на воду вінки. 4. Праворуч ще кілька дівчат відчалиють від берега на човні. 5. «Очерт на Дніпрі поблизу Олешок» Івана Айвазовського

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

вперше був представл..ний на академічній виставці в Петербурзі (*Ю. Белічко*). 6. Марія Примаченко створила у своїх роботах власний фантастичний світ. 7. Супутниками її творчого життя були акварель із гуашшю. 8. «Гороховий звір» став справжнім ш..девром серії про тварин. 9. На картині зображен..ний в..ликий помаранч..во-рожевий звір. 10. Коли народилася ця по-д..тячому наївна істота, художн..ці було майже сімдесят років! 11. Нині багато творів Марії Примаченко експонуються в Парижі, Празі, Монреалі, Києві (*М. Шинкарук*).

До речі...

Картини пишуть чи малюють?

Слова **писати** та **малювати** — синоніми в значенні «створювати твір живопису». Хоча в середовищі професійних художників частіше використовують слово **писати**.

Між іншим, **рисувати** — не росіянізм, це слово означає «відтворювати на площині лінійні обrazи зображенуваних предметів, робити їхній контурний рисунок».

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

КОМАХИ-БЕГЕМОТИ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ

Е. Андієвська. Півден

Особливе місце серед сучасних українських митців посідає незвичайна письменниця та художниця Емма Андієвська. Чому незвичайна? Зверніть увагу на її картини, вони й справді не такі, які ви звикли бачити. Комахи-бегемоти з великими очима (за визначенням самої художниці) літають у космосі. В одній істоті живе малюсінька комаха й величезний бегемот! Таке поєднання здивує будь-кого. Незмінні герої картин Емми Андієвської живуть у Всесвіті, а може, у вигаданій художницею країні (з *інтернету*).

A. Пригадайте, які казки Е. Андієвської ви читали в 6 класі. Про що вони?

B. Випишіть із речень граматичні основи та перекажіть за ними текст.

4. Виконайте тестові завдання.

1. Підмет виділено в реченні

- A** Я вигадаю нові *літери* та розділові знаки.
- B** Нарешті настав час відновлювати й будувати *храми*.
- C** Тепло дихнула в лицеб пухка *рілля*, повна спокою і надії.
- D** Вже на землю рушила весна, всі *кутки* заповнюю собою.

2. Підмет виділено в реченні

- A** У мої вікна червоне заходить *сонце*.
- B** Отару хмар на *південь* жене пругкий вітер.
- C** Знялися лелеки й потягли за собою засмучене *листя*.
- D** Пізньої осені на околиці села хтось палив зів'яле *бадилля*.

3. Підмет виділено в реченні

- A** Чесне *діло* роби сміло.
- B** Без діла жити — тільки *небо* коптити.

§ 30–31. Двоскладне речення. Підмет як головний член речення

- B** На охочого робочого діло знайдеться.
G Маленька праця краща за велике безділля.

5. Прочитайте уривок із вірша та виконайте завдання.

Візьмуся малювати я картину
Не пензлем на полотнах, а словами,
Про хмарну млу, мов осені хустину,
Що вогкий сум ятритъ над головами...
А з ним зітхнуть із дощового неба
Повівом вітру дум прадавніх злети:
— Коли метелика створити треба,
То значить мусиш стати ним, поете!..

T. Чорновіл

- A.** Знайдіть і назвіть підмети. Визначте, якими частинами мови вони виражені.
B. Пригадайте, що таке *непрямий порядок слів*. Знайдіть і прочитайте приклади інверсії.

6. Складіть і запишіть речення, увівши в них сполучки слів у ролі підмета. Підкресліть граматичні основи. З'ясуйте спосіб вираження кожного підмета.

Усі ми, кілька днів, Карпатські гори, Західна Україна, Вікторія Андріївна, бити байдики, Чорний Черемош (річка в Карпатах), кожний із нас, фарба з пензлями.

7. Розкрийте значення приказки: «На колір і смак товариш не всяк». Як ви вважаєте, шедеври світового мистецтва мають подобатися кожній людині? Запишіть свої роздуми трьома–п'ятьма реченнями. Підкресліть у них граматичні основи.

8. Виконайте тестові завдання.

- Складений підмет вжито в реченні

A Бабине літо чекатиму з нетерпінням.
B Вабить знов мене Чумацький Шлях.
C Три явори посадила сестра при дорозі.
D Між дорогою і полем піднялися бур'яни.
- Складений підмет вжито в реченні

A «Тореадори з Васюківки» прочитано на одному подиху.
B Вологий дим кошлатими клубками котився по землі.
C Бабине літо висіло на вітах, як прядиво.
D Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою.
- Складений підмет вжито в реченні

A Золоті плями на стіні заселяють кімнату радістю.
B Місяць із сонцем ніжну бесіду веде про свої зірки.
C Оранжево-фіолетові хмари відгрібають зі сходу ніч.
D Знову в серці дивовижно щастя з мрією сплелись.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.
Живопис, нанестій, пізнання, середина, даніна.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
біля ста відтінків	ближко ста відтінків
фарби осіннього парку	барви осіннього парку
сто років тому назад	сто років тому
ви праві	ви маєте рацію, ваша правда
люба тема	будь-яка тема

9.

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У Великій Британії українського художника Івана Марчука визнали одним із ста живих геніїв світу. Який він, гений з України?

— *Іван Марчук коли-небудь хотів проводити майстер-класи? Ви передаєте своє вміння наступним поколінням?*

— Ні, я секретний. Уміння не передають, передають одержимість. Якщо ти можеш подружитися з одержимістю — буде з тебе художник. Технологію свою я не передам, бо мушу бути в одному екземплярі.

— *У дитинстві Ви любили погуляти?*

— Я виріс у селі, був страшним шибеником, лазив на дерево, крав у ворон яйця та в дівчат кидав. Коли ж я приїхав на перші канікули з училища, усі були шоковані: нікому дороги не загородив, нікого не обізвав, лише сидів і малював, бо мусив привезти найбільше робіт. Коли ж робили згодом виставки, то я всіх дуже критикував, хоча потім в Америці розучився це робити. Там ніхто собі цього не дозволяє. Кажуть, критикувати не етично.

— *Маєте рецепт, як збудувати рай на землі?*

— Я знаю, що таке добро, любов і щедрість. Якби кожний працював хоч на двадцять відсотків, як я все життя, ми б уже давно жили в раю... (*Б. Городницька*).

A. Доберіть заголовок до фрагмента інтерв'ю, використавши для цього слова з тексту.

B. Випишіть прості речення та підкресліть у них граматичні основи.

B. Надпишіть над простими підметами, якими частинами мови вони виражені.

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

- Ішли дві долі різними шляхами, на роздоріжжі долі обнялись (*Л. Костенко*).
- Жити — це значить дихати, це значить діяти (*Ж.-Ж. Руссо*). 3. Одержане на першому екзамені «відмінно» дуже мене підбадьорило (*В. Козаченко*). 4. Для якої радості і втіхи кожний з нас приходить і росте (*Є. Плужник*). 5. Деся ключ птахів небачених летить (*І. Драч*). 6. Серпень з вереснем стискають одне одному правиці (*М. Рильський*). 7. Наши їдуть, наші йдуть, наші ваших підвезуть. 8. Семеро одну соломину несуть (*Нар. тв.*). 9. Ромашка золотиста зацвіла, петрів батіг розплющив сині очі (*А. Малишко*).

A. Підкресливши підмет у кожному реченні, визначте й надпишіть його вид.

B. Визначте складні речення.

§ 32–33. ПРОСТИЙ ТА СКЛАДЕНИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Я починаю підкорювати Карпати.

Я вирушив підкорювати Карпати.

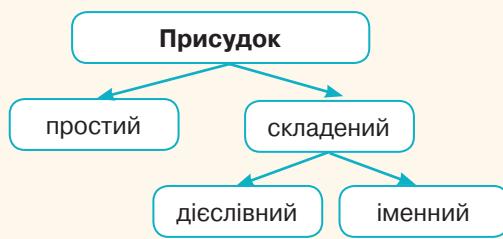
A. У якому реченні виділені слова позначають одну дію, а в якому — дві?

B. Поміркуйте, у якому реченні виділені слова є одним членом речення.

Присудок — головний член двоскладного речення, який означає дію, стан або означенку предмета, названого підметом, і відповідає на питання **що робить підмет? хто він є? ким він є? що він є? чим він є? який він є? яким він є?**

Наприклад: Запоріжжя славиться своєю історією. Енергодар — місто. Воно доволі молоде.

За будовою присудки бувають прості й складені.

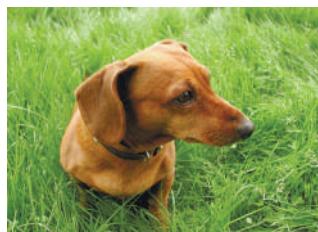

Простий присудок виражається особовим дієсловом: Парк зустрічає нас прохолодою. Кам'яні доріжки кривуляють до водограю.

Присудок, виражений дієсловом у складений формі майбутнього часу чи фразеологізмом, також вважають простим. Наприклад: Ми будемо відпочивати в Трускавці.

1. Прочитайте речення, визначте в них граматичні основи.

1. Битому собаці кия не показуй. 2. Скажений пес і хазяїна кусає. 3. Собаку проти шерсті не гладь, бо вкусить. 4. Не чіпай собаки, то й гавкати не буде. 5. Старий пес даремно не бреше. 6. Брехливого собаку чути здалеку. 7. Іди, псе, укуси мене, а потім біди не збудешся (*Нар. тв.*).

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Пливе овець отара в білім молоці своєї вовни (*Б.-І. Антонич*). 2. Знову в серці диво-віжно щастя з мрією сплелись (*Олександр Олесь*). 3. Скільки зла тайтися за гарною подобою (*Г. Сковорода*). 4. Три зозулі грають в грі семибарвистій (*А. Гарасевич*). 5. Правічну думу думають ліси, вгрузають в мох столітні дідугани¹ (*Л. Костенко*). 6. Майже три роки минуло від того далекого світлого дня (*Олесь Гончар*). 7. Чумацький Шлях, Стріла, Сто-жари летять в розгойдані світи (*M. Стельмах*).

¹ *Дідугани* — тут: старі покорчені дерева.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

A. Підкресліть підмети й присудки.

B. Знайдіть випадки відхилення від правила чергування **у—в** (з метою дотримання рими).

3. Виконайте тестові завдання.

1. Присудок виділено в реченні

- A** Бажання *творити* живе в мені давно.
B *Творити* — це давати життя чомусь новому.
C Ми поїдемо в Карпати *творити* чудо на полотнах.
D Кожний *творить* щось своє, робить ніби мале якесь діло.

2. Присудок виділено в реченні

- A** *Малювати* — моє захоплення, моя любов.
B Туристи сіли *перепочити* на кілька хвилин.
C Заповіт *любити* дає своїй дитині кожна мати.
D Усе життя я *чекатиму* від тебе, мила, доброї звістки.

3. Присудок виділено в реченні

- A** Завдання *стежити* дали невчасно.
B *Дбаймо* про чистоту свого мовлення!
C Мої друзі поїхали до моря *відпочити*.
D *Любити* — велике мистецтво й пожертва.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ЛЕГЕНДА ПРО ГОВЕРЛУ

За народними переказами, звичайний хлопчина, на ім'я Прут, закохався у вродливу доньку гірського царя — дівчину Говерлу. Кохали вони одне одного до безтями, мріяли прожити все життя щасливо, та не так склалося, як гадалося...

Цар був проти кохання молодих, тому, розлютившись, перетворив свою доньку на гору. Чари можна було б зняти. Для цього хлопець до світанку мав піднятися на вершину цієї гори. Але гора була неймовірно високою, і парубок не встиг. Сів і гірко заплакав. І там, де впали його слізози, потекли стрімкі потоки, а сам хлопець перетворився на річку Прут, що тече коло Говерли. Відтоді вони завжди нерозлучні — Говерла й Прут (*Нар. тв.*).

A. Визначте присудки в першому абзаці (усно).

B. Повторно прочитайте текст, згорніть підручник і запишіть легенду.

§ 32–33. Простий та складений дієслівний присудок

Складений дієслівний присудок складається з допоміжного слова й інфінітива.

Складений дієслівний присудок

допоміжне слово	інфінітив	приклад
<ul style="list-style-type: none"> • дієслова, що позначають початок, продовження чи кінець дії: <i>починати, продовжувати, закінчувати, стати;</i> • дієслова, що позначають волевиявлення (бажання, прагнення, необхідність): <i>могти, мусити, бажати;</i> • прикметники типу <i>згодний, ладен, радий, здатний;</i> • прислівники типу <i>треба, можна, необхідно, жаль, слід і под.</i> 	інфінітив із будь-яким значенням	<p><i>Уранці <u>місто починає оживати.</u></i></p> <p><i>Пішоходи <u>можуть переходити вулицю Хрещатик лише під землею.</u></i></p> <p><i>Ми <u>раді поїхати</u> до Чернівців.</i></p> <p><i>Треба в усьому <u>бачити красу.</u></i></p>

ЗАУВАЖТЕ!

Не є складеним дієслівним присудком два граматично пов'язаних дієслова, якщо кожне з них означає окрему дію і ці дії виконують у різний час. Наприклад: *Брат поїхав змагатися в Бердянськ.* Брат спочатку *поїхав*, а лише потім почне виконувати наступну дію — *змагатися*. Отже, слово **поїхав** у цьому реченні — простий присудок, а **змагатися** — обставина мети (з якою метою?). Порівняйте з реченням *Брат почав змагатися.*

5. Знайдіть у кожному реченні присудок, визначте його тип і спосіб вираження (усно).

1. Не можуть душу зігрівати ті, хто не палають, не горять (B. Симоненко).
2. Не може при добрі той жити, хто хоче злу й добру служить (I. Франко).
3. Пісню змагання уперту, дзвінку я хочу відбити у кожнім рядку (Д. Павличко).
4. Ми звикли друзів зустрічати на повну глибочінь сердець (Л. Дмитерко).
5. Хочеш їсти калачі — не сиди на печі. (Нар. тв.).

6. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Ложа, ложе, лоджія» (автор О. Авраменко). Запишіть, що означає кожне із цих слів. Підкресліть граматичні основи.

Ложа, ложе, лоджія

7. Виконайте тестові завдання.

1. Складений дієслівний присудок вжито в реченні
  - A Ходімо в парк слухати природу.
  - B Київ буде проводити чемпіонат.
  - C Мені доручили перевірити дані.
  - D Завжди треба дбати про гігієну.
2. Складений дієслівний присудок вжито в реченні
  - A Батько навчає сина майструвати шпаківню.
  - B М'ята буде дарувати нам свою свіжість.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

- В** За інерцією поїзд продовжував їхати.
Г Ти завжди приходиш сваритися.
3. Простий присудок вжито в реченні
- А** Тільки ти вміеш рятувати мене від самої себе.
Б Про свої пригоди мушу розповісти прямо зараз.
В Ти згоден почергувати на цьому тижні замість мене?
Г Я буду крізь сльози сміятись, серед лиха співати пісні...

8.

Напишіть вільне есе про улюблена вулицю, площе чи парк у вашому населеному пункті (*п'ять–сім речень*). Використайте в тексті різні види присудків.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Оптобій, осетер, отаман, обруч, обіцянка.

2. З'ясуйте зміст приказок і вивчіть їх.

- У ноги кланяється, а за п'яти кусає.
- Незвані гости гризуть кості (*Нар. тв.*).

9.

1. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Ступає ніч ногами *буруми* на почорнілий *сніготал*. 2. Ой майнули білі коні, тільки в'ються гриви. 3. *Флегматично* зима тротуаром поскрипуює, фантастичні плете казки, позіхне десь під білою липою, на шибки покладе мазки. 4. Буду тебе ждати там, де вишня біла. 5. Але щастя твоє ще довго голубіло з очей у всіх. 6. Будуть тебе кликати у сади зелені хлопців чорночубих диво-наречені. 7. Все будуть сниться милі, теплі руки і оченята сині і ясні (*Із тв. В. Симоненка*).

A. Підкресліть граматичні основи.

B. Поясніть значення виділених слів (*письмово*).

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. А справді, варто було б поплавати човном (*I. Нечуй-Левицький*). 2. Очі не в змозі були відриватися від його карих очей, що вабили до себе, підкоряли (*A. Шиян*). 3. Раз жаба вилізла на берег *подивіться*, та її трошечки на сонечку *погріться* (*Л. Глібов*). 4. Ніхто, ясна річ, не залишився мокнути під зливою (*За Олесем Гончаром*). 5. О земле втрачена, явися бодай у зболеному сні!.. (*B. Стус*). 6. Облітають квіти, обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині (*B. Сосюра*). 7. Їздові ходили навшпиньках, куховар перестав гриміти сковородами (*Олесь Гончар*).

A. Підкресліть підмети та присудки.

B. Визначте та надпишіть вид кожного підмета та присудка.

B. Затранскрибуйте виділені слова.

§ 34–35. СКЛАДЕНИЙ ІМЕННИЙ ПРИСУДОК. СКЛАДНИЙ ПРИСУДОК

Прочитайте речення. Поміркуйте, чому виділене в другому реченні слово відіграє роль присудка, як і підкреслене слово в першому реченні.

1. Андрій Шевченко мешкає в Києві. 2. Андрій Шевченко — мешканець Києва.

- Зробіть висновок, на які питання може відповісти присудок.

Складений іменний присудок складається з дієслова-зв'язки й іменної частини.

Складений іменний присудок

дієслово-зв'язка	іменна частина	приклад
<i>бути (ε)</i>	іменник	<u>Київ</u> — <u>столиця</u> України.
<i>ставати</i>	прикметник	<u>Вулиці</u> Львова <u>романтичні</u> .
<i>робитися</i>	числівник	<u>На</u> відстані <u>майдан</u> <u>здається меншим</u> .
<i>здаватися</i>	займенник	<u>Харків</u> із самого ранку <u>запорошений</u> .
<i>вважатися</i>	дієприкметник	<u>Людина</u> на Хрещатику <u>здається краплею</u> в морі.
<i>називатися</i> і под.	фразеологізм	

Дієслово-зв'язка виконує граматичну функцію, а іменна частина — змістову (лексичне значення присудка). Іменна частина може бути у формі називного або орудного відмінка.

Складний присудок поєднує складений дієслівний та складений іменний: Хотіла б я піснею стати у свою хвилину ясну (Леся Українка). Тут складені присудки ніби «перехрещуються», накладаються один на одного: хотіла б стати + піснею стати = хотіла б піснею стати. Так само в реченні Для тебе я можу стати чарівником складний присудок поєднує складений дієслівний (можу стати) і складений іменний (стати чарівником).

1.

Прочитайте речення та визначте в кожному з них граматичну основу. Назвіть вид присудка та спосіб його вираження.

- Назва міста Чернігова оповита легендою. 2. З третього століття Ужгород називали Унгваром, що означає «фортеця на річці Унг». 3. Назва міста Полтави походить від річки Лтава. Вона є притокою Ворскли. 4. Існує припущення, що Чернівці та Чернігів є якоюсь мірою тезками. Ім'я Чорний покладене в основу обох назв. 5. Припускають, що місто Рівне було закладене на рівнині, обрамленій височиною (З інтернету).

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ТРАС..А ЗДОРОВ'Я

Одес..а — рай для туристів. Сьогодні ми вирішили прогулятися Трас..ою здоров'я. Ініціатива моя, хоча мама каже, що вона цей захід почала планувати ще вдома, у Рівному. Хай там як, але сонце сьогодні яскраве й ми готові до прогулянки. Щоб потрапити сюди, треба спуститися від Парку імені Тараса Шевченка до пляжу.

Сама назва маршруту говорить про його призначен..я: тут улітку насолоджуються їздою і морським повітрям велосипедисти, рол..ери, любителі спортивного бігу та піших прогулянок. Уздовж усієї трас..и ми натрапляємо на спортивні майданчики, гірки для велоспорту й просто дікі схили. Тут по-справжньому можна насолодитися морськими пейзажами. Одес..ити розповідають, що час від часу Трас..а здоров'я стає яблуком розбратау через бажан..я підприємливих скоробагатьків її забудувати. Ми впевнен..і, що цей рай здоров'я завжди буде слугувати мешканцям і гостям Півден..ої Пальміри (*З інтернету*).

A. Перепишіть текст і вставте, де потрібно, пропущені літери.

B. Підкресліть підмети та присудки. Надпишіть над кожним присудком його вид.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Складений іменний присудок вжито в реченні

- A** Я рідним полем вічно буду йти.
- B** В усьому сам-один я розібраться маю.
- C** Сьогоднішній день у Вінниці видався погожим.
- D** Свою і материнську гідність я не дозволю забруднити.

2. Складений іменний присудок вжито в реченні

- A** Скорить повинні дощову ми непокірну хмару.
- B** Мої слова були сказані з теплом і любов'ю.
- C** Серед ночі стали плакать карі очі і серденько нить.
- D** Під небом оцим хмурочолим я буду ждати весни.

3. Складний присудок вжито в реченні

A Ти мусиш відчути великий політ.	B Я хочу творити дива на землі.
B Ми прагнемо літати в небесах.	G Нам хочеться бути птахами.

Узгодження головних членів речення

Здебільшого форми роду та числа присудка залежать від підмета. Наприклад: *Харків залишив про себе приемні враження*. І підмет, і присудок — одн., ч. р.

1. Якщо підмет виражений сполученням **числівника з іменником**, то узгодження залежить від того, на чому зосереджено увагу: а) **в однині**, якщо треба наголосити на **кількості виконавців**; б) **у множині**, якщо звертаємо увагу на **дію**. Наприклад: *Троє учнів відбилося від гурту*. Тут важлива кількість учнів. *Троє учнів відбилися від гурту*. У цьому реченні наголошено на тому, що учні відстали.

§ 34–35. Складений іменний присудок. Складний присудок

2. Якщо складений підмет виражений **сполученням двох іменників** або **займенників** (конструкція «хтось із кимось»), то присудок треба ставити **в множині**: Хрешчатик із Володимирським узвозом зустрічаються на Європейській площі. Ми з тобою там і побачимося. Якщо конструкція «хтось із кимось» поєднана з присудком в однині, то в такому реченні підмет простий: З журбою радість обнялася (Олександр Олесь).

3. При **однорідних підметах** присудок здебільшого ставимо у форму **множини**. Наприклад: Антон і Сергій порадили з'їздити в Кам'янець-Подільський. Перед однорідними підметами іноді присудок ставимо у форму однини (за бажанням автора): Триває прогулянка й екскурсія із самого ранку.

4. Якщо іменна частина присудка позначає тимчасову ознаку, то її треба поставити у форму орудного відмінка: Вони були щасливими, поки не сталася ця біда. Уранці він був веселим. Якщо ж іменна частина позначає постійну ознаку, то вона набуває форми називного відмінка: Усе життя вони були щасливі. Мій батько був ковалем.

_____ був (була) + Н. в. (постійна ознака)

_____ був (була) + Ор. в. (тимчасова ознака)

Тире між підметом і присудком

Між групою підмета й групою присудка на місці пропущеного дієслова-зв'язки ставимо **тире**, якщо головні члени речення виражені іменниками (числівниками) у формі називного відмінка або інфінітивами. Наприклад: Львів — столиця Галичини. Два та два — чотири. Подорожувати — нові світи відкривати (Нар. тв.). Також ставимо **тире**, якщо перед присудком стоять слова **це, то, ось, значить**: Хрешчатик — це вулиця.

Не ставимо **тире**, якщо:

- один із головних членів речення виражений займенником. Наприклад: Ми харків'яни. Цей будинок мій.
- присудок виражений прикметником, дієприкметником або порядковим числівником. Наприклад: Цей сквер затишний. Вулиці вже прибрані. Ця подорож перша.
- перед присудком стоїть заперечна частка **не**. Наприклад: Слово не горобець (Нар. тв.).

За бажанням автора (авторки) **тире** можна поставити перед присудком, який порівнюємо з підметом. Наприклад: Собор — як свіча (Олесь Гончар). Самотність — як обірвана струна, вона ніколи не буває в парі (В. Беля).

ЗАУВАЖТЕ!

Між групою підмета та групою присудка кому ніколи не ставимо.

4. Перепишіть речення, вибравши з дужок потрібну форму присудка. Обґрунтуйте свій вівід (усно).

1. Багато ялтинців (неходить, неходять) на пляж. 2. Тато з мамою (поїхала, поїхали) до Миргорода. 3. Семеро переможців першості міста (поїде, поїдуть) на чемпіонат України. 4. До кінця вистави (залишилося, залишилися) десять хвилин. 5. Закупи, ресторан, прогулянка (не входить, не входять) у мої плани — тільки кіно! 6. Класний керівник із старостою (чекатиме, чекатимуть) на розі бульвару Лесі Українки й вулиці Басейної. 7. Збараж і Тернопіль (подарував, подарували) незабутні враження (O. Травнєвий).

5. Перепишіть речення. Підкресліть головні члени та поставте, де потрібно, тире.

1. Від Львова до Krakova біда однакова.
2. Ніжин більший від Носівки на одну хату.
3. Коломия не помия, Коломия місто.
4. У Відні люди бідні.
5. Золотоноша кругом хороша.
6. У Кутині всі наче поплутані.
7. Хто не пив полтавську воду, той нічого не вартий.
8. Тростянець Полісся кінець.
9. Київ велике село (*Nar. тв.*).
10. Є міста, чиє минуле більше, значущіше за сучасність.
11. Київ це не Афіни, Рим чи Стамбул, він не такий стародавній, але в нього свій чар і своя історія, що дає право назвати це місто великим.
12. Історичні міста великі тому, що змінювалися, оновлювалися, зростали, навіть умираючи, знову воскресали й возносилися з руїн і попелу.
13. Київ одне з найчарівніших міст світу (*П. Загребельний*).

6. Прочитайте пісню та виконайте завдання (усно).

НАЙКРАЩЕ МІСТО НА ЗЕМЛІ

Під замком, на горbach, в долині
Зеленогривий гордий Львів.
Вже восьмий вік іде, як сину
Данило-князь тут місто звів.
Цей град краси суцвіття храмів —
Моя колиска золота.
Тут я зростала поміж лвами
З піснями в серці й на вустах.

З твоїх долонь твердих спиваю
Наснагу й силу в тяжкі дні.
Твоїми болями страждаю,
Твій спів відлулює в мені.
Коли ж, як сніг, в тобі розтану,
Злечу хмариною увісь,
Я піснею твоєю стану,
Зігрію камінь, як колись.

Приспів

Найкраще місто на землі
Для мене ти, мій Львове.
Ти мій Париж, маленький Рим,

О рідний мій, чудовий!
Найкраще місто на землі
Ти, мій Львове!

O. Білозір

A. Знайдіть і назвіть головні члени речення.

B. З'ясуйте види присудків і способи їхнього вираження.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Зв'язок між підметом і присудком порушено в реченні
  - A** Син із дочкою навчається в художній школі.
  - B** Батько із сином іноді разом ходять на футбол.
  - C** Підмет із присудком становлять граматичну основу.
  - D** Сусід із донькою щодня ходить у центральний парк.

§ 34–35. Складений іменний присудок. Складний присудок

2. Зв'язок між підметом і присудком порушено в реченні
- A Увечері брат був засмученим.
B Учора ми були дуже схильовані.
C Котляревський був заможний.
Г Історія є вчителька життя.
3. Зв'язок між підметом і присудком порушено в реченні
- A — Скільки їх проголосувало? — Більшість депутатів проголосувало за цей закон.
B — Що вони зробили? — Більшість учнів списували завдання одне в одного.
C — Як багато вас було? — Півтори тисячі людей були на кінофестивалі.
Г — Як люди проводять там час? — Багато туристів засмагають, а хтось плаває.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.
Кóлія, котрýй, кіломéтр, новýй, уподóбання.
2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
бувшa назва	колишня назва
вулиця довжиною два кілометра	вулиця завдовжки два кілометри
знак на углу будинка	знак на розі будинку
уязвиме місце	вразливe (слабке) місце
цікаві міropриємства	цікаві заходи

8. 1. Перепишіть речення. Підкресліть граматичні основи. Надпишіть над кожним присудком його вид.

1. Під небом оцим хмурочолим знов буду я ждати весни (*B. Сосюра*). 2. Буду я в морі коня напувати, буду край моря доленьки шукати (*Л. Боровиковський*). 3. З ніччу я ми-ритися не хочу (*П. Переbийніc*). 4. Птиці зелені у пізню пору спати злетілись на свіжий поруб (*Л. Костенко*). 5. Куди зникає щебет малюка, коли дорослою стає людина? (*A. Малишко*). 6. Я стаю ніби меншим, а навколо більшає увесь світ (*M. Стельмах*). 7. Мені осіння ніч короткою здається (*Леся Українка*). 8. Які щасливі очі у казок! (*Л. Костенко*).

2. Перепишіть текст, розкривши дужки, і виконайте завдання.

Ранок був (невичайний, незвичайним). Троє моїх друзів (прийшло, прийшли) до мене без запрошення. Хоч я і не люблю сюрпризів, але привітання з днем народження приймати, мабуть, усім приемно. Я вже мовчу про подарунки. Флешка, книжка, шоколадка (лежала, лежали) на столі, ніби ранкові трофеї. Роман-епопея (притягував, притягувала) погляд своєю яскравою обкладинкою, плитка шоколаду була (поламана, поламаною), проте (апетитна, апетитною), а флешка не викликала особливих емоцій. Хай там як, а вона теж стане в пригоді. Я з друзями (пішов, пішли) до вітальні, де на нас чекав торт і чай (*З інтернету*).

- A. Доповніть текст роздумами про те, якими мають бути подарунки на день народження ваших ровесників (ровесниць). Що приемніше — приймати їх чи дарувати?
- B. Доберіть заголовок до всього тексту.

§ 36. ПІСЬМОВИЙ ТВІР-ОПИС МІСЦЕВОСТІ НА ОСНОВІ ОСОБИСТИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ І ВРАЖЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

А. Пригадайте та назвіть стилі мовлення.

Б. Який із стилів мовлення (див. довідку) має такі ознаки?

- Сфера використання — мистецтво слова.
- Функція — вираження почуттів мовців.
- Форма: монолог.
- *Мовні особливості:* образність, багатозначність, метафоричність, вияв індивідуальності автора (авторки).

Довідка: стилі мовлення: науковий, офіційно-діловий, публіцистичний, розмовний, художній.

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У жодній енциклопедії світу не знайти вам цієї Зачіплянки. А вона є, існує в реальності. Без звички навіть трохи дивно звучить: Зачіплянка. Хтось колись тут за щось зачепився. І так пішло. У давні часи, кажуть, на цьому місці було велике село, що робило списи запорожцям. І коли козаки мандрували на Січ, то завертали сюди, щоб запастися списами.

З одного краю селища річка блищить, з іншого — облуплений собор біліє, старовинний, козацький. Медом акацій пахнуть зачіплянські вулички: Весела, Клинчик, Циганівка. Уночі при місяці більше, ніж удень, вражає тебе оце розкошисте зачіплянське бароко з кетяжистих акацій і виноградного буйнолистя. Усе змінилося, розрослося, переплелось, і в усьому, у єдності всього — гармонія. І самий сенс буття чи не в тому, щоб пити красу цих ночей, жити в мудрій злагоді з природою, знати насолоду праці й поезію людських взаємин.

Міцно спить під запахом акацій Зачіплянка. Їхні грони звисають аж до відчинених вікон своїм рясним сріблястим суцвіттям. Не видно ні веранд, ні парканів — усе повите нічними фантазіями акацій, химер'ям тіней. Тиша, сон і цвіт. Щось є чаклунське в таємничості нічного цвітіння, у місячному мареві й тиші цих світлих акацієвих ночей. Усе в спочинку, тільки дихають повно легені неба та височить над селищем собор, чатує зачіплянські сни та сновидіння (*За Олесем Гончаром*).

А. Визначте тему й головну думку тексту.

Б. До якого стилю належить текст?

В. Чи можна його назвати описом? Аргументуйте відповідь.

Г. Поясніть походження назви села.

Ґ. Які ознаки місцевості ви знайшли в описі?

2. Прочитайте опис місцевості та виконайте завдання.

Ми проїхали підземкою аж до Олдерсгейта, а там пройшли трохи пішки й опинилися на місці подій, про які чули вранці. Це був тіsnий *майданчик, що марно силкувався приходити свою мізерність*. Власне, не майданчик, а малесенький обгороджений клаптик землі, оточений із чотирьох боків бруднуватими двоповерховими цегляними будинками, де *трохи бур'яну та кілька прив'ялих лаврових кущів провадили тяжку боротьбу з димним, отруйним повітрям*. Три позолочені кулі й вивіска з написом «Джейбез Вілсон», що висіла на одному з наріжних будинків, указували на місце, де наш рудочубий клієнт вів своє діло (*За А. Конаном Дойлом*).

A. Знайдіть приклади персоніфікації у виділених частинах речень і прочитайте їх.

B. Яку роль персоніфікація та епітет відіграють у художньому стилі?

C. Доберіть епітети до поданих слів, утворіть персоніфікацію (за зразком).

Зразок. Хатинка — *скромна, але привітна хатинка сумно поглядала* на *гонористі кам'яні будинки, що стояли на парному боці вулиці.*

Школа, кіоск, міст, дуб, верба.

3. Прочитайте теми для письмового твору-опису. Виберіть одну з них. Напишіть твір-опис місцевості в художньому стилі.

Теми для творів

1. Моє рідне місто (село).
2. Улюблене місце моого міста (села).
3. Місто (село) моєї бабусі.
4. Місто (село), у якому я мрію жити.

Пам'ятка

Будова твору-опису місцевості

- I. Вступ.
- II. Основна частина.
  1. Походження назви й історія заснування села чи міста.
  2. Опис місцевості:
    - особливості;
    - житлові будинки;
    - рослинність;
    - пам'ятки культури;
    - місця відпочинку;
    - пора року, частина доби.
  3. Відчуття після розлуки.
- III. Висновок (особисті враження).

4. Розгляньте світlinу. Які почуття вона у вас викликала? Опишіть її в художньому стилі.

§ 37–38. ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕННИ РЕЧЕННЯ. ОЗНАЧЕННЯ

А. Пригадайте, яке речення називають поширеним.

Б. Установіть відповідність.

Другорядний член речення

- 1 додаток
- 2 обставина
- 3 означення

Питання

- А який? чий? котрій?
- Б що робить? хто він є?
- В кого? чого? кому? чому?
- Г як? де? коли? з якою метою?

Яке питання (який? / чий?) треба поставити над кожною стрілкою?

Квітковий пилок має лікувальні властивості.
Пилок квітки має лікувальні властивості.

Властивість лікувати має не кожна квітка.
Лікувальні властивості має не кожна квітка.

- Якою частиною мови виражене кожне з означень у цих реченнях?

Означення — це другорядний член речення, який називає ознаку предмета (якість, колір, матеріал, належність та ін.) і відповідає на питання **який? чий? котрій?**

Означення, виражене одним словом, називаємо **непоширеним**, а дієприкметниковим або прикметниковим зворотом — **поширеним**.

Означення бувають узгоджені й неузгоджені.

Узгоджені означення стоять у тому самому роді, числі та відмінку, що й означуване слово. Наприклад: Жовтий тюльпан вважають квіткою розлуки. Означуване слово (*тюльпан*) та означення (*жовтий*) мають однакові характеристики: знахідний відмінок, одна, чоловічий рід. Отже, це означення узгоджене.

Способи вираження узгоджених означень

прикметник	<u>Давні греки</u> створили оригінальні скульптури.
дієприкметник	<u>Зів'ялі квіти</u> сумно пахнуть.
числівник	<u>Перше побачення</u> і квіти — це вже синоніми.
займенник	<u>Їхні хризантеми</u> пахнуть ніжністю.

§ 37–38. Другорядні члени речення. Означення

Дієприкметниківі звороти також належать до узгоджених означень: *Виблискують маки, умиті дощами.*

Способи вираження неузгоджених означень

іменник	<i>Японці здебільшого люблять квіти <u>без запаху</u>.</i>
займенник	<i>Хоч яка гарна троянда, а колючки її гострі.</i>
прислівник	<i>Клумба <u>ліворуч</u> вражає рясним цвітом.</i>
інфінітив	<i>Настала пора <u>поливати</u>.</i>
словосполучення	<i>Квіти <u>червоного кольору</u> виражаютъ пристрастъ.</i>

Зміна форми означуваного слова не впливає на форму неузгодженого означення.
Пор.: Я люблю **квіти** із жовтими пелюстками і Я не люблю **квітів** із жовтими пелюстками.

ЗАУВАЖТЕ!

Розгляньте схему та запам'ятайте, що означення може залежати від підмета, додатка й обставини.

Наприклад: *Білі троянди урочисто стоять у білій вазі та чекають свого адресата.*

Означення може залежати від складеного іменного присудка. Наприклад: *Лілія — за-пашина квітка.*

- 1.** Прочитайте речення. Знайдіть означення та визначте, якими частинами мови вони виражені (усно).

1. Кульбабки, кульбабки на ніжках тонких! Пошив би я шапку з кульбабок м'яких (*П. Ребро*). 2. Під віконцем гладіолус у багряному цвіту, подає він ніжний голос: «Я на радість всім цвіту» (*В. Кравчук*). 3. Росла в гаю конвалія під дубом високим, захищалась від негоди під віттям широким (*Леся Українка*). 4. В ромашковім полі жайвори співають, і росу пахучу ночі сповивають (*Н. Воронюк*). 5. Ось волошки, сонні трошки, синім шовком шиті, ясноокі, чисто вміті, розбрелись по житі (*Г. Черінь*).

- 2.** Перепишіть речення. Підкресліть означення та визначте, узгоджені вони чи не-узгоджені.

1. Ромашка здавна символізує інтимний вибір «любить — не любить». 2. Барвінок уособлює невмирущу пам'ять про покійних. 3. Душевну красу та святість символізують волошки. 4. Особливу силу вони мають для молодих: пучком васильків кроплять наречених на весіллі (*«Словник символів»*). 5. І марили айстри в розкішнім півні про трави шовкові, про сонячні дні... (*Олександр Олесь*). 6. Чорнобривці чорнобриві квітнуть в тиші вечоровій (*В. Кравчук*). 7. Краса троянди душу чарує, її усмішка серце хвилює (*Б. Пісний*).

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

3. Прочитайте речення. Випишіть означення у дві колонки: у першу — узгоджені; у другу — неузгоджені.

1. Першими почали вирощувати квіти давні єгиптяни понад 4 тисячі років тому.
2. Здавна мовою квітів люди передавали свої думки. 3. Давні греки прикрашали фіалками власні житла й статуй богів. 4. Олія троянди входить до складу парфумів. 5. Властивість виділяти аромат мають не всі квіти (*M. Шевчук*).

ЗАУВАЖТЕ!

Відрізняйте означення від іменної частини складеного присудка. Пор.: *Гарні троянди. Колючі квіти. Троянди колючі, але вони гарні.*

У перших двох реченнях означення стоять на своєму місці — перед підметом (означуваним словом). У третьому реченні пропущено дієслово-зв'язку **є** (*є колючі, є гарні*).

4. Виконайте тестові завдання.

1. Означення виділено в реченні

- A *Теплим* був вечір.
B *Теплим* був пісок на пляжі.

- B *Сміливим* був наш задум.
Г *Сміливим* людям усміхається щастя.

2. Означення виділено в реченні

- A *Його* ніхто сюди не запрошуває.
B *Його* погляд спрямований до моря.
В *Її* визнали найкращою піаністкою року.
Г *Її* запросили до Київської консерваторії.

3. Означення виділено в реченні

- A *Черговому* довелося прибирати за всіх.
B *Чесному* чоловікові немає чого боятися.
В *Милому* дарую свою любов.
Г *Хороброму* море по коліна.

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

У нашому житті дуже багато свят, неодмінним атрибутом яких є подарунки. Скажімо, на Новий рік і Різдво — цукерки, невеличкі корисні речі, на Великдень заведено дарувати писанкі та крашанкі.

Однак є і такі подарунки, що не вимагають святкового дня. Звичайно ж, це — квіти. Їх, за незначними винятками, можете запропонувати будь-кому, не побоюючись порушити правила хорошої поведінки.

Споконвіків квіти для людини були символом почуттів і думок. Справді, де ми ще знайдемо такого ніжного, гарного, поетичного тлумача своїх найпотаємніших мрій і почуттів? На Сході здавна існує наука про значення квітів і мову цих чарівних творінь природи.

На жаль, у сучасному метушливому світі дуже мало людей, які посправжньому розуміють і відчувають мову квітів. Можливо, фантазії бракує, а можливо, часу, а швидше за все — бажання жити красиво. Уряди-годи хапаємо, виходячи з метро, кілька гвоздичок — і то вже радість. Мало хто замислюється, вітаючи ветеранів червоними гвоздиками, що цими квітами висловлюють колишньому бійцеві гарячу вдячність. До речі, гвоздикам ще в давнину надавали саме такого змісту.

Тож обов'язково навчіться ще однієї мови спілкування — мови квітів (*За О. Когут*).

§ 37–38. Другорядні члени речення. Означення

Вряді́-годі́ — зрідка, нечасто, деколи.

- A.** Перекажіть текст. Доберіть до нього заголовок.
- B.** Перепишіть третій абзац тексту. Підкресліть означення та над кожним із них надпишіть, яке воно — поширене чи непоширене.

- 6.** Прочитайте загадки та виконайте завдання.

1. У зеленім зіллі виросло дівчатко,
В нього вїй білі й золоті очатка.
2. Синьоока ця заброма в полі водить хороводи.
Де вона вінки спліта, пшениці рідкі й жита.
3. Білі горошини на зеленій стеблині.
4. Стоять красуні на воді,
Вінки в них білі й золоті (*Nar. тв.*).

- A.** Запишіть загадки під диктовку. Напишіть у кінці кожної з них у дужках відгадку.
- B.** Уважно звірте ваш текст із тим, що в підручнику.
- C.** Підкресліть означення та складені іменні присудки, іменна частина яких виражена прікметником.
- D.** Розкажіть, яку роль відіграють означення в загадках.

- 7.** Виконайте тестові завдання.

1. Неузгодженим означенням пошиreno речення
  - A Не люблю каламутного слова.
  - B Щаслива я, що маю сильні руки.
  - C Сузір'я яблук світяться крізь листя.
  - D Моє нечуване терпіння ішче ніхто не переміг.
2. Неузгодженим означенням пошиreno речення
  - A Ладна весла до бортів смолистих.
  - B Ішов ночей повільний караван.
  - C У цій же річці чаплі по коліно.
  - D Пізно стрілися наші дороги.
3. Поширеним означенням ускладнено речення
  - A Чому ліси чекають мене знову, на щит піднявши сонце і зорю.
  - B Чому верба, від крапель кришталева, мені сказала: «Здрастуй!» крізь туман.
  - C Не уникай в путі круговороту — хай руки загартуються твої...
  - D Заходь по груди у студену воду — пливи, пливи, пливи десятки літ...

- 8.** Складіть і запишіть невеликий текст (*три–п'ять речень*) про те, як хлопець вибирає букет і збирається його подарувати разом із вітальною листівкою своїй дівчині. Використайте неузгоджені означення дарувати, із тюльпанів, з побажаннями, кохати.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Поясніть значення приказок і запам'ятайте їх.

- Без шипів троянди не буває. • Де волошки, там хліба трошки. • Троянда червона — і та блідне (*Нар. тв.*).

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
найбільш ароматніша квітка	найбільш ароматна квітка
тисячу років тому назад	тисяча років тому
дякуючи старанню	завдяки старанню
радує око	тішить око
поливати по суботам	поливати по суботах (щосуботи)

В. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Зручний чи зручний?» (автор О. Авраменко).

Складіть речення, використавши прикметники з проблемним наголосом у ролі означення (усно).

Зручний чи зручний?

9. 1. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Птиці зелені у пізню пору спати злетілись на свіжий поруб (*Л. Костенко*). 2. Голосом любові і скорботи нам кричать румовища німі (*М. Бажан*). 3. Під деревом стояла дивної краси висока модна красуня в білому вбранні, у червоній шапочці на голові (*І. Нечуй-Левицький*). 4. Вже міст через Дінець давно прогуркотів (*В. Сосюра*). 5. Година для праці настала (*Леся Українка*). 6. Одні тільки бажання творити добрій діла й зосталися при мені на все життя (*О. Довженко*).

А. Підкресліть означення.

Б. Визначте, які з них узгоджені, а які неузгоджені (надпишіть узгодж./неузгодж.).

В. Знайдіть випадки відхилення від правил чергування **у—в** (через римування) та обведіть їх кружечком.

Румовище (заст.) — руїна.

2. Перепишіть текст і виконайте завдання.

Бувають юстівні квіти. Салат із кульбаб дуже корисний. Із квітів хризантем також готують салати. А з кореня лотоса варять суп і виготовляють борошно.

Усі знають крайні тюльпанів, але не всім відомо, що в Голландію ці квіти завезли з Туреччини в шістнадцятому столітті. До того тюльпанів там і не було.

У Японії цінують дерева передусім за їхні квітки, а не за плоди. А яка ж рослина найбільша? Листя гіганської водяної лілії з Амазонки досягає двох метрів і може витримати на собі дитину (*М. Шевчук*).

А. Підкресліть граматичні основи й означення.

Б. Надпишіть над кожним означенням, узгоджене воно чи неузгоджене та якою частиною мови виражене.

§ 39–40. ПРИКЛАДКА

Прочитайте речення та з'ясуйте, якими частинами мови виражені підкреслені слова.

Легендарна співачка починає свій виступ.
Красива дівчина із фіалками в руках.
Казкове місто на березі моря.
Українська дівчина вийшла у фінал.

Співачка-легенда починає свій виступ.
Красуня дівчина із фіалками в руках.
Місто-казка на березі моря.
Дівчина-українка вийшла у фінал.

- За якою ознакою речення записано у дві колонки? Чим особливі означення, вжиті в реченнях правої колонки?

Прикладка — це означення, виражене іменником, що стоїть у тому самому числі та відмінку, що й означуване слово. Наприклад: *річка Конка, хлопець-спортсмен, мати-герояня, газета «Спорт»*.

Прикладки бувають **непоширені** (виражені одним словом) і **поширені** (виражені кількома словами).

Прикладка вказує на ознаку предмета й водночас дає іншу назву означуваному слову.

Значення прикладок

професія	<i>співачка Мадонна, таксист Андрій</i>
рід заняття	<i>практикант Микита, жінка-стажерка</i>
національність	<i>білорус Віталій, дівчинка-болгарка</i>
назва населеного пункту	<i>місто Вінниця, село Вітряне</i>
назва річки, гори, озера та ін.	<i>річка Тиса, гора Арагат, озеро Світязь</i>
назва твору	<i>повість «Климо», картина «Незнайомка»</i>
назва закладу, установи та ін.	<i>готель «Славутич», фабрика «Світоч»</i>

З двох іменників — загальної та власної назви — прикладкою є власна назва. Наприклад: *озero Тельбін, універмаг «Україна»*. Виняток становлять імена людей: вони відіграють роль означуваного слова, а загальні назви при них — прикладки. Наприклад: *професор Пономарів, учениця Світлана*.

За значенням прикладка конкретніша, аніж означуване слово. Наприклад: *гора Еверест* — гір багато, а прикладкою *Еверест* ми конкретизуємо означуване слово.

Прикладка стоїть у тому самому відмінку, що й означуване слово. Наприклад: *місто Київ — у місті Києві, інженер Савенко — інженером Савенком*.

Форму називного відмінка зберігають лише назви озер, островів, гір, планет, підприємств, кораблів, станцій, журналів, художніх творів та ін. Наприклад: *станція Знам'янка — на станції Знам'янка, озеро Байкал — в озері Байкал*.

Написання прикладок

Окремо	З дефісом
прикладка є видовою або власною назвою та стоїть після родової назви — означуваного слова: <i>річка Дністер, гора Говерла, місто Полтава, риба окунь, трава звіробій</i>	a) прикладка є видовою або власною назвою та стоїть перед родовою назвою — означуваним словом: <i>Дністер-ріка, Говерла-гора, Полтава-місто, окунь-риба, звіробій-трава</i> ; б) прикладка в складі терміна: <i>жук-короїд, льон-довгунець, гриб-паразит</i>
близька до прикметника прикладка стоїть перед означуваним словом: <i>красуня (= красива) Ольга, жаднога (= жадібний) вовк</i>	близька до прикметника прикладка стоїть після означуваного слова: <i>Ольга-красуня, вовк-жаднога</i>
	прикладки, що характеризують предмет за віком, національністю, місцем проживання, фахом: <i>учений-фізик, фізик-учений, дівчина-естонка, естонка-дівчина</i>

Прикладки — назви газет, журналів, художніх творів, наукових праць, установ, фірм, пароплавів та ін. — пишемо **з великої літери й у лапках**. Наприклад: *журнал «Viva», літак «Руслан», повісті «Сіроманець», перукарня «Олівія»*.

Прикладки, які приєднані за допомогою слів **імені, на ім'я**, не беремо **в лапки**. Наприклад: *пароплав імені Тараса Шевченка; пес, на ім'я Джой*.

1. Прочитайте речення. Знайдіть і назвіть прикладки. Поясніть їхнє написання.

1. Картину «Таємна вече́рня» художник Леонардо да Вінчі уявляв собі як зіткнення добра і зла (*M. Шевчук*). 2. Початок космічної ери в історії людства світ пов'язує з ім'ям академіка Сергія Корольова. 3. Загалом він розробив багато проектів керованих ракет, геофізичних ракет, ракет-носіїв (*B. Горбунов*). 4. Жовта груша, мов диня, від удару аж тріснула, соком-медом іскристим так і бризнуло з неї, на те іскріння відразу й бджола прилетіла (*Олесь Гончар*).

2. Запишіть сполучки слів у дві колонки: у першу — ті, що пишемо окремо; у другу — ті, що пишемо разом.

Поет/романтик, споруда/символ, Коцюбинський/письменник, філософ/Сковорода, Дністер/ріка, космонавт/Каденюк, замок/фортеця, учений/біолог, льон/довгунець, красень/хлопець, дослідник/Патон, співачка/Руслана, будинок/музей, хімік/учений, очі/волоски, звіробій/трава, друзі/земляки, дівчина/чешка, Сапун/гора, озеро/Балaton, драма/казка, хлопець/богатир, гриб/паразит, карась/риба.

ЗАУВАЖТЕ!

Прикладку можна вводити в речення за допомогою слова **як**. Наприклад: *Володимир Кличко як боксер відомий у всьому світі*. У таких випадках прикладка відповідає на питання *у ролі кого?* — у ролі боксера. Уникайте суржикової конструкції «у якості когось». Наприклад: *Антон допоміг мені як друг (не в якості друга)*.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Прикладку вжито в реченні

- A** І горлиці летять мене зустріти зблизька.
- B** Проживав у нас довго собака Пірат.
- C** І пахне хлібом батьківський поріг.
- D** Ранок розпочався співом солов'я.

2. Прикладку вжито в реченні

- A** Вся долина зеленава в квітах-зорях, в майських травах.
- B** А соняшники вийшли на городи і до ставка вмиватися біжать.
- C** Обридла дніве суєта людськая, спустився він спочити в темноті.
- D** Літнього ранку з рідної хати вийдеш у світ долі шукати.

3. Прикладку вжито в реченні

- A** Не той тепер Миргород, Хорол-річка не та.
- B** Мої мрії літають у небесних просторах.
- C** Київські береги Дніпра закуті в камінь.
- D** Львів відсвяткував свій ювілей.

4. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Навіть під час дієти можна вживати печиво Марія. 2. Озеро Синевир ховається в Карпатських горах. 3. В Ірпін..ському районі відкрили господарство Екзотика, яке вирощує страусів. 4. Яхта Адріатика причалила в порту Одеси. 5. Своїми традиціями славиться Національний академічний театр опери й балету імені Тараса Шевченка. 6. Теплохід Тарас Шевченко запізнююється на пів години. 7. В Оболон..ському районі Києва відкрили дитячий садок Метелик. 8. Моїй дон..ці не подобається журнал Київ, бо в ньому немає малюнків. 9. Мій молодший брат почав відвідувати танцювальний гурток Промін..чик (*O. Травневий*).

A. Уставте, де потрібно, м'який знак і лапки.

B. Підкресліть граматичні основи й прикладки. Поясніть вживання дефіса та лапок при прикладці.

5. Прочитайте гуморески та виконайте завдання.

АВТОБІОЛІРИКА

Садівник під деревину
Гній кладе і воду лле,
А вона в ясну годину
Золоті плоди дає.
У поета-гумориста
Все виходить навпаки:
Він плоди дає, а критик
Збоку кида кізяки.

П. Глазовий

КРУГЛА ХАТА

Прочитав школяр Євген
У серйозній книжці,

Що філософ Діоген
Жив колись у діжці.
І дивується хлопчак:
— Як це можна, тату,
Щоб філософ і не зміг
Збудувати хату?
Батько каже:
— Хто ж, синок,
Лізе в бочку з жиру?
То він хохму відковолос,
Щоб дали квартиру.

П. Глазовий

Ж.-Л. Жером. Діоген

- A.** Випишіть із гуморесок прикладки, поясніть їхнє написання.
- B.** Напишіть короткий відгук про твори П. Глазового, назвавши проблеми, які в них порушено.

- 6.** Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Бутик чи бутік?» (автор О. Авраменко) і запишіть назву торговельного закладу, про правопис якої ішлося.

Бутик чи бутік?

- 7.** Виконайте тестові завдання.

1. З дефісом треба писати прикладку в рядку
  - A** богатир/хлопець
  - B** учений/біолог
  - C** річка/Дністер
  - D** місто/Харків
2. Окремо треба писати прикладку з усіма словами в рядку
  - A** Дніпро/ріка, хитрюга/вовк, гора/Говерла
  - B** ніч/чарівниця, Ужгород/місто, боксер/Кличко
  - C** красуня/дівчина, озеро/Світязь, депутат/Барвінок
  - D** директор/Усенко, книжка/розмальовка, річка/Тиса
3. У лапках треба писати прикладку в рядку
  - A** місто Дрогобич
  - B** озеро Синевир
  - C** готель Мальва
  - D** річка Прут

- 8.** Складіть і запишіть речення з поданими словами так, щоб вони були прикладками або іншими членами речення (за зразком).

Зразок. Дніпро-ріка впадає в Чорне море. Чи плавав ти в Дніпрі?

Легенда, Чернівці, гімнастка, Ай-Петрі, сом.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Листопáд, чорнózem, обрúч, фаховíй, вáги.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
нам не повезло	нам не пощастило
любою ціною	за всяку цінú
підняти крик	здійняти галас
бути на хорошому рахунку	мати добру репутацію
через пару хвилин	через (за) кілька хвилин

9.

1. Перепишіть речення, знявши риску. Поясніть написання прикладок окремо та з дефісом.

1. Виступає круглий місяць з сестрою/зорею (*T. Шевченко*). 2. Їх було тільки двоє: у чистому полі — красуня/Валя, військовий фельдшер 71-го полку, і в небі — пілот/фашист (*M. Машенко*). 3. Це і є найулюбленіша в наших краях груша/скороспілка! (*Олесь Гончар*). 4. Є зимові стежки/одинаки, а є стежки/стрічки, що по них, рівно протоптаних, проходять чимало людей до церкви чи до магазину (*M. Гриценко*). 5. Ще з-під столу я дізнався про страшне гріхопадіння Адама та Єви, їхніх синів/опонентів Каїна й Авеля. 6. Ріку/Латорицю, що несла нашу карпатську воду до Угорщини, я, звісно, охрестив Йордан/рікою (*D. Кешеля*). 7. Сосни/щогли стогнути не менше за інших (*Ю. Яновський*).

2. Прочитайте етюд і виконайте завдання.

САМОТНЯ ВЕРБА

Уздовж річки Росі з'юрмилася мальовнича, здавалося, дружна й весела родина верб. А одна вербичка побігла за течією. Зупинилася далеко від гурту, роззирнулася там, а навколо ні кущика, лише низенька трава шепочеться своєю мовою. Хотіла повернутися назад, але коріння до берега приросло. Опустила вона віти у воду та й просить річку принести вісточку від сестер-подружок. І хвилі приносять їй листочки-привіти. А вербичці також хочеться обізватися до рідні, надто ж коли сонце перестає гріти й віддаляються птахи. Та її листя не може пливти проти течії, воно жовтіє від тузи, опадає, і вода відносить його в єдиному напрямку — до моря.

Коли з гілок злітає останній листочек, верба шукає забуття та покори в холодах, у снігах, але ці речі для життя неприйнятні. Тож тільки-но повітря запахне натяком про весну — знову оживають бруньки, а згодом так само тягнуться до води зелені довгі віти.

За ту постійну тугу-зажуру люди прозвали вербу плакучою. А хто бачить, як вона знемагає в самотині, той ще й подумає: «І ворогові не побажаєш вікувати на чужині!» (*B. Думанський*).

A. До якого стилю належить текст? Випишіть два-три епітети та персоніфікації.

B. Випишіть речення, у яких є прикладки. Підкресліть у них головні та другорядні члени.

§ 41–42. ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

A. Пригадайте основні ознаки художнього стилю.

B. Випишіть із поданих ознак ті, що, на вашу думку, властиві саме художньому стилю.

Емоційність, офіційність, доказовість, конкретність, образність, жвавість бесіди, послідовність, формування громадської думки, стисливість.

B. Що таке художні засоби? Яку роль вони відіграють у художньому тексті?

Г. Що таке епітет, постійний епітет, метафора, порівняння?

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

До чого ж гарно та весело було в нашому городі! Ото як вийти із сіней і подивитися навколо — геть-чисто все зелене та буйне. А сад як зацвіте весною! А що робилося на початку літа — отірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. А соняшника, а маку, буряків, лободи, укропу, моркви! Чого тільки не насадить наша невгамовна мати...

Біля хати, що стояла в саду, цвіли квіти, а за хатою, проти сінешніх дверей, коло вишен, поросла полином стара *погребня* з відкритою *лядою*, звідки завжди пахло цвіллю. Там, у *льоху*, у присмеку стрибали жаби. Напевно, там водилися і гадюки.

На погребні любив спати дід. У нас був дід дуже схожий на Бога. Коли я молився Богу, я завжди бачив на покуті портрет діда в старих срібно-фольгових шатах, а сам дід лежав на печі й тихо кашляв, слухаючи своїх молитов.

У неділю перед богами горіла маленька синенька лампадка, у яку завжди набиралося повно мух. Образ святого Миколая також був схожий на діда, особливо коли дід іноді підстригав собі бороду... Святий Федосій більше скидався на батька. Федосію я не молився, у нього була ще темна борода, а в руці *гирліга*, одягнена чомусь у білу хустку.

Звали нашого діда, як я вже потім довідався, Семеном. Він був високий та худий, і чоло в нього високе, хвилясте, довге волосся сиве, а борода біла... Пахнув дід теплою землею та трохи млином. Він був письменний по-церковному й у неділю любив урочисто читати Псалтир. Ні дід, ні ми не розуміли прочитаного, і це завжди хвілювало нас, як дивна таємниця, що надавала прочитаному особливого, небуденного смислу.

Улітку дід частенько лежав на погребні, близче до сонця, особливо в полудень, коли сонце припікало так, що всі ми, і наш кіт, і собака, і кури ховалися під любисток, порічки чи в тютюн. Тоді йому була найбільша втіха... (За О. Довженком).

§ 41–42. Докладний переказ тексту художнього стилю...

A. Визначте, яка тема й основна думка тексту. До якого стилю мовлення він належить? Аргументуйте відповідь. Які почуття викликала у вас ця розповідь? Висловте власну думку щодо авторського задуму. Доберіть заголовок до тексту.

B. Поясніть лексичне значення виділених слів (за потреби скористайтеся тлумачним словником).

C. З'ясуйте роль епітетів і порівнянь у тексті, визначте їхню стилістичну функцію.

D. Прочитайте текст ще раз. Розставте в правильній послідовності орієнтовні заголовки мікrom.

- Погребня біля хати.
- Улюблені справи діда Семена.
- Рослинність на городі.
- Портрет діда.

E. Підготуйте складний план. Докладно перекажіть текст за планом.

2. Пригадайте, як ви відпочивали в лісі. Що може найбільше вразити людину від спілкування з природою? Додайте до переказу власну розповідь про природу в селі, використовуючи такі художні засоби: епітети, порівняння та метафори.

3. Прочитайте пам'ятку.

Пам'ятка

Як готувати докладний переказ тексту з творчим завданням

1. Прочитати (або прослухати) текст.
2. Визначити стиль, тип, жанр мовлення, тему й основну думку висловлення.
3. З'ясувати значення незнайомих слів.
4. Висловити власну думку про зміст прочитаного (прослуханого) тексту, його форму та мовне оформлення.
5. Визначити тему творчого завдання та дібрати художні засоби, які б її розкривали.
6. Поміркувати над змістом і послідовністю висловлення творчого задуму.
7. Самостійно підготувати складний план тексту, урахувавши власне творче доповнення.
8. Написати докладний переказ тексту, підпорядковуючи висловлення темі й основній думці, дотримуючись композиції, мовних і стилізованих особливостей, а також авторського задуму.

4. Підготуйте варіант переказу. Перечитайте його та проаналізуйте.

- Чи вдалим є продовження тексту?
- Чи чітко в ньому висловлені власні думки?
- Чи збережено стиль висловлення?
- Напишіть докладний переказ тексту, додавши власне продовження. Дотримуйтесь композиції, мовних і стилізованих особливостей висловлення.

§ 43–44. ДОДАТОК

Прочитайте речення та розкажіть, у якій колонці на підкреслені додатки спрямована дія присудка.

Тато вдягає рукавиці.

Я зняла й поклала рукавички в комод.

У рукавицях зручніше розвітрати сніг.

Рукавичками я нарешті зігріла руки.

- Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Чим відрізняються рукавиці від рукавичок?» (автор О. Авраменко) і запишіть у зошит відповідь на це питання. Підкресліть додатки.

Чим відрізняються рукавиці від рукавичок?

Додаток – це другорядний член речення, що означає предмет чи стан, на який спрямовано дію або щодо якого ця дія відбувається, і відповідає на питання непрямих відмінків.

Непрямі відмінки – усі, крім називного та клічного: **Р. в. (кого? чого?), Д. в. (кому? чому?), Зн. в. (кого? що?), Ор. в. (ким? чим?), М. в. (на кому? на чому?).** Наприклад: Повноту може приховати правильно дібраний одяг.

Додаток найчастіше виражений іменником і займенником, рідше – іншою частиною мови в значенні іменника.

Способи вираження додатка

іменник	Моя сестра <u>не боїться</u> яскравих кольорів.
займенник	<u>Тебе</u> в цьому капелюсі я <u>не візнав</u> .
прикметник	Ти давно <u>не носила</u> чорного, а я – білого.
числівник	<u>Передайте</u> першій, що її вихід на подіум за хвилину.
інфінітив	Ефектний масштаб вигляд... Хто тебе <u>навчив</u> одягатися?
словосполучення	<u>Треба</u> пришити два гудзики – і все готово!
фразеологізм	Залізний леді <u>личати</u> сірий і чорний кольори.

Додаток здебільшого залежить від присудка й лише іноді – від підмета.

Додатки бувають прямі й непрямі.

Прямий додаток	Непрямий додаток
дія (присудок) прямо спрямована на предмет (додаток)	дія (присудок) безпосередньо не спрямована на предмет (додаток)

- 1) західний відмінок без прийменника: Як прати та сушити джинси?
- 2) родовий відмінок (якщо перед присудком стоїть за-перечна частка ***не***): Не застібайте верхнього гудзика.
- 3) родовий відмінок (якщо дія переходить не на весь предмет, а на його частину): Може, ми вип'ємо кави?

Я ніколи не ходжу з батьками по магазинах. Щодо одягу раджуся з друзями.

ЗАУВАЖТЕ!

- Властивий **спортсменам** (не для спортсменів).
- Запізнюються **через затори** (не із-за заторів).
- Знущаються **з недругів** (не над недругами).
- Характерний **для українців** (не українцям).
- Зраджувати **коханого** (не коханому).
- Глузують **із диваків** (не над диваками).
- Сповнений **радошів** (не радошами).
- Навчаються **музикам** (не музиці).
- Опановують **мову** (не мовою).
- Ходять **по хліб** (не за хлібом).
- Дякують **комусь** (не когось).

- 1.** Прочитайте текст. Знайдіть і назвіть додатки.

У літературних пам'ятках слово «сукня» почали вживати із чотирнадцятого століття. Тоді вона вже мала відкладний комір або великий виріз для шиї. Сукні здавна вишивали шовком або оздоблювали барвистими стрічками. На Поліссі шили короткі сукні, бо з-під них мала визирати вовняна спідниця. Сорочку чоловіки вдягали безпосередньо на тіло й завжди поверх штанів на випуск. Традиційні чоловічі сорочки мають вишивту маніжку та комір. Здавна чоловіки носили або вузькі штани, або шаровари (*O. Воропай*).

- 2.** Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Сьогодні варто віддавати перевагу строгим лініям і геометричності. 2. Модний дім «Dolce & Gabbana» культывує життерадісні мотиви: ми знову бачимо на модницях золото та квіткові орнаменти. 3. Рукав-ліхтарик повернула в моду Айна Гассе, коли пошила колекцію жіночого ділового одягу. 4. Chanel оздоблює високі чоботи шнурівкою. 5. Лілія Пустовіт вважає, що в м'яких натуральних тканинах будь-яка жінка матиме чарівний вигляд (З інтернету).

- A.** Підкресліть головні та другорядні члени речення.
B. Надпишіть над кожним додатком його вид і частину мови, якою він виражений.
C. Запишіть іншомовні власні назви кириличними літерами.

- 3.** Виконайте тестові завдання.

1. Додаток виділено в реченні
  - А У 2015 році дід був директором.
  - Б Олег став моїм другом.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

- В** Я пишаюся своєю *донькою*.
Г Харків сто років тому був *столицею*.
2. Додаток виділено в реченні
A Пролітають *літа* над рікою життя.
B Прошкандибала *осінь* по стерні.
B Ради тебе *перли* в душі сію.
Г Чекай, *соловейку*, свою пару.
3. НЕМАЄ додатка в реченні
A Посадила мати три ясени в полі.
B Читати я навчився в п'ять років.
B Мені годі думати про порятунок.
Г Довженко став відомим режисером.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ВЗУТТЯ

У Стародавньому Єгипті взуття було показником статусу його власника. Тривалий час єдиним видом взуття в єгиптян були сандалі. Дуже прості за формою, вони складалися лише з підошви та ремінців. Сандалі виготовляли зі шкіри або листя папірусу.

Перше красиве взуття з'явилося в Стародавній Греції. Воно мало величезний попит серед жінок.

Але найбільш важливою подією в історії створення взуття став винахід греками взуттєвої пари. Доти не було різниці між лівим і правим черевиком, їх шили за однаковими лекалами (3 *інтернету*).

- A.** Знайдіть у тексті словосполучення з додатками та випишіть їх у дві колонки: у першу — з прямими додатками; у другу — з непрямими.
- B.** Знайдіть і назвіть складені присудки, іменна частина яких виражена іменником у формі орудного відмінка.

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Коко Шанель майже сто років тому ввела в моду жіночі брюки. До того це був предмет лише чоловічого гардеробу. Ця смілива жінка залишила нам не тільки свій особливий стиль, а й цікаві думки...

- Справжнє щастя коштує недорого: якщо за нього доводиться платити високу ціну, тоді це фальшивка.
- Якщо ви хочете мати те, чого ніколи не мали, вам доведеться зробити те, чого ви ніколи не робили.
- Слабким людям властиво хвалитися перевагами, які може дати їм лише випадок.
- Потрібно уникати розумних людей, позбавлених здорового глузду.
- Ніщо так не старить жінку, як надто дорогий костюм.
- Щодня я щось спрошує, бо щодня чогось навчаюся.
- Жінка не може бути щасливою, якщо її не люблять.
- Життя не костюм, його не можна перекроїти (3 *інтернету*).

- A.** Випишіть п'ять найцікавіших для вас речень. Підкресліть у них лише прямі додатки.
- B.** Прочитайте ті речення, зміст яких вам не зрозумілий або ви з ними не згодні. Обговоріть у класі.
- C.** Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Брюки чи штани?» (автор О. Авраменко) і знайдіть помилку в тексті з порадами від Коко Шанель.

Брюки чи штани?

До речі...

Бренд і тренд — пароніми, їх розрізняють за значенням.

Бренд — торгова марка: «Чумак», «Світоч», «Mercedes-Benz», «Zara» та ін.

Тренд — це одяг або стиль, що нині в моді; модна тенденція сезону: засукані штани-ни джинсів, шуба без рукавів та ін.

- 6.** Перепишіть речення. Розкрійте дужки, поставивши додаток у потрібному відмінку (у разі потреби додайте прийменник).

1. Уміння зі смаком добирати одяг властивий (дизайнери). 2. Я не можу дорікнути (ти) за вибір кольорової гами. 3. Я буду опановувати (англійська) в Лондоні на курсах стилістів. 4. Вибір одягу з прямими лініями й стриманими кольорами характерний (чоловіки). 5. Моя сестра сповнена (повага) до таланту Лагерфельда. 6. Оволодівати (техніка) вишивання ми будемо в Рівному. 7. Я завжди дякую (подруга) за влучні поради (О. Травнєвий).

- 7.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

Штучне хутро стає особливо популярним трендом, адже дедалі більше людей у світі усвідомлюють, що в такий спосіб можна уникнути вбивства тварин. Модні дизайнери пропонують приголомшливо красиві шуби, накидки, жилети зі штучного хутра. Актуальним у цьому сезоні стане «хутряний» одяг яскравих відтінків: рожевого, жовтого, смарагдового, бордового та синього.

У цьому сезоні «хутро» переважає не лише в жіночих нарядах, а й у чоловічих. У прадавні часи саме чоловіки першими з гордістю вдягали на себе шкури вбитих тварин. Усе повертається, і цей сезон ознаменований «хутряним» бумом у чоловічій моді (З інтернету).

- A.** Знайдіть і назвіть додатки. Визначте, які з них прямі, а які непрямі (усно).

- B.** Поміркуйте, чому в перших двох реченнях слово хутро написано без лапок, а в наступних — у лапках.

- B.** Яку проблему, окрім модних тенденцій, порушені в тексті? З огляду на це, напишіть невелику замітку для шкільного сайту (три-чотири речення) про хутряний одяг. Використайте різні види додатків, підкресліть їх.

- 8.** Виконайте тестові завдання.

1. НЕМАЄ прямого додатка в реченні

- A** Пасатний вітер нам вітрило рве.
B Сніgom віконечко наше забило.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

- В** Колись і в нашої кози хвіст відросте.
Г Лампа золотила нові соснові стіни.
2. НЕМАЄ прямого додатка в реченні
- A** Я вірші став писать під вечір золотий.
B Вечірній обрій опустив завісу.
C Голодній кумі хліб на умі.
D Дві скелі створили печеру.
3. Прочитайте речення.

(1) Різдво я святкую (2) з родиною, цій (3) традиції багато років, її ми успадкували
(4) від діда й баби.

Пряний додаток позначено цифрою

A 1

B 2

C 3

D 4

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Рукáва (або рукавí), зáстібка, рóзпíрка, úстíлка, réмінь.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
не носити джинси	не носити джинсів
навчатися музиці	навчатися музики
опанувати собою	опанувати себе
зрадити товаришу	зрадити товариша
стати в нагоді	стати в пригоді

9. 1. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Невсипущі павуки тчуть серпанки і шовки (*Л. Костенко*). 2. Семеро одного не ждуть (*Нар. тв.*). 3. Коханий любить не захоче тебе, коли ти не любиш Вкраїну (*В. Сосюра*). 4. Любить людей мене навчила мати. 5. Мені поля задумливо шептали свої ніким не співані пісні (*В. Симоненко*). 6. Пасатний вітер нам вітрило рве (*М. Зеров*). 7. Ми знаємо його ахіллесову п'яту (*Олесь Гончар*).

A. Підкресліть головні та другорядні члени речення.

B. Надпишіть над кожним додатком, пряний він чи непрямий та якою частиною мови виражений.

2. Перепишіть вірш. Підкресліть додатки, надпишіть над кожним із них, пряний він чи непрямий.

В хаті сміття аж по вуха...
Хто живе тут? Чепуруха!
Перед дзеркалом з годину

чепуриться без упину.
З шафи платтячко взяла,
порошинки всі змела (...).
M. Пономаренко

§ 45–46. ОБСТАВИНА

Прочитайте текст і виконайте завдання.

УЖГОРОДСЬКИЙ ЗАМОК

Ужгородському замку понад тисячу років. Здавна розповідають про загадкові підземні ходи, якими до замку-фортеці під час облоги постачали їжу та боеприпаси. А ще начебто цими ходами захисники замку, коли їм загрожувала небезпека, тікали з оточення в густі навколоїшні ліси. У дев'ятнадцятому столітті дослідники намагалися пройти в чорні підземні нетрі, проте загроза обвалу щоразу зупиняла їх на шляху до незвіданого.

У всіх старовинних замках, кажуть, мають бути привиди. Й Ужгородський, звичайно, не виняток. За легендою, у сімнадцятому столітті володарем замку був капітан Другет — шанований лицар. Він мав прегарну доньку. Один воєвода-шляхтич забажав завоювати Ужгород, переодягся та подався туди в розвідку. А донька Другета, закохавшись у нього, розповіла, скільки військової сили в замку та як можна його захопити. Батько дізнався про зраду й живою замурував свою кровинку в кріпосній стіні. Перед великою бурею лунає плач: донька проситься на волю (*За В. Зубачем*).

- A.** Прочитайте текст спочатку з виділеними словами, а потім без них.
- B.** Розкажіть, що втратив текст без обставин. Яку роль вони відіграють у мовленні?
- C.** Чи вправданим є застосування насилля для вирішення конфліктних ситуацій? Обґрунтуйте свою думку.

Обставина — другорядний член речення, який означає спосіб дії, її інтенсивність, місце, час, мету, причину, умову дії та відповідає на питання **як?** **де?** **коли?** **з якою метою?** **з якої причини?** **за якої умови?** Наприклад: Олеський замок височить на пагорбі. Його будівництво розпочали в чотирнадцятому столітті.

Обставина найчастіше виражається прислівником, дієприслівником та іменником у непрямих відмінках і залежить від присудка.

Способи вираження обставини

прислівник	<i>Лицарський фестиваль розпочався <u>рані</u>.</i>
дієприслівник	<i>Відпочивши, ти зможеш продовжити подорож.</i>
дієприслівниковий зворот	<i>Піднявшись <u>на вежу</u>, усі почали знімати краєвиди.</i>
іменник у непрямих відмінках	<i>Біля <u>мури</u> стоять старовинний храм.</i>
інфінітив	<i>Друзі сили <u>перепочити</u>.</i>
словосполучення	<i>Кілька <u>днів</u> ле дощ.</i>
фразеологізм	<i>Ми знайомі <u>без тижня</u> день.</i>

Порівняльний зворот характеризує дію чи ознаку предметів не прямо, а вказуючи на їхню подібність до чогось більш знайомого чи відомого всім. Наприклад: *I дивиться, неначе з-під землі, з-під брів камінна баба головецька* (Д. Кремінь).

Порівняльні звороти вводять у речення за допомогою сполучників **як, мов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немов, немовбіто, буцім** і на письмі відокремлюють з обох боків **комами**, а в усному мовленні виділяють **паузою**.

Порівняльні звороти здебільшого є обставиною, рідше — іменною частиною складеного присудка.

Порівняльні звороти в ролі іменної частини складеного присудка, а також фразеологічного типу **комами** не відокремлюємо: *Вежа як свіча. Власники замку жили як сир у маслі*.

Обставини можуть мати залежні слова, тобто бути **поширеними**. Наприклад: *Ми сіли трохи відпочити. Оглянувши фортечні мури, я помітив, що відстav від гурту*.

Обставини, виражені одиничним дієприслівником або дієприслівниковим зворотом, на письмі відокремлюємо **комами**. Наприклад: *Пообідавши, ми продовжили подорож*.

Види обставин за значенням

Вид обставини	Що означає	Питання	Приклад
способу дії	спосіб або якість дії	як? яким способом?	<i>Ми уважно слухаємо розповідь про фортецю.</i>
міри і ступеня	інтенсивність дії чи ознаки, міру їхнього вияву	як часто? якою мірою? скільки?	<i>Я щороку відвідую замок Шенборнів.</i>
місця	місце дії, напрямок руху	де? куди? звідки?	<i>Мукачівський замок стоїть на вулкані.</i>
часу	час дії	коли? доки? як довго? відколи?	<i>Давно ми не подорожували.</i>
причини	причину дії чи стану	з якої причини? через що? чому?	<i>Фортецю зачинено через реставрацію.</i>
мети	мету дії	навіщо? з якою метою? для чого?	<i>Наша родина поїхала відпочивати.</i>
умови	умову, за якої відбувається або може відбутися дія	за якої умови?	<i>Не зоравши, не посіеш.</i>
допусту	дію, що відбувається всупереч чомусь	неважаючи на що?	<i>Ми поїхали на екскурсію, неважаючи на труднощі.</i>

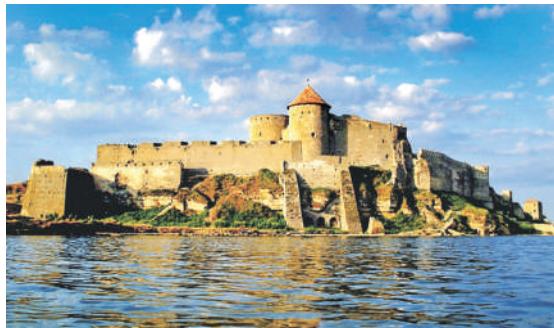
1. Прочитайте речення. Знайдіть і назвіть обставини. Визначте вид обставин за значенням.

1. Кам'янець-Подільський і Хотинський замки конкурентам не наздогнати: тут було знято найбільше історичних фільмів. 2. У тихих водах Івки відображається замковий палац міста Дубна, тут щороку проводять рок-фестиваль «Тарас Бульба». 3. Найбільша з українських фортець розташована на скелястому березі Дністровського лиману. 4. Будували білгород-дністровські форпости для оборони протягом двохсот років молдавани,

генуезці й турки. 5. Незважаючи на час, Судацька фортеця має презентабельний вигляд, вона стоїть на горі, яка мільйони років тому була кораловим рифом (*I. Пустиннікова*).

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Сьогодні Підгорецький замок належить до пам'яток, які треба реставрувати.
2. У шістнадцятому столітті польський шляхтич Миколай Синявський розпочав будувати Меджибізький замок.
3. Простоявши сотні років, Хотинська фортеця залишається такою, якою була завжди.
4. Злочівський замок має цікаву історію, адже протягом свого існування він був фортецею, королівською резиденцією, панською садибою, тюрмою і навчальним закладом.
5. І нині Акерманська фортеця тішить око своїм монументальним виглядом (*Ж. Гунчевська*).

Акерманська фортеця. *Фото*

A. Підкресліть головні та другорядні члени речення.

Б. Надпишіть над кожною обставиною її вид за значенням і способом вираження.

ЗАУВАЖТЕ!

До обставини, вираженої іменником із прийменником, іноді можна поставити й питання додатка. Наприклад: *Замок стоїть біля озера*. Від присудка стоїть ставимо питання *де?* (біля озера) або *біля чого?* (біля озера). У таких випадках обидва варіанти є правильними.

- Поміркуйте, у якому з двох речень виділений іменник є тільки обставиною, а в якому — й обставиною, і додатком.

1. *На полиці стоїть старовинний порцеляновий посуд.* 2. *Мій тато працює на фірмі.*

3. Виконайте тестові завдання.

1. Обставину виділено в реченні

- А** Купи зошит *у клітинку*.
- Б** Перемогли учні *зі Львова*.
- В** Приготуй макарони *по-флотськи*.
- Г** Поводь себе *по-чоловічому*.

2. Обставину виділено в реченні

- А** Треба багато *працювати*.
- Б** Піду в садок *відпочити*.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

- В** Маю бажання поспати.
Г Навчи мене плавати.

3. НЕМАЄ обставини в реченні

- A** Угорі все дихає.
B Раптом усе ожило.
C Дрімає на горі село.
D Місяць ніби велика лампа.

4. Перепишіть текст, поширивши його обставинами різних видів.

Маріїнський палац у Києві — пам'ятка історії, містобудування та архітектури.

Палац споруджено за проектом архітектора Растреллі. Споруда вражає багатством орнаментів, масок, ваз. Ще більшої виразності надає їй поєднання білого декору з бірюзовим кольором стін.

Маріїнський палац є одним із найкращих прикладів поєднання палацової та паркової архітектури. Пам'ятка зберегла первинні ознаки архітектури стилю бароко (*За О. Ламоновою*).

5. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Андріївська церква ніби канделябр зі свічками стоїть на київських пагорбах. 2. Софія як свіча. 3. Уже біля Таврійської садиби дощ полив як із відра. 4. П'ятикутна вежа ніби гранчастий стовп височіє на річковій скелі. 5. З вікон Підгорецького замку як із спостережної вежі ми могли споглядати дивовижні пейзажі. 6. Представники шляхти розкочували у величних палацах як сир у маслі. 7. Густа як руно трава доходить до мурів твердині. 8. Струмочки в затишному парку мов діти розбігаються в різні боки. 9. А навколо поле наче море (*З інтернету*).

A. Перепишіть речення. Відокремте комами, де потрібно, порівняльні звороти.

B. Поясніть, яку роль вони відіграють у мовленні (*усно*).

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ПІДГОРЕЦЬКИЙ ЗАМОК

Підгорецький замок — один із найкращих у Європі зразків поєднання ренесансного палацу з бастіонними укріпленнями. Він збудований у першій половині сімнадцятого століття за вказівкою коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського. Палац розташований на висоті 399 метрів над рівнем моря, а біля підніжжя цього горба починається долина річки Стир.

1720 року замок разом із багатьма селами перейшов до Жевуських. Граф Жевуський зібрав у Підгорецькому замку велику колекцію картин, зброї, старовинних книжок і меблів. На святкування та забави сюди з'їжджалася шляхта з усіх околиць. Ці гулянки іноді тривали тижнями. У Підгірцях навіть зупинявся французький письменник Оноре де Бальзак. У часи розквіту замок прикрашали найкращі скульптори та художники Європи. Раніше перед ним був чудовий італійський парк. Але, на жаль, до наших днів він не зберігся.

На долю унікальної історичної споруди випало й чимало бід. У 1787 році Підгірці придбав Северин Жевуський. Він улаштував у замку алхімічну лабораторію. Саме тоді зникли найцінніші картини замкової колекції. З того часу будівля стала занепадати, її

неодноразово грабували й руйнували. Улітку 1915 року вона була місцем дислокації 5-го австро-угорського корпусу. Замок опинився під загрозою знищення російською армією. Однак завдяки наказу генерала Брусилова замок зберегли, але пограбували недограбоване раніше (3 інтернету).

- A.** Знайдіть і назвіть обставини, визначте їхні види за значенням і способи вираження.
- B.** Яких видів обставин найбільше в тексті? Чи пов'язано це з типом мовлення і змістом тексту?

7. Виконайте тестові завдання.

1. Обставину способу дії вжито в реченні
  - A** Вітер віє з поля на долину.
  - B** Тут усі світлі, радісні, привітні.
  - C** Кожну ямку сповнювала по вінця вода.
  - D** Тъмяно горить лампада перед образом Марії.
2. Обставину мети вжито в реченні
  - A** Не знаючи броду, не лізь у воду.
  - B** Івась побіг збирати овечат до гурту.
  - C** Близько лікоть, та не вкусиш.
  - D** Високо літає, та низько сідає.
3. Обставину причини вжито в реченні
  - A** Без вітру не родить жито.
  - B** Давно не було звісток від рідних.
  - C** Червону руту не шукай вечорами.
  - D** Дерева хочуть од страху до землі прилипнути.

8.

Проведіть дослідження речень за планом і зразком.

План дослідження

1. Підкресліть головні та другорядні члени речення.
2. Надпишіть над кожним словом, якою частиною мови воно є.
3. Визначте та запишіть вид простого речення за такими ознаками:
  - а) за складом граматичної основи (*односкладне, двоскладне*);
  - б) за наявністю другорядних членів речення (*поширене, непоширене*);
  - в) за метою висловлювання (*розповідне, питальне, спонукальне*);
  - г) за емоційним забарвленням (*окличне, неокличне*).

прикм. ім. дієсл. дієприкм. прийм. числ. ім.
Зразок. Червоний замок був збудований в одинадцятому столітті (двоскл., пошир., розпов., неокл.).

1. Де розташований цей таємничий замок? 2. Він височіє в урочищі Червоному. 3. Бажання відвідати його виникає відразу. 4. Хай ваша подорож у Тернопільську область буде цікавою! (3 інтернету).

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.
- Визвольний, довідник, довестій, пізнання, кóсий.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
чекати біля години	чекати близько години
подорожувати по маршруту	подорожувати за маршрутом
привести приклад	навести приклад
відповідно вимогам	відповідно до вимог
вірна відповідь	правильна відповідь

9. 1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ПАЛАЦ ШЕНБОРНА

Найбільш казковий замок України — палац Шенборна. Він височіє поблизу селища Карпати Мукачівського району Закарпатської області. Тут і залізнична станція подібна до мініатюрного замку. Сам палац ховається в розкішному парку. Спочатку із-за крон дерев з'являється висока башта, прикрашена годинником і родинними гербами, а потім — і весь замок.

Усе почалося в 1840 році з дерев'яної хатинки, куди графи Шенборни приїжджали *половати*. 1890 року вони звели муріваний замок сухо для *мисливських потреб*. Казковий вигляд споруди — данина модному наприкінці дев'ятнадцятого століття стилю неоромантизму. Архітектори ніби справді прагнули відтворити в реальності казкові палаці, *поєднуючи елементи готичної та романської архітектури*.

Тут сприймаєш усе в *рожевих барвах*, бо й парк, й озеро, і сам палац казкові. За ним можна вивчати календар: 365 вікон, 52 кімнати, 12 входів. За формою озеро нагадує контури Австро-Угорської імперії. Усередині палацу можна помилуватися вітражами, камінною залою, старими дерев'яними сходами, які охороняє лев (*За М. Поповим*).

A. Визначте види виділених обставин і способи їхнього вираження (усно).

B. Опишіть палац, використавши обставини способу дії, місця та допусту (*два-три речення*). Запишіть у зошит.

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. В глибокому затоні, далеко од людей цвітуть лілії сонні, і тихо круг лілей. 2. За стінами холодна віс ніч, огонь то згасне, то засяє знову (*M. Рильський*). 3. Женуть вітри, мов буйні тури! (*П. Тичина*). 4. Довго спали вітри у ярах на припоні, довготиша гніточка полями повзла... 5. Чому смуток з тобою поруч часто ходить у світлі дні? 6. Лиже полум'я живе черево, важкувато сопе димар, галасує від болю дерево, підіймаючись димом до хмар (*B. Симоненко*). 7. Завжди є їдець на готовий хлібець. 8. Робота ніколи не лягає спати. 9. На годину спізнився — за рік не доженеш (*Nap. тв.*).

A. Підкресліть головні та другорядні члени речення.

B. Визначте види обставин.

§ 47. УСНИЙ ВИБІРКОВИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

A. Пригадайте ознаки кожного типу мовлення (опис, розповідь, роздум).

B. Виберіть із поданих ознак ті, що властиві опису.

Повідомлення про події, словесне зображення предмета, міркування над чимось, послідовність загальних і часткових ознак.

B. Який із стилів мовлення (див. довідку) має такі ознаки?

- Сфера використання — наука, техніка, освіта.
- Функція — пізнання та інформування мовців.
- Форма: монолог.
- Мовні особливості: точність, логічність, інформативна насиченість, об'єктивність.

Довідка: стилі мовлення: публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, художній, розмовний.

1. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. Софія Київська (Софійський собор) — християнський собор у центрі Києва, пам'ятка української архітектури та монументального живопису дев'ятого—вісімнадцятого століть, одна з небагатьох уцілілих споруд часів Русі-України, одна з найголовніших християнських святынь Східної Європи.

Собор, розташований на території Софійського монастиря, а також Золоті ворота, Андріївська церква, Кирилівська церква в Києві та Судацька фортеця належать до Національного заповідника «Софія Київська».

Софійський собор свого часу був однією з найбільших будівель. Загальна ширина храму — 54,6 метра; довжина — 41,7 метра; висота до зеніту центральної бані — 28,6 метра. Він має п'ять нав, завершених на сході апсидами, увінчаний тринадцятьма куполами, що утворюють піраміdalний силует. Собор оточений із трьох боків двома рядами відкритих галерей (*З енциклопедії*).

II. Собор стоїть над світом у задумі, один серед тиші, серед світлої акацієвої ночі. Вона мовби зачаклована видивом собору, заслухана німою музикою його округлих, гармонійно поєднаних бань, наростаючих ярусів, його співучих ліній.

Уночі собор ніби ще величавіший, ніж удень. Один із тих велетів тисячолітніх, що розкидано по всій планеті, — то мов похмурі цитаделі стоять із щілинами вікон-бійниць, то стрілчастими шпилями десь черкаються хмар, то в розлогих опукlostях бань відтворюють образ неба... (*За Олесем Гончаром*).

Бáня — опуклий дах, що має форму півкулі; купол.

Нáва — поздовжня або поперечна частина монументальної споруди, що розташована між рядами колон, стовпів чи арок.

A. У якому стилі написано кожний текст?

B. Знайдіть приклади термінів, нейтральної лексики, речень із прямим порядком слів.

B. Знайдіть у тексті художнього стилю приклади епітетів, порівнянь і персоніфікацій.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

- 2.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

ВОЛОДИМИРСЬКИЙ СОБОР

Володимирський собор вражає своєю красою та величністю. Він побудований у візантійському стилі на зразок давньоруських храмів доби князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Безпосередній нагляд за будівництвом було доручено Олександрові Беретті. У 1882 році двадцятилітнє будівництво Свято-Володимирського собору завершилося.

Перед очима постає шестистовпний храм із трьома апсидами, увінчаний сімома куполами. Ширина будови — 30 метрів, довжина — 55 метрів, а висота разом із хрестом — 49 метрів. На фасаді будівлі збереглася мозаїка, виконана художником Олександром Фроловим. Масивні бронзові двері головного порталу прикрашають литі рельєфи із зображенням князя Володимира Великого та княгині Ольги.

У Володимирському соборі зберігаються мощі великомучениці Варвари, для яких у вісімнадцятому столітті київський золотар Самійло Ростовський виготовив реліквіяр (місце, де знаходяться мощі).

Славу пам'ятки культури й архітектури соборові принесли й унікальні розписи. Образ Богоматері виконаний у позолоченому напівсвітлі на світло-блакитних хмараах, освітлюваних зорею. Вікторові Васнєцову належить розпис головної нави собору, у якій значне місце, крім релігійних сюжетів, займають історичні композиції «Хрещення Русі», «Хрещення Володимира», портрети канонізованих святих. У розписі собору також брали участь Михайло Врубель і Павло Свєдомський. Собор оздоблювали мозаїками й майстри з Венеції. Інтер'єр храму прикрашає світло-сірий мармуровий іконостас. Також із мармуру викладено й мозаїчну підлогу собору.

На будівництво храму збиралі кошти по всій країні. Володимирський собор присвячений хрестителю Русі — святому князю Володимиру. 2021 року виповнилося 125 років від дня освячення собору (*За Д. Степовиком*).

Іконостас — стіна зі вставленими в неї іконами, яка в православній церкві відокремлює вівтар від основної частини.

Канонізованій — заражований церквою до святих.

Портал — архітектурно оформленій вхід до монументального будинку, переважно громадського призначення.

Рельєф — скульптурне зображення на площині.

- A.** Що виражає заголовок — тему чи головну думку? До якого стилю належить текст?
- B.** Прочитайте текст у друге. Виберіть описи зовнішньої та внутрішньої частин собору.
- C.** Складіть план вибіркового переказу.
- Г.** Перекажіть текст за планом. Скористайтеся пам'яткою.

Пам'ятка

Як працювати з вибірковим переказом

1. Прочитайте текст.
2. З'ясуйте значення нових слів.
3. Визначте тему та головну думку тексту.
4. Знайдіть у тексті частини, необхідні для розкриття теми переказу (випишіть або максимально запам'ятайте їх).
5. Продумайте композицію переказу та тип мовлення.
6. Складіть план переказу.

§ 48–49. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕНЯ. ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕНЯ

Прочитайте діалоги та виконайте завдання.

— Звучить красива пісня. Ти чуєш? — Так, я чую. Її диджеї часто крутять по радіо. — Я її завантажу. — Якщо ти хочеш, я зараз тобі надішлю.	— Красива пісня. Чуєш? — Так, чую. Її часто крутять по радіо. — Треба завантажити. — Якщо хочеш, зараз тобі надішлю.

A. Поміркуйте, чи однакові діалоги за змістом.

B. Визначте граматичні основи в реченнях.

C. Речення якої колонки здебільшого використовують у побутовому спілкуванні?

Речення, граматична основа якого складається лише з одного головного члена речення, називаємо **односкладним**. Головний член односкладного речення співвідноситься з підметом або присудком.

Порівняйте: *Чого являється мені у сні?* (І. Франко). — *Сон, сон, сон...* (В. Рафальський).

Зміст односкладного речення зрозумілий та не потребує доповнення другим головним членом. Наприклад, у реченні *Вечірнє сонце, дякую за день!* (Л. Костенко) виконавець (я) зрозумілий із форми присудка (**дякую**). А в реченні *Просто мені так хочеться...* (За С. Вакарчуком) підмета не може бути, бо присудок виражений безособовим дієсловом.

Залежно від форми вираження граматичної основи односкладні речення поділяють на види.

Види односкладних речень	
головний член речення — у формі підмета	головний член речення — у формі присудка
називне	означено-особове неозначенено-особове узагальнено-особове безособове інфінітивне

Підказка

Запам'ятати види односкладних речень можна за назвами:

- **означенено-особові** — такі, у яких виконавець дії означений, тобто відомий: це мовець (*я, ми*) і співрозмовник (*ти, ви*);
- у **неозначенено-особових** виконавець дії неозначений, тобто невідомий (*вони*);
- в **узагальнено-особових** дія узагальнена, тобто стосується будь-якої особи (це *прислів'я* чи *приказки*);
- **називні** речення називають предмет або явище.

Односкладні речення можуть бути ***поширеними*** та ***непоширеними***.

Порівняйте: Музика. — Чарівна музика.

Заспіваймо! — Заспіваймо пісню!

Односкладні речення можуть бути частиною складного речення, наприклад: Якщо ви хочете дізнатися щось про сучасну українську репсцену, вам доведеться пошукати інформацію (О. Когут).

ЗАУВАЖТЕ!

Оскільки односкладне речення зрозуміле за змістом і не потребує доповнення, його вважають **повним**.

1. Прочитайте пари речень і виконайте завдання.

Існують різні стилі музики. — Виокремлюють різні стилі музики.

Я не можу вгадати мотив. — Мені не вдається вгадати мотив.

Не всім подобається джаз. — Любиш джаз?

Ритмічна музика годиться для занять спортом. — Люблю займатися спортом під ритмічну музику.

Звучать улюблені хіти. — Улюблені хіти (О. Травнєвий).

A. Визначте граматичні основи в реченнях.

B. Поміркуйте, чим відрізняються речення.

2. Прочитайте уривок із пісні та виконайте завдання.

Бачу я тебе в снах,
У дібровах зелених,
По забутих стежках
Ти приходиш до мене.
І не треба нести
Мені квітку надії,
Бо давно уже ти
Увійшла в мої мрії.

Червону руту
Не шукай вечорами —
Ти у мене єдина,
Тільки ти, повір.
Бо твоя врода —
То є чистая вода,
То є бистрая вода
З синіх гір.

B. Івасюк

A. Випишіть односкладні речення.

B. Підкресліть головний член вписаних речень.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладними є всі речення, ОКРІМ

- A** Чудова пісня!
- B** Лунає пісня.
- C** Чутно пісню.
- D** Заспіваймо пісню.

2. Односкладним є речення

- A** Мову музики розуміють усі.
- B** Музика впливає на стан нашого організму.

§ 48–49. Односкладні речення. Означенено-особові речення

- В** Пісні асоціюються з певними подіями та людьми.
Г Щодня виходжу в парк і годую птахів.
3. Складне речення з двома односкладними частинами записано в рядку
- A** Галю, серце, рибко моя, що мені казати?
B Задошило — і нам довелося повернутися додому.
C Мені треба зазирнути в теє небо, яке я бачу в очах твоїх.
D Наша пісня гарна й нова, починаймо її знову.

4.

Розкажіть про вашого улюблена виконавця чи музичний гурт, використавши односкладні речення (п'ять речень).

- A.** Запишіть розповідь.
B. Позначте граматичні основи.

Означенено-особовим називаємо односкладне речення з головним членом речення у формі присудка, який позначає дію, виконану конкретною особою чи особами: мовцем (*я, ми* – 1-ша особа) або слухачем (*ти, ви* – 2-га особа). Особу встановлюємо за граматичною формою (закінченням) дієслова-присудка.

Форма вираження присудка	Приклад
дієслово у формі 1-ї або 2-ї особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу дійсного способу	<i>Літаю</i> в небі вільно (Н. Жижченко). <i>Літаю</i> (я) – 1-ша ос. одн., теп. ч., дійсн. сп.
дієслово у формі 1-ї особи множини та 2-ї особи однини чи множини наказового способу	<i>Тримай</i> мене міцно одною рукою (Х. Соловій). <i>Тримай</i> (ти) – 2-га ос. одн., наак. сп.

Зверніть увагу!

В означенено-особових реченнях головний член не може бути виражений дієсловом у формі минулого часу, оскільки воно не має категорії особи.

Порівняйте: *Граю* (я) *на гітарі* (теп. ч., 1-ша особа) – *Гратимеш* (ти) *на гітарі* (майб. ч., 2-га особа) – *Грав* (я / ти / він) *на гітарі* (мин. ч., особу визначити неможливо).

Означенено-особові речення часто виражають спонукання до дії. Їх найчастіше вживаємо в розмовному й художньому стилях мовлення.

ЗАУВАЖТЕ!

Речення зі звертаннями часто є односкладними. Порівняйте:

Марусенька не плаче. – *Не плач, не плач,* *Марусенько, не плач, не журися* (Нар. тв.).

АЛЕ: *Ти, Марусенько, не плач, не журися.*

- 5.** Визначте в поданих реченнях граматичні основи.

Ти не йди, побудь зі мною. – Не йди, побудь зі мною.
Галя дала напитися води. – Галю, дай води напитися.
Свій кращий день шукаю я. – Свій кращий день шукаю.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Ви тримайте мене, не дайте впасти. — Тримайте мене, не дайте впасти.

Ти починаєш мій день на світанку нестримним літнім дощем. — Починаєш мій день на світанку нестримним літнім дощем.

A. Поміркуйте, чим відрізняються речення в парах.

B. Які речення, на вашу думку, більше властиві пісням?

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

A. Випишіть означенено-особові речення.

B. Підкресліть головний член речення, надпишіть над ним особу, число й спосіб дієслова.

B. Поміркуйте, як би змінився діалог, якби всі речення були двоскладними.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладне означенено-особове речення подано в рядку

- A** І немає нікого, окрім нас.
- B** Де ти, милив, чорнобривий?
- C** Старі фотографії на стіл розклади...
- D** Без голосу викричав душу в старий мікрофон.

2. Односкладні означенено-особові речення є в усіх рядках, ОКРІМ

- A** Підемо на зустріч завтра із синім вітром, як завжди.
- B** Нам готують прем'єри зовсім чужих вистав.
- C** Давно чекаю твого повернення.
- D** Не бійся жити!

3. Двоскладним є речення

- A** Стань зі мною в білий танець, стань.
- B** Гуцулко Ксеню, я тобі на трембіті лиш одній в цілім світі розкажу про любов.
- C** А як хочеться знов відчувати нас, наповнених сонцем, любов'ю до краю.
- D** Вийди до мене, мое серденько!

§ 48–49. Односкладні речення. Означенено-особові речення

8. Згадайте п'ять пісень, у яких є односкладні речення.

A. Запишіть цитати, підкресліть граматичні основи.

B. Надпишіть над кожним присудком в означенено-особових реченнях особу, число та спосіб дієслова.

КУЛЬТУРА СЛОВА

ПАРОНІМИ

Музичний	Музикальний
пов'язаний із музикою, який стосується музики як виду мистецтва	здібний до музики, обдарований здатністю сприймати й виконувати музичні твори; мелодійний
вечір	звук
школа	голос
варіації	народ
супровід	дитина
інструмент	людина

Підказка: прикметник *музичний* – відносний, а *музикальний* – якісний. Перевіряємо вживання слова так: якщо перед словосполученням можна поставити прислівник *дуже*, треба вживати слово *музикальний* (*дуже музикальний голос/народ*).

9. 1. Запишіть речення та виконайте завдання.

Міркую про таємниче поняття «український реп». Що це? Про що він? Чи слухають його, коли з усіх динаміків звучить російськомовний реп? Складно зрозуміти, чому так відбувається. Адже маємо чимало імен чудових його виконавців, які можуть сподобатись і підліткам, варто лише їх послухати (*З інтернету*).

A. Підкресліть граматичні основи.

B. З'ясуйте, які речення є односкладними.

B. Затранскрибуйте виділене слово.

2. Прочитайте уривки з пісень і виконайте завдання.

1. Покохала, покохала я до болю молодого, молодого скрипаля (*Ю. Рибчинський*).
2. Ну скажи – хіба не фантастично... (*В. Симоненко*). 3. Стережіть її, янголи, беріть під крило легке (*С. Жадан*). 4. Кожен пливе, поки хвиля несе і поки глибока вода (*А. Кузьменко*). 5. Я впаду, немов злива до ніг, я літаю... (*М. Вінграновський*). 6. В очах у тебе синьо і широко (*Г. Чубай*). 7. Крізь незачинене в серці вікно чую і бачу тебе... (*М. Бровченко*). 8. У осені очі твої (*С. Мартинюк*). 9. Чом ти не прийшов, як місяць зійшов? (*Нар. тв.*). 10. Плацкарти, купе, кіно в маршрутках, обличчя ховаю за комір куртки (*«Фіолет»*).

A. Випишіть означенено-особові речення.

B. Підкресліть присудки, надпишіть над кожним особу, число та спосіб дієслова.

B. Обведіть олівцем прийменники у виписаних реченнях.

§ 50–51. НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ. УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВІ РЕЧЕННЯ

Прочитайте оголошення в газеті та виконайте завдання.

Читати книжки та пити какао: хмельничан кличуть на вечірку до бібліотеки

Захід, присвячений книжкам, улаштують у Бібліотеці для юнацтва 4 листопада 2021 року. Усіх зацікавлених запрошують приїднатися. Шанувальникам книжок пропонують провести вечір весело та пізнавально. Вам розкажуть, що цікавого почитати, а також пригостята філіжанкою запашного какао.

Заходьте, у нас люблять і поважають кожного гостя!

A. Визначте в тексті односкладні речення.

B. Поміркуйте, чому в реченнях використано саме таку форму присудка.

Неозначено-особовим називаємо односкладне речення з головним членом у формі присудка, який позначає дію, виконану або невідомою особою, або такою, у названні якої немає потреби.

У неозначено-особових реченнях основну увагу зосереджено на дії, а не на її виконавці.

Наприклад, у реченні *У Києві відкрили Музей становлення української нації* повідомляється саме про факт відкриття музею, а не прізвища людей, які це зробили.

Форма вираження головного члена речення	Приклад
дієслово у формі 3-ї особи множини теперішнього чи майбутнього часу	<i>Радять мені жити без ілюзій</i> (Л. Забашта). <i>Радя́ть</i> (вони) – 3-тя ос. мн., теп. ч., дійсн. сп.
дієслово у формі множини минулого часу	<i>У давнину початком нового року вважали березень.</i> <i>Вважали</i> (ми / ви / вони) – мн., мин. ч., особу визначити неможливо.

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Нас чекають друзі. – Нас чекають.

Знайомі мені порадили до вас звернутися. – Мені порадили до вас звернутися.

Батьки від нас чекають перемог. – Від нас чекають перемог.

Усі цінують те, що важко дістається. – Цінують те, що важко дістається.

Хлопці на знак примирення потискають руки. – На знак примирення потискають руки (*I. Остапчук*).

§ 50–51. Неозначенено-особові речення. Узагальнено-особові речення

A. Визначте граматичні основи.

B. Поміркуйте, чим відрізняються речення в поданих парах.

2. Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Таких, як ти, чекають все життя заради миті (*О. Пахльовська*). 2. Чай подали з медом (*M. Дочинець*). 3. «Повість минулих літ» ще називають «Початковим літописом». 4. Без війни не плачуть, без біди не кличуть (*С. Вакарчук*). 5. Зелене море зроблять із Дніпра (*Л. Костенко*). 6. «Нам пишуть» (*Рубрика в газеті*). 7. Із двох зол зазвичай вибирають те, яке легше заподіяти (*Д. Рудий*). 8. Через мільйони літ, відкопуючи з вічної мерзлоти мамонта, випорпали й мене із льоду, обтрусили від снігу, відігріли грузинським чаєм (*Т. Мельничук*). 9. Вино мудрості п'ють із келиха розчарувань (*А. Коваль*).

A. Підкресліть присудки.

B. Надпишіть над кожним особу, число, час і спосіб дієслова.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним неозначенено-особовим є речення

- A** Де голова дурна, там руки злі.
- B** Не роби з людей собі ні ворогів, ні друзів.
- C** Спроби зробити неможливе якраз і змінюють світ.
- D** Завжди люблять успішних.

2. Односкладними неозначенено-особовими є всі речення, ОКРІМ

- A** Про виграну у лотерею не кричать.
- B** День українського козацтва відзначають 14 жовтня.
- C** Неважливе забувай, витісняй його з пам'яті важливим.
- D** Іноді знаходять, іноді втрачають.

3. Неозначенено-особове є частиною всіх поданих складних речень, ОКРІМ

- A** Байдуже ракові, у якому його горщику зварять.
- B** Помагати треба не за щось, а просто так.
- C** Тебе не вчили, що до кожного замка є ключ?
- D** Добре вже те, що мені не показали на двері.

4. Складіть односкладні неозначенено-особові речення (із запропонованими присудками) і визначте в них граматичні основи (за зразком).

Зразок:

не подякують — *За таку роботу тобі не подякують.*

зустрічали — *В Україні гостей завжди зустрічали із хлібом-сіллю.*

Просята, працюють, говорять, радіють, перешіптувалися, піклувалися, уміли.

Узагальнено-особовим називаємо односкладне речення з головним членом у формі присудка, який позначає дію, що сприймається узагальнено, оскільки це переважно прислів'я та приказки, зміст яких стосується кожного.

Форма вираження присудка	Приклад
дієслово у формі 2-ї особи однини теперішнього чи майбутнього часу	<i>Людям язика <u>не зав'яжеш</u> (Нар. тв.). <u>Не зав'яжеш</u> (ти) – 2-га ос. одн., майб. ч., дійсн. сп.</i>
дієслово у формі 2-ї особи однини наказового способу	<i>Десять разів <u>відміряй</u>, а раз <u>відріж</u> (Нар. тв.). <u>Відміряй</u>, <u>відріж</u> (ти) – 2-га ос. одн., нак. сп.</i>
дієслово у формі 3-ї особи множини	<i>За битого двох небитих <u>дають</u> (Нар. тв.). <u>Дають</u> (вони) – 3-тя ос. мн., теп. ч., дійсн. сп.</i>

Узагальнено-особовими реченнями вважають також авторські висловлювання, що стали крилатими (афоризми), наприклад: *З видимого пізнатай невидиме* (Г. Сковорода). У таких реченнях присудок може виражатися дієсловом 2-ї особи множини, наприклад: *Учітесь, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь* (Т. Шевченко).

ЗАУВАЖТЕ!

За формулою присудка узагальнено-особові речення подібні до означено-особових чи неозначено-особових. Відмінність полягає в тому, що дія в узагальнено-особових реченнях мислитися узагальнено та стосується будь-кого. Такі речення притаманні усній народній творчості, зокрема є прислів'ями та приказками. Порівняйте: *Запитай, якщо не зрозумієш* (означено-особове). — Людей питай, а свій розум май (узагальнено-особове).

ПРИГАДАЙТЕ!

Прислів'я — сталий образний народний вислів, що містить узагальнену думку, висновок, має повчальну мету, наприклад: *Краще погана дорога, ніж поганий супутник*.

Приказка — короткий вислів-констатування, наприклад: *як сніг на голову, вивести на чисту воду*. Часто приказка становить частину прислів'я. Порівняйте: *Лякана ворона й куща боїться* — прислів'я; *лякана ворона* — приказка.

5. Прочитайте речення та виконайте завдання.

У чужі зошити на контрольній не заглядають. — Дарованому коневі в зуби не заглядають.

Не кажи мені нічого. — Не кажи гоп, поки не перескоши.

Не лізь на дах. — Не лізь поперед батька в пекло.

Їдь помалу, щоб не впав. — Помалу їдь, то далі будеш.

Сьогодні потрапив на цікавий захід. — Попав пальцем у небо.

A. Поміркуйте, чим відрізняються речення в поданих парах.

B. Визначте види всіх односкладних речень.

C. Поміркуйте, чому в узагальнено-особових реченнях саме така форма присудка.

§ 50–51. Неозначенено-особові речення. Узагальнено-особові речення

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Поспішиш — людей насмішиш.
2. Від долі не втечеш.
3. Видно пана по халівах.
4. Робить, як мокре горить (*Нар. тв.*)
5. Більше думай і тоді вирішуй.
6. Не за обличчя суди, а за серце (*Г. Сковорода*)
7. Виріс, а ума не виніс.
8. Вище за себе не підскочиш.
9. Вовка ноги годують.
10. Ворона й за море літає, та дурна вертається.
11. Сказаного й сокирою не вирубаєш.
12. Гостре словечко коле сердечко.
13. Терпи, козаче, отаманом будеш.
14. Кожна жаба своє болото хвалить.
15. Лобом муру не проб'єш.
16. Менше говори — більше почуєш.
17. Під лежачий камінь вода не тече (*Нар. тв.*)
18. В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля (*Т. Шевченко*)
19. Журбою біді не пособиш (*М. Стельмах*).

A. Випишіть узагальнено-особові речення.

B. Підкресліть граматичні основи.

C. Визначте особу, число та спосіб дієслів-присудків.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним узагальнено-особовим є речення

- A** Люби весну радості, та приймай і зиму печалі.
B Бери вершину — і матимеш середину.
C Червону руту не шукай вечорами.
D Ти господар своїх слів.

2. Односкладним узагальнено-особовим є речення

- A** Береженої Бог береже, а козака шабля.
B Пам'ятатимеш до нових віників.
C У закритий рот муха не влізе.
D Вовка боятися — у ліс не ходити.

3. Односкладними узагальнено-особовими є всі речення, ОКРІМ

- A** Бережи честь змолоду.
B Воду решетом не носять.
C Семero одного не ждуть.
D Після бійки кулаками не махають.

8. Згадайте та запишіть п'ять прислів'їв і приказок.

A. Підкресліть граматичні основи.

B. З'ясуйте, чи є серед них узагальнено-особові речення.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Фразеологічні звороти кожної мови характеризуються стійкістю лексичного складу. Коли перекладаємо фразеологізми з однієї мови іншою, треба не калькувати чужомовні, а добирати питомо українські.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
кинулося в око	впало в око
думка пробігла в голові	думка промайнула в голові
приймати близько до серця	брати близько до серця
потерпіти невдачу	зазнати поразки
ворона в павиному пір'ї	убрався в жупан — і дума, що пан

2. Перегляньте в інтернеті експрес-уроки «“Встречают по одёжке” — як сказать українською?» і «Збагачуємо свій словник фразеологізмів» (автор О. Авраменко). З'ясуйте, які зі згаданих фразеологізмів є односкладними узагальнено-особовими реченнями.

«Встречают по одёжке» — як сказать українською?

Збагачуємо свій словник фразеологізмів

9. 1. Прочитайте цитати та виконайте завдання.

1. Роби не з втогою, не через силу, а з душою. 2. Будь у *єдності* із собою. 3. Хто має волю, той має долю. 4. Тебе не вчили, що результат *починається* з наміру? 5. Люблю мудрість. 6. Шукаю в ній сутність життя. 7. Ніхто й нішо не може занапастити людину, крім неї самої. 8. Як ти до світу, так і світ до тебе. 9. Це закон збереження енергії: скільки вклав, стільки й повернеться. 10. Нас уже вибрали й дали нам ім'я (*З тв. М. Дочинця*).

A. Випишіть односкладні речення (у тому числі в складних реченнях).

B. Підкресліть граматичні основи та визначте (надпишіть) види односкладних речень.

B. Виконайте розбір за будовою виділених слів.

2. Утворіть прислів'я та приказки.

Вік живи —	поки не перескочиш.
Добре того вчити,	вік учись.
Людей питай,	не поле перейти.
Не кажи гоп,	а свій розум май.
З ким <i>поведешся</i> ,	а знайдеш — тримай.
Життя прожити	того й наберешся.
Друга шукай,	хто хоче все знати.

A. Випишіть узагальнено-особові речення.

B. Підкресліть граматичні основи.

B. Запишіть транскрипцію виділеного слова.

§ 52. Діалог

- A.** Пригадайте, що таке *монолог, діалог, полілог*. Назвіть спільні та відмінні ознаки цих форм мовлення.
- B.** Поміркуйте, чи відрізняється діалог-дискусія від діалогу—обміну думками.
- B.** Як, на вашу думку, сучасні засоби масової комунікації змінили принципи ведення діалогу?

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Потроху я зрозумів твоє невеселе життя. Тривалий час ти мав лише одну розвагу — милуватися вечірнім сонцем. Я дізнався про це вранці четвертого дня, коли ти мовив мені:

— Я дуже люблю призахідне сонце. Ходімо подивимося, як сонце заходить.

- Але ж доведеться почекати...
- Чекати? Чого?
- Щоб сонце сіло.

Спершу ти дуже здивувався, а потім засміявся сам із себе та мовив:

- Мені все здається, ніби я вдома!

І справді. Усім відомо, що коли в Америці полуцене, у Франції вже вечеріє. Якби за одну хвилину опинитися у Франції, можна було б подивитися, як там сідає сонце. На жаль, до Франції неблизький світ. А на твоїй планетці тобі досить було пересунути свого стільця на крок, другий — і ти бачив захід сонця щоразу, коли тільки забажав...

— Якось за один день я бачив захід сонця сорок три рази! — і трохи пізніше ти додав: — Бачиш... коли стає дуже сумно, утішно помилуватися, як сідає сонце.

— Виходить, того дня, коли ти бачив захід сонця сорок три рази, тобі було дуже сумно? (A. de Сент-Екзюпері).

- A.** Визначте в тексті діалог і прочитайте його за особами.
- B.** Порівняйте діалогічну та монологічну форми викладу в тексті. Що в них є спільним, а що відмінним?
- B.** Пригадайте, яку специфіку має *риторичне запитання* як художній засіб. Чим відрізняється воно від запитання в діалозі? Чи однакову мету мають такі запитання?

2. Прочитайте висловлення відомих людей та виконайте завдання.

1. Природу потрібно берегти, як ми бережемо саме життя (П. Чайковський).
2. Краса природи — це одне із джерел, що живить доброту, сердечність і любов (В. Сухомлинський).
3. Природа не терпить неточностей і не прощає помилок (Р. Емерсон).
4. Природа — єдина книжка, що вкладає глибокий зміст на всіх своїх сторінках (Й. В. Гете).
5. У природи-матері немає нічого некорисного (М. Монтень).
6. Коли висохне останнє дерево й помре остання тварина, ви зрозумієте, що в Усевишнього для вас немає іншої Землі (Б. Орлі).

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

A. Поясніть зміст висловлень. Яке з них могло б стати епіграфом до тексту (*вправа 1, с. 131?*)?

B. Якою темою, на вашу думку, об'єднані висловлення, запропоновані у вправі?

C. Висловте свої міркування щодо проблеми збереження природи. Складіть на цю тему діалог з однокласником чи однокласницею (*усно, десять–дванадцять реплік*).

3. Складіть діалог за однією з поданих ситуацій.

I. Ви гуляєте лісом і побачили, що школярі не прибрали сміття після пікніка. Складіть уявний діалог із незнайомим хлопцем, якому ви хочете пояснити, чому важливо прибирати сміття в лісі.

II. У школі запропонували розробити екопроект. Складіть уявний діалог з учителем, якому хочете розповісти про обраний проект.

III. Ви побачили біля будинку контейнери для сортування сміття. Складіть уявний діалог із молодшою сестрою, якій хочете розповісти про важливість сортування відходів на органічні й неорганічні.

- Поміркуйте, як можна стати більш переконливим для співрозмовника (співрозмовниці) у діалозі, якщо прагнете довести свою думку.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ

Екологічні проблеми, що пов'язані з виснаженням ресурсів і забрудненням навколошнього середовища, потребують вирішення. Люди, що їх спричинили, тепер змушені шукати вихід із «глухого екологічного кута». Для подолання екологічних проблем існує багато конкретних способів.

Велику користь у справі збереження мінеральних, лісових і водних ресурсів можна отримати від їхнього економного використання. Ось повчальне порівняння. Кожний міський житель в Україні в середньому щодоби витрачає 350 літрів води, а в інших країнах Європи в побуті використовують майже втричі менше. Щоб економити воду, важливо відключати її, коли чистите зуби. Економне використання води в побуті та на виробництві має стати нормою, адже надмірний водозабір призводить до обміління й висихання річок та озер.

Для збереження та відновлення природного середовища на різних материках створюють природоохоронні території: це заповідники, національні парки, резервати, пам'ятки природи. Їхня загальна площа становить лише 3 % від площи суходолу.

Охорона нашого спільногодому, Землі, вимагає об'єднання зусиль людей усіх країн. Повага до неї повинна стати правилом для кожного (*З інтернету*).

A. Визначте стиль і тип мовлення.

B. Сформулюйте тему й основну думку тексту.

C. Складіть діалог з однокласником чи однокласницею на основі прочитаного (*до десяти реплік*) про те, як можна навчитися економно використовувати природні ресурси.

5. Складіть і запишіть діалог за однією з поданих тем.

- Чи можемо ми долучитися до вирішення екологічних проблем у нашому місті (селі, селі?)?
- Які екопроекти можна запропонувати своїм шкільним друзям для спільної реалізації?

§ 53–54. БЕЗОСОБОВІ РЕЧЕННЯ. ІНФІНІТИВНІ РЕЧЕННЯ

Прочитайте прогноз погоди та виконайте завдання.

На сході України очікується підвищення температури до +27 °C, удень буде ясно та спекотно. У західних і центральних областях хмарно, температура +20 °C. Насолождуйтесь теплими днями, оскільки на Україну насувається циклон. Увесь наступний тиждень дощитиме та буде вітряно (з інтернету).

A. Визначте в тексті односкладні речення.

B. Поміркуйте, чому в реченнях використано саме таку форму присудка.

Безособовим називаємо односкладне речення з головним членом у формі присудка, який позначає дію або стан, що мислиться без діяча чи виконавця.

Наприклад: Небо захмарено, осінню віє (Олександр Олесь). Порівняйте із двоскладними, у яких є виконавець дії, тобто підмет: Небо захмарилося, настала осінь, віє вітер.

Форма вираження головного члена речення	Приклад
безособове дієслово	<i>А вже світає</i> (Л. Костенко).
дієслівні безособові форми на -но , -то	<i>Ой у полі жито копитами збито</i> (Нар. тв.).
особове дієслово в значенні безособового	<i>У повітрі пахне осінню й дощами</i> (Л. Відута).
неозначена форма дієслова в поєднанні з прислівниками чи присудковими словами треба , можна , жаль , шкода , слід	<i>Треба берегти природу.</i>
слова нема , немає , не було , не буде	<i>Нема на світі України, немає другого Дніпра</i> (Т. Шевченко).
прислівник	<i>Тихо! У малъвах бджола спить</i> (Т. Мельничук).

Безособові речення найчастіше передають:

- стан природи: Вечоріє... В хмaraх гори, обнімає землю сон (Олександр Олесь);
- фізичний чи психічний стан людини: Мені не сптися нині опівночі (А. Лаврінчук);
- значення можливості, бажаності якоїсь дії: Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину (В. Симоненко).

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Іде дощ. — Дощить.

Пахнуть квіти. — Пахне квітами.

Я візьму парасольку. — Треба взяти парасольку.

Сніг припинився. — Снігу немає.

Оголосили штормове попередження. — Оголошено штормове попередження.

Сонце шалено пече. — Спекотно (*I. Остапчук*).

A. Визначте граматичні основи.

B. Поміркуйте, чим відрізняються речення в поданих парах.

2. Перепишіть речення, записуючи числа та скорочення словами. Виконайте завдання.

1. Нині вже складно знайти людину, яка хоча б раз у житті не замислювалася над проблемами екології.
2. На пересилання спаму щорічно витрачають 33 млрд кВт/год електроенергії, що супроводжується викидом в атмосферу майже 17 млн тонн вуглекислотного газу.
3. Такого обсягу електроенергії достатньо для освітлення 2,4 млн будинків.
4. 10 найбільш спекотних років у світовій історії, починаючи з 1856 року, було зафіксовано за останні 15 років.
5. Щодня знищують 27 000 дерев для виробництва туалетного паперу.
6. 70 % приdatної до вживання прісної води витрачають на потреби сільського господарства, 22 % споживає промисловість, і тільки 0,08 % використовують у повсякденні (*O. Коваленко*).

Екологія — це наука, що вивчає закономірності взаємодії між організмами та навколої середовищем. Термін виник у 1866 році як назва біологічної науки, що досліджує взаємодію організмів з їхнім середовищем.

A. Підкресліть головні члени речення.

B. Знайдіть односкладні безособові речення.

B. Надпишіть форму вираження над присудками безособових речень.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним безособовим є речення

- A** За нас ніхто планету не врятує.
- B** Мову природи треба вивчати.
- C** Бабине літо, бабине літо... Жовті каштани, сині світання.
- D** Бережімо природу!

2. Односкладними безособовими є всі речення, ОКРІМ

- A** У людини не може бути свободи без дикої природи.
- B** За чисті води, за чисті ріки боротись будемо завжди!
- C** Немає нічого більш упорядкованого, ніж природа.
- D** Холодно та млюсно.

§ 53–54. Безособові речення. Інфінітивні речення

3. Увідповідніть вид односкладного речення та його приклад.

Вид односкладного речення

- 1 означенено-особове
- 2 неозначенено-особове
- 3 узагальнено-особове
- 4 безособове

Приклад

- A У нашій родині природу люблять.
- B У природі немає нічого випадкового.
- C Люби природу не для себе, люби для неї.
- D Як листя жовтіє, то поле смутніє.
- E Готуй влітку сани, а взимку — воза.

4. Прочитайте фрагменти текстів і виконайте завдання.

I. Зимно. Сніжно. Синьо. Ніжно.

Березнево. Пролісково.

Рано. Пізно. Радо. Слізно.

Всміхнено. Промінно знову.

B. Калашник

II. У статті здійснено аналіз інтегративних складників екологічної освіти, розглянуто чинники формування екологічної спрямованості, висвітлено проблему підвищення ефективності процесу формування та соціально значущі функції екологічної свідомості підлітків. Виокремлено деякі фактори, що впливають на розвиток екологічної культури підлітків. З'ясовано життєво важливу потребу в екологізації освіти (За І. Черевком).

A. З'ясуйте, до яких стилів належать тексти.

B. Випишіть односкладні безособові речення.

C. Поміркуйте, чи однакову функцію виконують безособові речення в текстах різних стилів.

Інфінітивним називаємо односкладне речення з головним членом у формі присудка, який виражений інфінітивом, що не залежить від інших членів речення. В інфінітивних реченнях дія або стан мислиться без діяча чи виконавця. Наприклад: *Піти, піти без цілі і мети... Вбирати в себе вітер, і простори, і ліс, і лан, і небо прозоре* (Юрій Клен).

Зверніть увагу!

Інфінітивні речення не варто плутати з безособовими зі складеним дієслівним присудком (інфінітив + прислівник або присудкове слово **треба, можна, жаль, шкода, слід**).

Порівняйте: Не можна смітити (безособове). — Не смітити (інфінітивне).

Присудок інфінітивних речень може бути виражений інфінітивом у поєднанні із часткою **б/би**: Відпочити б!

Інфінітивні речення найчастіше передають:

- потребу, неминучість, приреченість: Нічого не змінити!
- сумнів, вагання: Бути чи не бути?
- наказ, волевиявлення: Стояти струнко!
- бажану чи небажану дію: Аби не впасти!
- постійну дію, схильність мовця до чогось: Вам би тільки сміятыся!

5. Прочитайте команди для собак і виконайте завдання.

До мене! Місце! Фу! (Не можна!) Сидіти! Лежати! Стояти! Чекати! Поруч! Апорт!
Голос! Фас! (Чужий!) Дай лапу! Служити!

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

A. Які з команд є інфінітивними реченнями?

B. Поміркуйте, чому серед команд переважають односкладні речення.

6.

Випишіть інфінітивні речення та підкресліть у них головний член.

1. Пірнути, дно дістати (*I. Драч*). 2. Запахла осінь в'ялим тютюном, та яблуками, та тонким туманом (*M. Рильський*). 3. От злісти б тут, побігати по широкому полю або полежать у траві (*M. Коцюбинський*). 4. Сумно, сумно, сумно благословляється на світ (*L. Костенко*). 5. Минуле не вернуть, не віправить минуле (*B. Симоненко*). 6. Вранці – роси. Марити. Мовчати (*B. Чумак*). 7. Підійти до вікна і дивитись, як дужий вітер нагинає дерева і листя в саду мете. І про щось промовчати, торкнувшись засохлі квіти. І про щось говорити: про вітер, про листя, про те... (*M. Савка*). 8. Як не сказати тобі всю правду? (*Марко Терен*). 9. Пишу листи на акварелях осені і з вітром відпускаю у політ (*H. Позняк*). 10. Безмежнє поле в сніжному завою, ох, дай мені обширу й волі! (*I. Франко*). 11. Нагулятися містом, потім піти до себе, відігрітися на кухні, запарити молоко (*M. Савка*).

7.

Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним інфінітивним є речення

- A** Бажання відпочивати – природна потреба.
- Б** Ой, нема, нема вітру з України.
- В** Нащо питати?
- Г** Не можна годувати тварин у зоопарку.

2. Односкладними інфінітивними є всі речення, ОКРІМ

- A** Втекти б від галасу людського.
- Б** Чи не прогулятися нам парком?
- В** Чекати не варто.
- Г** Не стрибати!

3. Увідповідніть вид односкладного речення та його приклад.

Вид односкладного речення

- 1** означенено-особове
- 2** неозначенено-особове
- 3** інфінітивне
- 4** безособове

Приклад

- A** Яку погоду на завтра обіцяють?
- Б** Можу чимось допомогти?
- В** Сьогодні сіро.
- Г** Навколо цвітуть маки.
- Д** Бути грому великому.

§ 53–54. Безособові речення. Інфінітивні речення

- 8.** Напишіть допис (для своєї сторінки в соцмережі) на тему «Шкода довкіллю від пластикових виробів», використовуючи такі фрагменти речень: *пластикові вироби можна знайти; комусь може здатися; достатньо згадати; щороку виробляють; нам залишається; куди подіти; усім шкода; як бути з.*

- A.** Підкресліть граматичні основи.
B. З'ясуйте види односкладних речень у тексті.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Нам радять уникати тавтології. Але повтор слова не завжди є вадою тексту. У художньому стилі тавтологію використовують як стилістичний прийом. Вона допомагає підсилити думку, зробити акцент на важливому, створити потрібний настрій, як, наприклад, у поезії Л. Костенко:

*Осінній день, осінній день, осінній!
О синій день, о синій день, о синій!
Осанна осені, о сум! Осанна.
Невже це осінь, осінь, о! — та сама.*

2. Прочитайте скромовку, дотримуючись правил української вимови.

В горішнику горішина горішками обвішана. Оришка і Тимішко струшують горішки.

- Поміркуйте, чи є тавтологія вадою цього тексту.

- 9.** **1.** Перепишіть текст і виконайте завдання.

Активісти запустили флешмоб #ековипускний із закликом до випускників шкіл відмовитися від запуску повітряних куль. Натомість разом можна зробити щось корисне для навколошнього середовища: посадити дерево чи квіти або знайти альтернативи повітряним кулькам. Не варто свідомо забруднювати природу та шкодити тваринам і птахам, якщо існують більш дружні до довкілля способи відсвяткувати важливі події (З інтернету).

- A.** Підкресліть у реченнях граматичні основи.
B. З'ясуйте види односкладних речень.
B. Висловте в письмовій формі свої міркування щодо порушені в тексті проблеми (*три—п'ять речень*), використовуючи односкладні речення.

- 2.** Випишіть односкладні речення та виконайте завдання.

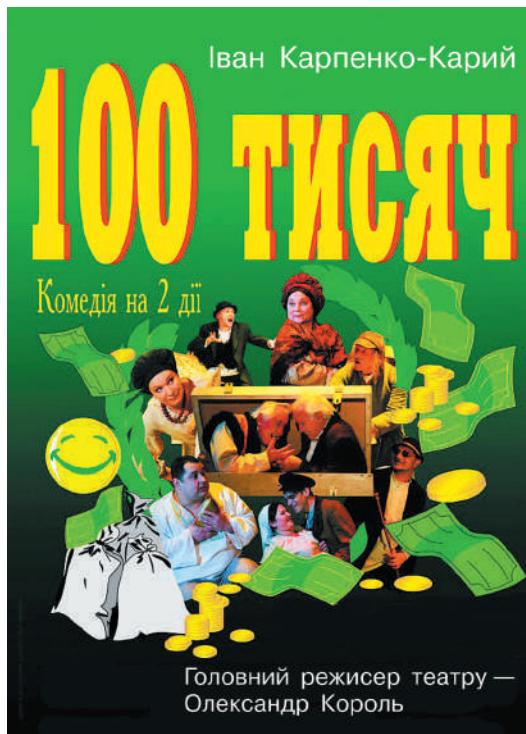
1. Почати із себе, щоб урятувати планету. 2. Використовуйте екоторбинку! 3. Сортуймо сміття! 4. Кожний має берегти природу. 5. Не викидайте батарейки, а віддавайте їх у спеціальні пункти прийому. 6. Треба берегти природу! 7. У лісі не палять! 8. Ліс — наше багатство. 9. Шлях сміття лежить через нашу свідомість (З інтернету).

- A.** Підкресліть у реченнях граматичні основи, з'ясуйте види односкладних речень.
B. Затранскрибуйте виділені слова.

§ 55–56. НАЗИВНІ РЕЧЕННЯ

Прочитайте інформацію на афіші та виконайте завдання.

- A.** Визначте односкладні речення.
- Б.** Поміркуйте, чому на афіші переважають саме такі речення.

Називнé речениe – це односкладні речення з головним членом у формі підмета. У такому реченні констатують факт існування предмета чи явища. Головний член називного речення виражається іменником чи займенником у формі називного відмінка. Наприклад: Осінь, Київ, Прем'єра.

Називні речення можуть бути поширені (зебільшого означеннями): Пізня осінь, Київ, омитий дощем, Очікувана прем'єра.

Якщо в реченні є обставина, то воно не односкладні, адже за змістом обставина пов'язана з присудком, що пропущений, але його легко можна встановити з контексту. Наприклад, речення На сцені актори – двоскладне неповне, оскільки є обставина, питання до якої ставимо від пропущеного присудка (*гають*, *є*, *стоять* або ін.): гають (де?) на сцені.

Зверніть увагу!

В односкладному називному речення означення переважно стоїть перед означуваним словом. Прикметник, що стоїть після підмета, зазвичай є іменною частиною складеного іменного присудка у двоскладному речення. Порівняйте: Цікава вистава. — Вистава (є) цікава.

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Ми збираємося на прем'єру. — Довгоочікувана прем'єра.

Дуже задоволені глядачі аплодують. — Бурхливі оплески, шквал емоцій.

Запрошені чудові актори. — Чудовий акторський склад.

Вистава сучасна. — Сучасна постановка.

Виготовлено фантастичні декорації. — Фантастичні декорації (*I. Остапчук*).

A. Підкресліть граматичні основи.

B. Поміркуйте, чим відрізняються речення в поданих парах.

2. Випишіть назви театральних постановок, що є односкладними називними реченнями. Виконайте завдання.

«Дуже проста історія», «Джельсоміно в Країні брехунів», «Украдене щастя», «За двома зайцями», «Пригода ведмедиків панда», «Будьте як у дома», «Мама сказала: “Hi”», «Ромео та Джульєтта», «Білосніжка і сім гномів», «Моя професія — синьйор із вищого світу», «Наталка Полтавка», «Весілля Фігаро», «Попелюшка».

A. Поясніть свій вибір.

B. Підкресліть граматичні основи.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Односкладним називним є речення

- A** Талановитому акторові завжди трапляється розумний глядач.
- B** Гучна музика, завіса.
- C** Для хороших акторів не існує кепських ролей.
- D** Театр перетворює народ на народ.

2. Односкладним називним є речення

- A** Життя людини — це моноспектакль.
- B** Що називають музичним театром?
- C** Краще грati перед порожніми кріслами, ніж перед порожніми обличчями.
- D** Повний аншлаг.

3. Односкладним називним є речення

- A** Утомлена принцеса, змучений король.
- B** Враження неймовірні!
- C** На сцені магія...
- D** Актори, на сцену!

4. Назвіть театральні реалії за лексичним значенням, скориставшись (за потреби) довідкою.

1. Колектив артистів театру.
2. Сценічне видовище, спектакль.
3. Постановник спектаклю.
4. Спеціальне місце, підвищене над підлогою, на якому відбувається вистава.
5. Нижній поверх театральної зали з місцями для глядачів.
6. Перерва між діями вистави.
7. Бурхливі оплески.
8. Зображення місця та обстановки дії, установлюване на сцені.
9. Стан, коли всі квитки на виставу продано.
10. Частини театральної декорації, що розміщують по різні боки сцени.

Довідка: декорація, трупа, аншлаг, куліси, режисер, вистава, сцена, партер, овації, антракт.

A. Напишіть невеликий твір про ваші враження від вистави, використовуючи односкладні речення.

B. Надпишіть види над односкладними реченнями.

Називні речення стисло й точно передають думку, тому їх часто використовують у заголовках. За допомогою цього виду односкладних речень автор досягає образності: *Спориш. Нагідки. Стиглі свічі лип. І кручений панич дереться вгору* (М. Бровко).

Називні речення не бувають питальними чи спонукальними. Вони можуть бути частиною складного речення: *Дім, у якому ми живемо*.

Називні речення здебільшого використовують у художньому, публіцистичному та разомовному стилях мовлення.

5. **1.** Дайте відповіді на запитання та запишіть їх.

1. Як ви ставитеся до театру?
2. Як часто ви відвідуєте театр?
3. Який театр ваш улюблений?
4. Згадайте назви вистав, які ви дивилися.
5. Які персонажі вам запам'яталися найбільше?
6. Які враження зазвичай залишаються після перегляду вистави?

A. З'ясуйте, чи є у відповідях односкладні речення.

B. Підкресліть граматичні основи односкладних речень, визначте їхній вид.

2. Спишіть речення та виконайте завдання.

1. Пекучий день... лісів солодка млява... смага стежок... сонливиці левад... (*Л. Костенко*). 2. Найстрункіші маємо тополі, небеса черкаємо крильми (*В. Калашиник*). 3. Людей питай, а свій розум май (*Нар. тв.*). 4. В кав'яні ж тихо. День усіх святих (*М. Кіяновська*). 5. Іди допивай свій чорний англійський чай і солодко засинай (*Марко Терен*). 6. Немає нації — немає держави (*В. Винниченко*). 7. Часто кажуть: «Ясні зорі — то найкраще в цілім світі» (*Леся Українка*).

- Підкресліть граматичні основи односкладних речень, визначте їхній вид.

- 6.** Прочитайте правила поведінки дітей у Житомирському академічному обласному театрі ляльок і виконайте завдання.

Ура! Ми до театру сьогодні поспішаємо,
Тож поведінки правила всі разом пригадаємо:
 1. Завчасно до початку вистави слід прийти,
Всміхнутись, привітатись, спокійно роздягтись.
 2. Займаємо у залі місця
Й ніколи після себе не лишаємо сміття.
 3. Завіса відкривається, виставі час початись,
Тепер будемо гратися, сміятись і навчатись.
 4. Впродовж спектаклю голосно не можна розмовляти,
Бо друзям по сусіству будемо заважати.
 5. Ми ввічливо й уважно чекаємо кінця,
Не можна без потреби залишити місця.
 6. Подякуйте акторам за чарівну виставу
Гучними оплесками й дружнім словом «браво!».

- A.** Випишіть односкладні речення.
B. Підкресліть граматичні основи, визначте види односкладних речень.
C. Випишіть дієслова недоконаного виду.

- 7.** Виконайте тестові завдання.

1. Увідповідніть вид односкладного речення та його приклад.

<i>Вид односкладного речення</i>	<i>Приклад</i>
1 означенено-особове	A Бурхливі овації.
2 неозначенено-особове	Б Бути чи не бути?
3 безособове	В У нас знають ціну хорошої вистави.
4 називне	Г Тут можна зняти свою маску.
	Д Будь ласка, під час вистави не користуйтеся мобільними телефонами.

2. Увідповідніть вид односкладного речення та його приклад.

<i>Вид односкладного речення</i>	<i>Приклад</i>
1 означенено-особове	А Іноді розумієш свою роль лише після вистави.
2 неозначенено-особове	Б Акторам би тільки пограти.
3 інфінітивне	В Драматургами не стають — драматургами народжуються.
4 безособове	Г Саме життя для всіх нас пише п'єси.
	Д Дуже зворушливо!

3. Увідповідніть вид односкладного речення та його приклад.

<i>Вид односкладного речення</i>	<i>Приклад</i>
1 означенено-особове	А Партер, ряд 4, місце 32.
2 неозначенено-особове	Б Немає конфлікту — немає і драми.
3 інфінітивне	В Аплодуйте, будь ласка, завжди аплодуйте акторам!
4 безособове	Г Акторів тричі викликали на біс.
5 називне	

8. Напишіть афішу та запрошення на виставу вашого шкільного театру, використовуючи односкладні речення.

КУЛЬТУРА СЛОВА

Згадаймо, що в офіційній назві театру з великої літери пишемо ***перше*** слово та власні назви, наприклад: *Харківський національний академічний театр опери та балету імені Миколи Лисенка*. В абревіатурах (скорочених назвах) усі великі літери: **ХНАТОБ**.

Якщо театр має умовну назву, беремо її в лапки: *театр «Березіль»*. У лапках також пишемо назву вистави: *балет «Лебедине озеро»*.

9. 1. Спишіть текст, уставляючи пропущені букви та знімаючи риску. Виконайте завдання.

ВИСТАВИ БЕЗ СЦЕНАРІЮ,
АКТОРИ БЕЗ СЦЕНІЧНИХ КОСТЮМІВ,
СЮЖЕТ СТВОРЮЄ САМ ГЛЯДАЧ!

«Зцілювати мистецтвом». Якщо ви почули десь цей вислів, знайте: ідеться про плей-бек-театр. У ньому не/має конкретного сценарію. А все, що відбувається на сцені, не/можливо спланувати. Усі вистави будують на основі реальних історій глядачів. Актори тут не/мають сценічних костюмів. Їхній стандартний вигляд — звичайна однотонна форма чорного кольору.

Уявіть, що ви прийшли до такого театру, а вас попросили розказати історію, наприклад, про один свій вечір у великому місті. Ви погодилися, поділилися нею, а далі побачили себе й інших персонажів своєї розповіді на сцені.

Ваша історія ожива на ваших очах. У ній з'явилися кольори, настрої та характеристики. Хоч..те ві..чути це на собі? Тоді погоджуйтесь на пропозицію зануритися у світ плейбек-театрів. Захопливе видов..ще, не/передаване відчут..я (*Із журналу*).

- A.** Надпишіть види односкладних речень.

B. Прокоментуйте позначені крапками та рискою орфограми (усно).

2. Прочитайте цитати та виконайте завдання.

1. Хай кажуть, що хочуть, а я живу, як живу. 2. Шекспір сказав: «Світ — театр, і ми всі в ньому актори». А Сковорода ще додав: «І кожний грає ту роль, на яку його поставили». Я думаю, це правильно. 3. Я вчу молодих людей, як себе морально поводити в житті. Я не вчу їх грati, тому що цього навчити неможливо. Я вчу, як їм бути, працювати, зрештою, жити. 4. Роби справу чесно, з душою — і твоє до тебе прийде... Але це не означає, що вже завтра з'являться золоті гори. 5. Мрію моого життя було, щоб українська культура стала відомою в усьому світі. Мрії повинні здійснюватися, і я щасливий, що можу сприяти цьому (*Б. Ступка*).

- A.** Випишіть односкладні речення (зокрема й ті, що є частиною складного речення).
  - B.** Визначте види односкладних речень.
  - C.** Зробіть фонетичний аналіз виділеного слова.
  - D.** Чи є у вашій школі літературно-драматичний гурток? Чи відвідуєте ви його?

§ 57. ПІСЬМОВИЙ ВИБІРКОВИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Пам'ятка культури – визначна споруда, археологічний об'єкт або витвір мистецтва, що є частиною культурного надбання країни, людства загалом (пам'ятка історії, літератури, мистецтва, мови, права тощо) й охороняється законом.

Пам'ятка історії – один із різновидів пам'яток культури, визначні місця, пов'язані з важливими історичними подіями, із життям і діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів:

- будинки, споруди, комплекси (ансамблі);
- окрім поховання та некрополі, місця масових поховань померлих і загиблих військовослужбовців (у тому числі й іноземців), які загинули у війнах, унаслідок депортациї та політичних репресій на території України.
- Поміркуйте, чим відрізняються поняття «пам'ятка культури» і «пам'ятка історії».

До речі...

На державному обліку в Україні перебуває 152 тисячі пам'яток культурно-історичної спадщини.

2. Розгляньте фото та виконайте завдання.

Києво-Печерська лавра.
м. Київ

Меморіал жертвам
 тоталітаризму. Колишнє
 с. Биківня. Київська обл.

Ізборник Святослава

A. Подумайте, чи належать ці об'єкти до пам'яток історії та культури. Про які відомі українські пам'ятки ви можете розповісти?

B. Пригадайте особливості публіцистичного стилю мовлення. Назвіть жанри цього стилю.

3. Розглянувши репродукцію картини В. Будка (с. 144) і прочитавши текст, виконайте завдання.

Андріївську церкву збудовано на стрімкому Старокиївському плато. Тут, за літописним переказом, апостол Андрій Первозваний, перший проповідник християнства на землях Русі-України, у першому столітті нашої ери встановив хрест і проголосив виникнення великого міста. Починаючи з одинадцятого століття на цьому пагорбі будували дерев'яні та кам'яні церкви на честь Андрія Первозваного.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

В. Будко. Андріївська церква

Андріївську церкву у вісімнадцятому столітті будували на замовлення імператриці Єлизавети I. 9 вересня 1744 року відбулася урочиста церемонія закладання Андріївської церкви. Створення проєкту церкви було доручено оберархіектору імператорського двору Растреллі. Будівництвом керував московський архітектор І. Мічурін, а до спорудження будівлі було залучено найкращих російських, українських та іноземних майстрів.

У Києві І. Мічурін розробив креслення, плани та профілі Андріївського пагорба. Він провів інженерно-геологічне дослідження будівельного майданчика

й переконався, що на глибині 13–14 метрів залягає міцний материковий ґрунт, а вище — насипні ґрунти, просякнуті водами підземних джерел. Архітектор розробив конструкцію кам'яного підмурку, поєднавши його з двоповерховою будівлею «священницьких покоїв», спроектованою Растреллі. Так було створено масивні підвалини — стилобат церкви та її паперть. Для зведення стилобату здійснили виймання ґрунту, відведення ґрутових і джерельних вод. Фундаменти залягають на глибині 13,9 метра зі східного боку від рівня паперті, із західного — 12,9 метра. Споруда церкви змурована із високоякісної білої та червоної цегли. Капітелі, орнаментальні прикраси фасадів виготовлені із чавуну, загальна вага яких сягає 97 тонн (З енциклопедії).

Капітель — верхня частина (завершення) колони, пілястри або стовпа, на яку спирається балка.

Паперть — церковний ганок.

Стилобат — верхня частина східчастого цоколю будинку, постаменту, скульптури.

Фасад — зовнішній, лицьовий бік будівлі, що звичайно виходить на вулицю.

- A.** У яку пору року зображені Андріївську церкву? Яку кольорову гаму використав художник у своїй картині?
- B.** За допомогою яких деталей досягнуто величі та цілісності цієї пам'ятки?
- C.** Опишіть фасад Андріївської церкви, її бані, оформлення центрального входу.
- D.** Що найбільше привертає вашу увагу в картині художника? Які почуття та настрої викликає у вас пам'ятка?

До речі...

За легендою, місцевість, де сьогодні тече Дніпро, була морем. Коли святий апостол Андрій у 55 році нашої ери, проповідуючи в Скіфії, піднявся на Київські пагорби й поставив тут хрест, — море зникло, але більша частина морських вод залишилася та «сховалася» під Андріївською горою. Коли пізніше тут побудували Андріївську церкву, то під престолом відкрився колодязь.

В Андріївській церкві немає дзвонів, бо, за легендою, при першому ж ударі вода прокинулася б і залила не тільки Київ, а й усе Лівобережжя.

- 4.** За поданим початком напишіть твір-опис Андріївської церкви за репродукцією картини В. Будка в публіцистичному стилі.

Надзвичайної краси будівлю зобразив на картині «Андріївська церква» художник Валерій Будко. Вона височить на одній із круч Старокиївської гори. Так і хочеться піднятися сходами... .

§ 58–59. НЕПОВНЕ РЕЧЕННЯ

Прочитайте текст і виконайте завдання.

ІСТОРІЯ ЦУКЕРКИ

Назва «цукерка» походить від слова «цукор», що зазвичай є основним складником цього кондитерського виробу. У світі здавна існували прототипи цукерок. Традиційно як солодкі вироби виготовляли цукровані фрукти, іноді — маленькі ласощі, подібні до печива. Пізніше солодощі почали виготовляти на кондитерських фабриках уже з какао-бобів.

Нині в Україні є майже п'ятдесят кондитерських фабрик. Одні спеціалізуються на виготовленні цукерок, інші — тортів і шоколаду. Потрапити на таку фабрику є справжньою мрією ласунів! (З інтернету).

- A.** Які слова, на вашу думку, могли б бути на місці тире?
- B.** Поміркуйте, чому такі речення називаємо неповними.

Повне речення містить усі необхідні для розуміння його змісту члени речення:
Вміст цукру в сучасних цукерках становить майже сімдесят відсотків.

Неповним називаємо речення, у якому пропущено один або кілька необхідних членів речення, але їх можна встановити з тексту або із ситуації спілкування: *Найбільшими у світі цукерками славляться Норвегія та Німеччина. Так, норвежці виготовили приску вагою понад півтори тонни. А німці — трюфель, який мав майже двісті кілограмів.* В останньому реченні замість присудка *виготовили* використано тире.

Неповними можуть бути як двоскладні, так і односкладні речення. Найчастіше неповні речення вживаємо в розмовно-побутовому та художньому стилях.

Якщо на місці пропущеного члена речення в усному мовленні робимо **паузу**, то на письмі ставимо **тире**. Наприклад: *А довкола — найбагатший вибір вишуканих смаколиків.*

Еліптичні речення — вид неповних речень, у яких пропущений член речення можна встановити не за контекстом чи ситуацією спілкування, а за структурою самого речення. Наприклад: *А над нами всіма — небо* (М. Вінграновський). На відсутність присудка в реченні вказує наявність обставини місця *над нами*, адже обставина в структурі речення залежить саме від присудка.

ЗАУВАЖТЕ!

Якщо в реченні є обставина чи додаток, але немає присудка, це зазвичай свідчить про неповноту речення, адже обставина та додаток залежать переважно від присудка. Наприклад: *Американці вигадали чизкейк, а французи — грильяж.* Про пропущений присудок у другій частині речення свідчить наявність додатка (*грильяж*), адже додаток залежить у реченні саме від присудка.

1. **1.** Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. В англомовних країнах словом *marmalade* називають варення або повидло із цитрусових, а в Україні — желеподібні цукерки. 2. Виявляється, у продажу є аналог цукерок «Берті Боттс» із книжок про Гаррі Поттера. 3. Одні мають смак тухлого яйця, інші — зіпсованого м'яса. 4. У середньовічній Італії конфеті виготовляли зі шматочків зацукрованих фруктів, а нині — з кольорового паперу. 5. У Туреччині полюбляють халву, а в Бельгії — вафлі. 6. Франція славиться круасанами та безе, а Італія — тістечком тирамісу (З інтернету).

A. Визначте граматичні основи в кожному реченні.

B. З'ясуйте, на місці яких членів речення вжито тире.

2. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Перед образами — непогасна лампада (*Ю. Мушкетик*). 2. Але раптом — тривога (*О. Довженко*). 3. Усе, що на умі, те на язиці (*Нар. тв.*). 4. А в голові — нові ідеї (*Л. Данилюк*). 5. У Бразилії — карнавал (*З газети*).

A. Доведіть, що речення є неповними еліптичними.

B. Визначте, які члени речення пропущені. Поясніть свою думку.

2. Прочитайте та запишіть текст. Виконайте завдання.

ДЕСЕРТИ З ІСТОРІЄЮ

З давніх-давен в Україні одні десертні страви робили з борошна, інші готовували на основі фруктово-ягідної сировини. У літописах Русі-України згадують про медовий хліб, а також говорять про різноманітні вироби з дріжджового тіста. В одних рецептах використовували витримані в меду ягоди, в інших застосовували спеції. Серед ягід згадують вишню, сливу, смородину, бруслицю, малину, журавлину, а серед спецій вибрали кмин, аніс, м'яту, калган. Популярними були злакові киселі — житні, пшеничні, вівсяні. Також однією з найдавніших традицій вважають виробництво пряників (*Із журналу*).

A. Перебудуйте виділені фрагменти так, щоб утворилися неповні речення.

B. Позначте граматичні основи в перебудованих реченнях.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Неповним є речення

- A** Смачні цукерки.
- B** На вітрині — тістечка й торти.
- C** Цукерки — улюблені смаколики дітей.
- D** Виготовляють печиво, присипане цукатами.

2. Неповними є всі речення, ОКРІМ

- A** Серед виробів — солодощі.
- B** На нашому столі — святковий торт.
- C** У складі цього тортика — білий шоколад.
- D** Цукати — зацукрована шкірка цитрусового плода.

3. Неповним є речення

- A** У магазині — найбільший вибір солодощів.
B Запечена груша — мій улюблений смаколик.
C Цукор і масло — найпоширеніші складники печива.
D Виберіть найкращі компоненти для випічки — свіжі, корисні, поживні.

- 4.** Складіть бізнес-план для відкриття кав'ярні (*десять речень*) і доберіть назву цьому закладу.

- A.** Використайте кілька неповних речень.
B. Визначте граматичні основи в усіх реченнях тексту.

Неповні речення часто вживають у діалогічному мовленні з метою уникнення небажаного повтору (тавтології) і спрощення викладу думок:

- Які цукерки мають кисло-солодкий смак?
— Лимонного кольору.

Повна відповідь мала би бути такою: *Кисло-солодкий смак мають цукерки лимонного кольору*. У співрозмовника немає потреби дублювати слова, тому він вдається до неповного речення *Лимонного кольору*.

- 5.** Прочитайте та запишіть речення. Виконайте завдання.

УНІКАЛЬНІ ІСТОРІЇ СОЛОДОЩІВ

1. Карамельки «Chupa Chups» були визнані придатними для умов невагомості, тому саме їх доставили на космічну станцію. 2. Діти порівнюють ці цукерки з мильними бульбашками, а космонавти — з кольоровими планетами. 3. Шоколадки «Kit Kat» приносять задоволення всім ласунам, а школярам у Японії — успіх на іспитах. 4. *Виявляється*, з японської мови назву солодощів можна перекласти як «обов'язково перемогти». 5. Існує космічна халва, адже астроном Р. Дуган назвав один з астероїдів Халвою. 6. Причина — любов дослідника до цього смаколика. 7. Печиво з передбаченнями пропонують у японських храмах під час релігійних церемоній, а в Сполучених Штатах — у звичайних тематичних кафе (*За I. Васильєвою*).

- A.** Прокоментуйте вживання тире в кожному реченні.
B. Поясніть, як визначити, що тире використано саме в неповному реченні.
C. Виконайте фонетичний розбір виділеного слова.

- 6.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

Сирники — традиційна страва української кухні. Їх часто готують на сніданок, іноді — на вечірку до чаю. Зазвичай подають зі сметаною, іноді — з варенинами чи фруктами. Приготувати сирники легко.

Предо взяти 400 (грам) сиру, додати 4 (столова ложка) цукру, потім — 2 (столова ложка) борошна, а далі — 4рібку солі й одне яйце. Потрібно використати також 0,5 (пакетик) ванільного цукру. З в'язкого тіста формують сирники й обсмажують їх на сковорідці з використанням олії. Смачного!

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

- A.** Перепишіть текст, розкривши дужки.
- B.** Знайдіть у тексті односкладні речення та визначте види.
- C.** Поясніть умови вживання тире в реченнях.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Двоскладним є речення
    - A** Пропонують вибрести печиво.
    - B** Вибираєте лише корисні солодощі!
    - C** У шафі — зефір і халва.
    - D** Купи найсмачніші цукати.
  2. Неповними є всі речення, ОКРІМ
    - A** Треба купити солодощі до чаю.
    - B** Пиріг у духовій шафі.
    - C** Рогалики на тарілці.
    - D** Шоколадні цукерки й імбирні пряники на таці.
  3. Тире вжито в неповному реченні
    - A** Льодянини зі смаком лимона — мої улюблени цукерки.
    - B** Рецепт торта з вишнею — секрет моєї бабусі.
    - C** Серед інгредієнтів — вершкове масло.
    - D** Зефір — один з улюблених смаколиків.
- Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Вживаємо ліки після їди чи після їжі?» (автор О. Авраменко). Перекажіть зміст уроку, використовуючи неповні речення.

Вживаємо ліки після їди чи після їжі?

8. 1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Пекти хліб так, як уміє моя бабуся, мабуть, ніхто не вміє. Напевне, не вміє, бо перед кожним святом сходить в нашу хату геть усе жіноцтво з нашої вулиці, іноді — з інших. Хтось ділиться своїми історіями, хтось — власними рецептами.

Бабуся сяде на стілець у куточку, складе руки та й почне розповідати. Спочатку розповідає зовсім тихо, далі — трохи голосніше. А жінки, завжди балакучі, що й не переговориш, тепер будуть мовчати — ані шелесне.

Молодшим, тим, що будуть записувати, бабуся скаже, що хліб не любить, щоб його записували, а надто не терпить, щоб його ножем різали, бо то гріх великий. До приготування хліба треба додавати любові, а ще — частинку душі. Святий хліб, як скаже ще бабуся, ламати треба, до серця прикладаючи, тоді він ніколи в хаті не переведеться (За Л. Хайвеї).

- A.** Доберіть заголовок до тексту.
- B.** Визначте, які речення є неповними. Обґрунтуйте свій вибір. Підкресліть граматичні основи в неповних реченнях.

В. Складіть власнє продовження до тексту (*четири-п'ять речень*) про шанування хліба у вашій родині. Використовуйте неповні речення під час написання тексту.

2. Утворіть фразеологізми та виконайте завдання.

вишенька	калач
тертий	бублік
солодкий	на торті
торішній	як мед

А. Поясніть значення фразеологізмів.

Б. Складіть із ними по одному короткому діалогу (*по дві-три репліки*), використавши неповні речення.

В. Підкресліть фразеологізми як члени речення.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Поєднання, складнік, солодощі, конфеті, сировина.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
складові печива	складники печива
солодкі блюда	соладкі страви
бутилка сиропу	пляшка сиропу
оригінальні сладості	оригінальні солодощі
Приємного апетиту!	Смачного!

9.

1. Запишіть речення та виконайте завдання.

1. Святковий стіл прикрашає мрія всіх ласунів — шоколадний торт. 2. День шоколаду святкують 11 липня, а День ласунів — 18 жовтня. 3. Найбільша коробка цукерок була виготовлена кондитерами з «Master Food», а найбільший мармеладний ведмедик — фахівцями з «Gummi Bear Factory». 4. Желе з малини — корисний продукт. 5. Турецькі кулінари до одного сорту халви додають горіхи, до іншого — пелюстки троянд (*Із журналу*).

6. — Чим порадуєш своїх гостей?

— Бісквітом, прикрашеним полуницею.

А. Підкресліть граматичні основи. З'ясуйте, якими частинами мови виражені підмети та присудки.

Б. Визначте, які речення є неповними. Обґрунтуйте свій вибір.

2. Запишіть рецепт¹ приготування вашого улюбленого десерту (*десять речень*). Використайте в тексті неповні речення.

¹ Можете скористатися порадами відомих українських кулінарних блогерів.

§ 60. НЕПОВНЕ ОДНОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Прочитайте текст і виконайте завдання.

КОЛИ В УКРАЇНІ ПОЧАЛИ ВИГОТОВЛЯТИ ШОКОЛАД?

У сімнадцятому–вісімнадцятому століттях Львів швидко освоював нові кулінарні технології, оскільки через нього тоді вже проходили різні торговельні шляхи. Шоколад як напій почали виготовляти в місті Лева вже у вісімнадцятому столітті, а як твердий виріб – пізніше, тільки в дев'ятнадцятому столітті.

За свідченням іноземних мандрівників, шоколаду у Львові виготовляли більше, ніж у німецьких цукернях. Фабрика Брандштадтера вдало імпортувала свою продукцію в різні міста України, а пізніше – і до європейських столиць.

На початку двадцятого століття продукція Львова успішно конкурувала з варшавськими та віденськими виробами. Місту присвоїли статус другої шоколадної столиці Європи (після швейцарського Берну) (*I. Хамандяк*).

- A.** Визначте граматичні основи в кожному реченні. Укажіть, якими частинами мови виражені підмети та присудки.
- B.** З'ясуйте, які речення в тексті є односкладними. Назвіть види односкладних речень.
- C.** Знайдіть у тексті неповні речення. Поясніть вживання розділових знаків у цих реченнях.

Неповними можуть бути як двоскладні, так і односкладні речення, наприклад:

- *У вас на Масничу готують млинці з варенням?*
- *З маслом і цукром.*

Обидва речення односкладні, перше – повне, а друге – неповне. Його зміст можна зрозуміти, якщо відновити пропущені слова: *У нас на Масничу готують млинці з маслом і цукром.*

У неповних реченнях може бути пропущений будь-який член речення, проте найбільше відчувається відсутність головних членів речення – підмета та присудка. У таких випадках на місці пропущених членів речення треба ставити тире, наприклад: *Спочатку подали салат, а пізніше – чай і шоколадні кекси.* Хоча іноді на місці пропущеного члена речення не ставимо розділових знаків, наприклад: *Сиві мальви при дорогах на Волині* (Л. Костенко). У цьому реченні пропущено присудок *ростуть*, видніються або ін. Отже, тире на місці пропущеного члена речення бажане, але не обов'язкове.

- 1.** Прочитайте тексти. Визначте країни, про які йдеться в кожному фрагменті, скориставшись довідкою.

I. Країна відома у світі пастою та піцою. Але не тільки цими виробами в ній пишаються. Тут виготовляють дуже смачне морозиво з натуральних продуктів. Найвідоміший десерт – тирамісу. Для його приготування використовують сир маскарпоне, а також – насичену каву.

§ 60. Неповне односкладне речення

ІІ. Тут можна спробувати найдивовижніші східні ласощі. Найвідомішими з-поміж них є халва та рахат-лукум. Останній — король десертів. Дуже часто під час приготування додають горіхи, іноді — мигдаль і фісташки. Халва в цій країні посідає друге місце за популярністю.

ІІІ. Любителям шоколаду й інших сма-коликів тут буде чим поласувати. Особливо цінними є цукерки ручної роботи. Вони дуже смачні й красиві. Обов'язково спробуйте популярні ласощі — вафлі. За смаком вони дивовижні та вражають усіх людей, а особливо — знаних ласунів!

ІV. Найсолодша країна! Про її десерти складають легенди. Згадайте лише смак яблучної шарлотки! Пиріг просто тане в роті. Ви коли-небудь бачили різникользорові макаруни? Вони легкі, ніжні й крихкі. У вазі — круглі кользорові солодощі... Рука до них так і тягнеться (О. Ліненко).

Довідка: Франція, Бельгія, Італія, Туреччина.

A. Знайдіть у текстах односкладні речення, визначте види.

B. Укажіть, які речення в текстах є неповними. Обґрунтуйте свій вибір.

В. Поясніть умови вживання тире.

2. Складіть розповідь про улюблені ласощі за планом. Використовуйте односкладні та неповні речення під час написання тексту.

План

1. Улюблені ласощі.
2. Свята, на які ви готуєте цю страву.
3. Секрети її приготування.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Двоскладним є речення

- A** Франція відома своїми солодощами.
- B** Бельгійські вафлі із шоколадом.
- C** Використовуйте різні фрукти.
- D** Вишукані смаки цукерок і тістечок.

2. Односкладними є всі речення, ОКРІМ

- A** Купуємо пряники, зефір і морозиво.
- B** Легке тістечко, присипане горіхами.
- C** Тирамісу — мій улюблений десерт.
- D** Подорожуйте «найсолодшими» країнами.

3. Односкладним називним є речення

- A** Вафлі — шедевр кулінарної майстерності.
- B** Треба купити до чаю солодощі.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

В Країна відома своїми солодкими виробами.

Г Пиріг, спечений мамою до свята.

- 4.** Перегляньте в інтернеті експрес-уроки «Сир чи творог? Що таке набіл?», «“Яйцо всмятку, глазунья...” Як українською?» (автор О. Авраменко).

Сир чи творог? Що таке набіл?

«Яйцо всмятку, глазунья...» Як українською?

A. Перекажіть зміст уроків, вживаючи односкладні та неповні речення.

Б. Складіть по два неповні речення з іменниками *сир* і *набіл*.

В. Побудуйте діалог з однокласником чи однокласницею (*по три-чотири репліки*) про вибір страв до сніданку, вживаючи нові слова, які вивчили за матеріалами експрес-уроків. Використайте в діалозі неповні й односкладні речення.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО
смачні блінчики
самі кращі рецепти
любимий десерт
являється шедевром
добавляти фрукти

ПРАВИЛЬНО
смачні налисники (млинці)
найкращі рецепти
улюблений десерт
бути / вважати шедевром
додавати фрукти

- 5.** Уявіть, що ви берете інтерв'ю у відомого кулінарного експерта України.

- А.** Запишіть текст діалогу (*десять–дванадцять речень*). Використайте односкладні та неповні речення.
- Б.** Підкресліть граматичні основи в реченнях. Укажіть види односкладних речення.
- В.** Поміркуйте, що є запорукою написання цікавого інтерв'ю з відомою особистістю (*усно*).

§ 61–62. УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ. ПОНЯТТЯ ПРО ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Прочитайте текст і виконайте завдання.

- Що ти знаєш про вишиванку?
- Це національний одяг України. Він прикрашений орнаментом.
- Так, виокремлюють три основні типи орнаментів: рослинний, тваринний та геометричний. Кожний орнамент розповідає історію вірувань або культів, притаманних конкретному регіону чи окремій родині. Орнаменти означали побажання успіху, щастя, вроди, здоров'я та добробуту (*З інтернету*).

A. Дослідіть, яка з реплік передає найбільше інформації та завдяки чому.

B. Порівняйте розділові знаки в усіх реченнях. Як це пов'язано з обсягом інформації?

Просте речення можуть ускладнювати:

- однорідні члени речення;
- звертання;
- вставні слова;
- відокремлені члени речення;
- відокремлені уточнювальні члени речення.

Отже, речення з якоюсь однією або кількома переліченими конструкціями називаємо **ускладненим**.

Однорідні члени речення — це слова, що відповідають на те саме питання, стосуються одного члена речення та є синтаксично рівноправними. Наприклад: *Сорочку мати вишила мені червоними і чорними нитками* (Д. Павличко). У цьому реченні однорідні означення залежать від додатка: *нитками* (якими?) *червоними* і *чорними*.

Однорідні члени речення можуть бути пов'язані інтонаційно (безсполучниково), за допомогою сполучників сурядності або змішаним зв'язком.

Наприклад, у реченні *Полотном біlenьким вишию рівненько голосну сопілочку і вишневу гілочку, пташечку, калину, маму і дитину* (Я. Яковенко) однорідні додатки поєднано за допомогою сполучників та інтонації.

Як бачимо, залежно від типу зв'язку між однорідними членами речення ставимо або не ставимо розділові знаки.

Однорідними можуть бути як головні, так і другорядні члени речення.

підмети	<i>Візерунком стали <u>квіти</u> України: <u>маки</u> та <u>волоски</u>, <u>мальви</u> біля хати</i> (Л. Вознюк).
присудки	<i>Вишиваночку <u>візьму</u>, швидко <u>одягнуся</u>, <u>підійду</u> і <u>обніму</u> я свою матусю</i> (В. Крищенко).

Продовження табл.

додатки	<i>Я рідний край та мову слов'їну у вишивку свою вплела</i> (О. Вишневська).
обставини	<i>Одягнімо в свята і неділі, в будень за потреби одягнім і відчуєм: вороги безсилі зруйнувати український дім</i> (В. Дерій).
означення	<i>Вишивала дівчина, вишивала, чорну та червоную нитку клала</i> (М. Сом).

У реченні може бути не один, а два чи більше рядів однорідних членів. Варто бути особливо уважними з випадками, коли різні ряди однорідних членів речення з'єднані однаковими сполучниками. Наприклад: *За орнаментом і використаними на вишиванці кольорами можна було дізнатися про вік, сімейний стан і соціальний статус людини* (З інтернету).

Однорідні члени речення зазвичай виражені однаковими частинами мови, але іноді можуть бути й різними, наприклад: *Вишиваний одяг не лише красивий, але й захищає від невдач*.

Однорідні члени речення вимовляємо з перелічувальною або протиставною інтонацією.

Однорідні члени речення можуть бути **поширеними**, тобто мати при собі залежні слова: *Сорочки ручної роботи заряджені любов'ю та справжньою українською чистотою* (І. Олійник).

1. Прочитайте пісню та виконайте завдання.

ПІСНЯ ПРО РУШНИК

Рідна мати моя, ти ночей не доспала,
І водила мене у поля край села,
І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала,
І рушник вишиваний на щастя дала.

Хай на ньому цвіте росяниста доріжка,
І зелені луги, й солов'їні гаї,
І твоя незрадлива материнська ласкова усмішка,
І засмучені очі хороші твої.

Я візьму той рушник, простелю, наче долю,
В тихім шелесті трав, в щебетанні дібров.
І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, і вірна любов.

A. Малишко

А. Визначте в тексті однорідні члени речення та їхню синтаксичну роль.

Б. Поміркуйте, яку функцію виконують однорідні члени речення в тексті художнього стилю.

В. Знайдіть в інтернеті та прослухайте цю пісню у виконанні О. Пономарьова та Руслані. Чи сподобалася вона вам?

§ 61–62. Ускладнене речення. Поняття про однорідні члени речення

2. Випишіть із тексту речення з однорідними членами та виконайте завдання.

ФАКТИ ПРО УКРАЇНСЬКУ ВИШИВАНКУ

1. У давнину вишиванка була святковим, а не повсякденним одягом.
2. Своїми особливими вишиванками може пишатися не тільки кожний регіон України, а навіть і окремі села. Сорочки відрізняються фасоном, кольором і візерунком.
3. Здавна вишивку наносили насамперед із сакральною метою (як оберіг).
4. Раніше вишивання було винятково жіночим заняттям. Традиційно, перш ніж почати вишивати, дівчина постувала, молилася та мила руки.
5. Надзвичайно тонка вишивка «білим по білому» була поширенна серед європейської знаті й української шляхти.
6. У наш час дослідники вишивки налічують понад 200 старовинних швів на основі 20-ти технік вишивання. Серед них: гладь, колосковий шов, низь, вузлики, шнурочок, кручений шов, вирізання, виколювання, козлик, плетінка, мережка.

Українські весільні строї.
Львівщина. Фото 1930-х років

A. Підкресліть однорідні члени речення відповідно до синтаксичної ролі.

B. Надпишіть тип зв'язку між однорідними членами речення.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Однорідними членами ускладнено речення

- A Найбільшу кількість людей у вишиванках, які зібралися в одному місці, було зареєстровано 2011 року в місті Рівному.
- B Відіб'ється і любов, і ласка у хрестиках на білім полотні.
- B Вишивка однієї сорочки може займати від двох тижнів до трьох років залежно від складності техніки.
- G Популярні нині маки як елемент візерунка практично не використовували в традиційній українській вишивці.

2. Однорідні члени речення є в усіх реченнях, ОКРІМ

- A Найчастіше хрестиком виконували елементи рослинного та геометричного характеру.
- B У кожному регіоні України відрізняються техніка вишивання, орнамент, традиційні кольори.
- B Іван Франко першим поєднав українську вишиванку з буденним одягом.
- G Традиційна вишивка сорочок має оберегове значення та різниться залежно від регіону.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

3. Увідповідніть речення та компонент ускладнення.

<i>Речення</i>	<i>Ускладнювальний компонент</i>
1 Жіноча традиційна сорочка була обов'язково білого кольору, її вишивали білими або кольоровими нитками.	A однорідні підмети
2 Я вишию сорочку кольорову й по білім світі гордо в ній піду.	B однорідні присудки
3 У тих вишиванках думи й пісні.	C однорідні означення
4 Орнаментами української вишивки віднедавна прикрашають не тільки сорочки, а й автомобілі та предмети побуту.	D однорідні додатки
	E однорідні обставини

4. Напишіть невелику розповідь про свою вишиванку.

A. Використайте в розповіді речення з однорідними членами (*не менше трьох*).

B. Підкресліть однорідні члени речення відповідно до синтаксичної ролі.

Треба дотримуватися таких правил використання однорідних членів речення:

- однорідні члени речення мають позначати однопланові поняття, тобто належати до однієї групи явищ: *Мати вишила на рушнику маки й волошки*. Неправильно: *Мати вишила на рушнику квіти, маки й волошки*. Помилка в тому, що *квіти* — родове поняття (шире за значенням), а *маки й волошки* — видові поняття (вужчі за значенням);
- однорідні члени речення мають бути граматично правильно поєднані з іншими словами в реченні (і з головним для них, і залежними): *Оксана вишивала рушник і раділа йому*. Неправильно: *Оксана вишивала та раділа рушникові*, бо виходить, що *Оксана* вишивала *рушникові* та *раділа рушникові*;
- при вживанні однорідних членів речення не повинно виникати непорозуміння: *На сорочці можна побачити рослинні мотиви та геометричні фігури*. Неправильно: *На сорочці можна побачити рослинні мотиви та фігури*. Помилка в тому, що означення *рослинні* сприймається стосовно обох додатків, у такому разі однорідні члени речення варто помінити місцями або другий додаток уточнити означенням.

5. Складіть речення з однорідними членами, використавши ряди поданих слів.

- Рушники, сукні, сорочки, скатертини;
- хрестиком, гладдю та бісером;
- комір, манжети, рукави;
- чоловічі, жіночі, дитячі.

6. Відредактуйте речення та запишіть.

1. Зараз у моді вишиванки та вишиті сорочки.
2. Вишиванки відомі в Україні, Європі, Канаді.
3. Багато відомих людей та акторів мають визначні колекції вишиванок.
4. Іноземці, завітавши до України, також із задоволенням купують вишиванки та наше національне вбрання.
5. Моя бабуся вишиває рушники, одяг і сорочки.
6. Майстриня запозичує елементи з книжок, інших людей.
7. Сьогодні вишивання — це переважно хобі й улюблене заняття.
8. Скільки у нас пісень, традицій, відомих людей, споруд!

§ 61–62. Ускладнене речення. Поняття про однорідні члени речення

7. Виконайте тестові завдання.

1. НЕПРАВИЛЬНО побудовано речення

- A Сьогодні вишиванку вдягають і на свята, і в будні.
- B Усі люблять вишиванки за зручність, оригінальність і стиль.
- C Вишиванки носять пенсіонери, молодь, студенти, дорослі та немовлята.
- G Фрагменти української вишивки використовували багато відомих дизайнерів і будинків моди, серед яких Жан-Поль Готье, Джон Гальяно, «Gucci», «Valentino», «Dolce & Gabbana».

2. Правильно побудовано всі речення, ОКРІМ

- A Вишиту українську сорочку з льону з давніх-давен вважають символом здоров'я та краси, щасливої долі й родової пам'яті, любові та святковості.
- B Кілька років тому дизайнер Віта Кін одягла в українські вишиванки багатьох знаменитостей з усього світу: у її сукнях із традиційною вишивкою з'являлися Демі Мур, Діта фон Тіз, Кетрін Зета-Джонс і багато інших.
- B Етномода зараз дуже поширена в дизайнській сфері та завойовує дедалі більше шанувальників.
- G Усе частіше вишиванка є головним убранням на різних заходах, урочистих подіях, весіллях, державних святах.

3. Кілька рядів однорідних членів має речення

- A Поліську вишивку характеризують доволі прості, але зрозумілі за композицією орнаменти.
- B У перегонах за модою губляться зміст і призначення вишиванки, її символіка й енергетика.
- B Справжні вишиванки виготовляють із натуральних тканин, таких як коноплі, бавовна, льон.
- G Українська вишивка — один із видів народного декоративного мистецтва українців, орнаментальне або сюжетне зображення на тканині й шкірі.

8. Чи знаєте ви людей, що зображені на світлинах? Використовуючи речення з однорідними членами, опишіть, кому з них, на ваш погляд, найбільше пасує вишиванка.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Слова **вишивка** та **вишиванка** різні за значенням.

Вишивка — вишитий на чому-небудь візерунок.

Вишиванка — вишита сорочка.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

2. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Іменник *вишиванка* має нормативне подвійне наголошування: *виши́ванка* і *вишивáнка*. Дієприкметник *вишívаний* має наголос лише на другому складі.

Іменник *рукав* має дві форми множини: *рукáва* та *рукавí*.

3. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «*Вишívаний чи вишивáний?*» (автор О. Авраменко).

Вишívаний чи вишивáний?

9.

1. Перепишіть текст і виконайте завдання.

Фотокалендар етнічного українського одягу «Щирі. Свята» представили в Києві. Ось така вона — неймовірно красива автентична Україна! Це не просто календар, а дивовижна збірка фантастично-вишуканих фото від етнографа Анни Сенік. Ці світлини допомагають українцям згадати про свої корені та показують світові красу, багатство й унікальність українського автентичного вбрання, традицій та культури.

— Ми надзвичайно раді, що до проекту долучилися відомі українки. Тіна Кароль, Ната Жижченко (ONUKA), Джамала, учасниці «Dakh Daughters» Соломія Мельник і Наталка Галаневич стали героями благодійного календаря «Щирі. Свята», — розповідає організатор проекту Наталія Кравець. — Ми хочемо показати всю красу українського костюма та зібрати кошти на благодійність (Із журналу).

A. Знайдіть і підкресліть однорідні члени речення.

B. Дослідіть, до якого стилю належить текст.

2. Перепишіть текст, розкриваючи дужки. Виконайте завдання.

ДЕНЬ ВИШИВАНКИ. З ІСТОРІЇ СВЯТА

Міжнародний день вишиванки відзначають кожного третього четверга травня. Ідея проведення такого свята виникла навесні 2006 року в студентів (Ч/ч)ернівецького (Н/н)аціонального (У/у)ніверситет(а/у) Ігор(а/я) Житарюк(-/а) і Лесі Воронюк(-/а). На першу таку акцію зібралося не більше десяти студентів із факультетів історії, політології та міжнародних відносин.

За словами одного з організаторів (Д/д)ня вишиванки Олександра Ткачук(-/а), дата проведення такого свята виникла не відразу. Спочатку ідея одягнути вишиванку стосувалася саме будня, а не святкового дня, тому згодом зупинилися саме на третьому четвергу травня. Нині цей день відзначають у сімдесяти країнах світу (П. Осадчук).

A. Підкресліть однорідні члени речення.

B. Поясніть орфограми.

§ 63–64. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ

Прочитайте діалог і виконайте завдання.

Друзі, проводжу опитування.

Побутує думка, що сучасні підлітки «залипли» у телефони й не люблять активний відпочинок. Ви згодні? Відповіді пишіть у коментаражах.

Я згодна.

Ні, я не згоден. Ми з друзями захоплюємося скейтбордингом і сноубордингом.

Я люблю ковзани й лижі, а влітку катаюся на велосипеді та самокаті.

А ми із сім'єю щороку мандруємо різними країнами, підкорюємо гори, а також сплавляємося на байдарках.

A. Знайдіть однорідні члени речення.

B. Дослідіть, коли ставимо розділові знаки між однорідними членами речення.

B. Які розділові знаки здебільшого вживаємо між однорідними членами речення?

Залежно від типу зв'язку між однорідними членами речення ставимо відповідні розділові знаки (у схемах нижче однорідні члени речення позначено символом **O**).

Кóму ставимо між однорідними членами речення, якщо:

вони поєднані безсполучником зв'язком	O, O, O	Мало хто не мріє про високі гори, шалені хвили, далекі дороги.
вони поєднані протиставними сполучниками а, але, та (= але), зате, проте, однак	O, а O O, проте O O, однак O	Чому ми <u>захоплюємося</u> красивими світлинами з відпочинку відомих блогерів, але <u>продовжуємо</u> <u>сидіти</u> на дивані?
вони поєднані повторюваними сполучниками i ... i (й ... й), ni ... ni (ані ... ані), то ... то, чи ... чи, не то ... не то, чи то ... чи то, або ... або	i O, ... i O ni O, ... ni O то O, ... то O чи O, ... чи O або O, ... або O	На нашому ролердромі ви <u>можете</u> <u>i випити</u> чашку чаю, і <u>перекусити</u> , не знімаючи роликів.

Продовження табл.

<p>частина однорідних членів поєднана безсполучниками зв'язком, а частина — за допомогою сполучників, то кому ставимо між усіма однорідними членами (у тому числі й перед першим сполучником)</p>	<p>O, O, i O, i O</p>	<p><i>Тут, на вершині, забуваєш про <u>втому</u>, про <u>біль</u> в усьому тілі, і про <u>нагальні справи</u>, і про <u>невирішені проблеми</u>.</i></p>
<p>они поєднані градаційними сполучниками</p> <p>не лише ... , а й; не тільки ... , а й ... ; не тільки ... , але й ... ; як ... , так і ... ; хоч ... , але; не стільки ... , скільки ... ; не стільки ... , як ... ; не так ... , як ... .</p> <p>Зверніть увагу!</p> <p>Кому ставимо лише перед другим компонентом.</p>	<p>хоч О, але О не так О, як О не тільки О, а й О не тільки О, але й О не стільки О, скільки О</p>	<p><i>Мандрівки на байдарках ма- льовничими річками України до душі як бувалим <u>туристам</u>, так і <u>новачкам</u>.</i></p>
<p>они поєднані приєднуваль- ними сполучниками та й, ще й, а також</p>	<p>O, та ще й О O, а також O</p>	<p><i>Скейтбординг — екстремальний вид спорту, що по- лягає <u>в катанні</u>, а також <u>у виконанні</u> різних трюків на скейтборді.</i></p>
<p>поєднані в парі; кому в та- кому разі ставимо між пара- ми</p>	<p>O i O, O i O</p>	<p><i>У нашому парку пропонуємо покататися <u>на самокатах</u> і <u>велосипедах</u>, <u>роликах</u> і <u>гіро- бордах</u>.</i></p>

Кому не ставимо між однорідними членами речення, якщо:

<p>они поєднані неповторю- ваними сполучниками i, й, та (= i), або, чи</p>	<p>O i O O та O O або O O чи O</p>	<p><i>Катання на сігвеї — нереа- лльні <u>відчуття</u> та справжній <u>драйв</u>.</i></p>
<p>они поєднані повторюва- ними сполучниками i ... i, ні ... ні та входять до складу фразеологізмів: i так і сяк, ні туди ні сюди, ні вдень ні вночі, ні се ні те, ні мертвий ні живий, ні в тин ні в ворота, ні з того ні з сього та ін.</p>	<p>i O ... i O nі O ... nі O</p>	<p><i><u>Ні з того ні з сього</u> ми зриває- мось та летимо щодуху.</i></p>

§ 63–64. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами

1. Поясніть розділові знаки в реченнях (усно).

1. В епоху інтернету та відеоігор дуже важливо мати активний відпочинок.
2. В епоху інтернету, відеоігор, мобільних телефонів, комп'ютерів дуже важливо мати активний відпочинок.
3. В епоху інтернету, відеоігор, мобільних телефонів і комп'ютерів дуже важливо мати активний відпочинок.
4. В епоху інтернету, відеоігор, і мобільних телефонів, і комп'ютерів дуже важливо мати активний відпочинок.
5. В епоху інтернету та відеоігор, мобільних телефонів і комп'ютерів дуже важливо мати активний відпочинок.
6. Важливий не стільки відпочинок, скільки його якість.
7. Корисніше відпочивати не з телефоном, а з велосипедом.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання (*розділові знаки пропущено частково*).

СІМЕЙНИЙ ВІДПОЧИНOK

Щодня ми вирішуємо безліч справ креативно врегульовуємо проблеми рятуємо Всесвіт... Однак, на жаль, для найближчих людей сил та емоцій зазвичай не залишається. Іноді варто знімати костюм супергероя та робити тайм-аут, аби кілька днів присвятити своїй родині. Пропонуємо повне дводенне занурення в гармонію природи з найрідинішими людьми. Ефект сяючих очей повноту емоцій та відчуття щастя гарантовано.

Подорожі на каяках будуть зручними людям із будь-якою фізичною підготовкою і не мають вікових обмежень. Маршрут рівень його складності й тривалість походу ви вибираєте самі. Досвідчені провідники зроблять подорож цікавою та безпечною (І. Шинкарук).

- A.** Перепишіть текст, відновивши пропущені розділові знаки при однорідних членах речення.
- B.** Підкресліть однорідні члени речення відповідно до синтаксичної ролі.
- C.** Обведіть сполучники, що поєднують однорідні члени речення.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
  - A** Пропонуємо мандрівки на байдарках по Десні, Сейму, Пслу та Ворсклі.
  - B** Купуючи трюковий самокат, урахуйте свій зріст, стиль катання, а також довжину деки, та розмір коліс.
  - B** У нас ви можете покататися не лише на роликах, а й на гіроскутері.
  - G** Випробуйте свої сили у квест-кімнаті, будьте уважні та сконцентровані.
2. Кому перед виділеним сполучником треба поставити в реченні
  - A** Найяскравіший і найбільш видовищний трюк на самокаті має назву «трюк-540».
  - B** Тинейджерів нині цікавлять інновації **ma** прогрес.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

- В** Життя прекрасне і сповнене яскравих барв ***i*** звуків.
Г У походах можна відпочити, вийти за межі звичного ***i*** знайти друзів, і дізнатися про щось нове.

3. Прочитайте речення.

У фестивалі *райдер-культур* узяли участь скейтери(1) ролери(2) втх-райдери(3) і самокатери з різних областей України — як професіонали(4) так і аматори.

Кома НЕ потрібна на місці цифри

- A** 1
B 2
C 3
D 4

- 4.** Виберіть із переліку ті предмети, які необхідно взяти із собою в похід. Виконайте завдання.

Намет, спальник, плейстейшен, килимок, ліхтарик, аптечка, кип'ятильник, посвідчення особи, гроші, банківська картка, скейт, подушка, паливо, телефон, посуд, ємність для води, мапа, зарядний пристрій, гамак.

- A.** Складіть рекомендації для мандрівників-початківців, використовуючи речення з однорідними членами.
- B.** Підкресліть однорідні члени речення.

Крапку з комою ставимо між віддаленими за змістом або поширеними однорідними членами речення (які мають при собі залежні слова чи підрядні частини) у тих випадках, що й кому: *А над самою водою верба похилилась; аж по воді розіслала зеленні віти* (Т. Шевченко). Зауважимо, що крапку з комою між однорідними членами речення ставимо доволі рідко. Заміна цього розділового знака комою не є помилкою.

Type ставимо між:

- поєднаними безсполучниковим зв'язком однорідними членами речення, якщо вони протиставляються (між ними можна вставити сполучник ***a***) або наступний однорідний член виражає наслідок чи раптову зміну подій: *Не відпочинок — мандри ваблять нас;*
- поєднаними сполучником ***i*** однорідними присудками, якщо наступний виражає швидку зміну подій: *Земля на прощання усміхнулася — i потеміла* (Панас Мирний). *Мигне тільки рябенька спинка або гострий штичастий хвостик — i зникне* (М. Коцюбинський).
- **Скісну риску** ставимо в офіційно-діловому та науковому стилях між однорідними членами речення в значенні, близькому як до єднального (=i), так і розділового (=або) сполучників: *складна інтонація оклику/питання.*

- 5.** Складіть речення з однорідними членами за схемами.

1. О, О, О	4. не стільки О, скільки О
2. О, проте О	5. О i О, О i О
3. чи О, ... чи О	6. О — О

§ 63–64. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами

6. Перепишіть текст, додавши на місці пропусків однорідні члени. Виконайте завдання.

З наближенням канікул ми починаємо замислюватися над тим, як би їх провести. Хочеться забути про справи, ... , ... і просто зануритися в незвідане, ... Жага пригод і ... властива всім людям, але мало хто знає, як її задоволити. Насправді, є різні способи, наприклад прогулянка на велосипеді, ... , а також ... . Ми можемо піти в похід чи ... . Якісний відпочинок дає змогу не лише «перезавантажитися», а й ... . Отож не гаймо часу, а ... ! (З інтернету).

- A.** Визначте стиль тексту, обґрунтуйте думку.
- B.** Підкресліть однорідні члени речення.
- C.** Знайдіть односкладні речення, визначте їхні види.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Тире треба поставити між однорідними членами в реченні (*розділові знаки пропущено*)
  - A** На Говерлу люблять підніматися не тільки українці а й іноземні туристи.
  - B** Якийсь час олімпійський чемпіон налаштовується і миттю зривається з гори.
  - C** Чудовою була сьогодні прогулянка на сильних красивих і граційних конях.
  - D** Сноукайтинг новий екстремальний вид спорту й активного відпочинку.
2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
  - A** Характер людини більше виявляється в тому, який відпочинок легший і присмініший для неї.
  - B** Заняття спортом захоплюють дітей, сприяють покращенню їхнього фізичного та психічного розвитку.
  - C** Насолоджуйтесь пригодою та випробуйте справжній азарт, і потужний сплеск адреналіну.
  - D** Відпочинок – це не спокій, а враження.
3. Тире між однорідними членами використано в реченні
  - A** Уміти правильно відпочивати – найвищий ступінь цивілізованості.
  - B** Ми – вже на вершечку гори, милуємося краєвидами.
  - C** Друже, не мрій мовчкі про пригоду – дій рішуче.
  - D** Рух – це здоров'я.

8. Напишіть текст для відеоблогу про ваш улюблений спосіб активного відпочинку, використавши речення з однорідними членами.

КУЛЬТУРА СЛОВА

Назви сучасних видів відпочинку – часто слова запозичені. Згадаймо, що написання літер *u* та *i* в загальних назвах іншомовного походження перевіряємо за допомогою **правила «дев'ятки»**: літеру *u* пишемо в основах загальних назв після дев'яти літер на позначення приголосних *d, t, z, s, c, u, ч, ж, p* перед наступним приголосним,

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

окрім **й**; в інших випадках пишемо **ї**: скейтбординг, туризм, рафтинг, сігвей, АЛЕ серфінг, дайвінг, гіроскутер.

9.

1. Перепишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки. Виконайте завдання.

ЖИТТЯ СУЧАСНОГО ПІДЛІТКА В ЦИФРАХ

У соціологічному дослідженні «Стан здоров'я українських підлітків» узяло участь 10 343 респонденти віком від 11-ти до 17-ти років, які навчаються в загальноосвітніх школах професійно-технічних училищах і вищих навчальних закладах. Пропонуємо ознайомитися з результатами дослідження.

На дозвіллі українські учні воліють проводити час із друзями на вулиці (73 %) спілкуватися віч-на-віч (65 %) або слухати музику (59 %). Близько 40 % підлітків хоча б раз на тиждень збираються для того, щоб разом пограти в комп'ютерні ігри або ж «відірватися» на дискотеці. Спільні заняття спортом (їзда на велосипеді роликах скейтах та ін.) цікавить лише 41 % підлітків. Ще третина опитаних не ходять із друзями в театри кіно або на концерти (*M. Гулак*).

A. Підкресліть однорідні члени речення відповідно до синтаксичної ролі.

B. Визначте тип сполучників, що з'єднують однорідні члени речення.

В. Виконайте морфологічний розбір виділеного іменника.

2. Перепишіть текст, розставляючи в ньому, де потрібно, розділові знаки та вписуючи пропущені літери. Виконайте завдання.

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО СКЕЙТБОРДИНГ

Назву «скейтборд» з англійської дослівно перекладають як «роликова дошка». До спец..альної дошки кріпляться дві пари роликів невеликого д..аметру, що робить скейтборд не тільки спортивним інструментом а й своє-рідним транспортним засобом для активного відпочинку. Скейтборд..нг спочатку виник у середовищі серферів із Каліфорнії, які вигадали скейт для занять серф..нгом на суші, коли на морі не було хвиль. Перші скейтборди нагадували дерев'яний ящик або звичайну дошку, до яких кріпилися колеса. Скейтбординг як спорт і вид активного відпочинку породив свій окремий піджанр у музиці — скейтпанк. Як проф..ес..онали так і любителі в скейтборд..нгу прагнуть оволодіти технікою виконан..я найрізноманітніших трюків на скейті. Під час катання людина відчуває прилив адреналіну появу позитивних емоцій по-крашення ф..зичної форми координац..ї рухів а також поліпшення концентрації та уваги (З довідника).

A. Підкресліть однорідні члени речення відповідно до синтаксичної ролі.

Б. Поясніть орфограми (усно).

§ 65. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-ОПИС ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ НА ОСНОВІ ОСОБИСТИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ І ВРАЖЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

1. Прочитайте тлумачення слів *пам'ятник* і *пам'ятка*.

Пам'ятник – скульптурна споруда на пам'ять або на честь когось чи чогось: пам'ятник Ярославові Мудрому; пам'ятник полтавській галушці.

Пам'ятка – предмет матеріальної або духовної культури минулого: історична пам'ятка, літературна пам'ятка, пам'ятка природи, пам'ятка музичної культури.

м. Кам'янець-Подільський. Фото

Михайлівський Золотоверхий монастир. м. Київ

- Назвіть особливості твору-опису. Чим відрізняється художній опис від публіцистичного? Художній опис від наукового?

2. Прочитайте тексти. Визначте тип мовлення та стиль кожного з них.

I. Висока дзвіниця домінує над територією Софійського заповідника. Вона була першою кам'яною спорудою, збудованою на подвір'ї Софійського монастиря після пожежі 1697 року. Її споруджено в 1699–1706 роках. Спочатку споруда була триярусною. Архітектор дзвіниці невідомий. У документах збереглося лише ім'я Сави Яковлева, який брав участь у її спорудженні. Невдовзі після закінчення будівництва верхні яруси дзвіниці внаслідок землетрусу почали руйнуватися. У 1744–1748 роках дзвіницю відбудовано під керівництвом відомого петербурзького архітектора Й. Шеделя. Два верхні яруси було розібрано й замість них споруджено нові. Над виконанням ліпного декору фасадів працювали українські майстри із Жовкви Іван і Степан Стобенські. Нова дзвіниця теж була триярусною. Її увінчав барочний купол із високим позолоченим шпилем (*З підручника*).

II. Собор, що височить на майдані, тане верхами в сутіні неба, — часом чи не заспіває він теж, тихо, віддалено?

Мовчить собор. Не видно облупленості, іржі на банях, ніч скрадає на ньому всі травми часу. Навколо вирують пристрасті, ламаються списи в щоденних бatalіях, що їх ведуть будівничі з браконьєрами, а він стоїть, думає свою одвічну думу... Темрявою ночі окутаний, зірок дістает шоломами своїх бань крутолобих... Стоїть серед заводського селища весь освітлений, парусно-повний та чистий, як тоді в минувшині, коли вперше тут виник, вичарувався з душі своїх мудрих і дужих майстрів (*За Олесем Гончаром*).

III. Собор стояв посеред снігів у холодній білій самотизні. Возносився рожево під саме небо, і низькі хмари черкали об найвищу баню, заплутувалися безпорядно поміж

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

бань нижчих, умить зупинялися у своєму бігові, і тоді видавалося, ніби починає летіти понад землею собор, і суцільна його дивна рожевість заступалася жовтістю від кованого золота, яким покрито було бані, — і весь собор зненацька засвічувався, мов щільник, повний меду, і в найпохмуріших душах ставало ясніше від того видовища (*За П. Загребельним*).

3. Виконайте завдання.

A. Ознайомтеся з будовою твору-опису історичної пам'ятки.

Пам'ятка

Будова твору-опису

I. Вступ. Розповідь про те, хто, де й коли створив пам'ятку, або стислий пе-реказ легенди про неї.

II. Основна частина. Опис пам'ятки.

1. Призначення будівлі.
2. Центральний фасад.
3. Оформлення порталу (центрального входу).
4. Будівля в архітектурному ансамблі території.

III. Кінцівка. Оцінка пам'ятки (чим запам'яталася, що в ній вразило) або роз-дум (чому її необхідно берегти).

B. За поданою будовою складіть і запишіть у чернетці план твору-опису однієї з пам'яток (с. 165). Відредагувавши план після обговорення, перепишіть його в зошит.

4. Складіть за планом (див. вправу 3-Б) усний опис пам'ятки в художньому стилі.

5. Прочитайте пам'ятку для складання твору-опису й напишіть у художньому стилі твір-опис пам'ятки історії та культури, яку ви вважаєте найцікавішою.

Пам'ятка

Складання твору-опису

1. Осмисліть тему творчої роботи.
2. Визначте обсяг роботи.
3. Обміркуйте, яку інформацію про пам'ятку вам необхідно дібрати.
4. Зберіть фактичний матеріал (обсяг пам'ятки, матеріал, з якого її виготовлено, тощо).
5. Складіть короткий словник термінів, які ви будете використовувати.
6. Складіть план твору.
7. Запишіть текст твору в чернетці.
8. Відредагуйте й перевірте написане.
9. Перепишіть твір у зошит.

ЗАУВАЖТЕ!

Описуючи об'єкти, керуйтесь універсальною формулою **де? чо? який?** (або **де? який? чо?**).

ОПИС		
де?	хто? чо?	який?
Ліворуч від храму	стоїть фонтанчик,	виготовлений із білого мармуру.
Навколо нього	красуються квіти —	білі, сині й рожеві.

§ 66–67. ОДНОРІДНІ Й НЕОДНОРІДНІ ОЗНАЧЕННЯ

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Милуюся неймовірними, прекрасними, чудовими українськими краєвидами.

A. Визначте означення в реченні.

B. Поміркуйте, чи всі вони однорідні.

На особливу увагу заслуговують розділові знаки в реченнях із кількома означеннями, які стосуються одного слова та відповідають на те саме питання, оскільки вони можуть бути однорідними чи неоднорідними.

Означення вважаємо **однорідними**, якщо між ними можна поставити сполучник *i*. Вони мають подані нижче ознаки.

характеризують предмет з одного боку (колір, розмір, вигляд, матеріал тощо)	<i>Голубі, сині, фіолетові, рожеві пасма снувалися над горами</i> (І. Ілюпа).
наділені позитивною чи негативною авторською оцінкою	<i>Холодний, різкий, пронизливий вітер розбурхав діброву</i> (І. Коваль).
епітети в художньому тексті (часто вжиті в переносному значенні)	<i>Багато барв розкидано по стену, щедрих, щиріх барв збуджені землі</i> (Ю. Яновський).
наступне означення підсилює, пояснює або уточнює попереднє (іноді можна вставити <i>a same, to botho</i>)	<i>Нас огорнув особливий, ніжний подих вітру</i> (І. Коваль).
стоять після означуваного слова	<i>Думай про ліс, що стоїть загатою — мінною, надійною та високою</i> (С. Жадан).
перше непоширене (виражене прикметником або дієприкметником), а друге поширене (виражене дієприкметниковим чи прикметниковим зворотом)	<i>Ясні, охоплені багряцем гори стояли до самого небокраю</i> (Олесь Гончар).

Між **неоднорідними** означеннями **кому** не ставимо; вони мають подані нижче ознаки.

характеризують предмет із різних боків	<i>I в пралісах озера голубі вглядалися в небесну дивну ясність</i> (В. Мисик).
одне означення виражене якісним прикметником, а інше — відносним	<i>Десь пискне синичка, їй ніжно відповісти малій короткохвостий корольок</i> (В. Гжицький).
перше поширене (дієприкметниковий зворот), а друге непоширене (одне слово)	<i>На лісових горбках пахли нагріті сонцем стиглі сунці</i> (О. Донченко).

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

1. Дослідіть, чи могли б подані прикметники бути однорідними означеннями в реченні.

1. Річка (*яка?*) широка / бурхлива / швидка.
2. Сніг (*який?*) уchorашній / підталій / яскравий.
3. Озера (*які?*) сині / чисті / мальовничі.
4. Туман (*який?*) густий / рожевий / непроглядний.
5. Вода (*яка?*) блакитна / прозора / скляна.
6. Степ (*який?*) рівний /різnotравний / безлісий.
7. Хмари (*які?*) величезні / сірі / пухнасті.

2. Спишіть речення, розставляючи, де потрібно, розділові знаки.

1. Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні ночі? (*П. Тичина*). 2. О, скільки я спізнала на віку прекрасного зимового безсоння (*І. Жиленко*). 3. Здавалося, ніби темно-зелена стіна була зумисне обставлена рядками чудніх ясно-зелених канделябрів і чудернацьких підсвічників. Кругом гаявини стояв стіною старий зелений ліс, а посередині росли три розкішні старі дуби та дві високі прозорі берези (*І. Нечуй-Левицький*). 4. Рівний залитий сонцем степ одразу принішк (*Олесь Гончар*). 5. Сонячні хороші бджоли натхнення в корзинах несуть (*Т. Мельничук*). 6. Це було густе налите снагою літо з бронзовим чолом (*У. Самчук*). 7. Ніжні пісенні дерева. Де беруть вони силу? (*Олесь Гончар*). 8. Оксамитний холоднуватий вечір ворушиться навколо нас (*М. Стельмах*).

3. Виконайте тестові завдання.

1. Однорідні означення є в реченні (*розділові знаки пропущено*)
  - A Біла снігова пустеля.
  - B Цвітуть осінні тихі небеса.
  - C Бачимо високу густо порослу лісом гору.
  - D Навколо замку був великий мальовничий ліс.
2. Однорідні означення є в усіх реченнях, ОКРІМ (*розділові знаки пропущено*)
  - A Спочиває степ набирається прохолоди після денної сліпучої спеки.
  - B Це ті сподівані бентежні й найсвятіші вечори.
  - C А близкавка все миготіла то червона то жовта то зелена.
  - D Кожний камінь вкривали руді мохи грубі м'які шовкові.
3. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
  - A Прозорий перший туман злегка засивів по вибалках.
  - B Засліплюють очі хати білі тільки-но розквітлі вишні.
  - C У ясний літній день ліс на горах сяє.
  - D Під осінніми високими зорями затихають оселі.

4. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. Карпати — велика гірська система в Центрально-Східній Європі. Вона розташована на території 8-ми держав (Чехії, Польщі, Словаччини, України, Угорщини, Сербії, Австрії та Румунії) і сягає понад тисячу кілометрів. У ній виокремлюють три основні складники — Західні, Південні та Східні Карпати. Найвища гора Українських Карпат — Говерла (2061 метр).

§ 66–67. Однорідні й неоднорідні означення

ІІ. Я хотіла б нинішній вид буковинських гір завжди пам'ятати, а передусім одну частину краєвиду. Високу, стрімку, густо порослу лісом гору, відділену від сусідньої гори глибоким вузьким яром... Серединою між великим і дрібним камінням котиться потік. У мерехтливому свіtlі місяця він блищить місцями, мов дзеркало. Тло, від якого відбиваються гори, — то синяво-сріблясте небо, засіяне зорями, ніжними миготливими зорями (*За О. Кобилянською*).

A. Визначте стиль кожного тексту, обґрунтуйте думку.

B. Знайдіть однорідні й неоднорідні означення в текстах. Поміркуйте, яку функцію вони виконують.

5. Прочитайте слова та виконайте завдання.

- Яскравий, сонячний, теплий;
- український, широкий, духмяний;
- густий, вологий, насыщений ароматом;
- далекий, безкрай, солоний.

A. Складіть і запишіть речення з поданими переліками означенень.

B. Поясніть, які з означень однорідні, а які неоднорідні.

6. Перепишіть текст, розставляючи, де потрібно, розділові знаки. Виконайте завдання.

По обидва боки ставків колись були посаджені верби над самою водою; тепер ті старі верби стоять попід горами довгими рядками над самими левадами й, замість води, спускають свої віти на пухку зелену густу, як руно, траву. Через той довгий рядок левад стелеться маленька стежечка. Підеш серед гарячого літнього дня тією стежкою і неначе ввійдеш у якісь дивні покої, дивніші та кращі від царських! Ідеш стежкою та неначе переступаєш з одного гарного залу в другий, ще кращий і дивніший. Зелені левади із чотирьох боків обставлені рівними рядками старих товстих верб. Верби старі давні товсті, як діжки (*І. Нечуй-Левицький*).

A. Підкресліть однорідні члени речення.

B. Поясніть розділові знаки (усно).

7. Виконайте тестові завдання.

1. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- A** І царствений цибатий чорногуз поважно ходить в ранній кукурудзі.
B Гуляли в сивих ущелинах водянисті холодні вітри.
C Самотня рясно вкрита білим цвітом вишня нахилилася біля ставу.
D Уже настав тихий пахучий вечір.

2. Прочитайте речення.

Там Рось тихо плине зеленою водою між високими(1) кам'яними стінами, котрі ще трохи подекуди аж понахилялися, неначе заглядають у воду, дивлячись на свій яс-

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

ний відблиск(2) то сірий(3) то червоний(4) то ясно-зелений од зеленого, як оксамит, м'якого моху, котрим укриті кам'яні стіни, неначе дорогими килимами.

НЕ потрібний розділовий знак на місці цифри

A 1

B 2

B 3

G 4

3. Прочитайте речення.

I жовтень у долині Інгулу ні на що не поклав ще свою руку, заніс її, тримав угорі, у синім(1) яснім небі, пускаючи над зеленою(2) тихою долиною довгі пасма бабиного літа, блискучого(3) повільного(4) й сумного.

Кому треба поставити на місці цифри

A 1

B 2

B 3

G 4

8. Складіть перелік місць України, які ви порадили б відвідати.

A. Розкажіть про них, використовуючи однорідні члени речення.

B. Поміркуйте, який стиль вашої розповіді.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Не варто плутати пароніми *місто* та *місце*.

Місто — це великий населений пункт: *місто Харків*.

Місце — певна місцевість: *визначні місця України*.

2. Українські географічні назви мають закріплений рід і число: *Дніпро* (річка) — ч. р., а *Ворскла* (річка) — ж. р.; *Світязь* (озеро) — ч. р.; *Харків* (місто) — ч. р., а *Одеса* (місто) — ж. р. тощо. Рід невідмінюваних іншомовних назв залежить від роду родового слова: *Miccicípi* (річка) — ж. р., *Ontario* (озero) — с. р., *Tokio* (місто) — с. р.

3. *Карпати, Гімалаї* — іменники, що мають лише форму множини.

9. 1. Перепишіть текст, розставляючи, де потрібно, розділові знаки. Виконайте завдання.

Є в нас в Україні гори ліси, любимо ми *волинські* задумливі озера зачаровуємося краєю карпатських ущелин і полонин. І все ж, на мою думку, образ України розкривається найповніше саме в оцих залитих сонцем просторах в океанній відкритості цих південних колись *оспіваних* Гоголем козацьких степів, де й дотепер мовби *вчувається* напружена хода віків, де народне життя і сьогодні проявляє себе епічним розмахом (*Олесь Гончар*).

A. Підкресліть однорідні члени речення відповідно до синтаксичної ролі.

B. Які означення є неоднорідними? Обґрунтуйте думку (*усно*).

B. Затранскрибуйте виділені слова.

2. Випишіть із вірша В. Сосюри «Любіть Україну!»¹ однорідні члени речення із залежними чи головними щодо них словами.

Зразок: любіть (як?) як сонце, як вітер, і трави, і води.

A. Поясніть розділові знаки при однорідних членах речення (*усно*).

B. Виконайте морфологічний розбір одного прікметника (*на вибір*).

¹ Цей вірш є в підручнику «Українська література. 8 клас».

§ 68–69. УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНІ СЛОВА В РЕЧЕНЯХ З ОДНОРІДНИМИ ЧЛЕНАМИ

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Я люблю Різдво, Великдень, Івана Купала.

Я люблю різні свята: Різдво, Великдень, Івана Купала.

A. У чому полягає відмінність між цими реченнями?

B. Прокоментуйте різницю між інтонацією та розділовими знаками в реченнях.

При однорідних членах речення може бути узагальнювальне слово. Воно відіграє ту саму синтаксичну роль, що й однорідні члени речення. Наприклад: Маємо берегти пам'ять нашого народу: звичаї, обряди, традиції. Або: Маємо берегти пам'ять нашого народу: знати звичаї, виконувати обряди, шанувати традиції.

Розділові знаки в реченнях з узагальнювальним словом (у схемі – **УС**) ставимо залежно від місця його розташування відносно однорідних членів речення.

Схема	Приклад
УС: О, О, О ¹	Букет на Маковія робили з різних квітів : <u>маку, барвінку, чернобривців, волошок, нагідок</u> .
УС, як-от (а саме, наприклад) : О, О, О	Букет на Маковія робили з різних квітів , як-от: <u>маку, барвінку, чернобривців, волошок, нагідок</u> .
О, О, О – УС	<u>З маку, барвінку, чернобривців, волошок, нагідок</u> – з різних квітів робили букет на Маковія.
УС: О, О, О – ...	<u>З різних квітів</u> : <u>маку, барвінку, чернобривців, волошок, нагідок</u> – робили букет на Маковія.

Узагальнювальними можуть бути слова різних частин мови, але здебільшого займенники (**усе, усі, ніхто, ніщо**) і прислівники (**усюди, скрізь, ніде**).

Зверніть увагу!

Якщо в реченні узагальнювального слова немає, тоді **двокрапку** перед однорідними членами речення ставити не рекомендують. Порівняйте: *Місце для розпалювання купальського вогню вибирали на околиці* населених пунктів: у лісі, на вигоні, біля річки чи ставу, на пагорбах і вершинах гір. – *Місце для розпалювання купальського вогню вибирали в лісі, на вигоні, біля річки чи ставу, на пагорбах і вершинах гір*.

¹ Кількість однорідних членів речення та тип зв'язку між ними можуть бути різними.

Також не потрібно плутати речення з узагальнювальним словом із реченням, ускладненим відокремленими означеннями, оскільки ці синтаксичні конструкції відрізняються розділовими знаками. Порівняйте: До хати зайшли колядники: Петро, Оксана й Марина. — До хати зайшли колядники — щасливі, усміхнені, натхненні.

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Календарна обрядовість поділяється на зимовий, весняний, літній та осінній цикли. — Календарна обрядовість поділяється на чотири основні цикли: зимовий, весняний, літній та осінній.
2. Через обряди намагалися забезпечити добробут і щастя родини, закликати хороший урожай, відвести всіляке зло. — Через обряди намагалися покращити своє життя: забезпечити добробут і щастя родини, закликати хороший урожай, відвести всіляке зло.
3. Через свята й обряди старші покоління передавали молодим любов до праці, волелюбність, гостинність, життерадісність. — Через свята й обряди старші покоління передавали молодим свої найкращі риси: любов до праці, волелюбність, гостинність, життерадісність (І. Остапчук).

A. Поясніть, чим відрізняються речення в парах.

B. Як змінюється інтонація в другому реченні пари?

2. Перепишіть текст і виконайте завдання.

В Україні 6 січня християни відзначають Святвечір. У цей день ще триває Різдвяний піст, тому страви на святковому столі повинні бути пісними. Обов'язково готують дві традиційні страви: кутю та узвар. Кутю варять із різноманітних круп і зерен: пшениці, перловки, ячменю, рису, вівса та навіть гречки. Узвар готують із сушениці: сушених яблук, груш і слив. Після куті вже можна переходити до інших страв: риби, грибів, борщу, вареників, тушкованої капусти, картоплі тощо (З інтернету).

A. Підкресліть однорідні члени речення.

B. Виділіть олівцем узагальнювальне слово.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Узагальнювальне слово при однорідних членах є в реченні

- A** Давнім та унікальним різдвяним звичаєм є колядування та ходіння з вертепом.
- B** На Святвечір своїм хрещеним несуть кутю, калачі, цукерки.
- B** Історія писанок сягає в далеке минуле й пов'язана з ритуалом весняного пробудження на землі.
- G** На Святвечір у нас готують різні смаколики: грибний пиріг, запіканку, малинове желе.

§ 68–69. Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами

2. Узагальнювальне слово при однорідних членах є в усіх реченнях, ОКРІМ
- A** Небо із зорями, і вода з рибами, і дерево життя з оленями й птахами, і засіяне поле, і церкви — усе це вималювано на писанках.
- B** Традиція новорічного святкування має непросту історію: українці починали новий рік і в березні, й у вересні, і в січні.
- C** Купання, стрибання через вогнище, ворожіння та пошук квітучої папороті — такі основні атрибути на Іvana Купала дійшли до наших днів.
- D** Осінній цикл включає такі основні християнські свята: Спаса, Успіння та Різдва Пресвятої Богородиці, Покрови.
3. Узагальнювальне слово при однорідних членах є в реченні
- A** До свят господині прибирали в хаті, вибілювали помешкання, готували святкові страви, застеляли чисті рушники.
- B** До свят господині готувалися ретельно, старанно й натхненно.
- C** До свят господині ретельно, старанно й натхненно готувалися.
- D** До свят господині ретельно готувалися: прибирали в хаті, вибілювали помешкання, пекли смаколики, застеляли чисті рушники.

4.

Знайдіть в інтернеті рецепт великої паски, запишіть його, використовуючи речення з узагальнювальним словом.

5.

Доберіть узагальнювальне слово до запропонованих можливих однорідних членів.

1. Пісні, ігри, хороводи, стрибання через вогнище.
2. Веснянки, колядки, щедрівки, засівальні пісні.
3. День святого Миколая, Різдво, Новий рік, Водохресте.

A. Складіть речення із запропонованими словами.

B. Побудуйте до них схеми (як у теоретичній частині параграфа).

6.

1. Розгляньте схеми та виконайте завдання.

1. УС: О, О, О
2. УС, як-от (*a same, наприклад*): О, О, О
3. О, О, О — УС
4. УС: О, О, О — ...

A. Складіть речення з однорідними членами й узагальнювальним словом за однією зі схем.

B. Перебудуйте речення так, щоб воно відповідало решті схем.

2. Перепишіть речення, розставляючи, де потрібно, розділові знаки. Виконайте завдання.

1. Хай буде все у нас казково обличчя одяг і душа (*I. Жиленко*). 2. Все повторялось і краса й повторність. Усе було асфальти й спориші. (*L. Костенко*). 3. І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнська любов (*A. Малишко*).

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

4. Гори гай луги поля вся земля її виспівує: «Осанна!» (М. Вороний). 5. Ураз усе покращало біля мене і ясени з блакитними тінями й зеленим шумом і нагорблена клуня із чотирма вікнами і скривлені ворота... (М. Стельмах). 6. Зрідка вгадується хода перехожого уривок розмов письк усе, що завгодно... (М. Воробйов). 7. Усе навколо дерева птахи люди сповнене весняної пружної нестримної сили (В. Собко).

A. Поясніть пунктоограми.

B. Підкресліть однорідні члени речення відповідно до синтаксичної ролі.

7.

Виконайте тестові завдання.

1. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- A** Святий Миколай — символ новорічних свят, якого за радянських часів замінили на Діда Мороза.
B Літні святкування ввібрали в себе поклоніння основним силам природи: сонцю, воді та рослинам.
C Дівочі хороводи, співання веснянок, гуляння молоді, забави дітей, усе це супроводжувало весняні свята.
D Стародавні слов'яни умовно ділили рік на дві частини: зиму і літо.

2. Двохрапку між узагальнювальним словом та однорідними членами вжито в реченні

- A** Обряди осіннього циклу також були спрямовані на родинне життя: з Покрови в Україні розпочиналися весілля.
B 14 жовтня українці святкують одразу кілька свят: Покрову Пресвятої Богородиці, День українського козацтва й День захисника України.
C У народі кажуть: прийшов Спас — тримай рукавиці про запас!
D Знайте: історія дарує нам свої уроки.

3. Прочитайте текст.

Як тільки вставала перша різдвяна зірка, до хати заносили святковий спін (1) — дідух. При цьому приказували: «Дідух (2) — до хати, біда — з хати». Спін символізував родона-чальника сім'ї (3) — Діда. Виготовляли його з колосків жита, вівса, пшениці (4) — різних зернових культур.

Тире між узагальнювальним словом та однорідними членами речення позначено цифрою

- A** 1
B 2
C 3
D 4

8.

Напишіть розповідь, як в Україні відзначають свята Великдень чи Івана Купала. Використайте речення з узагальнювальними словами й однорідними членами речення.

§ 68–69. Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами

ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЮ ПРАВОПИСУ

1. Згадаймо, що в назвах свят, у тому числі релігійних, з великої літери пишемо перше слово: *Різдво, Свята Вечір, Великдень, Покрова, Новий рік* тощо. За цим же правилом пишемо назви постів і дотичних понять: *Різдвяний піст, Страсний тиждень, Чистий четвер*.
  2. З великої літери пишемо всі слова в назвах таких державних свят України: *День Конституції України, День Незалежності України, День Соборності України*.
  3. Назву родинного свята *день народження* треба писати з малої літери.
- Перегляньте в інтернеті експрес-урок «З днем (чи Днем) народження?» (автор О. Авраменко).

З днем (чи Днем) народження?

9.

1. Перепишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки. Виконайте завдання.

ВЕЛЕСОВА НІЧ

В Україні вже багато років відзначають іноземне свято Гелловін. Проте мало хто знає, що в цю ж ніч із 31 жовтня на 1 листопада українці здавна святкували Велесову ніч. Вважали, що в цей час душі всіх померлих спускаються на землю.

У ніч на 1 листопада було прийнято згадувати про своїх померлих родичів ставити свічку, аби їхні душі знайшли дорогу до рідного дому, залишати на вулиці чи на підвіконні частування для потойбічних гостей і просити в них поради. Також увечері влаштовували мовчазну вечерю накривали стіл і запрошуvalи до трапези померлих родичів, а під час вечері згадували про них тільки хороше (*З інтернету*).

- A. Підкресліть однорідні члени речення та узагальнювальні слова.
- B. Виконайте морфологічний розбір виділеного слова.

2. Перепишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки. Виконайте завдання.

ВЕРТЕП-ФЕСТ У ХАРКОВІ

Міжнародну акцію «Нова радість стала» цього року підтримали представники *п'ятдесяти шести* міст із різних країн Нідерландів Польщі й Естонії.

Цими вихідними милозвучні колядки та щедрівки грайливі вертепні вистави лунали в різних районах Харкова. Колективи IV Всеукраїнського фестивалю вертепів виступали по всьому місту, показавши його мешканцям велике різноманіття вертепних жанрів лялькові вистави виступи кобзарів «тінівний» театр живі костюмовані вертепи тощо. Святкову атмосферу створювали в ці два дні майже дев'ятсот учасників віком від 4-х до 83-х років (*З інтернету*).

- A. Перебудуйте речення з узагальнювальним словом так, щоб вони відповідали поданим схемам.

O, O, O – УС
УС: O, O, O – ...

- B. Виконайте морфологічний розбір виділеного числівника.

§ 70–71. ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ (ПОВТОРЕННЯ)

Прочитайте відповіді на запитання та виконайте завдання.

— Як би ви охарактеризували українську мову?

- Наша мова барвінкова, милозвучна, материнська, солов'їна. — Для мене українська мова рідна, європейська, сучасна.

A. Яка відповідь вам близчча? Чому?

B. Поясніть розділові знаки між однорідними членами.

- 1.** Випишіть речення з однорідними членами, розставляючи пропущені розділові знаки. Виконайте завдання.

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ

- За лексичним складом українська мова найбільш споріднена з білоруською (84 % спільної лексики) польською (70 %) і сербською (68 %) мовами.
- На відміну від решти східнослов'янських мов, іменник в українській має 7 відмінків. Нашу мову вирізняє клічний відмінок, який існує також у латинській грецькій та санскритській граматиках.
- В українській мові є три форми майбутнього часу проста (*подумаю*) складна (*думатиму*) і складена (*буду думати*).
- Особливістю української мови є те, що вона багата на зменшувально-пестливі форми. Така є навіть до слова *вогори* — *воріженьки*.

A. Підкресліть однорідні члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

B. Поясніть розділові знаки між однорідними членами (*усно*).

До речі...

Найуживанішою буквою в українському алфавіті є літера **п**: саме з неї розпочинається найбільша кількість слів — їх понад 30 тисяч. Найменше слів починається з літери **и**, їх у словнику всього 8 (*ийбён*, *йкати*, *йкання*, *ир*, *йрій*, *йрод*, *ич*, *Ич-оба*). З буквою **й** 40 слів. Також мало слів із буквою **ф**, її здебільшого вживаємо в словах іншомовного походження, яких у нашій мові майже 10 %.

- 2.** Перепишіть текст, відновивши пропущені розділові знаки при однорідних членах речення.

Дехто вважає мову лише засобом спілкування між людьми. Насправді ж цим не вичерpuється її значення. У мові закодовано історію нації багатовіковий досвід здобутки культури духовну самобутність. Мова для кожного народу стає ніби другою природою, що оточує його живе з ним усюди й завжди. Без неї, як і без сонця повітря рослин, люди на не може існувати.

§ 70–71. Однорідні члени речення (повторення)

Коли йдеться про походження української мови, переважна більшість зацікавлених сприймає цю проблему як походження сучасної української мови, тобто тієї, яку вони чують щодня по радіо та телебаченню і використовують у щоденному спілкуванні між собою, яку вивчають у школі, якою читають книжки газети та часописи. Проте треба пам'ятати, що національна мова складається з двох самостійних гілок спільної для всієї нації літературної мови, відшліфованої майстрами художнього слова, і мови народної, яка відрізняється в різних діалектних ареалах (*З інтернету*).

3. Виконайте тестові завдання.

1. Однорідними членами ускладнено речення в рядку
  - A Будь-яке слово, вимовлене українською, є молитвою за Україну.
  - B Яке прекрасне рідне слово! Воно – не світ, а всі світи.
  - C Рідна мова дається народові Богом, чужа – людьми, її приносять на вістрі ворожих списів.
  - D Слово може врятувати людину, слово може й убити.
2. Двома рядами однорідних членів ускладнено речення
  - A Дослідники довели, що чимало вживаних сьогодні українських слів і мовних коренів було поширене ще за часів трипільської культури.
  - B Мова вдосконалює серце та розум народу, розвиває їх.
  - C Бринить-співає наша мова, чарує, тішить і п'янить.
  - D Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб.
3. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
  - A Слухай кожного, але не з кожним говори.
  - B Для вивчення мови набагато важливіша вільна допитливість, ніж грізна необхідність.
  - C Письмо з помилками – то як невиміті руки, чи нечищені зуби.
  - D І журлива вона, і піднесена, тільки фальш для неї чужа.

4. Прочитайте поезію та виконайте завдання.

Сипле, стелить сад самотній
Сірий смуток, срібний сніг.
Сумно стогне сонний струмінь,
Серце слуха скорбний сміх.
Серед саду страх сіріє.
Сад солодкий спокій снить,
Сонно сиплються сніжинки,
Струмінь стомлено сичить.
Стихи струни, стихи співи,
Срібні співи серенад, —
Срібно стеляться сніжинки —
Спити самотній сад.

B. Кобилянський

O. Шупляк. У зимових снах

- A.** Дослідіть, у чому особливість поезії. Пригадайте назву стилістичного прийому, що полягає в повторенні приголосного.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

Б. Назвіть однорідні члени речення.

В. Складіть речення, у якому слова починаються з однакової літери.

5. Запишіть слова в колонку та виконайте завдання.

Мурал, баг, тег, стикер, фактор, кавер, гаджет, ідентичний, лайк, вікенд, центр, дефект, вау (вигук).

А. Доберіть і запишіть українські відповідники до запозичених слів (за потреби скористайтеся довідкою).

Довідка: чинник, пристрій, хиба, вихідні, стінопис, наліпка, вада, овва, тотожний, уподобайка, осередок, мітка, переспів.

Б. Складіть із частиною дібраних відповідників речення за поданою схемою.

УС: О, О, О, О – ...

6. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Лексичне багатство української мови вражає, навіть незважаючи на те, що велику кількість слів було витіснено й забуто в радянські часи. Унаслідок цього ми втратили значну частину питомо української термінології. Нині замість українського *кутомір* маємо термін *транспортир*, замість *суходіл* – *континент*, замість *дотик* – *контакт* та інші.

Деякі питомо українські слова нині побутують як синоніми до запозичених: *відсоток* – *процент*, *відрізок* – *сегмент*, *розбір* – *аналіз*, *тотожний* – *однаковий* тощо.

Прикро констатувати, що до цього часу продовжується процес нівелляції особливостей української мови через активне запозичення слів з інших мов, передусім з англійської. Залучення іншомовних слів у розумних межах – це природний результат процесу міжнаціонального сплікування. Ми ж маємо величезну кількість запозичень як наслідок комплексу меншовартісності, невпевненості в цінності нашої духовної культури й унікальності мови. Тому активно вітаємо іншомовні слова за наявності українських варіантів: *пароль* (укр. *ключ*), *фотографія* (укр. *світлина*), *пост* (укр. *допис*), *голкіпер* (укр. *воротар*), *ок* (укр. *гаразд*) та інші (*I. Літвінова*).

А. Які слова зникли з української мови? Які українські слова існують як синоніми до запозичених? Які причини засилля української мови іншомовною лексикою?

Б. Запишіть відповіді у формі речень з однорідними членами й узагальнювальними словами.

В. Поясніть розділові знаки (усно).

7. Виконайте тестові завдання.

1. Тире перед однорідними членами вжито в реченні

A Слово до слова – звучить рідна мова.

B Від меча рана загоїться, а від лихого слова – ніколи.

§ 70–71. Однорідні члени речення (повторення)

- В** Слово — то мудрість промінь, слово — то думка людська.
Г Мово моя українська, батьківська, материнська, я тебе знаю не вивчену — просту, домашню, звичну.

2. Прочитайте речення.

Найбільше й найдорожче добро в кожного народу — це його мова. Ота жива схованка людського духу (1) його багата скарбниця, у яку народ складає (2) і своє давнє життя (3) і свої сподіванки (4) розум, досвід, почування.

НЕ потрібний розділовий знак на місці цифри

- A** 1
Б 2
В 3
Г 4

3. Прочитайте речення.

Запашна (1) співуча (2) гнучка (3) милозвучна, сповнена музики (4) і квіткових пахощів — скількома епітетами наділяють українську мову.

НЕ потрібний розділовий знак на місці цифри

- A** 1
Б 2
В 3
Г 4

8. Прочитайте уривок із розмови та виконайте завдання.

У київській кав'янрі:

- Добрий день! Мені, будь ласка, лáте ѹ сирний пиріг із полуницею.
— С клубникой нету, есть только с черникой.

- A.** Напишіть есе на тему «Ігнорування мови клієнта — лінощі чи невихованість?».
- Б.** Використайте в есе речення, яке відповідало б такій схемі: УС: О, О, О — ... .

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте: **говорити українською, по-українськи** й **по-українському**. Приіменник **на** в таких формуллюваннях не вживаємо.
- Перегляньте в інтернеті експрес-уроки «Українською, по-українськи чи по-українському?», «Листопад чи листопáд?» (автор О. Авраменко).

Українською, по-українськи чи по-українському?

Листопад чи листопáд?

- В українській мові маємо питомо слов'янські назви місяців, походження яких пов'язане з природними явищами чи господарською діяльністю: **січень** — середній місяць зими, «січе» рік навпіл, або ж мороз січе; у **лютому** люті морози; у **березні** починає цвіс-

ти береза; **квітень** — початок цвітіння; у **травні** зеленіє трава; у **червні** червоніють ягоди; **липень** — час цвітіння липи та збирання липово-го меду; **серпень** — від слова *серп*, що вказує на час жнив; **вересень** — час цвітіння вересу; у **жовтні** жовтіє листя; у **листопаді** листя опадає; **грудень** — від слова *груда* (мерзла колія на дорозі).

9.

1. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки при однорідних членах речення. Виконайте завдання.

1. Українці — давній народ, а мова їхня багатша та всеосяжніша, ніж персидська китайська монгольська і всілякі інші (*E. Челебі*). 2. Мова — це не просто спосіб спілкування а щось більш значуще. Мова — це всі глибинні шари духовного життя народу його історична пам'ять найцінніше надбання віков, мова — це їй музика мелодика фарби буття сучасна художня інтелектуальна та мисленнєва діяльність народу (*Олесь Гончар*). 3. Мова народу народності чи діаспори — то генетичний код національної культури запорука самобутності та самозбереження (*B. Овсянико-Куликовський*). 4. Мова — утілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її вивчаймо її розвиваймо її! Борімся за красу мови за правильність мови за доступність мови за багатство мови... (*За M. Рильським*). 5. Краще повільно та з помилками розмовляти власною мовою, ніж до-сконало мовою іншого народу (*M. Ганді*).

A. Підкресліть однорідні члени речення.

B. Поясніть розділові знаки (усно).

B. Висловте свої міркування щодо поданої в останньому реченні думки (письмово, чотири-п'ять речень).

2. Перепишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки при однорідних членах речення. Виконайте завдання.

В Україні є три свята, *покликані* привернути увагу спільноти до нашої мови та культури День української писемності та мови День слов'янської писемності та культури й Міжнародний день рідної мови.

День української писемності та мови відзначаємо 9 листопада, у день ушанування пам'яті преподобного Нестора Літописця. Свято впроваджене, аби популяризувати українську мову привернути увагу до її проблем та об'єднати людей, залюблених у свою культуру.

День слов'янської писемності та культури відзначаємо щорічно 24 травня, у день ушанування пам'яті слов'янських просвітителів Кирила та Мефодія, чиї імена пов'язані зі слов'янською азбукою.

Міжнародний день рідної мови святкуємо 21 лютого. Свято встановлене ЮНЕСКО з метою привернути увагу людської спільноти до проблеми вимирання мов (*I. Остапчуک*).

A. Підкресліть однорідні члени речення.

B. Поясніть розділові знаки (усно).

B. Зробіть морфологічний розбір виділеного дієприкметника.

§ 72–73. ЗВЕРТАННЯ. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ ЗІ ЗВЕРТАННЯМ

—Ходімо їсти, бабусю!

—Ходімо їсти бабусю!

Розгляньте ілюстрації та виконайте завдання.

- A.** Визначте, у чому полягає різниця в репліках персонажів.
- B.** Яку роль відіграють розділові знаки?

Звертання — це слово або сполучення слів, що називає особу чи предмет, до яких звертається мовець. Наприклад: *Не плач, діду, не плач, бабо. Я знесу вам ще яечко — не просте, а золоте* (Нар. тв.).

Звертання має такі особливості:

- не відповідає на питання та не є членом речення;
- може бути на початку, у середині чи в кінці речення;
- на письмі відокремлюємо розділовими знаками;
- форма вираження — клічний відмінок;
- в усному мовленні виділяємо інтонаційно.

За будовою звертання бувають поширені й непоширені.

непоширені	одне слово, переважно іменник у клічному відмінку, рідше прикметник, що перейшов в іменник	<i>Здоров був, парубче!</i> (Нар. тв.). <i>Не слухай їх, люба!</i> (Льюїс Керролл).
поширені	словосполучення — переважно іменник із прикметником чи займенником	<i>Козенятка мої любі, нікому двері не відчиняйте!</i> (Нар. тв.).

Зверніть увагу!

Варто відрізняти односкладне речення зі звертанням від двоскладного речення. Аби не припуститися помилки, перевіряйте: підмет — іменник у Н. в., звертання — у Кл. в. Порівняйте: *Коли це приходить Котигорошко* (Н. в.) — **Котигорошку** (Кл. в.), *чого хочеш? Миритися чи битися?* (Нар. тв.).

В одному реченні можуть бути й підмет, і звертання: *Я ляжу спати, а Ви, батьку, разбудіть мене через дванадцять днів, коли булава назад падатиме* (Нар. тв.).

Звертання до абстрактних понять, предметів та явищ, осіб, які не можуть бути безпосередніми учасниками подій, називаємо **риторичними**. Їх використовуємо для посилення образності, виразності й емоційності мовлення: **Людоњки, що ж це робиться?** (Нар. тв.).

1. Прочитайте уривок із казки та виконайте завдання.

— Івасику! Телесику! Приплинь, приплинь до бережка! Твоя маті прийшла, їсти-пити принесла.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Телесик зрадів і спрямував човник до берега:

— Моя мама прийшла, юти-пiti принесла. Приплинь, човнику, до бережка! (*Нар. тв.*).

A. Знайдіть у тексті звертання.

B. Дослідіть, яку синтаксичну роль відіграють у реченні виділені слова.

C. Згадайте, з якої казки взято фрагмент.

2. Випишіть речення зі звертаннями та виконайте завдання.

1. Ой Лисичко-Сестричко, у нас хата маленька, ніде буде тобі лягти (*Нар. тв.*). 2. Але мама сказала: «Не журіться, мої серденятка! Пам'ятаєте татів дарунок на минуле Різдво?» (*I. Малкович*). 3. Аліса відкусила шматочок і тривожно повторювала сама до себе: «Так чи інак? Так чи інак?» (*Люїс Керролл*). 4. «А глянь, скільки меду я несусь», — каже Бджола (*В. Сухомлинський*). 5. Прошу ласкаво, Ваша величноте, до замку маркіза Карабаса! (*Ш. Перро*). 6. Піди, Вовчику, до коваля, нехай він тобі голос новий скує! (*Нар. тв.*). 7. Професорка Макгонегел підійшла до Гаррі. «Ходімо, Поттере», — прошепотіла вона (*Дж. Роулінг*).

A. Підкресліть граматичні основи у виписаних реченнях.

B. Дослідіть способи вираження звертань; надпишіть рід, число та відмінок іменників.

C. Визначте типи звертань (поширені / непоширені).

3. Виконайте тестові завдання.

1. Звертанням ускладнено речення

- A** — Це я, Лисичка-Сестричка, пустіть переночувати!
- B** — Гей, ви, добрі молодці! Мотузку опускайте, нас нагору тягніть!
- C** — Це Карлсон, що живе на даху!
- D** — Ти чув? — запитав Ніф-Ніф у Наф-Нафа.

D Уже й страхали Непослушка: «Ми накрутим тобі вушка!»

2. Звертанням ускладнено всі речення, ОКРІМ

- A** — Очі мої, очі, що ви робили, коли оцей собака за мною гнався?
- B** — Бабо, гей! — гукає дід. — Що сьогодні на обід?
- C** — Невже ти не знаєш, що кожний має власну чарівну країну?
- G** — Чеширчику! Мурчику! — почала вона боязкувато.
- D** — Кицько, не лежи, нам усім допоможи!

3. Поширенім звертанням ускладнено речення

- A** — Не їж мене, Лисичко, не їж мене, Сестричко!
- B** — Діду, подивися! Наш бичок ведмедя привів!
- C** — Ой дівчино, чия ти?
- G** — Не пошкодуй, молодице, копійчину голодній жінці!
- D** — Як я рада тебе бачити, любонько моя!

4. Напишіть діалог (*не менше п'яти реплік*) двох казкових персонажів (*на ваш вибір*), ускладнюючи речення поширеними звертаннями.

§ 72–73. Звертання. Розділові знаки в реченнях зі звертанням

Розділові знаки при звертаннях

1. Звертання обов'язково відокремлюємо на письмі **комами**: з обох боків — у середині речення, з одного боку — на початку чи в кінці речення.

Порівняйте: *A чого це ти, Зайчику-Побігайчику, плачеш?*

Зайчику-Побігайчику, а чого це ти плачеш?

А чого це ти плачеш, Зайчику-Побігайчику? (Нар. тв.).

2. Якщо звертання стоїть на початку речення та його вимовляємо з особливою інтонацією, тоді відокремлюємо знаком оклику, а продовження речення пишемо з великої літери: **Кіzon'ko моя мила, kіzon'ko моя люба!** Чи ти пила, чи ти їла? (Нар. тв.). Такі конструкції називаємо **вокативними реченнями**.

3. Якщо звертань кілька, кому між ними ставимо, як при однорідних членах речення: *Bітаю вас, Сьюзан, Люсі! Bітаю і вас, Бобре та Бобрихо!* (Льюїс Керролл).

4. Якщо при звертаннях є вигуки, їх зазвичай відокремлюємо: *Oх, Вовчику-Братику, як же мені не плакати, коли в моїй хатці звір страшний сидить!* (Нар. тв.). Слова **о, ой**, що стосуються звертань, не відокремлюємо від них комами: **Ой козаче, веселу маеш вдачу** (Нар. тв.).

5. Прочитайте уривок із казки та виконайте завдання.

Тоді Лис перший заговорив до них ласково:

— Любі мої! Не бійтесь мене! Приступіть ближче, я маю вам щось дуже важливе сказати.

Але звірі не підходили, і тільки Ведмідь, ледве-ледве переводячи дух, запитав:

— А ти ж хто такий?

— Приступіть ближче, я вам усе розповім, — лагідно й солодко говорив Лис. Звірі трохи наблизилися до нього, але зовсім близько не наважилися.

— Слухайте, любі мої, — говорив Лис Микита, — і тіштесь! Сьогодні рано святий Миколай виліпив мене з небесної глини — придивітесь, яка вона блакитна! І, ожививши мене своїм духом, мовив: «Звіре Остромисле! У звірячім царстві запанував нелад, несправедливий суд і неспокій. Ніхто там не певний своєго життя і своєго добра. Іди на землю та будь звірячим царем, заводь лад, суди по правді й не допускай нікому кривдити моїх звірів!»

Почувши це, звірі аж у долоні сплеснули.

— Ой господи! Так се ти маєш бути наш добродій, наш цар?

— Так, дітоньки, — поважно мовив Лис Микита.

Нечувана радість запанувала у звірячім царстві (І. Франко).

A. Знайдіть речення зі звертаннями, у тому числі вокативні речення.

B. Прокоментуйте розділові знаки.

6. Доповніть речення звертаннями (використайте довідку), поставте потрібні розділові знаки. Виконайте завдання.

1. Ловися ... маленька й велика! 2. ... візьміть мене на крилята та понесіть до батенька! 3. ... несе мене Лиска по каменю-мосту на своєму хвосту. 4. Мерзни, мерзни ... ! 5. Ні ... не пила й не їла: бігла через місточок і вхопила кленовий листочек. 6. Не їж мене ... я тобі пісеньку заспіваю! (Нар. тв.).

Довідка: Котик-Братик, рибка, дід, Лисичка, Гуси-гусенята, вовчий хвіст.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

A. Переробіть речення так, щоб звертання були на початку, у середині та в кінці речення.

B. Поміркуйте, як зміниться пунктуація речень (усно).

7. Виконайте тестові завдання.

1. Правильно поставлено розділові знаки в усіх реченнях, ОКРІМ

- A** — Годі Малий, ми більше не хочемо слухати твої вигадки про Карлсона.
- B** — Ваша величносте, чи можу я Вас запитати?
- C** — Усі рядком ставайте, діти!
- D** — Аслане! Любий, дорогий Аслане! — вигукнула Люсі.
- E** «Як, пане маркізе, — вигукнув здивований король, — цей замок також належить Вам?!»

2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- A** — О мій бідолашний маленький Мумі-тролю, не плач!
- B** — Ґудзичку, привіт! — радісно вигукнула Яся та погладила маленького слоника по голові.
- C** — Я прибіг дідусю з гаю...
- D** — Котику! Маленький Кицику-Мицику, ходи сюди, познайомимося!
- E** — Попелюшко, розчеси нам коси, почисть нам черевички, підпережи нас поясами, бо ми йдемо до королівського замку на бенкет.

3. Знаком оклику треба виокремити звертання в реченні (*розділові знаки пропущено частково*)

- A** Та ось дідусю шукаю корабель, котрий може ходити по суходолу.
- B** Щасти тобі Гаррі тихо промовив він.
- C** Тепер ти Вернидубе зоставайся вдома, а ми підемо на полювання.
- D** Каю Милий мій Каю Нарешті я знайшла тебе!
- E** Дзеркальце правду скажи-но мені: хто в нас найкращий у цій стороні?

8. Згадайте казку, у якій діють кілька персонажів. Запишіть фрагмент діалогу, використовуючи речення, ускладнені звертаннями, у тому числі вокативне речення.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. У звертаннях використовуємо іменники в **личному відмінку**. Він не має питання, позначає особу або уособлений предмет, на який спрямоване мовлення в реченні. Закінчення клічного відмінка однини залежать від відміні іменників.

Відміна іменника	Закінчення	Приклади
I відміна	- <i>о</i> , - <i>e</i> , - <i>ε</i> , - <i>ю</i>	<i>кіzonько</i> , <i>судде</i> , <i>Marie</i> , <i>бабусю</i>
II відміна	- <i>e</i> , - <i>y</i> , - <i>ю</i>	<i>козаче</i> , <i>Ivanе-царевичу</i> , <i>дідусю</i> , <i>Ігорю</i> , <i>Olegу</i> й <i>Оле же</i>
III відміна	- <i>e</i>	<i>радосте</i> , <i>любове</i>
IV відміна	як у називному	<i>хlop'я</i> , <i>козеня</i>

§ 72–73. Звертання. Розділові знаки в реченнях зі звертанням

У множині форми клічного відмінка тотожні формам називного: *молодці, друзі*.

Виняток становить лише іменник *пани — панове*.

Якщо звертання виражене прикметником, що перейшов в іменник, то клічний відмінок збігається з формою називного: *мілій, кохана*.

У поширених звертаннях прикметники та займенники мають форму називного відмінка: *любий друге*.

2. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Звертаючись, кажемо Олегу чи Олеже?» (автор О. Авраменко).

Звертаючись, кажемо Олегу чи Олеже?

9.

1. Перепишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки. Виконайте завдання.

Радо вітаємо тебе любий читачу на сторінці, присвяченій українській народній казці. Казка не є витвором винятково для дітей, її варто читати чи слухати представникам усіх вікових категорій. Казка — це погляд на світ, у якому ми живемо. Казковий світ для нас часом є фантастичним і нереальним.

Щоб зрозуміти казку, треба відхилити буденні шаблони й заскорублу мораль по-дивитися на світ очима малої дитини, для якої немає в цьому світі нічого неможливого, і тоді навколишній світ заграє новими яскравими свіжими барвами. Отож хлопчики та дівчатка запрошуємо вас відвідати цей чарівний і незвичайний світ казки (*З інтернету*).

- Надпишіть над звертаннями, які вони за будовою (поширені чи непоширені) і способом вираження (частина мови, число, відмінок).
- Підкресліть усі однорідні члени речення відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

2. Перепишіть уривок із казки, розкриваючи дужки та розставляючи пропущені розділові знаки. Виконайте завдання.

А рано вийшла Лисичка стала перед хаткою та й плаче. Іде Ведмідь.

— Йой, — каже, — (Михайл) не йди біля моєї хатки. У мене є страшний Пан Коцький, може тебе з'їсти.

— Добре, не буду йти.

За годину йде Вовк.

— (Вовчик-Братик) не йди біля моєї хатки, бо Пан Коцький тебе з'їсть.

— А я і не буду йти.

Іде дикий Кабан. Те саме каже Лисичка:

— (Кабанчик) не йди біля моєї хатки...

Іде Борсук, знову йому те саме каже.

Нарешті йде Заєць.

— (Зайчик-Побігайчик) не йди...

— А я вже більше не буду йти.

Зійшлися в лісі Ведмідь, Вовк, Кабан, Борсук і Заєць та й стали думати, як би їм Пана Коцького побачити (*Нар. тв.*).

- Надпишіть над звертаннями спосіб вираження.
- Знайдіть у тексті односкладні речення, визначте їхні види.

§ 74–75. ЗВЕРТАННЯ ЯК ЕТИКЕТНА ФОРМУЛА

Прочитайте початок телефонної розмови та виконайте завдання.

- Вітаю! Менеджерка Марина. Слухаю Вас.
- Добрий день, *Марино!* Чи можу я поговорити з пані Іриною?
- *Ірино Сергіївно!* Підійдіть, будь ласка, до телефона.
- Добриден! Чим можу допомогти?
- *Пані Ірино*, мені потрібна Ваша консультація.
- Із задоволенням допоможу. Як до Вас звертатися?
- Сергій.
- *Пане Сергію*, яке Ваше запитання?

A. Яку роль відіграють звертання в діловому спілкуванні?

B. Дослідіть, чим вони виражені.

За етикетом офіційного мовлення рекомендовано подані варіанти поширених звертань.

Форма звертання	Особливості відмінювання	Приклад
загальна назва + ім'я	обидва слова мають форму клічного відмінка	<i>пане Іване, панно Тетяно, друже Остапе, добродію Олександре</i>
загальна назва + прізвище	форму клічного відмінка мають обидва слова або лише загальна назва	<i>пане Чураю, колего Середа, панно Шевчук</i>
дві загальні назви	рекомендовано обидва слова вживати в клічному відмінку	<i>пане президенте, пані голово</i>
ім'я та ім'я по батькові	обидва слова мають форму клічного відмінка	<i>Остапе Євгеновичу, Катерино Іллівно</i>

У звертаннях часто вживають загальні слова: *пане, пані, панно, колего, друже, добродію, добродійко тощо*.

Зверніть увагу!

З великої літери пишемо займенники ***Ви, Ваш*** як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах і в повсякденні: *Повідомляємо Вам про ... . Вітаємо Вас ... .*

1. Складіть по одному речення з кожною сполучкою слів, використавши їх як звертання.

Дорогі друзі, дорогий друг, пані та пани, добродій, добродійка, пан президент, пані Оксана, панна Інна, шановна громада, вельмишановні гості, високоповажний пан.

§ 74–75. Звертання як етикетна формула

2. Перепишіть речення, розкриваючи дужки та розставляючи пропущені розділові знаки.

1. (Шановні пасажири) Аеропорт «Київ» відновлює польоти. 2. (Пан Петренко) ви-
словлюємо Вам свою найщирішу вдячність за участь у конференції. 3. (Шановна Тетяна
Валентинівна) будемо раді співпрацювати з Вами. 4. (Шановні пасажири) Поступайтесь
місцями особам з обмеженими можливостями людям літнього віку пасажирам із дітьми.
5. (Пані Олена) згідно з нашою домовленістю надсилаємо Вам копії документів. 6. (Ша-
новні покупці та відвідувачі сайту) Звертаємо вашу увагу, що компанія здійснює продаж
товарів лише за передплатою. 7. (Шановні відвідувачі) У зв'язку з державними святами
експозиція азійського мистецтва не працює. 8. (Пан Іванчук) будемо вдячні, якщо Ви під-
твердите свою участь у конкурсі (*I. Остапчук*).

 3. Виконайте тестові завдання.

1. Правильною є форма звертання

- A** колега Павло
- B** дорогий друг Петре
- C** шановна Оксана Іванівна
- D** вельмишановний Миколо Григоровичу

2. Помилковою є форма звертання

- A** пане Юрій
- B** колего Олександро
- C** шановний добродію
- D** Любове Григорівно

3. Потребує редагування речення

- A** Шановна пані Ільченко, Вам слово.
- B** Радий Вас бачити, Максиме Денисовичу.
- C** Пані директорко, зайдіть, будь ласка, до 8-А класу.
- D** Шановна професорка Білоскаленко, дозвольте мені передати екзамен.

 4. Відрекомендуйте вашого друга (вашу подругу) кільком своїм однокласникам
та однокласницям, використовуючи етикетні формули звертання й знайомства
(дозвольте вас познайомити; дозвольте відрекомендувати вам тощо).

До речі...

У радянські часи клічний відмінок був «репресований». Саме тому в текстах того пе-
ріоду звертання може бути виражене іменником у Н. в., наприклад, як у пісні: *Край, мій
рідний край, пісенний край завзяття і труда* (М. Мозговий).

5. Поставте у форму клічного відмінка імена й імена по батькові всіх ваших учите-
лів. Складіть речення із чотирма звертаннями.

6. Перепишіть діалог, розкриваючи дужки та розставляючи пропущені розділові
знаки. Виконайте завдання.

— (Діти) поговорімо сьогодні про те, ким ви хочете стати в дорослому житті, яку про-
фесію оберете. Хто почне? Будь ласка (Марія)!

- Я хочу бути фотомоделлю, уже зараз маю кілька пропозицій.
- Дякую! Про що ти mrієш (Сергій)?
- А я буду відомим блогером!

- Дякую! (Микита) які твої плани?
- Мені б хотілося створювати комп'ютерні ігри.
- Цікаво! Що скажеш ти (Карина)?
- А я хочу бути вчителькою, як Ви (Юлія Олексandrівна)! (*З інтернету*).

A. Поміркуйте, до якого стилю належить діалог. Як це позначається на формі звертань?

B. Знайдіть у тексті односкладні речення, визначте та надпишіть їхні види.

7. Виконайте тестові завдання.

1. НЕПРАВИЛЬНО утворено форму кличного відмінка іменника в рядку
  - A** люба Дарино, пані й панове, друже Антоне
  - B** пані Софіє, колего Пилипчук, високоповажні гости
  - C** люба Анастасію, шановний читачу, дорогі друзі
  - D** Інно Миколайво, поважне товариство, пане професоре
  - E** пані вчителько, шановні відвідувачі, Тарасе Григоровичу
2. Потребує редагування речення
  - A** Шановні пасажири, не залишайте свої речі!
  - B** Відвідувачі зоопарку, не годуйте тварин!
  - C** Любой друг, наші курси саме для тебе!
  - D** Колего, дозвольте Вас познайомити з керівником нашого відділу.
  - E** Пані й панове, ми раді вітати вас на презентації!
3. Прочитайте діалог (*цифри позначають номери реплік*).
  - (1) — Пані, будь ласка, передайте за проїзд.
  - (2) — Так, юначе. Підкажіть, яка наступна зупинка.
  - (3) — На жаль, не знаю. Кондуктор, якщо Ваша ласка, допоможіть нам.
  - (4) — Із задоволенням, панове! Наступна зупинка — «Молодіжна».
  - (5) — Щиро дякую, добродій!

Потребує редагування форма звертання в репліці

A 1	G 4
B 2	D 5
C 3	

8. Розіграйте ситуацію «Нарада в офісі», розподіливши ролі *директора, секретаря, менеджера, фінансового консультанта, дизайнера, програміста*. Використовуйте в діалозі поширені звертання.

Творення імен по батькові

Чоловічі імена по батькові	Жіночі імена по батькові
основа чоловічого імені + -ович-	основа чоловічого імені + -івн- / -ївн- ([ї+і] вн)
<i>Данилович, Ігорьович, Сергійович</i>	<i>Данилівна, Ігорівна, Сергіївна</i>

Зверніть увагу!
Варіанти деяких імен зумовлюють відповідні варіанти імен по батькові: *Євген* – *Євгенівич, Євгенівна*; *Євгеній* – *Євгенійович, Євгеніївна*.

Винятки: Григорій – Григорович, Григорівна;
 Ілля – Ілліч, Іллівна;
 Кузьма – Кузьмович і Кузьміч, Кузьмівна;
 Лука – Лукіч, Луківна;
 Микола – Миколайович і Миколович, Миколаївна і Миколівна;
 Сава – Савич і Савович, Савівна;
 Хома – Хоміч і Хомович, Хомівна;
 Яків – Якович, Яківна.

9. 1. Прочитайте уривок із твору. Випишіть речення зі звертаннями, розкриваючи дужки та розставляючи пропущені розділові знаки.

Що ж він усе-таки тут робив? Чому ховався? Невже хотів пограбувати вчительку, а я його сполошив? Не схожий він був ні на кого з наших, зовсім не знайомий якийсь...

— Тільки ж гляди все-таки (Ганя) обережніше, — почув я біля хати голос Галини Сидорівни.

— Ой, що Ви (Галина Сидорівна) що Ви?! — пискляво засокоріло у відповідь. То був голос Гребенючки.

А бодай би ти луснула! Ще треба, щоб ти мене тут побачила.

Пригнувшись, я чкурнув на стежку, до велосипеда. Загнудзав Вороного і — алюр три хрести!

От же ж та Гребенючка! Не люблю я людей, котрі до вчителів піддбюються, лізуть із своєю любов'ю «(Галина Сидорівна) я Вам те! (Галина Сидорівна) я Вам се! (Галина Сидорівна, дорогенька)! (Галина Сидорівна, золотенька)! (Галина Сидорівна, любесенька)! Ax! Ox! Ax!» Противно! (За Вс. Нестайком).

2. Перепишіть діалог, виправлюючи помилки.

- Доброго дня, Олександра Григорівна! Радий вас вітати. Ви тут по справах?
- Вітаю, Романе! Так!
- А я ходжу в басейн по понеділкам! У скільки завтра батьківські збори?
- Точно не знаю!
- Добре, запитаю в Коваленко Івана Васильовича.
- Підкажи, будь ласка, котра зараз година?
- Майже без двадцяти сім.
- Дякую! Буду йти.
- Я теж поспішаю: учебовий процес не чекає. Був радий потримати з вами! Самі найкращі побажання вашій родині! (З інтернету).

§ 76–77. РЕЧЕННЯ ЗІ ВСТАВНИМИ СЛОВАМИ (СЛОВОСПОЛУЧЕННЯМИ ТА РЕЧЕННЯМИ)

Прочитайте діалог і виконайте завдання.

- *На щастя*, ми живемо в час розвинених технологій.
- Так, з *одного боку*, гаджети полегшують наше життя, а з *іншого боку* — призводять до багатьох негативних наслідків.
- Яких?
- *Як на мене*, ...
- *По-моєму*, ...

А. Яку позицію ви підтримуєте? Аргументуйте думку.

Б. Яку роль у реченні відіграють виділені слова?

Вставними називаємо слова, словосполучення та речення, що виражають ставлення мовця до сказаного. Вони граматично не пов'язані ані з головними, ані з другорядними членами, тому не є членами речення: **Уявіть собі**, *сучасні смартфони здатні перетворювати почутій текст на друкований*.

Вставні конструкції на письмі відокремлюємо **комами**, а в усному мовленні відокремлюємо **інтонаційно**. Вони можуть стояти на початку, у середині та в кінці речення.

Групи вставних конструкцій за значенням

Група за значенням	Найуживаніші конструкції	Приклад
upevnenist', nevpnevnenist', sumniv	безумовно, безперечно, без сумніву, певна річ, правда, здається, видно, мабуть, може, очевидно, може бути, либо, правду кажучи, щоправда, сподіваюся та ін.	Безсумнівно , смартфони вже давно є невід'ємною частиною нашого життя.
emoційна оцінка (задоволення, незадоволення, радість, жаль, здивування)	на щастя, на диво, слава богу, на жаль, як на зло, на сором, чого доброго, як навмисне, як на біду, дивна річ та ін.	Відеоігри, на жаль , здатні загальмувати творчу уяву дитини.
dzhерelo povidomleniya	по-моєму, по-твоєму, кажуть, як кажуть, мовляв, на мою думку, бачу, по-вашому, як відомо, на думку ..., за словами ... та ін.	На думку експертів , підліткам не варто сидіти в інтернеті більше двох годин на день.

зв'язок думок, послідовність викладу	<i>по-перше, по-друге, нарешті, до речі, між іншим, крім того, навпаки, отже, наприклад, інакше кажучи, таким чином, значить, виходить, однак, проте та ін.</i>	Отже , використання гаджетів багато в чому спрошує людині життя.
привернення уваги співрозмовника	<i>чуєте, бачиш, уяви собі, зверніть увагу, майте на увазі, між нами кажучи, зрозумійте та ін.</i>	Між нами кажучи , комп'ютерні ігри шалено затягують.
етичетні формули	<i>даруйте, будь ласка, перепрошую, добрий день та ін.</i>	Будь ласка , пам'ятайте про те, що життя поза смартфоном також цікаве.

Зверніть увагу!

Лише вставними бувають слова та словосполучення

<i>а втім</i>	<i>отже</i>
<i>далебі</i>	<i>по-перше</i>
<i>мабуть</i>	<i>щоправда</i>
<i>навпаки</i>	<i>правду кажучи</i>
<i>наприклад</i>	

Ніколи не бувають вставними слова та словосполучення

<i>адже</i>	<i>також</i>	<i>немовби</i>	<i>при цьому</i>
<i>усе-таки</i>	<i>мовби</i>	<i>неначе</i>	<i>приблизно</i>
<i>до того ж</i>	<i>навіть</i>	<i>ніби</i>	<i>принаймні</i>
<i>майже</i>	<i>наче</i>	<i>нібито</i>	<i>тобто</i>

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

- Щодня з'являються нові гаджети.
- Безперечно, щодня з'являються нові гаджети.
- Щодня, очевидно, з'являються нові гаджети.
- На щастя, щодня з'являються нові гаджети.
- Нові гаджети, як на диво, з'являються щодня.
- Уявіть собі, щодня з'являються нові гаджети.
- Щодня, кажуть, з'являються нові гаджети.
- Інакше кажучи, щодня з'являються нові гаджети.
- Щодня з'являються нові гаджети, майте на увазі.
- Отже, щодня з'являються нові гаджети.

A. Як змінюються речення залежно від значення вставних слів?

B. До якої групи за значенням належать вставні конструкції?

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

2.

1. Доповніть речення вставними словами кожної із запропонованих груп.

1. Починаючи трохи не з пелюшок, сучасні діти активно користуються смартфонами. (*Упевненість, емоційна оцінка, указівка на джерело інформації.*)

2. Сучасні технології активно розвиваються. (*Джерело повідомлення, привернення уваги співрозмовника, послідовність викладу.*)

3. Сьогодні неможливо уявити життя без гаджетів. (*Емоційна оцінка, упевненість, привернення уваги співрозмовника.*)

A. Порівняйте симільні відтінки новоутворених речень (усно).

B. Поставте в реченнях потрібні розділові знаки. Запишіть.

2. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Виконайте завдання.

1. Ми восени таки похожі хоч капельку на образ Божий звичайне що не всі, а так, хоч деякі (Т. Шевченко). 2. А єдиних слів на жаль було не сказано... (Б. Олійник). 3. Може десь у лісах ти чар-зілля шукала сонце-руту знайшла і мене зчарувала (В. Івасюк). 4. Певна річ про це не може й мови бути! (М. Холодний). 5. Здається часу і не гаю а не встигаю не встигаю (Л. Костенко). 6. Кажуть зранку буде завтра. Може брешуть. Може й ні (І. Жиленко). 7. Хіба я міг скажіть бути спокійним, коли їхав на якесь незвичайне, на якесь важливе та секретне завдання (Вс. Нестайко).

A. Поясніть пунктоограми (усно).

B. Надпишіть групи за значенням над вставними конструкціями.

3.

Виконайте тестові завдання (усно).

1. НЕМАЄ вставної конструкції в реченні (розділові знаки для відокремлення вставних конструкцій пропущено)

- A** Безперечно вам знадобиться фітнес-браслет, якщо ви активно займаєтесь спортом.
- B** По-моєму у таких випадках на допомогу можуть прийти смартгодинники.
- C** Зверніть увагу ця річ буде корисною для тих людей, які багато подорожують.
- D** Вибираючи електронну книжку принаймні поцікавтеся, чи має пристрій підтримку сенсорного керування.

2. Вставною конструкцією ускладнено речення (розділові знаки для відокремлення вставних конструкцій пропущено)

- A** Усе-таки навушники для дитини мають бути накладного типу.
- B** Певна річ більший дисплей набагато кращий для очей.
- C** Серед особливостей смартгодинника можна також виокремити функції фітнес-трекера.
- D** До того ж бездротові навушники дуже комфортні під час тренувань у спортзалі.

3. Установіть відповідність.

*Група вставної конструкції за
значенням*

- 1 указівка на джерело повідомлення
- 2 зв'язок із попередньою думкою
- 3 невпевненість, припущення
- 4 емоційне ставлення до змісту висловленого

Приклад

- A Розумний радіогодинник, мабуть, не вирішить усіх проблем.
- B Інакше кажучи, розмір дисплея залежить лише від уподобань користувача.
- C На мою думку, треба обов'язково придбати зовнішній акумулятор.
- D Перепрошує, хто тут консультант?
- E На жаль, батьки часто використовують гаджети, аби чимось розважити дитину.

4.

Розкажіть про п'ять найнеобхідніших у вашому житті гаджетів, використовуючи речення зі вставними конструкціями *на мою думку, по-перше, по-друге, на щастя, між нами* кажучи, уявіть собі та ін.

Зверніть увагу!

Ті самі слова можуть бути як вставними конструкціями, так і членами речення. Уміння визначати вставні слова важливе для того, щоб правильно поставити розділові знаки в реченні.

Перевірити, чи слово вставне, можна кількома способами:

1) вставне слово можете вилучити з речення, не порушуючи його змісту та будови; порівняйте:

Кажуть, «iPhone 12» уже в продажу. — «iPhone 12» уже в продажу (будову речення та основну думку збережено);

Люди кажуть, що «iPhone 12» уже в продажу. — Люди, що «iPhone 12» уже в продажу (речення сприймається як набір слів);

2) якщо до слова можна поставити питання від якогось члена речення, то воно не є вставним; порівняйте:

Наша програма (що робить?) *може виявити* більшість вірусів. — *Може*, пам'яті мало?

Зверніть увагу!

Слова **проте, однак, однаке** бувають вставними лише в середині речення; на початку речення (а також на початку частини складного речення) вони є сполучниками. Порівняйте: *Новинка, однак, швидко стала популярною*. — Я довго сумнівалася, *однак* купила цю модель смартфона.

5.

Прочитайте речення та виконайте завдання (*розділові знаки пропущено*).

1. У рекламі добре *видно* переваги цього GPS-навігатора. — *Видно* ми загубилися.
2. Словом можна завдати болю. — *Словом* я ще поміркую над вибором.
3. У віртуальному світі все *можливо*. — *Можливо* майбутнє за технологіями.
4. *Кажуть* найбільш продаваним був телефон «Nokia 1100». — *Кажуть* що найбільш продаваним був телефон «Nokia 1100».
5. Я не знаю *напевно* чи піду на виставку інформаційних технологій. — *Напевно* піду.
6. Часто батьки хвилюються через те як же пристрій вплине на здоров'я дитини *проте* не хочуть їй відмовляти. — Батьки *проте* мають контролювати ситуацію.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

A. Визначте в кожній парі речень те, що ускладнене вставною конструкцією.

B. З'ясуйте, до яких груп за значенням належать вставні конструкції.

6. Перепишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки. Виконайте завдання.

Безперечно величезний потік інформації, часом зайвої і шкідливої, навіть дорослу людину може зробити нервовою та неспокійною. Що ж тоді говорити про дітей, які зрозуміло ще менш стійкі до різних хвилювань? Хтось написав у соцмережі можливо щось образливе чи принизливе — і все: спокій порушенено. Адже набагато легше написати ніж сказати в обличчя. А значить збільшується імовірність виникнення подібних ситуацій, які викликають стрес у підлітків. На жаль у результаті діти можуть замкнутися та зовсім припинити спілкуватися з людьми в реальному житті.

На думку багатьох дослідників смартфони планшети й інші гаджети негативно позначаються на здатності дітей до навчання оскільки постійно відволікають їхню увагу (*З інтернету*).

A. Надпишіть групу за значенням над кожною вставною конструкцією.

B. Запишіть фонетичну транскрипцію виділеного слова.

7. Виконайте тестові завдання.

1. Слово **було** є вставним у реченні (*розділові знаки для відокремлення вставних конструкцій пропущено*)

- A** Колись мобільних телефонів не було.
- B** Було підраховано час, який діти проводять онлайн.
- C** Було забудеш у дома телефон — і життя зупинилося.
- D** Що було на вчорашній презентації від «Apple»?

2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- A** На думку експертів, що більше часу діти проводять із гаджетами, то вищий ризик розвитку тривожності.
- B** Між іншим, яку програму ти використовуєш для занять спортом?
- C** Навіть, моя бабуся вміє користуватися смартфоном.
- D** Такі фітнес-браслети більш якісні, однак і дорожчі.

3. Прочитайте речення.

Між нами кажучи(1) звичка сидіти в інтернеті(2) або грati на планшеті(3) може(3) привести до появи зайвої ваги й(4) навіть(4) виникнення ожиріння.

Кому треба поставити на місці цифри (цифри)

- A** 1
- B** 2

- B** 3
- C** 4

8. Поміркуйте, як можна використовувати гаджети в навченні.

A. Напишіть допис у соцмережі на тему «Гаджети не тільки для гри».

B. Використайте не менше п'яти речень зі вставними конструкціями різних груп за значенням.

ЗА НОВОЮ РЕДАКЦІЮ ПРАВОПИСУ

- У загальних назвах іншомовного походження звук [g] передаємо літерою *г*, тому треба писати *гаджет*, *гугл*, *інстаграм* тощо.
- Перегляньте в інтернеті експрес-урок «У яких словах вживається звук і буква *r*?» (автор О. Авраменко).

У яких словах вживається звук і буква *r*?

- Назви сайтів, мереж, пошукових систем тощо без родового слова пишемо з малої літери без лапок (*вайбер*, *фейсбук*); назви з родовим словом пишемо з великої літери й у лапках (*система обміну повідомленнями «Вайбер»*, *мережа «Фейсбук»*).
- Перегляньте в інтернеті експрес-урок «У фейсбуку чи у фейсбуці?» (автор О. Авраменко).

У фейсбуку чи у фейсбуці?

9.

- Прочитайте текст і виконайте завдання (розділові знаки пропущено частково).

ДЕНЬ БЕЗ ГАДЖЕТІВ: ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ

Вирішив спробувати інформаційне голодування. Вимкнув усі гаджети, крім телефона, сиджу значить і спостерігаю, що буде. Ось зміни, які я помітив увечері.

По-перше змінюється відчуття часу. Його дійсно стає більше. Хід думок уповільнюється, а значить постійний стрес послаблює своїх холодні обійми. Звільняється місце для позитивних емоцій, які допомагають розслабитися.

По-друге мозок, відпочиваючи від візуальної інформації, переключається на слуховий та інші канали. Це позитивний результат? Як на мене однозначно.

І найголовніше відчуття інформаційного голоду зростає щохвилини, воно є фізичним: рука, як у зомбі, тягнеться то до смартфона, то до пульта телевізора чи миші. Мозок потребує інформації, а організм — їжі та питви. Оце на тобі! Це ж справжня інформаційна ЗАЛЕЖНІСТЬ... І скільки нас таких на планеті? Мабуть усі, крім тих, хто полює із луком і стрілами (*Г. Савчук*).

A. Перепишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки.

B. Надпишіть групи за значенням над вставними конструкціями.

2. Складіть із кожним із поданих слів за зразком по два речення так, щоб в одному реченні воно було вставним словом, а в іншому — членом речення.

Зразок:

З екрана телефона видно весь світ. — Видно, треба зробити перерву.

Може, кажуть, здається, звичайно, бачиш.

- Визначте в складених вами реченнях види присудків (простий дієслівний, складений іменний, складений дієслівний).

§ 78–79. РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ПРИ ВСТАВНИХ СЛОВАХ (СЛОВОСПОЛУЧЕННЯХ І РЕЧЕННЯХ)

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Здоровий спосіб життя стає дедалі популярнішим.

На щастя, здоровий спосіб життя стає дедалі популярнішим.

- A.** Визначте, чим відрізняються речення лівої та правої колонок.
- B.** Як змінюється сприйняття змісту речення з додаванням виділеної сполучки слів?

Вставні конструкції на письмі відокремлюємо **комами**: *Людина, на щастя, має багато можливостей.*

АЛЕ якщо сполучник **a** (рідше **ale**) стосується вставного слова, **кому** після нього не ставимо. Порівняйте: *А може, завтра підемо на тренування? – Вона була не вдома, а, може, у тренажерній залі.*

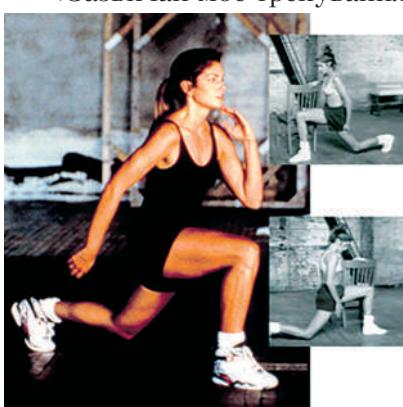
Зверніть увагу!

Щоб перевірити, чи стосується сполучник вставного слова, варто випустити вставне слово з речення та з'ясувати, чи потрібний сполучник, тобто чи сполучає він однорідні члени речення або частини складносурядного речення.

- 1.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

Ще в той час, коли не було соцмереж, американська супермодель Сінді Кроуфорд пропагувала здоровий спосіб життя та випустила кілька дисків із фітнес-тренуваннями: «Секрет ідеальної фігури», «Як досягти досконалості», «Новий вимір». Ці фітнес-програми й досі популярні, а Сінді вражає своїм виглядом.

«Зазвичай мое тренування – це 20 хвилин кардіо та силові вправи, – говорить модель. – Мое улюблене кардіо – це стрибки на батуті, бігова доріжка, еліпс чи швидка прогулянка на свіжому повітрі. Іноді я вмикаю аудіокнижку чи музику й бігаю сходами 20 хвилин. Потім пів години я роблю прості вправи, які знаю зі школи: випади, присідання, віджимання» (З інтернету).

- A.** Напишіть переказ тексту.

- B.** Використайте в ньому вставні конструкції за словами, по-перше, уявіть собі, таким чином та ін.

- 2.** Запишіть речення, доповнивши їх вставними конструкціями різних груп за значенням (форму присудка можна змінювати).

КОДЕКС ЗДОРОВОЇ ОСОБИСТОСТІ

1. Розпочинайте свій день із ранкової зарядки.
2. Чистіть зуби, доглядайте за своїм тілом та одягом.
3. Харчуйтесь 4–5 разів на день.
4. Відвідуйте спортивні секції.
5. Уникайте шкідливих звичок.
6. Ходіть на прогулянки, бережіть природу.
7. Вживайте в їжі тільки корисні для здоров'я продукти.
8. Будьте завжди привітними та доброзичливими.

A. Прокоментуйте розділові знаки.

B. Дослідіть, як змінився стиль викладу в реченнях зі вставними конструкціями з різних груп за значенням.

- 3.** Виконайте тестові завдання.

1. НЕМАЄ вставної конструкції в реченні (*розділові знаки пропущено*)
  - A** За словами Леббока здоров'я набагато більше залежить від наших звичок і харчування аніж від лікарського мистецтва.
  - B** Чому ви все-таки досі не можете примусити себе займатися спортом?
  - C** Зверніть увагу перевагу треба віддавати свіжим овочам і фруктам.
  - D** Безумовно нашему здоров'ю ціни немає.
2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
  - A** Багато хто, на жаль, віддає перевагу дієстам, а не тренуванням.
  - B** Ясна річ, і дорослим, і малим шкодить тютюновий дим.
  - C** Я сьогодні піду в тренажерний зал, а, може, і в басейн.
  - D** Кажуть, йога дуже корисна для здоров'я.
3. Прочитайте речення.
Уяви собі (1) знаменитості завжди повинні мати ідеальний вигляд. Цього (2) як відомо (2) неможливо домогтися, якщо лежати на дивані (3) споживати фастфуд (4) і не займатися фізичними вправами.

Кому НЕ треба ставити на місці цифри

- A** 1
- B** 2
- C** 3
- D** 4

4. Розкажіть про свої спортивні заняття, використовуючи вставні конструкції (*не менше трьох речень*).

Потрібно розрізняти **вставні** та **вставлені** конструкції.

Як ви вже знаєте, вставні слова, словосполучення та речення виражают ставлення мовця до сказаного й належать до певних груп за значенням. **Вставлені слова, словосполучення та речення** надають реченню додаткової інформації, яка не стосується жодної групи вставних.

Порівняйте: *Певна річ*, для занять спортом потрібне лише бажання. — Для занять спортом потрібне лише бажання (*і не варто говорити про брак часу, фізичні можливості чи фінансову неспроможність*). У першому реченні вставна конструкція зі значенням упевненості, у другому — вставлена, що містить додаткову інформацію.

Запам'ятайте, що вставлені конструкції:

- не є членами речення;
- є ускладнювальними компонентами речення;
- на письмі їх виокремлюють дужками, рідше — за допомогою тире, а в усному мовленні — інтонаційно.

Зверніть увагу!

В одному реченні можуть бути вставні та вставлені конструкції, наприклад: **Як відомо, найважливіше при дотриманні здорового способу життя — це (тільки не дивуйтесь!) правильне харчування**.

5. Прочитайте рекомендації щодо здорового сніданку та виконайте завдання.

1. Смузі (банан, склянка води, кілька заморожених полуниць, стебло селери, петрушка, ложка лляного насіння).

2. Трохи гречки з ложкою меду (узимку намагайтесь вживати його по чайній ложці натщесерце).

3. Зелений чай зі свіжою м'ятою і лимоном (можна додавати інші трави).

A. Дослідіть, яку функцію в тексті виконують вставлені конструкції.

B. З'ясуйте за словником, чим смузі відрізняється від соку.

6. **1.** Перепишіть текст, розставляючи, де потрібно, пропущені розділові знаки. Виконайте завдання.

Щоб не хвилюватися через дрібниці та зберегти здоров'я, психологи рекомендують низку заходів. По-перше чергувати фізичну та розумову активність. По-друге знайти хобі: вирощування квітів вишивка кулінарія рукоділля біг тощо стануть найкращими антидепресантами. По-третє не копирсатися в минулому не хвилюватися з приводу майбутнього а жити сьогодні. І нарешті правильно харчуватися.

Зверніть увагу почати вести здоровий спосіб життя справа не одного дня. Людині треба 21 день, щоб завершилося формування звички займатися спортом і правильно харчуватися. Не збитися з правильного шляху допоможуть такі кроки 1) запишіть свою мотивацію здорового способу життя на аркуші, який покладіть на видному місці; 2) дивіться мотиваційні відеоролики тренерів, фітнес-гуру, блогерів (І. Михайліенко).

A. Поясніть розділові знаки.

B. Дослідіть, яку функцію виконують вставні та вставлені конструкції.

2. Перепишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки для виокремлення вставних чи вставлених конструкцій (у реченнях вони позначені курсивом). Виконайте завдання.

1. Хоча був дот не дуже й далеко від села *a як на велосипеді, то ще ближче*, ми, хлопці, до нього чомусь майже не ходили (*Вс. Нестайко*). 2. Ніч... а човен як срібний птах!.. *Що слова, коли серце повне!*.. (*Є. Плужник*). 3. А не спалось. Ніч була як море. *Так здається хтось уже писав* (*О. Іванець*). 4. Весна. *Остання чи передостання?* (*Олег Ольжич*). 5. Душа моя *послухай* як яблуня в цвіту (*П. Тичина*). 6. Я тут випадково *як власне я скрізь випадково* – і вечір порожній, і ще від'їжджати не час... (*О. Забужко*).

A. Поясніть пунктоограми.

B. За яким критерієм ви розрізняли вставні та вставлені конструкції?

7.

Виконайте тестові завдання.

1. Вставленою конструкцією ускладнено речення (розділові знаки пропущено частково)
  - A** Один відомий голлівудський фітнес-тренер радить чергувати аеробні й силові навантаження в одному занятті.
  - B** Найціннішим у житті людини тут мене підтримають люди старшого віку є здоров'я.
  - C** Модель дотримується середземноморської дієти, у яку входять свіжі овочі та фрукти знежирені молочні продукти, риба.
  - D** Як говорив Цицерон витонченість і краса не можуть бути відокремлені від здоров'я.
2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
  - A** На мою думку, хочеш бути здоровим – будь розсудливим.
  - B** Зверніть увагу, дихати треба глибоко, набирати повітря через ніс і видихати ротом.
  - C** Принаймні, важливо лише те, наскільки ви зможете включити в роботу необхідні для виконання вправи м'язи.
  - D** Правду кажучи, саме думки людини становлять основу здорового способу життя.
3. Прочитайте речення.

До речі, (1) дотримуватися здорового способу життя краще не самому, а в товаристві (сім'я, друзі, сусіди, співробітники) (2). В ідеалі, (3) звичайно, (4) бажано, щоб ваше оточення мало таку саму життєву позицію.

НЕПРАВИЛЬНИМ є обґрунтування пунктоограми, запропоноване в рядку

- A** кома 1 – при вставному слові
- B** дужки 2 – при вставленій конструкції
- C** кома 3 – між однорідними членами речення
- D** кома 4 – при вставному слові

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

8. Дослідіть, як часто та з якою метою використовують вставні та вставлені конструкції у ваших шкільних підручниках.

A. Визначте, який стиль викладу матеріалу в підручниках.

B. Вставні конструкції яких груп переважають?

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Згадаймо, що в нашій мові є значна група слів, близьких за звуковим складом і вимовою, але різних за значенням і написанням. Такі слова називають **паронімами**.

Абонент — той, хто користується абонементом; споживач послуг.	Абонемент — право користуватися за плату або безоплатно чим-небудь.
Мимохідъ — проходячи мимо кого-, чого-небудь; по дорозі.	Мимохіть — те саме, що й мимоволі.
Приводити — супроводжувати кого-небудь, допомагати або примушувати йти із собою куди-небудь.	Призводити — зумовлювати негативний наслідок.

2. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Правила вживання слів **приводити** та **призводити**» (автор О. Авраменко).

Правила вживання слів **приводити** та **призводити**

9. 1. Перепишіть текст, уставляючи на місці пропусків потрібні літери та розставляючи пропущені розділові знаки.

Збалансоване харчування фізична активність і відсутність шкідливих звичок це вже звичайно немало, але ще не все. Основа здорового способу життя безумовно правильний режим дня. Що ж це означає? У першу чергу це нормальні (восьмигодинний) здоровий сон. Потрібно привчити свій організм засинати й прокидатися в один час, незалежно від дня тижня (будень чи вихідний). В ідеалі звичайно прокидатися треба без будильника: це означає, що ви виспалися. Чому важливо добре висипатися? Хоча б тому, що існує прямий зв'язок між недосипанням і появою захворювань (Із журналу).

• Поясніть розділові знаки (усно).

2. Прочитайте основні принципи здорового способу життя та виконайте завдання.

- Раціональне харчування;
- оптимальний руховий режим;
- загартування організму;
- особиста гігієна;
- відсутність шкідливих звичок;
- позитивні емоції;
- інтелектуальний та духовний розвиток;
- формування вольових якостей.

A. Запишіть їх у формі зв'язного тексту, використавши три вставні й одну вставлену конструкції.

B. Чи дотримуєтесь ви принципів здорового способу життя? Підготуйте повідомлення та розкажіть про них однокласникам чи однокласницям на наступному уроці.

§ 80–81. СТИЛІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ЗВЕРТАНЬ І ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Прочитайте діалоги та виконайте завдання.

I

— Чим можу Вам допомогти?
— Не можу визначитися з моделлю капелюшка.
— А цей фасон Вам не подобається?
— Те, що треба.

II

— Добрий день! Панно, чим можу Вам допомогти?
— Перепрошую, не можу визначитися з моделлю капелюшка.
— По-моєму, Вам підіде цей фасон.
— Дякую, це те, що треба.
— Прόшу!

III

— Вітаю Вас! Дорогенька, чим можу допомогти?
— На жаль, не можу визначитися з моделлю капелюшка.
— Сподіваюся, Вам сподобається цей фасон.
— Щиро дякую! Це те, що треба.
— Будь ласка!

A. Яку функцію виконують виділені слова?

B. Визначте, чим відрізняються діалоги II і III.

За допомогою звертань можемо висловити певне ставлення до співрозмовника. Порівняйте, як змінюється речення залежно від форми звертання: *Доню/Тетяно/Тетянко/чудо в пір'ях, ходімо до примірочної*.

Через вставні конструкції можемо передати ставлення до ситуації, наприклад: *На жаль/на щастя/ слава богу, магазин ще не зачинився*.

Зверніть увагу!

У різних стилях мовлення вживаємо стилістично різні звертання, наприклад: *вельмишановний Іване Петровичу, пане Іване* — офіційно-діловий стиль; *Іванку, дядьку Іване* — розмовний.

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Із цією нашою співдружною незалежністю — безліч проблем. Наприклад, як нам тепер величати одне одного?

Колись було ясно: товариш. Хай він на сто років від тебе старший, усе одно — товариш. Я запитав одного:

- Товаришу, як пройти на Прорізну вулицю?

Він так направив, що я ледве додому доплентався. Іще товаришем називається.

Тоді я подумав: «Пан. Кажуть же: панове депутати. І вчораши партократи охоче відгукуються».

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

Підходжу до дами в горжетці:

— Пані, скажіть, будь ласка...

А вона зміряла мене підведеними очиськами з ніг до голови, пхикнула ї до вітрини відвернулася. Не пан я для неї, значить... Ну що ж, коли мое не в лад...

Може, про добродія згадати?.. Згадав. Коли в тролейбусі їхав. Вирішив перевірити. Кажу одному в капелюсі:

— Добродію, закомпостуйте квиток.

Він чогось розсердився:

— А може, я зовсім не добродій.

Я теж розсердився.

— Ну, тоді Ви злодій, — кажу.

Мене, звичайно, побили. І не заступилися ні панове, ні товариші. Одна тільки повноліця, розмальована, як писанка, жінка пожаліла, хустинку дала.

Я розчулився.

Чортзна-що... Пішов я в неділю на базар, послухати, як народ говорить. А там одне одного найчастіше величають «дамочкою» або «дядьком».

Так і питаю в одного:

— Дядечку, почім сало?

— По сто тридцять, небоже.

Не полінувався, у словник зазирнув: слово *небіж* означає «племінник». Хороше слово. Треба запам'ятати.

Приходжу в понеділок до себе в майстерню. Сидять мої хлопці, мене чекають.

— Привіт, небіжчики. Ану, уставайте!

Ще так шпарко мої хлопці ніколи не схоплювалися. А Петро навіть зайдатися почав.

— Т-т-т-а ти що? Знущаєшся? Сам ти небіжчик ходячий...

Тепер я до всіх кажу тільки «ей» або «агов» (За В. Дубом).

A. Знайдіть у тексті звертання. Поміркуйте, чим вони відрізняються.

B. Назвіть вставні конструкції, використані в тексті.

2. Оберіть із запропонованих у дужках варіантів найбільш вдалі для ситуації звертання. Виконайте завдання.

1. (Девушка, девочка, дівчина, панна) сплатіть у касі.
2. (Шановні покупці, люди, людочки, народ) обов'язково скористайтеся нашою пропозицією.
3. Будь ласка, обережніше (юнак, молодий чоловік, ей ти)!
4. (Дядько, добродій, товариш, громадянин) підкажіть, де відділ спортивних товарів.
5. Дайте мені кілограм помідорів (бабця, бабуся, люба, пані).
6. (Жінка, жінщина, тітка, пані) Ви консультантка?
7. (Глибокошановний пан, добродій, дід) Ви стоїте в черзі?
8. (Хлопець, козак, син, кіндер) ти загубився?

A. Поміркуйте, до яких речень варто додати етикетні формулі.

B. Запишіть речення зі звертаннями (у потрібному відмінку) і вставними словами, розставляючи пропущені розділові знаки.

B. Назвіть форми звертання, що порушують мовний етикет, свідчать про низьку культуру спілкування.

§ 80–81. Стилістичні можливості звертань і вставних конструкцій

3. Виконайте тестові завдання.

1. Вставну конструкцію на позначення емоцій вжито в усіх реченнях, ОКРІМ
  - A Як на диво, я не люблю шопінг.
  - B Продавці, між нами кажучи, готові на все, щоб догодити покупцям.
  - C Як на гріх, картку заблоковано.
  - D У магазинах, на щастя, величезний вибір товарів.
2. Прочитайте діалог у крамниці (*цифри позначають номери реплік*)
  - (1) — Миколо, нам треба знайти консультанта.
  - (2) — Згодний! Друже консультантте, допоможіть нам, будь ласка!
  - (3) — Слухаю Вас, пане!
  - (4) — Чи є у вас знижки на цей товар?
  - (5) — Зараз я уточню в менеджера. Іване Петровичу!

ПОМИЛКОВО утворено етикетну форму звертання в реченні

A 1	B 3
B 2	C 5

3. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- A Зверніть увагу, це модель із нової колекції.
- B Трапляється, купуєш те, що не збирався.
- C Різноманітні знижки та акції — це, неначебто, божевілля.
- D Бачите, купувати можна з користю.

4. Напишіть правила поведінки в супермаркетах (*п'ять-шість позицій*), використовуючи речення зі вставними конструкціями та звертаннями.

5. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I

- Цукерки «Сонячний віночок», будь ласка.
- Пане, у Вас не буде без решти?
- На жаль, ні. Можу розрахуватися карткою.

II

Шановні покупці! Повідомляємо, що з 9:00 до 10:00 щодня в пріоритеті (без черг, на окремій касі) обслуговуємо пенсіонерів і людей літнього віку. Дякуємо за розуміння! Здоров'я вам і вашим близьким!

III

Добрий день, шановна редакціє! Місяць тому з моєю подругою стався прикий випадок. В інтернет-магазині вона замовила кофтину, на вимогу продавця наперед перерахувала кошти, але досі так і не отримала товар. Вона писала на сторінку інтернет-магазину, але відповіді не дочекалася. Порадьте, будь ласка, що робити в такій ситуації.

IV

Якщо ви стали жертвою інтернет-шахрайства, по-перше, не соромтеся, а звертайтеся до правоохоронних органів. По-друге, в Управлінні боротьби з кіберзлочинністю МВС України оформте електронну заяву про випадок.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

A. До яких стилів мовлення належать тексти? Обґрунтуйте думку.

B. Дослідіть, які звертання та вставні конструкції властиві текстам цих стилів.

- 6.** Перепишіть текст, уставляючи букви та знаки замість крапок і розставляючи пропущені розділові знаки.

КУПУЙТЕ ВРАЖЕННЯ А НЕ РЕЧІ

Любі друзі якщо вам доводит..ся вибирати між дорогою річ..ю та подорож..ю, без роздумів вибирайте друге. По..перше пережиті позитивні емоції дарують набагато більше щаст..я, ніж будь..які нові речі. По..друге позитивний еф..ект від подорожі виявляється більш довгостроковим, оскільки річ із часом ви заміните, а спогади залишаться з вами назавжди. На думку психологів подорож це своєрідне щеплення від депресій, а значить і від хвороб. Отже вибір за вами! (*I. Остапчук*).

- Поясніть орфограми та пунктоограми.

7.

Виконайте тестові завдання.

1. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- A** Зазвичай, у магазині підліткам не потрібна допомога консультантів.
B Якщо гроші не роблять вас щасливими, можливо, ви неправильно їх витрачаєте.
C Шановні покупці, завжди перевіряйте термін придатності продуктів.
D Варто вимагати від продавця повної інформації щодо товару (виробник, гарантійні зобов'язання, технічні характеристики та ін.).

2. Прочитайте речення.

Шановні покупці, замовляючи товар в інтернет-магазинах, обов'язково звертайте увагу на відгуки про заклад, умови оплати вартості товару (передплата чи після-плата) і наявність точної адреси інтернет-крамниці.

Речення НЕ ускладнене

- A** звертанням
B вставною конструкцією

- B** вставленою конструкцією
G однорідними членами речення

3. Увідповідніть компонент ускладнення та приклад речення.

Ускладнювальний
компонент

- 1** звертання
2 однорідні члени речення
3 вставна конструкція
4 вставлена конструкція

Приклад

- A** На диво, українці почали купувати більше книжок.
B Стильний інтер'єр надихає запостити світлини з книгарні в інстаграм (і тим самим дає безкоштовну рекламу).
C Великий вибір — щасливі покупці.
D Супермаркети проводять акції та влаштовують активності в різних мобільних додатках.
E Любі друзі, у нашому закладі можна сховатися від міського галасу.

§ 80–81. Стилістичні можливості звертань і вставних конструкцій

8. Згадайте кілька оголошень, які звучать у магазинах.

- Чи є в них звертання та вставні конструкції? Яку функцію вони виконують?

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Цінний, експерт, лате; новий, старий, роздрібний, АЛЕ оптобий, зручний; однадцять, дванадцять, тринадцять тощо.

- Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Будь ласка чи прошу — який варіант правильний?» (автор О. Авраменко).

Будь ласка чи прошу — який варіант правильний?

- Складіть зі словом прошу два речення так, щоб у першому це слово було вставним, а в другому — членом речення.

9. **1.** Перепишіть речення, додавши вставні слова та звертання з довідки.

Актуальна мода для підлітків має дуже багато спільногого з трендами для дорослих. Вибираючи одяг для хлопців і дівчат віком від 12-ти до 17-ти років, ураховуйте деякі нюанси. Саме в цей період перевагу віддають яскравому, незвичайному одягу простих і зрозумілих фасонів. На нашому сайті ви можете дізнатися, на які тренди та новинки варто звернути увагу наступного року, побачити фото стильного молодіжного одягу (З інтернету).

Довідка: любі читачі, певна річ, як відомо, зверніть увагу, зрозумійте (можливі інші варіанти).

A. Поясніть розділові знаки.

B. Підкресліть усі однорідні члени речення відповідно до синтаксичної ролі.

2. Перепишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки та знімаючи риску.
Виконайте завдання.

Цілий тиждень ощадлива жінка ламала собі голову, так ні/чого й не/придумавши.

У неділю знову швиденько спродається, залишалося курку збути. Курка була не/дуже сита, але ж і жінка просила не/дорого.

Якийсь чоловік хотів купити курку, тільки щоб продавчина знижила ціну.

— Ні чоловіче не/знижу, бо й копійка на дорозі не/валяється! Хто копійку не шанує, той гривні не/вартий.

Покупець і не/купує і не/віходить.

— Погодилися б Ви жіночко на мої умови!

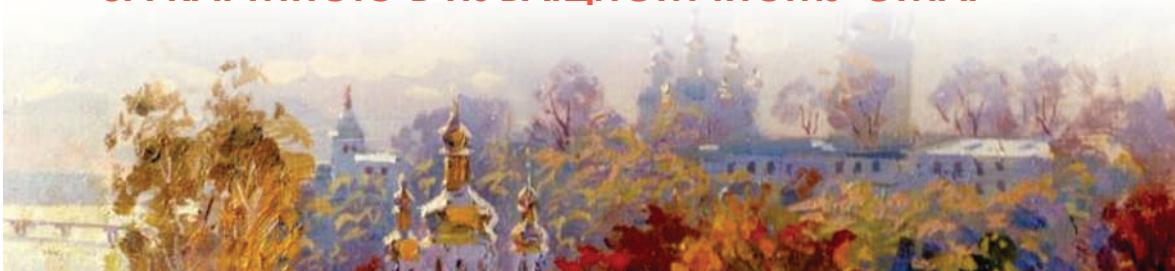
— А Ви чоловіче погоджуєтесь та накиньте копієчку!

Тільки вона таке вигукнула, як упертому чоловікові наче сім баб пошептало: копійку доплатив і забрав курку (За М. Павленко).

A. Поясніть розділові знаки.

B. Пригадайте правопис часток **не** та **ні** з різними частинами мови.

§ 82. УСНИЙ ТВІР-ОПИС ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ ЗА КАРТИНОЮ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

- А.** Пригадайте, якими є основні ознаки публіцистичного стилю.
- Б.** Випишіть із запропонованих ознак ті, які, на вашу думку, належать до публіцистичного стилю мовлення. Поясніть, чому ці ознаки притаманні такому стилю.
- Офіційність, конкретність, жвавість бесіди, послідовність, формування громадської думки, стисливість, доказовість, образність, логічне викладення інформації.
- В.** Поміркуйте, чому публіцистичний стиль називаємо *стилем засобів масової інформації (усно)*.
- Г.** Дайте визначення словам *пам'ятка* та *пам'ятник*, за потреби скориставшись матеріалом на с. 165.

1.

Розгляньте світлини та виконайте завдання (усно).

Хотинська фортеця

Підгорецький замок

Ужгородський замок

- А.** Подумайте, чи належать подані об'єкти до пам'яток історії та культури.
- Б.** Поміркуйте, які спільні та відмінні ознаки мають пам'ятки культури й історичні пам'ятки.
- В.** Про які відомі українські пам'ятки, зокрема у своєму місті (селищі, селі), ви можете розповісти?

§ 82. Усний твір-опис пам'яток історії та культури за картиною ...

- 2.** Розглянувши репродукцію картини, прочитайте текст. Виконайте завдання.

На цій картині, що належить до урбаністичного пейзажу, зображеного один із найвеличніших і найгарніших львівських соборів, який було збудовано в стилі пізнього бароко.

Надзвичайної величності Домініканському собору надає масивний купол, увінчаний хрестом. Видовжені здвоєні колони, які обрамляють вход, наче підтримують галереї та ложі, що прикрашені чудовими статуями. Пройшов дощ, помив львівські вулички та площини, надав яскравості довколишнім будівлям. І від того дощу собор наче помолодшав. Відбувається літургія, про що ми здогадуємося через світло, яке ллється через центральний вход.

Усе затихло навколо, не видно навіть перехожих, бо дощ тільки закінчився. Художниця зобразила собор зміщеним ліворуч, аби захопити частину алеї, яка знаходиться поруч, і вежу-дзвіницю Корнякта Успенської церкви на дальньому плані. Але ліворуч від костелу намальовано будівлю, у якій є вход до монастирських келій, що були збудовані при Домініканському соборі.

По блакитному небі пливуть купчасті хмари, які прийшли на зміну дощовим. Вони наче символізують потребу постійного очищення та оновлення як навколошньої природи, так і людської душі (3 інтернету).

- A.** Дайте визначення таким термінам архітектури (скористайтеся тлумачним словником): «архітектурний ансамбль», «вежа», «паперть», «портал», «фасад».
- B.** У який час зображено Домініканський собор? Яку кольорову гаму використала мистканя у своїй картині?
- C.** За допомогою яких деталей досягнуто величі та цілісності цієї пам'ятки?
- D.** Опишіть фасад Домініканського собору, оформлення центрального входу.
- E.** Що найбільше привертає вашу увагу на картині художници? Які почуття та настрої викликає у вас пам'ятка?

- 3.** Складіть усний твір-опис Михайлівського собору за поданою репродукцією картини в публіцистичному стилі.

- Для написання опису можете скористатися запропонованим шаблоном тексту.

Собор зображеного ... пори року.

Ця споруда ... .

Пам'ятку вважають символом ... .

Собор отримав свою назву від ... .

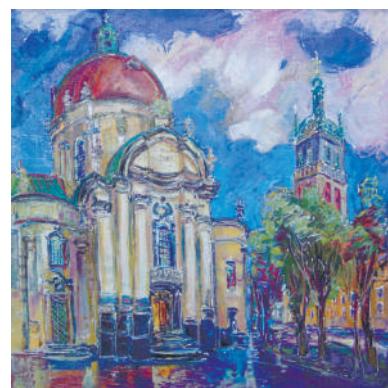
У кольоровій гамі переважають ... .

Фасад собору зображене ... .

Особливу увагу привертають деталі ... .

Дивлячись на картину, відчуваєш ... .

- Складіть власні шаблони для творів-описів за поданим прикладом.

I. Фартух.
Домініканський собор

Г. Колос. Михайлівський собор

§ 83. ПОВІДОМЛЕННЯ НА ТЕМУ ПРО МОВУ

А. Пригадайте, що ми називаємо повідомленням. Які особливості усного повідомлення?

Б. Ознаки якого стилю мовлення характерні для повідомлення?

В. Яку структуру воно передбачає?

Г. Які слова ми вживаємо, переходячи від однієї думки до іншої?

1. Доповніть таблицю слів, необхідних для написання повідомлення.

Частина повідомлення	Необхідні мовні конструкції та слова-скріпи
Вступна частина	Існують підходи ... . Потребує висвітлення питання ... . Існує явище ... . Маємо розмову про ... .
Теза	Серед особливостей варто виокремити ... . Особливим явищем є ... . Окремо хочемо зупинитися на ... .
Докази	По-перше, по-друге, з одного боку, з іншого боку, навпаки
Висновок	Отже ... . Підбиваючи підсумки ... . Можемо зробити висновок ... .

- Поміркуйте, з якою метою варто вживати слова-скріпи під час написання повідомлення.

2. Прочитайте запропоновані частини тексту та виконайте завдання.

I. Цікавою є історія виникнення назв деяких чисел. Наприклад, широко вживаним є число *сім*: *сім днів тижня*, *сім чудес світу*, у казках — *сім господинь*, *семero козенят*, *сім сестер*. Виявляється, що число *сім* відповідає обсягу короткотривалої пам'яті людини, тобто це та кількість предметів чи ознак, яку ми спроможні запам'ятати відразу на більш-менш тривалий час.

II. Числівник *сорок* спочатку був іменником та означав «мішок». Це й справді був мішок, у який уміщалося 40 шкірок соболів чи білок, бо саме стільки їх потрібно було на пошиття однієї шуби. Саме ними розраховувалися замість грошей за часів Русі-України.

§ 83. Повідомлення на тему про мову

ІІІ. Числівник — це самостійна змінна частина мови, що може позначати абстрактне число, кількість однорідних предметів, кількість частин від цілого, місце предмета в ряду однорідних при лічбі. Числівник відповідає на питання *скільки?* *котрий?* *котра?* *котре?* Наприклад: *один, п'ять, декілька, дві третіх, двадцятий* (За С. Гажук-Котик).

A. Визначте, у якому порядку варто розмістити частини, щоб утворилося повідомлення.

B. Якими словами-скріпами ви можете доповнити кожну частину тексту?

3. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. Омоніми — це слова, різні за значенням, але однакові за звучанням і написанням. Наприклад: *кран водогінний* і *кран будівельний*, *метелиця* (заметіль, хуртовина) і *метелиця* (народний танець).

Лексичні омоніми бувають повні й неповні. Повні лексичні омоніми — це слова, що належать до однієї частини мови та збігаються у звучанні в усій системі форм. Такого типу омонімів найбільше серед іменників і дієслів: *займатися* (спалахувати) і *займатися* (робити щось), *точити* (проїдати, гризти): *Повсюди чад, а ворог лютий / Пекельні бенкети справля, / Гнітить скрізь сили неокуті / і точить мозок, наче тля!* (М. Старицький) і *точити* (цідити): *Тут з діда-прадіда, із віку в вік / Збирали мед, з беріз точили сік* (І. Нехода).

До неповних лексичних омонімів належать слова, що збігаються у звучанні тільки в частині форм. Наприклад: слово *кадри* (особовий склад установи, військової частини) і слово *кадри* (сцени, епізоди з кінофільму) збігаються лише тоді, коли друге слово вжите в множині, бо перше її не має (За О. Пономаревим).

ІІ. Пароніми — слова, подібні за звучанням, широко вживаемо як стилістичний засіб у красному письменстві. Згадаймо зразок майстерного використання паронімів в одній з «Інкрустацій» Л. Костенко:

Колись були *Орфеї*, а тепер *корифеї*.
А як же він став *корифеєм*, як не був *Орфеєм*?
Сам *Орфей* не був *корифеєм*.
Він навіть не бував у *Стілці*.
Сидів собі і грав на *сопілці*.
І його розтерзали *менади*,
Бо не піддався на їхні *принади*.

Помітне місце належить паронімам серед виразових засобів публіцистики, де вони особливо ефектні в ролі заголовків: «Навесні на Десні», «Нова кампанія старої компанії». Не цурається цього розряду лексики й народна творчість: пройти *Крим* і *Rim*; ти йому *про Tarаса*, а він тобі *nietorasta*.

Проте звукова близькість паронімів спричинює семантично неприпустиме вживання їх один замість одного, що веде до «затемнення» змісту висловлювання (О. Пономарів).

A. Чи можна назвати запропоновані тексти *повідомленнями*? Які ознаки про це свідчать?

B. Поміркуйте, чому важливо наводити приклади до мовних явищ у повідомленнях.

C. Зіставте теоретичний матеріал і розкрийте спільні та відмінні ознаки омонімів і паронімів.

D. Наведіть власні приклади омонімів і паронімів.

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

- 4.** Прочитайте пам'ятку «Як готувати усне повідомлення на тему про мову». Виконайте завдання.

Пам'ятка

Як готувати усне повідомлення на тему про мову

1. Добре продумайте тему й основну думку свого висловлення.
2. Визначте, який теоретичний матеріал необхідно повторити для розкриття теми. За потреби укладіть словник термінів.
3. Продумайте структуру повідомлення.
4. Доберіть потрібні для повідомлення приклади.
5. Продумайте, які слова-скріпі будуть потрібні для переходу від однієї думки до іншої.
6. Дотримуйтесь вимог до наукового стилю.

Вимоги до наукового стилю

- Чіткість та однозначність викладу;
- чітке структурування тексту;
- аргументація та переконливість;
- об'єктивність аналізу;
- логічна завершеність думок;
- докладні висновки.

A. Напишіть коротке повідомлення на одну з поданих тем. Не забувайте наводити приклади.

- Односкладне означенено-особове речення.
- Односкладне неозначенено-особове речення.
- Односкладне безособове речення.

B. Прочитайте свої повідомлення однокласникам та однокласницям. Проаналізуйте, чи правильно врахували учасники й учасниці різних груп усі вимоги до написання повідомлення.

B. Зіставте теоретичний матеріал. Розкрийте спільні та відмінні ознаки обговорюваних односкладних речень.

Г. Поміркуйте, як повідомлення на різні теми, що передбачають порівняння та приставлення явищ, можуть допомогти у вивченні матеріалу на уроках української мови.

5. Підготуйте повідомлення на одну з тем, користуючись пам'яткою (вправа 4).

- Вставні слова зі значенням упевненості чи невпевненості.
- Вставні слова зі значенням емоційної оцінки повідомлення.
- Вставні слова, що вказують на джерело повідомлення.

A. Укладіть до повідомлення короткий словник термінів (*два-три терміни*).

Б. Доберіть приклади до описуваних у повідомленні мовних явищ.

§ 84–85. РЕЧЕННЯ З ВІДОКРЕМЛЕНІМИ ЧЛЕНАМИ. ПОНЯТТЯ ПРО ВІДОКРЕМЛЕННЯ

Прочитайте речення, правильно їх іntonуючи, і виконайте завдання.

Українські художники мають ідеї для втілення унікальних образів *сміливих і справедливих* героїв.

Надрукований у Тернополі комікс про вікінгів вразив шанувальників такого жанру.

Цей комікс став популярним серед українських читачів і прославив свого художника.

Українські художники мають ідеї для втілення різних унікальних образів, зокрема *сміливих і справедливих* героїв.

Комікс про вікінгів, *надрукований у Тернополі*, вразив шанувальників такого жанру.

Цей комікс став популярним серед українських читачів, *прославивши свого художника*.

- A.** Визначте, у яких реченнях виділені слова потрібно вимовляти з підсиленою іントонацією. Що вплинуло на зміну іントонації?
- B.** Як виокремлюють слова, на яких мовець акцентує увагу, в усному мовленні та на письмі?

Відокрémлення – це виокремлення одного з другорядних членів речення з метою увиразнення його змісту за допомогою **інтонації** в усному мовленні та **комами** або **тире** на письмі: *Стів Дітко, художник українського походження, намалював Людину-Павука. Художник з українськими коренями намалював Спайдермена – відому Людину-Павука.*

Відокремлені члени є особливо важливими в змісті речення. Відокремлення відбувається для того, щоб:

- зосередити увагу на чомусь;
- виокремити щось;
- уточнити інформацію;
- розмежувати основне та другорядне.

Для відокремлення членів речення важливими найчастіше бувають такі чинники:

- місце щодо слова, від якого залежить другорядний член; порівняйте: *Об'єднані стільною метою герої перемогли і Герої, об'єднані стільною метою, перемогли;*
- поширений чи непоширений член речення; порівняйте: *Актор відомий зіграє цього персонажа і Актор, відомий у всьому світі, зіграє цього персонажа;*
- якою частиною мови виражене означуване слово; порівняйте: *Прославлені герої виконували важливу місію і Прославлені, вони виконували важливу місію;*
- якою частиною мови виражений другорядний член речення; порівняйте: *Прославлений Супермен став героєм комп'ютерної гри і Прославившись, Супермен став героєм комп'ютерної гри.*

- 1.** Прочитайте текст і виконайте завдання.

ПОЯВА УКРАЇНСЬКИХ КОМІКСІВ

З ким ми асоціюємо комікси? Звісно, що із супергероями, яких створили в спеціальних графічних виданнях, мангах, фільмах, серіалах — справжніх шедеврах мистецтва. Компанії, орієнтовані на створення образів супергероїв, *намагаються* втілювати культурні традиції різних народів.

Сьогодні на полицях книгарень почали з'являтись українські комікси — видання, які мають попит. У нашій країні неодноразово робили спроби видавати національні комікси — повноцінні графічні новели. Але чи має український комікс свою унікальну ідею? Чи з'явилися наші унікальні супергерої? На сьогодні українські комікси — це історії, у яких постають важливі культурні образи, персонажі, легенди, міфи (*Із журналу*).

- A.** Знайдіть речення з відокремленими членами та прочитайте їх із відповідною інтонацією.
- B.** Виконайте фонетичний розбір виділеного слова.

- 2.** **1.** Перепишіть речення та виконайте завдання.

1. Роберт Дауні, дуже відомий актор, став ідеальним виконавцем ролі Залізної людини, прославленої завдяки коміксам.
2. У коміксах першим героєм вулиць став Тінь — своєрідний прототип Супермена.
3. «Месники» — один із найпопулярніших фільмів про супергероїв, визнаний багатьма людьми у світі.
4. Супергерої, за винятком Людини-Піци та Фромена, є дуже атлетичними та привабливими.
5. Супергерої коміксів завжди ставали справжнім прикладом для хлопців і дівчат, викорінюючи злочинність.
6. У звичайному житті супергерої залишалися простими людьми, зануреними у власні проблеми (*З інтернету*).

- A.** Визначте та підкресліть відокремлені члени речення.

- B.** Доберіть спільнокореневі слова до іменника *герой* (*три-п'ять слів*). Розберіть їх за будовою.

- 2.** Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Заплакав Бог, побачивши загін. 2. Спереду — сотник, молодий, вродливий (*Л. Максимюк*). 3. І мова словами зігріє, нова чи прадавня, якою співала Марія (*M. Савка*). 4. Двоє йшли, весною оповиті, молоді, мов випали з гнізда... (*H. Горішна*). 5. Побродивши парком, пара пошепталася під порослим плющем платаном (*За П. Столярчуком*). 6. Вонаходить собі на стадіони й ринки, ховаючи в куртці телефон... (*C. Жадан*).

- A.** Визначте та підкресліть відокремлені члени речення.

- B.** Прокоментуйте, якими є причини відокремлення.

- 3.** Виконайте тестові завдання.

1. Відокремленим членом ускладнено речення

- A** Супергерой — приклад для мене.
  - B** Мене цікавлять фільми про герой, прославлених добрими вчинками.
  - C** Ми з радістю подивилися фільм про характер, побут і пригоди супергероїв.
  - D** У мультфільмах часто бачу яскраві образи супергероїв, які просто вражають.
2. НЕ ускладнене відокремленим членом речення
- A** Перше місце посіла стрічка, створена наприкінці минулого століття.
  - B** «Людина-Мураха» — нова стрічка про унікального супергероя.
  - C** «Святослав і вікінги» — український комікс, відомий багатьом читачам.
  - D** «Вартові галактики» стали культовим фільмом, прославивши свого режисера.
3. НЕ ускладнене відокремленим членом речення
- A** Українські комікси — джерело для унікальних сюжетів фільмів.
  - B** Максим Оса, герой українських коміксів, став моїм улюбленим персонажем.
  - C** Добре попрацювавши, художник може створити справжній шедевр серед коміксів.
  - D** Він, відомий режисер, подарував світові культовий фільм про супергероїв.

4.

Напишіть невелику розповідь (*вісім–десять речень*) про уявного українського супергероя за поданим планом.

План

1. Яке ім'я має супергерой?
2. Якими надзвичайними здібностями він наділений?
3. Яким ви бачите сюжет майбутньої стрічки про супергероя?
4. Які спецефекти ви використаєте?

- A.** Ускладніть два-три речення відокремленими членами.
- B.** Підкресліть відокремлені члени речення.

5.

Прочитайте текст і виконайте завдання.

ВІДОМЕ АНІМЕ

Усі пам'ятають мультфільми про покемонів — серіал із цікавим сюжетом про Еша, Пікачу та їхніх друзів. А повнометражна історія покемонів, успішна та яскрава, охоплює аж дев'ятнадцять епізодів. Перший фільм серії — «М'юту проти М'ю» — найпопулярніший серед усіх стрічок. Кінокартина розділена на три частини. У першому фільмі розповідається коротка історія головного героя — покемона Пікачу. Друга частина стала прологом до основного фільму. Третя розповідає про участь Еша й Пікачу у важливих змаганнях — найбільшому турніру покемонів. Режисерами фільмів стали Қуніхіко Юяма та Майкл Хейні, прославивши яскравих героїв аніме на весь світ (*За О. Рінвак*).

- A.** Перепишіть текст.
- B.** Знайдіть і підкресліть відокремлені члени речення.
- C.** Визначте рід іншомовних слів *аніме*, *покемон*, *турнір*, *серія*.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Прототипом Залізної людини став *винахідник, інженер і підприємець* Говард Г'юз.
2. *Прославленого в коміксах* героя Тінь вважають першим охоронцем спокою на вулицях міста.
3. Майкл Джексон мріяв зіграти *свого улюбленого героя* Людину-павука.
4. Японія подарувала нам *яскраві й оригінальні* анімаційні стрічки (*З інтернету*).

A. Перебудуйте речення так, щоб виділені члени речення стали відокремленими.

B. Запишіть перебудовані речення, підкресливши відокремлені члени.

7. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОМІКС

Існує припущення, що перший український комікс був надрукований ще в далеких 20–30-х роках минулого сторіччя. Це «Чорнокнижник із Чорногори» — віршована поема, написана Ярославом Вільшенком. Проте чи правильно називати такий твір коміксом? Усі знають, що стіни єгипетських пірамід прикрашали малюнками — першими прототипами коміксів того часу. Проте ці зображення не можна називати історією, утіленою в графіці. Тому «Чорнокнижник із Чорногори» — це радше оповідання, прикрашене малюнками. І зображення є додатковим до тексту, а не навпаки.

Першим ексклюзивним українським коміксом вважають «Шовкову Державу» Фелікса Добріна, створену у видавництві «Дніпро». Твір було надруковано в Києві 1990 року. Текст до коміксу — цікава й напружена історія, написана Василем Барішем (*За М. Радчуком*).

A. Знайдіть речення з відокремленими членами й прочитайте їх із відповідною інтонацією.

B. Виконайте морфологічний розбір слова *надрукований*.

8. Виконайте тестові завдання.

1. НЕ ускладнено відокремленим членом речення
  - А Мене вразили українські комікси, видані минулого року.
  - Б Супергерої, справедливі та ширі, стають для нас прикладами.
  - В «Чорнокнижник із Чорногори» — перший український комікс.
  - Г Я можу написати свій комікс, створивши образ унікального супергероя.
2. Відокремленим членом ускладнено речення
  - А Аніме — улюблений жанр фільмів моого друга.
  - Б Комікси — це історія, утілена в графіці.
  - В Кожний герой має унікальну супер силу, вольовий характер.
  - Г Ми з друзями часто дивимося фільми про супергероїв, а також аніме.
3. НЕ ускладнено відокремленим членом речення
  - А Щікавий сюжет — запорука успішності коміксів.
  - Б Я не знаю, хто став прототипом Супермена, прославленого в коміксах і фільмах.

§ 84–85. Речення з відокремленими членами...

В Пікачу, маленький яскравий покемон, став обличчям багатьох мемів.

Г У Голлівуді знімають стрічки про месників — відомих супергероїв.

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Обрा�неч, індустрія, позначка, визнання, течій.

- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
співпадіння	збіг
зробити об'яву	зробити оголошення
піднімати питання	порушувати питання
доказувати думку	доводити думку
у якості виключення	як виняток

- Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Чоловік чи мужчина?» (автор О. Авраменко).

Чоловік чи мужчина?

- Перекажіть зміст уроку, вживаючи речення з відокремленими другорядними членами речення.
- Побудуйте три речення з іменником *чоловік*, використавши відокремлені члени речення.

9.

- Перепишіть речення, ускладнивши їх сполучками слів із довідки та розставивши потрібні розділові знаки.

- Від дерев розходиться ніжний аромат.
- Мій брат бере участь у районній олімпіаді.
- Я виходжу на велику ковзанку.
- Він ніколи не мав справжніх друзів.
- Сьогодні всі підуть на пляж.

Довідка: крім діда, укритих білим цвітом, майстер спорту міжнародного класу, злий та впертий, ознайомившись з інструкцією.

- Напишіть відгук за планом про ваш улюблений кінофільм, який ви порадили б для перегляду своїм друзям (*шість-сім речень*). Використайте в тексті речення з відокремленими членами та підкресліть їх.

План

- Назва стрічки.
- Імена головних героїв.
- Стислий опис подій.
- Чому варто переглянути цю стрічку?

§ 86–87. ВІДОКРЕМЛЕННЯ УЗГОДЖЕНИХ ОЗНАЧЕНЬ

Прочитайте пари речень, намагаючись правильно їх інтонувати (розділові знаки пропущено). Виконайте завдання.

Наділена унікальним талантом до музики дівчина прославила Україну.

Науковиця розробила унікальний і важливий фізичний експеримент.

Скромна та вродлива українська дівчина стала легендою Османської імперії.

Дівчина наділена унікальним талантом до музики прославила Україну.

Науковиця розробила фізичний експеримент унікальний і важливий.

Українська дівчина скромна та вродлива стала легендою Османської імперії.

A. Визначте, речення якої колонки ускладнено відокремленими означеннями.

B. Якими частинами мови виражені відокремлені означення?

Пригадаймо, що узгодженими називаємо означення, які мають той самий рід, число й відмінок, що їй означуване слово: Відома українка виконала щемливу пісню. Обидва означення узгоджені: означення відома й означуване слово українка мають жіночий рід і стоять у формі називного відмінка однини.

Узгоджені означення відокремлюємо на письмі **комами**, рідше — **тире**. Відокремлені означення в усному мовленні виділяємо **інтонаційно**.

- Доведіть, що означення щемливу також узгоджене.

Відокремлення узгоджених означень

1. Означення, виражені *дієприкметниковим зворотом*.

Відокремлюємо	Не відокремлюємо
після означуваного слова: <u>Дівчина, згадана в народній думі, стала символом відважності.</u>	перед означуваним словом: <u>Згадана в народній думі дівчина стала символом відважності.</u>

2. Означення, виражені кількома прикметниками чи дієприкметниками.

Відокремлюємо	Не відокремлюємо
після означуваного слова, якщо перед ним уже є означення: <u>Талановита дизайнєрка, вишукана, стильна</u> , здивувала учасників модного показу.	якщо перед означуваним словом немає означення, то відокремлення залежить від бажання автора: <u>Дизайнєрка вишукана, стильна</u> здивувала учасників модного показу і <u>Дизайнєрка, вишукана, стильна</u> , здивувала учасників модного показу.

3. Означення, виражені прикметником, дієприкметником, дієприкметниковим зворотом, завжди відокремлюємо як перед, так і після означуваного слова, виражено-го особовим займенником:

Вона, сильна та відважна, здивувала світ своїми спортивними досягненнями.

Сильна та відважна, вона здивувала світ своїми спортивними досягненнями.

Означуване слово-займенник може бути пропущеним (уявним):

Сильна та відважна, здивувала світ своїми спортивними досягненнями.

4. Означення, виражені прикметником, дієприкметником, дієприкметниковим зворотом, відокремлюємо, якщо між означенням та означуваним словом стоять інші члени речення:

Tі картини весь день спливали в моїй пам'яті — яскраві, екзотичні.

Перед непоширеними означеннями, що стоять у кінці речення, ставимо здебіль-шого тире: Джамала завжди вражає слухачів своїми піснями — відвертими, ніжними, колоритними.

ЗАУВАЖТЕ!

Означення, виражене дієприкметником чи дієприкметниковим зворотом, що стоїть перед означуваним словом, відокремлюємо лише тоді, коли воно має **обставинний відтінок причини**: Утомлена від виснажливих тренувань, фехтувальниця скасувала інтерв'ю.

1. Прочитайте. Складіть речення з відокремленими узгодженими означеннями, використавши інформацію про відомих українок.

Катерина Павленко — солістка гурту «Go-A», стала відомою в усьому світі після тріумфального виступу на конкурсі «Євробачення-2021», виконала українську веснянку «Шум».

Анна Ярославна — дочка князя-просвітителя Ярослава Мудрого та королеви Франції, була надзвичайно розумною та освіченою.

Катерина Білокур — українська художниця, майстриня народного декоративного живопису, дивовижною силою своєї фантазії передавала на полотні красу рідної землі (З інтернету).

A. Підкресліть відокремлені означення в складених реченнях.

B. Визначте спосіб вираження відокремлених означень (усно).

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

УКРАЇНСЬКА ДОСЛІДНИЦЯ ЙОНОСФЕРИ

Тетяна Ковальчук-Скороход, наукова співробітниця Інституту космічних досліджень, проводить лекції та *майстер-класи* у власноруч створеному зі сміттєвих пакетів планетарії. Вона також веде сайт, присвячений космічним дослідженням. Її планетарій — це купол із непрозорої плівки з невеликими отворами.

— Отвори в плівці зображають зірки, коли крізь них проникає світло. Залазиш усередину й вивчаєш зоряне небо, наповнене тисячами космічних тіл. Для яскравіших зірок отвори більші. Я нанесла приблизно 35–40 сузір'їв по 5–7 зірок у кожному. Повіднала їх чорнілами, невидимими для людського ока. Саме так створюється магія! Такі невидимі чорнила світяться під дією *ультрафіолету*, спрямованого на них, — розповідає дослідниця (О. Метенко).

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

- A.** Знайдіть речення з відокремленими узгодженими означеннями. Поясніть умови відокремлення.
- B.** Перебудуйте речення з відокремленими означеннями так, щоб означення не відокремлювалися.
- C.** Поясніть правопис виділених слів.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Відокремленим означенням ускладнено речення
  - A** Наталія Атамась відома своїми дослідженнями в біології, зокрема в орнітології.
  - B** Руслана Лижичко здивувала Європу, використавши у своїй пісні карпатські мотиви.
  - B** Окрілена свіжими враженнями від подорожі, Леся Українка написала нову поезію про славне Поділля.
  - G** Еліна Світоліна, третя ракетка світу, відома багатьом шанувальникам тенісу.
2. Відокремленим означенням ускладнено речення
  - A** Ганна Безсонова — талановита українська гімнастка, абсолютна чемпіонка світу 2007 року.
  - B** Ліна Костенко ніколи не йшла на компроміс із власним сумлінням, незважаючи на жорстокі виклики долі.
  - B** Анна Ярославна — дочка Ярослава Мудрого, прарабуся майже 30-ти французьких королів.
  - G** Картини Марії Примаченко вражають фантастичними тваринами, народженими творчою уявою художниці.
3. Відокремленими означеннями ускладнено речення (*розділові знаки пропущено*)
  - A** Вона тендітна та юна здобула не одну медаль на світових змаганнях.
  - B** Барвисті й соковиті картини Катерини Білокур дарують приємні емоції.
  - B** Мудрий та зосереджений погляд княгині Ольги спрямований вдалину.
  - G** Дочка князя Ярослава була освіченою мудрою та талановитою жінкою.

4. Напишіть допис для соціальної мережі (*шість-сім речень*) у публіцистичному стилі про одну з успішних українських жінок, використавши у двох-трьох реченнях відокремлені означення.

Леся Українка (письменниця); Ніна Матвієнко (співачка); Марія Музичук (шахістка); Вікторія Трофименко (режисерка); Наталія Атамась (науковиця, орнітологиня).

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Історичні джерела свідчать про те, що українська жінка могла посідати високе суспільне становище навіть у неволі. Українські бранки були дружинами турецьких султанів. Серед них дивовижну долю мала Настя Лісовська (1505–1561), відома як Роксолана.

Настю, юну й беззахисну, захопили в полон татари під час нападу на прикарпатське містечко Рогатин і продали в султанський гарем. З рабині-наложниці вона стала незабаром улюбленою дружиною Сулеймана Пишного — одного з наймогутніших і наймудріших султанів Османської імперії.

Якою ж була дівчина, яку сучасники називали «сонцем його великих володінь»? Настя була доночкою священника. Звичайна дівчина, невеличка на зріст, граційна, музично обдарована, скромна, стала гордістю нашої країни. Вона полонила Сулеймана своїм ро-

§ 86–87. Відокремлення узгоджених означень

зумом, духовним багатством, незалежним характером, умінням своєчасно дати добру й мудру пораду. Щоб вижити, вистояти у великому султанському палаці, переповненому інтригами, сварками та небезпеками, Роксолані потрібні були ще й такі риси характеру, як хоробрість, кмітливість, а інколи й жорстокість.

Роксолана прожила 56 років і була пишно похована: Сулейман наказав збудувати величезний мавзолей, оздоблений коштовними матеріалами (*За О. Федірко*).

A. Знайдіть речення з відокремленими узгодженими означеннями.

B. Визначте спосіб вираження відокремлених означень.

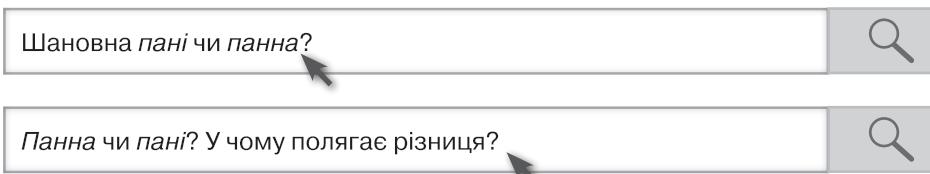
6. Прочитайте текст і виконайте завдання (*розділові знаки пропущено*).

Джамала українська співачка народна артистка України та переможниця музичного конкурсу «Євробачення-2016». Її музику відому широкому загалу можна охарактеризувати як поєднання *джазу соулу* й *етнічних* мотивів. Творчий дебют співачки талановитої та обдарованої відбувся ще в п'ятнадцять років. Потім були виступи на українських і міжнародних музичних конкурсах. Нині Джамала дає концерти в Україні та за кордоном а її *дискографія* налічує шість альбомів написаних протягом останніх десяти років (*З інтернету*).

A. Перепишіть текст, розставте розділові знаки та підкресліть відокремлені означення.

B. Поясніть лексичне значення виділених слів (за потреби скористайтесь словником).

7. Перегляньте в інтернеті експрес-уроки «Шановна пані чи панна?», «Панна чи пані? У чому полягає різниця?» (автор О. Авраменко).

A. Перекажіть зміст уроків, вживаючи речення з відокремленими узгодженими означеннями.

B. Складіть речення з іменниками *пані* й *панна*, використовуючи відокремлені узгоджені означення.

8. Прочитайте текст і виконайте завдання (*розділові знаки пропущено*).

Лілія Пустовіт, президентка Синдикату моди в Україні, одна з найбільш успішних українських дизайнерок одягу. Її перша колекція виготовлена власноруч була представлена у Франції 1994 року. Завдяки Пустовіт з'явився Український тиждень моди (*Ukrainian Fashion Week*). Дизайнерка також входить до рейтингу ста найвпливовіших жінок України, у якому вона творча її самобутня посідає 75-те місце (*З інтернету*).

A. Прокоментуйте пропущені розділові знаки (усно).

B. Напишіть переказ тексту, зберігши відокремлені означення.

9. Виконайте тестові завдання.

1. Речення з відокремленим узгодженим означенням утвориться, якщо до фрагмента «Потрібно знати українок ...» додати частину

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

- A** які стали відомими у світі.
B відомих за межами нашої країни.
C що стали нашою гордістю.
D які стали олімпійськими призерками.
2. Потребує відокремлення означення в реченні (*розділові знаки пропущено*)
- A** Зібрана й сконцентрована вона обходить своїх суперниць.
B Дівчину прославили перемоги в престижних змаганнях.
C Про талановиту й красиву жінку складають вірші.
D Вона стала коштовною перлиною Османської імперії.
3. Речення з відокремленим узгодженім означенням вжито в рядку
- A** Марія Заньковецька — гордість української сцени.
B Вона стала відомою блогеркою, яка розповідає про свої подорожі.
C Соломія вийшла в сукні, прикрашенні білими трояндами.
D «П'ятий елемент» — фільм, у якому прославилася Мілла Йовович.

КУЛЬТУРА СЛОВА

Однією з актуальних тенденцій у сучасній українській мові стало вживання **фемінітивів** — іменників на позначення осіб жіночої статі за професією та родом діяльності.

Такі назви утворюємо від відповідних іменників чоловічого роду за допомогою суфіксів **-к** (a), **-иц** (я), **-ин** (я), **-ес** (a).

<i>Іменник чоловічого роду</i>	<i>Фемінітив</i>
директор	директорка
працівник	працівниця
продавець	продавчиня
поет	поетеса

10. 1. Прочитайте текст і виконайте завдання (*розділові знаки пропущено*).

Ольга Харлан активна й вольова займається фехтуванням із дитинства. Уже в п'ятнадцять отримала першу велику нагороду. Дівчина виграла Кубок світу серед юніорів такий омріяний і важливий для неї. На Олімпійських іграх у Пекіні у 2008 році саме завдяки сімнадцятирічній Харлан та її восьми влучним ударам збірна України здобула перше золото в змаганнях зі спортсменками Китаю. Ольга стала чотириразовою чемпіонкою світу й семиразовою чемпіонкою Європи (O. Биков).

A. Перепишіть текст, розставте розділові знаки та підкресліть відокремлені означення.

B. Доповніть текст двома-трьома реченнями про відомого українця (музиканта, спортсмена, художника та ін.), використавши відокремлене означення.

2. Прочитайте слова та виконайте завдання.

Верстальник, блогер, активіст, хейтер, філолог, співак, диригент, танцівник, спортсмен.

A. Утворіть від поданих слів іменники на позначення осіб жіночої статі за професією та родом діяльності.

B. Складіть і запишіть речення з утвореними фемінітивами, використавши відокремлені узгоджені означення.

§ 88–89. ВІДОКРЕМЛЕННЯ НЕУЗГОДЖЕНИХ ОЗНАЧЕНЬ

Прочитайте речення в колонках, правильно їх іntonуючи. Виконайте завдання.

У кожному українському місті можна побачити красиві вулиці, незвичайні, дивовижні.

Дністровський каньйон, широкий і неповторний, увійшов до семи природних чудес України.

У кожному місті України є красиві вулиці, незвичайні, з дивовижним шармом.

Мрію побачити Дністровський каньйон широкий, з високими водоспадами й глибокими печерами.

A. Визначте, у якій колонці записано речення з неузгодженими означеннями.

B. Якими частинами мови вони виражені?

Неузгоджені означення відокремлюємо **комами**, рідше — **тире**.

Неузгоджені означення, виражені іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками чи без них), відокремлюємо, якщо вони стоять **після узгодженого означення**: *Подільські Товтри, могутні, із цікавими рифами, з неповторною береговою лінією, належать до унікальних природних явищ нашої країни*.

Відокремлюємо означення, виражені інфінітивом, якщо перед ними можна поставити **a саме**: *Відвідавши Побужжя, я зрозумів, що маю найбільшу мрію — подорожувати*. Не відокремлюємо означення, виражені інфінітивом, перед якими не можна поставити **a саме**: *Нарешті маю час подорожувати*.

Неузгоджені означення, виражені іменниками в непрямих відмінках, відокремлюємо **комами**, якщо означуваним словом є **займенник** або **власна назва**: *Світязь, з неповторним кольором води, у зеленому обрамленні лісу, справедливо належить до природних чудес України. Він, зі своєю подібністю до моря, високими хвильами, став улюбленим місцем серфінгістів*.

1. Прочитайте текст і виконайте завдання.

СІМ ПРИРОДНИХ ЧУДЕС УКРАЇНИ

Україна — дивовижна країна із цікавою історією та безліччю визначних пам'яток. Майже в кожному місті можна натрапити на цікаві вулиці, зелені й закуті в камінь, із чудовою архітектурою та унікальним шармом. Проте наша природа не менш дивовижна.

На сьогодні визначено сім унікальних місць в Україні, створених природою. Перше неповторне творіння — Асканія-Нова. Цей державний заповідник, степовий, з багатьма рідкісними рослинами, із цікавими представниками фауни, заснований понад сто років тому. Друге унікальне місце — Дністровський каньйон, один із найбільших у Європі. У переліку чудес також є озера Синевир і Світязь.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

Національний природний парк «Подільські Товтри» прославлений рифами й красивою береговою лінією. До українських природних чудес належить Мармурова печера, що розташована поблизу села Зарічного Сімферопольського району. Її, зі складною системою залів і галерей, з дивовижними сталактитами й сталагмітами, вважають однією з найвідвідуваніших печер Європи.

А на території Миколаївської області розташоване сьоме природне чудо — Гранітно-степове Побужжя, з неймовірним ландшафтом і чарівною природою. Добре мати приемне хобі — подорожувати рідною країною (З інтернету).

- A.** Знайдіть і прочитайте речення з відокремленими означеннями.
B. Прокоментуйте правила відокремлення узгоджених і неузгоджених означень у кожному конкретному випадку.

2. Перепишіть речення та розставте розділові знаки. Підкресліть неузгоджені означення.

1. Краса заповідника «Асканія-Нова» з неповторними степами з унікальним тваринним світом вражає кожного відвідувача. 2. Річка Південний Буг із широкою долиною і красивими притоками заворожує око. 3. Мармурова печера з протяжністю ходів 2050 метрів і глибиною 60 метрів стала улюбленим місцем для поціновувачів екстрему. 4. Світязь найбільше природне озеро на Волині, яке надихає на подвиг підкорити його високі хвилі. 5. Озеро Синевир кришталево чисте з неповторним кольором води й казковою природою заховалося в Карпатах. 6. Від споглядання Товтрів перехоплює подих і виникає одне непереборне бажання політати над ним на параплані (З книжки «Сім чудес України»).

3. Виконайте тестові завдання.

1. Неузгодженим відокремленим означенням ускладнено речення
  - A** Подорожуючи визначними місцями світу, ви отримаєте нові враження, збагатите себе цінними знаннями.
  - B** Ужгородський замок, оповитий неймовірними легендами, притягує до себе багатьох туристів.
  - C** Лікарі рекомендують відпочивати з маленькими дітьми біля Азовського моря, багатого на ѹод.
  - D** Олеський замок, кам'яний, на великому пагорбі, з потужними мурами, добре видно із шосе.
2. НЕМАЄ відокремленого неузгодженого означення в реченні
  - A** Виникло непереборне бажання — побачити озеро Синевир.
  - B** Озеро Світязь, глибоке, холодне, із чистою водою, стало популярним туристичним об'єктом.
  - C** «Асканія-Нова» — степовий заповідник, заснований на півдні України сто років тому.
  - D** Мармурова печера, казкова, містична, з неповторним духом таємничості, притягує до себе багатьох туристів.
3. Відокремленим неузгодженим означенням ускладнено речення
  - A** Життя прожити — не поле перейти.
  - B** Любити — це не тільки брати, а й віддавати.
  - C** Дбати про чистоту — турбуватися про здоров'я.
  - D** Маю лише одне бажання — відпочити в Карпатах.

§ 88–89. Відокремлення неузгоджених означенень

- 4.** Складіть і запишіть розповідь про свою майбутню подорож Україною (п'ять-шість речень). Використайте в ній не менше двох відокремлених неузгоджених означенень.

План

1. Яке місце в Україні варто відвідати?
2. Чим воно унікальне?
3. Чим важливі подорожі рідною країною?

- 5.** Перепишіть текст, розставивши розділові знаки. Виконайте завдання.

РІЧКА АМАЗОНКА

Амазонка екзотична повноводна з її тваринним світом і небезпечними джунглями належить до семи природних див світу. Річка протікає територіями дев'яти країн. Серед *мешканців* джунглів на берегах Амазонки є багато *небезпечних* тварин хижих із *міцними* щелепами й отруйними іклами. Тут можна побачити унікальних ящірок ссавців і птахів. У джунглях Амазонки живуть небезпечні комахи, що мають *унікальну* здатність миттєво вражати свого ворога. Саме тому прогулянка берегами річки виклик не для слабкодухих.

Амазонка стрімка потужна з багатьма притоками з неосяжними просторами щохвилини переносить близько 105 мільярдів літрів води в Атлантику. Це головна водна артерія нашої планети справжнє диво природи зі своїми таємницями й неосяжною величиною (3 *інтернету*).

- A.** Підкресліть відокремлені неузгоджені означення. Укажіть спосіб їхнього вираження (*усно*).
B. Доберіть синоніми до виділених слів.

- 6.** Перепишіть речення та виконайте завдання (розділові знаки пропущено частково).

1. Я зробила *пост* про подорож на прекрасний Балі екзотичний з унікальною рослинністю та міліми тваринами. 2. *Кавер* про далеке Токіо із цікавими традиціями й оригінальною їжею мені дуже сподобався. 3. Після перегляду фото з *Miccіcіpі* виникло одне бажання поставити *лайк*. 4. *Хейтерам* не сподобалася моя розповідь про Львів зимовий засніжений із бурульками на дахах старих будинків. 5. На яскравому *стікері* лакованому зі сріблястими блискітками із зеленим обрамленням було зображення омріяного Баку. 6. Саме в цій *локациї* екскурсовод мав таку дивну звичку лякати туристів привидами. 7. *Тьютор* розповідав нам про подорож додалекої Зімбабве, а в нас було одне бажання слухати годинами.

- A.** Розставте пропущені розділові знаки при відокремлених означеннях.
B. Підкресліть відокремлені означення.
C. Доберіть до виділених іншомовних слів українські слова-відповідники та запишіть їх.

- 7.** Перегляньте в інтернеті експрес-уроки «Що таке гай і діброва?», «Ріка чи річка?» (автор О. Авраменко).

Що таке гай і діброва?

Ріка чи річка?

- A.** Перекажіть зміст уроків, вживаючи речення з відокремленими неузгодженими означеннями.
B. Знайдіть в інтернеті та прослухайте пісню «Тече річка невеличка» у виконанні О. Мухи. Поясніть, чому в тексті використано саме іменник *річка*.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

В. Складіть речення з іменниками *гай*, *діброва*, *ріка*, *річка*, використовуючи відокремлені неузгоджені означення.

8. Опишіть двома-трьома реченнями екзотичну тварину, використавши відокремлені означення (як узгоджені, так і неузгоджені). Запишіть опис у зошит.

9. Увідповідніть означення та умову його відокремлення.

Речення з відокремленим означенням

- 1 У кожного є велика мрія — подорожувати країнами світу.
- 2 Франція — країна вишуканих десертів, смачних, з особливим шармом і цікавою історією.
- 3 Чарівний вигляд має Чорне море, осяяне ранковим сонцем.

Умова відокремлення означення

- A неузгоджене означення, виражене іменником у непрямому відмінку з прийменником
- B неузгоджене означення, виражене інфінітивом
- B неузгоджене означення, виражене іменником у непрямому відмінку без прийменника
- G узгоджене означення, виражене дієприкметниковим зворотом

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як треба наголошувати слова.

Багаторазовий, виразний, джерело, завезти, здалека.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
ручна кладь	ручна поклажа
купити білет на потяг	купити квиток на потяг
неповторимі місця	неповторні місця
приймати близько до серця	брати близько до серця, перейматися
прийшло в голову	спало на думку

10. 1. Перепишіть речення та виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

1. Шукайте цензора в собі. Він там живе дрімучий без гоління (*Л. Костенко*). 2. Народилося море безкрає з неосяжним морським обрієм (*О. Довженко*). 3. І пахне свіжо й смачно в отчій хаті духмяним тільки з печі житняком (*Д. Луценко*). 4. Божий дар ти маєш з неба людям долю віщувати. 5. Ізумрудна блискуча з перлистою ніжною піною хвиля котиться грає співаючи пісню дзвінку (*М. Вороний*). 6. Узагалі він має дивну властивість знікати ставати зовсім непомітним і ніколи нікому не заважати (*Олесь Гончар*). 7. Ота сміла горстка стояла серед води без надії рятунка з одним бажанням дорого продати своє життя в бою (*І. Франко*). 8. Налякані чужим голосом птахи з тривожним писком крутилися над головою Соломії (*М. Коцюбинський*). 9. Дніпро Ти тихо в день ясний пливеш заглиблений в минуле (*Олександр Олесь*). 10. У сатиновій сорочці у полотняних штанях він прийшов сюди першим із дружиною і дітьми (*А. Шиян*). 11. Одягнений у хвою шумить дрімучий темний бір (*Н. Забіла*).

А. Розставте пропущені розділові знаки.

Б. Підкресліть відокремлені означення.

§ 90–91. ВІДОКРЕМЛЕННЯ ПРИКЛАДОК

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Друзі порадили гру, створену відомою анимаційною компанією.

Друзі порадили гру — творіння відомої анимаційної компанії.

A. Визначте, чим відрізняються підкреслені означення в цих реченнях.

B. Якою частиною мови є головне слово поширеного означення в реченні правої колонки?

Пригадаймо, що *прикладка* — різновид означення, що називає ознаку предмета, даючи йому нову назву. Прикладка виражається іменником, який звичайно узгоджуємо у відмінку з означуваним словом: *Треба купити гру-стратегію* (Зн. в.). *Переклад комп’ютерної гри замовили вченому-філологу* (Д. в.). Означуваним словом може бути іменник або займенник.

Поширену прикладку в середині речення відокремлюємо **комами**: *Інтерактивну панель, ідеальний засіб для навчання, ми вирішили придбати для своєї школи*. Якщо поширенна прикладка стоїть у кінці речення, то перед нею здебільшого ставимо **тире**: *Ми вирішили придбати для своєї школи інтерактивну панель — ідеальний засіб для навчання*.

Відокремлюємо	Приклад
поширені прикладки після означуваного слова	<i>Мій брат, кравець хлоп’ячих мрій, зішив з землею небо</i> (Б.-І. Антонич).
поширені прикладки, що стоять перед означуваним словом і мають обставинний відтінок	<i>Українець за національністю, майстер тонко відчував народний стиль.</i>
прикладки, що стосуються особового займенника	<i>Справжній професіонал, він постійно працював над собою.</i>

Прикладку, уведену за допомогою сполучника **як**, не відокремлюємо (така прикладка відповідає на питання **у ролі кого? у ролі чого?**): *Растреллі широко відомий в Україні як архітектор*. Таку прикладку відокремлюємо лише тоді, коли вона має обставинний відтінок причини: *Лаверін, як менший син, мав право зостатися в батьковій хаті* (І. Нечуй-Левицький).

1. Прочитайте речення, правильно їх іntonуючи. Виконайте завдання.

1. Середній вік гравця, шанувальника стратегій і квестів, становить тридцять три

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

роки. 2. Переможцями в комп'ютерних іграх часто стають шахісти — неперевершенні логіки, які можуть перемогти штучний інтелект. 3. «Теніс для двох», першу комп'ютерну гру, Стів Рассел створив 1961 року. 4. Сьогодні став актуальним новий жанр віртуальної гри — утеча. 5. «Tetris», елементарна гра на логіку, стала найпопулярнішою віртуальною розробкою всіх часів. 6. Ліцензійні диски популярної гри «Fifa-2001» мали цікавий інтерактивний додаток — запах трави. 7. Комп'ютерні ігри, розвага сучасної молоді, можуть викликати залежність, тому з ними треба знати міру (*Із журналу*).

A. Знайдіть і прочитайте прикладки.

B. З'ясуйте, чим вони виражені.

2. Перепишіть речення, розставивши в них пропущені розділові знаки. Підкресліть відокремлені прикладки.

1. Будинок із химерами цегляну споруду з прикрасами на міфологічні та мисливські сюжети вважають архітектурним зразком раннього декоративного модерну в Києві.
2. Це перша споруда в українській столиці що побудована з використанням цементу нового матеріалу для будівництва.
3. У стіну будівлі вмуровані бетонні фігури антилоп на колонах причаїлися ящірки а на розі дому принишклю ще одна істота страшний велетенський пітон.
4. Центр стелі прикрашає ліпнина спрут зі щупальцями у вигляді сплетіння раковин морських зірок рослин.
5. Нині Будинок із химерами використовують як офіційну резиденцію Президента України (*C. Новак*).

Будинок із химерами. м. Київ

3. Виконайте тестові завдання.

1. За допомогою тире треба відокремити прикладку в реченні (*розділові знаки пропущено*)
A Микола Пимоненко лірик за натурою звертався й до драматичних сюжетів.
B За вікном вагона мерехтіли далекі вогники сіл теплі земні зірки.
C Соняхи щирі огнепоклонники сходу кивають злотоголово.
D Час вічний мандрівник безупинно йде вперед.
2. За допомогою ком треба відокремити прикладку в реченні (*розділові знаки пропущено*)
A Над нами у високості кружляє шуліка хижий птах.
B Нарешті під'їхали до Запоріжжя міста козацької слави.
C Не цвітуть на вікнах герані сонний символ спокійних буднів.
D Чайки старожили морського берега поглядають із високих скель.
3. Відокремленою прикладкою ускладнено речення (*розділові знаки пропущено*)
A Чиженко як старший бухгалтер почав давати підлеглим завдання.
B Василь Черненко як людина мав складний характер.
C Шевченко як поет відомий в усьому світі.
D Розглянемо вашу заяву як згоду.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ЧИ МОЖУТЬ КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ БУТИ КОРИСНИМИ?

Серед комп'ютерних ігор є різні жанри. Існують так звані розвивальні ігри, що допомагають у навчанні. Вони корисні для дитини під час вивчення кольорів, геометричних

§ 90–91. Відокремлення прикладок

фігур, а також азбуки. На сьогодні стали популярними пригоди та квести — корисні для розвитку пам'яті жанри. У таких іграх треба вміти швидко думати, бути уважним. Дізнаватися про навички в різних професіях допомагають інші розробки — рольові ігри. Нині рівень візуалізації в них просто вражає. Інший жанровий різновид, різноманітні ігри-стратегії, розвивають навички логічного мислення.

Комп'ютер може стати помічником батьків, якщо використовувати онлайн-ігри для розвитку таланту дитини (*За І. Миколайчуком*).

A. Знайдіть і прочитайте відокремлені прикладки, поясніть правила відокремлення.

B. Напишіть роздум про те, коли в людини може виникнути комп'ютерна залежність та як її уникнути. Використайте в роздумі конструкцію «... комп'ютерна залежність, хвороба двадцять першого століття, ...» так, щоб виділені слова були відокремленою прикладкою.

Відокремлюємо	Приклад
прикладки, виражені сполученням слова чоловік, жінка, хлопець, дівчина, людина і под. з іншими словами	<i>Десь там жила Наташка Розумиха, Грицькова жінка, гарна й молода (Л. Костенко).</i>
прикладки, що приєднані до означуваного слова за допомогою слів або, тобто, чи, наприклад, особливо, на ім'я, на прізвище, як-от	<i>Крашанки, або писанки, готують на Великдень.</i>

ЗАУВАЖТЕ!

Щодо власних назв, імен і прізвищ людей, то прикладкою є саме загальна назва, яку не відокремлюємо: *Співачка Тіна Кароль вразила своєрідною обробкою колядок. Співзасновником благодійного фонду «Народна армія» став футболіст Роман Зозуля.*

5. Прочитайте речення. Спишіть їх, розставляючи розділові знаки.

1. На порозі гість веселій дощ блакитний весняний (*M. Рильський*). 2. І земля наречена в молочнім цвіту яблунево-рожевих садів мліє солодко (*Є. Маланюк*). 3. Козак Бобренко на ім'я Григорій единий син достойної вдови (*Л. Костенко*). 4. Як творець Шевченко може бути для нас взірцем у всьому (*Олесь Гончар*). 5. До нашого часу збереглася в Чернігові Чорна могила слов'янський курган десятого століття (*I. Вихованець*). 6. Правопис або орфографію та пунктуацію найлегше перевірити за допомогою диктанту (*З посібника*). 7. Фехтувальниця Ольга Харлан стала бронзовою призеркою Олімпіади 2012 року (*З інтернету*).

6. Прочитайте речення та виконайте завдання.

Гра — ефективний засіб навчання.	Гра, ефективний засіб навчання, розвиває мислення.
Смартфон — різновид телефона.	Смартфон, різновид телефона, полегшує життя сучасної людини.

A. Визначте, у якій колонці виділені слова є відокремленими прикладками.

B. Складіть і запишіть пари речень зі словосполученнями **цікавий сюжет, неповторна графіка, заплутана історія** в ролі присудка та відокремленої прикладки.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

- В.** Підкресліть відокремлені прикладки.
Г. Доберіть спільнокореневі слова до слова *сюжет* (до трьох слів). Розберіть слова за будовою.

7. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Хакер чи гакер?» (автор О. Авраменко).

Хакер чи гакер?

- A.** Поясніть, чому обидва варіанти іменника є правильними.
B. Складіть два речення з іменником *хакер*, використовуючи прикладки.
В. Підкресліть відокремлені прикладки.

8. **1.** Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Ліси шумлять — моє зелене *віче* (Л. Костенко). 2. Хлопцям, правда, дуже заважав малий Головань — Андрійко (В. Бережний). 3. Гаврило, Підпарин тестъ, уплів у сиву бороду жовтий кістяк руки (М. Коцюбинський). 4. Бійці, здебільшого вусаті, статечні чоловіки, зриваються на ноги (Олесь Гончар). 5. Новий тухольський боярин Тугар Вовк справляв великі лови на *грубу* звірину (І. Франко).

- A.** Знайдіть і назвіть відокремлені прикладки. Поясніть умови відокремлення.
Б. Поясніть значення виділених слів. Доберіть до них синоніми.

2. Складіть речення з поданими словосполученнями як поширеними прикладками.
Виконайте завдання.

Талановиті розробники, цікава новинка, корисна гра, сюжет із несподіваним фіналом, оригінальні прийоми, веселі геймери.

- A.** Запишіть речення. Підкресліть граматичні основи.
Б. Підкресліть у реченнях прикладки.
В. Знайдіть прикметники в запропонованих словосполученнях. Чи утворюють ці прикметники ступені порівняння?

9. Виконайте тестові завдання.

- За допомогою ком треба відокремити прикладку в реченні (*розділові знаки пропущено*)
A Люблю вночі дивитися на зорі небесні світила.
Б Доцвітали конвалії в травах голубої весни пропори.
В І солов'ї пташині менестрелі всю ніч доводять яблуню до сліз.
Г Вікна забиті і висить замок ржава сережка над кігтиком клямки.
- Відокремленою прикладкою ускладнено речення (*розділові знаки пропущено*)
A Блават або волошка розмножується насінням.
Б Розфарбуйте зображення олівцями або фломастерами.
В Брат або сестра завжди допомагають мені з математикою.
Г До речі не забудь купити до святкового столу торт або тістечка.

§ 90–91. Відокремлення прикладок

3. Відокремленою прикладкою ускладнено речення

- A Мій рідний дім — душі свята основа.
- B Люстра — електрична сестра орхідей.
- C Егоїзм — першопричина раку душі.
- D Прийшла весна — зелена пора року.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова у формі множини.

Гáльма, приказкý, помилкý, вíршí, дróва, нáчинка.

2. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
жити на Україні	жити в Україні
мандрівка по Карпатах	мандрівка Карпатами
стати в нагоді	стати в пригоді
приносити шкоду	завдавати шкоди
відмінити урок	скасувати урок

10.

1. Перепишіть речення, розставивши розділові знаки. Виконайте завдання.

1. Ненсі Тітман 91-річна жінка з Лондона зберігає як реліквію *найдавнішу* у світі паску спечену 1821 року. 2. Дивно але ця паска обов'язковий атрибут Великодня не зацвіла й не втратила свого запаху. 3. Цей кекс тобто традиційний великодній хліб у британців спік булочник Вільям Скіннер *прапрадід* Ненсі Тітман. 4. Седмиця або Страсний тиждень це той час коли господині випікають паски. 5. У канадському містечку Вегревілль населеному переважно етнічними українцями ви можете побачити найбільше у світі великоднє яйце скульптуру заввишки 8 метрів завширшки 5 метрів. 6. Цей пам'ятник-писанку вагою майже 2270 кілограмів було виготовлено з уламків літаків. 7. Цю писанку поставили як згадку про перших українських переселенців. 8. Канадська писанка як витвір мистецтва вражас. 9. Канадський мільйонер на прізвище Ячик заснував *щорічний* конкурс знатців української мови в травні 2001 року (*Г. Орлова*).

A. Підкресліть невідокремлені прикладки.

B. Розберіть виділені слова за будовою.

2. Прочитайте слова й словосполучення та виконайте завдання.

Пейзажна алея / *улюблене місце відпочинку* киян; вона / *справжня окраса міста*; казковий сквер / *чудове місце для прогулянок*; український архітектор / *на прізвище Городецький*; Хрещатик / *як головна вулиця столиці*.

A. Складіть речення зі словами та словосполученнями так, щоб виділені словосполучення відігравали роль поширених прикладок.

B. Підкресліть граматичні основи та прикладки.

§ 92–93. ВІДОКРЕМЛЕННЯ ОБСТАВИН

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Гімнастка з Херсона Лариса Латиніна потрапила до світової книги рекордсменів, коли завоювала 18 медалей на олімпіадах.

Якщо систематично тренуєшся, твої показники зростають.

Гімнастка з Херсона Лариса Латиніна потрапила до світової книги рекордсменів, завоювавши 18 медалей на олімпіадах.

Систематично тренуючись, отримуєш високі показники.

A. У реченнях якої колонки лаконічніше подано інформацію?

B. Визначте, чим виражені відокремлені обставини.

Обставини відокремлюємо на письмі **комами**, а в усному мовленні — *інтонаційно*.

Відокремлюємо обставини	Не відокремлюємо
виражені одиничним дієприслівником, як перед присудком, так і після нього: <u>Потренувавшись, ми пішли на річку. Ми пішли на річку, потренувавшись.</u>	якщо одиничний дієприслівник стоїть після присудка й означає спосіб дії (відповідає на питання як? яким чином?): <i>Бійці сиділи задумавшись</i> (Олесь Гончар).
виражені дієприслівниковим зворотом, як перед присудком, так і після нього: <u>Люди самі приносили старі речі, дізнавшись про існування музею. Дізнавшись про існування музею, люди самі приносили старі речі.</u>	якщо дієприслівниковий зворот є частиною фразеологізму (у такому разі він виступає не обставиною, а присудком): <i>З переляку хлопці бігли не чуючи під собою ніг</i> (О. Травневий).

1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Святкуючи Новий рік, японці організовують конкурс крикунів. 2. Щоб вчасно завершити проект, організатори працювали не покладаючи рук. 3. Рекордсмен усю дистанцію біг підстрибути. 4. Збираючи експонати для Музею сну, знайшли яскраву скриню, у якій можна зберігати спогади. 5. Одружившись, кеніець повинен один місяць після весілля носити жіночий одяг і виконувати хатні обов'язки дружини. 6. Щоб стати лідером, він біг не чуючи ніг. 7. Першими новорічну ялинку почали наріджати французи, прикрашаючи її трояндами, яблуками та печивом (3 книжки «Цікаві факти»).

A. Поясніть, за яким правилом відокремлено (або не відокремлено) у реченнях обставини.

§ 92–93. Відокремлення обставин

Б. Знайдіть фразеологізми, до складу яких входять дієприслівники. Поясніть значення фразеологізмів.

2. Перепишіть речення, розставивши в них пропущені розділові знаки.

1. Засинаючи вона згадує кожного, хто звідси поїхав (*С. Жадан*). 2. Лежить він не спить дивиться широко розкривши оченята на вікно... (*Леся Українка*). 3. Дністер тече розштовхуючи гори (*В. Василашко*). 4. Витягнувшись на пальчиках оберігайте місячний серпик букви «є» (*І. Малкович*). 5. Катря малювала картини не в приміщенні увесь час переносячи мольберт із місця на місце поволі заповнюючи все полотно написаними з на- тури мотивами... (*Г. Черкаська*).

А. Підкресліть обставини, виражені дієприслівником і дієприслівниковим зворотом.

Б. Прокоментуйте вживання розділових знаків при відокремлених обставинах.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Відокремленою обставиною ускладнено всі речення, ОКРІМ (*розділові знаки пропущено*)

- A** Працюючи над цим проектом ми залучили найкращих спеціалістів.
- B** Він став рекордсменом показавши найвищий результат.
- C** Постійно дивується читаючи про звичаї різних народів світу.
- D** Над задумом ми працювали не покладаючи рук.

2. Відокремленою обставиною ускладнено речення (*розділові знаки пропущено*)

- A** Ідуть співаючи дівчата.
- B** Деякі тварини сплять стоячи.
- C** Цю вправу виконують лежачи.
- D** Не знаючи борду не лізь у воду.

3. Обставина виражена одиничним дієприслівником у реченні (*розділові знаки пропущено*)

- A** Він зайшов на сайт перевірити інформацію.
- B** Науковці натхненно втілювали свою ідею.
- C** Завдання вони виконували не поспішаючи.
- D** Фіни люблять займатися спортом перебуваючи на свіжому повітрі.

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

НІЧ У МУЗЕЇ

Нині неможливо уявити музейну діяльність поза широкими контактами з громадськістю, оскільки саме для відвідувачів заклад історії та культури проводить наукову,

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

просвітницьку роботу. Багато музейних закладів вивчають свою цільову аудиторію, аналізуючи її вікові особливості, рівень освіти, уподобання.

Уперше «Ніч музеїв» було проведено 1997 року в Берліні. Удруге — 1999 року з ініціативи Міністерства культури й комунікацій Франції під назвою «Весна музеїв». Пізніше до всесвітньої акції долучилися музеї Києва, Львова, Одеси, Харкова та Феодосії, і щороку кількість музеїв, що приєднуються до її проведення, зростає. Музеї працюють уночі, організовуючи, окрім своїх традиційних заходів, різноманітні пізнавально-розважальні інтерактиви й приваблюючи в такий спосіб відвідувачів різного віку, насамперед молодь (За І. Синельник).

A. Знайдіть відокремлені обставини. Укажіть спосіб їхнього вираження (усно).

B. Поясніть правопис власних назв, вжитих у тексті (усно).

B. Напишіть невеликий роздум про значення для сучасного суспільства проекту «Ніч музеїв» (п'ять—сім речень). Використайте не менше ніж дві відокремлені обставини.

Обставини з прийменниками **починаючи з, закінчуячи, незважаючи на** відокремлюємо **комами**: Завжди знаходите час подзвонити батькам, незважаючи на занятість.

Обставини з прийменниками **завдяки, унаслідок, усупереч, попри, залежно від, відповідно до, у зв'язку з, на відміну від, особливо** відокремлюємо **за бажанням автора**: Завдяки ентузіастам, історію своєї сім'ї тепер можна вивчати онлайн або Завдяки ентузіастам історію своєї сім'ї тепер можна вивчати онлайн.

ЗАУВАЖТЕ!

Сполуки **більш як, не більш як, раніше ніж, не раніше ніж, пізніше ніж, не пізніше ніж, довше ніж, не довше ніж** і подібні переважно вказують на значення часової тривалості. Перед другою частиною сполуки (**як, ніж**) не потрібно ставити **кому**, адже ці конструкції вирізняються своєю змістовою цілісністю, нерозкладністю, а отже, і залежністю від одного другорядного члена речення — обставини: *Ми сумлінно працювали більш як два тижні. Будемо на відпочинку не довше ніж три дні.*

5. Прочитайте речення та виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

- Екскурсія в Krakovі триватиме не довше ніж три години.
- Попри достатню виченість динозаврів досі існує багато легенд і міфів про цих істот.
- Незважаючи на природні катаклізми птахи змогли пристосуватися.
- На відміну від мезозавра плезіозавр був дуже великих розмірів.
- Усупереч прогнозам клімат із тих часів змінився мало.
- Незважаючи на невеликі розміри деякі динозаври були дуже **небезпечні** (За Н. Бушковською).

§ 92–93. Відокремлення обставин

A. Розставте пропущені розділові знаки в реченнях і поясніть їхнє вживання.

B. Виконайте морфологічний розбір виділених слів.

6. Прочитайте речення. Ускладніть їх відокремленими обставинами та запишіть.

1. І минатиме час (*Л. Костенко*). 2. Вони шукали щастя в прекрасних квіточках бузку (*Н. Горішна*). 3. Раптом та молоденька лелія виросла висока... (*Леся Українка*). 4. Ми виконали завдання. 5. Я дуже хвилювалася.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте, як правильно наголошувати слова.

Відомість (популярність), відомість (документ, список), джерело, літопис, поняття.

2. Дія, яку позначає дієприслівник, обов'язково має стосуватися того ж виконавця, що й дія, яку позначає присудок: **Заручившись підтримкою батьків, я швидко вирішив цю проблему** (тобто я заручився та вирішив).

Дієприслівникові звороти недоречно вживати в односкладному безособовому реченні, оскільки в ньому не передбачений виконавець дії.

НЕПРАВИЛЬНО

Прочитавши книжку, зроблено важливі висновки.

ПРАВИЛЬНО

Прочитавши книжку, ми зробили важливі висновки.

АЛЕ в інфінітивних односкладних реченнях можна вживати дієприслівникові звороти: *Прочитавши книжку, зробити важливі висновки*.

7. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Прочитавши факти про динозаврів, мені стало лячно. 2. Розповідати історію, підглядаючи в книжку. 3. Дізнавшись про нові смайлики, вони мені сподобалися. 4. Листуючись із другом, я використовую емодзі. 5. Виконавши вправу, пролунав дзвінок на перерву (*З інтернету*).

A. Визначте, які речення потребують редагування та чому.

B. Запропонуйте віправлені варіанти речень (усно).

8. Виконайте тестові завдання.

1. Відокремленою обставиною ускладнено всі речення, ОКРІМ (розділові знаки пропущено)

- A** Незважаючи на стан здоров'я дівчина вирішила дописати статтю.
- B** Починайте працювати ознайомившись з інструкцією.
- C** Прочитавши нову книжку я переповів її зміст мамі.
- Г** Лікарі не радять читати книжки лежачи.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

- A** Не пізніше, ніж через годину, почнемо дивитися фільм про динозаврів.
- B** Попри тому, я вирішив подивитися нову програму про незвичайні факти.
- C** На відміну від мами, я дуже люблю фільми про великих рептилій.
- D** Незважаючи на популярність емодзі, не всі мої друзі використовують їх у листуванні.

3. Відокремленою обставиною ускладнено речення

- A** Ми читаємо про різні знахідки науковців, зокрема про кістки динозаврів.
- B** Чоловік вийшов на прогулку, незважаючи на сильний дощ і вітер.
- C** Я радів, окрім листування перемогою в конкурсі наукових робіт.
- D** Напевно, я не встигну на початок нового фільму.

9. 1. Прочитайте речення та виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

1. Павло Петрович поспішив прибувши першим поїздом (*I. Семчук*). 2. Більшість так і живе мріями про подорожі переглядаючи фільми та фото із чужих поїздок (*B. Мороз*). 3. Він згорів дочасно впав на півдорозі полишивши нам золоті розсипи своїх поезій нев'янучу красу своїх пісень... (*Олесь Гончар*). 4. Князь усівся на колоду а воєвода запримітивши рясні кущі ожини примостиився поруч неї та заходився ласувати (*Ю. Винничук*). 5. Вона думає стоячи зранку на своєму місці що навіть ця територія *виявляється* може бути бажаною і дорогою (*С. Жадан*). 6. Нечутно ступають козацькі коні спускаючись униз до Бугу (*Я. Качура*). 7. Почувши кроки пташина повернулася до нас і причаїлася (*M. Стельмах*). 8. Троянці в човни посадивши і швидко їх поодپихавши по вітру гарно поплили (*I. Котляревський*). 9. Велична мелодія широко наростаючи й міцніючи розгорталась у гармонійне море (*Олесь Гончар*). 10. Підхідь до криниці не озираючись інакше бажання не збудеться (*Нар. тв.*). 11. А Катря весь день сидить склавши руки байдикує (*O. Ільченко*).

A. Перепишіть речення, розставивши розділові знаки.

B. Підкресліть обставини, виражені одиничними дієприслівниками та дієприслівниковими зворотами.

C. Запишіть фонетичну транскрипцію виділених слів.

2. Прочитайте речення та виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

1. Незважаючи на погану погоду біля освітленого під'їзду театру панувало пожвавлення (*B. Собко*). 2. Чорнобривці попри осінні холоди тішать наше око до сивих морозів (*O. Коваленко*). 3. Постачання гарячої води призупинено до 16-ї години у зв'язку з ремонтом теплотраси (*З оголошення*). 4. Потім Ілон попри двадцять годин роботи без перепочинку твердо й емоційно вирішив не здаватися (*За Г. К. Андерсеном*). 5. В арктичній тундрі усупереч лютим холодам росте близько 400 видів квіткових рослин (*Ш. Коннолі*). 6. Вправи виконуйте усно починаючи з восьмого завдання (*З інструкції*). 7. Усупереч зовнішній легковажності Любі напрочуд чесно вміла зберігати таємниці (*Олесь Гончар*).

A. Випишіть спочатку речення, у яких обов'язково треба відокремити обставини, а потім ті речення, у яких обставини відокремлюють за бажанням автора.

B. Запишіть числа словами й розберіть їх як частину мови (частина мови, розряд за значенням, відмінок, рід і число (якщо є), синтаксична роль у реченні).

§ 94–95. ВІДОКРЕМЛЕННЯ ДОДАТКІВ

Прочитайте речення та виконайте завдання.

Ми читаємо газети й художню літературу.

Серед жанрів сучасної літератури читачі активно вибирають романи, новели, фанфіки.

Крім газет, ми читаємо художню літературу.

Серед жанрів сучасної літератури, крім романів і новел, читачі активно вибирають фанфіки.

- A.** У чому полягає відмінність у змісті речень лівої та правої колонок?
- B.** Які члени речення відокремлено в реченнях правої колонки?
- C.** Доведіть, що слово *крім* — прийменник.

Додатки відокремлюємо **комами**, якщо вони введені в речення за допомогою прийменників **крім**, **окрім**, **опріч**, **за винятком**, **на відміну від**, **замість**, **особливо**, **на-приклад**, **зокрема**, **навіть**: *Крім планшета*, на пляж можеш узяти будь-що.

Відокремлені додатки можуть указувати на:

- предмет, який чимось відрізняється від інших, названих у реченні (**крім**, **окрім**, **на відміну від**, **за винятком**): *Крім роману П. Загребельного «Диво», цього місяця я не прочитала жодного художнього твору*;
- заміщення предмета (**замість**): *Замість навушників і музики, выбери книжку й каву*;
- конкретизацію змісту сказаного (**на-приклад**, **зокрема**): *Цей образ увиразнено різними художніми засобами, зокрема метафорами*.

Додатки з прийменником **замість** не відокремлюємо, якщо це слово можна замінити прийменником **за**. Порівняйте: *Замість (= за) брата буду працювати і Сучасна молодь вибирає гаджети, замість книжок*.

ЗАУВАЖТЕ!

Слови **крім**, **окрім**, **опріч**, **за винятком**, **на відміну від**, **замість** — прийменники, оскільки їх вживаємо при іменниках і займенниках: **на відміну від лірики, крім нас**.

- Прочитайте текст і виконайте завдання.

ЛЕГЕНДА ПРО УЛЯНІВСЬКУ БІБЛІОТЕКУ

В Улянівці жив поміщик, який дуже любив книжки. Він у пошуках цінних видань, окрім монастирів, відвідував церкви. Усі свої кошти витрачав на придбання книжок, замість утримання господарства. І була в нього на той час велика та цінна бібліотека.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

1919 року, коли денікінці тікали з району, поміщик склав книжки у дві скрині, заклеїв щілину воском і повантажив їх на бричку. Він узяв із собою, крім двох собак, гвинтівку й попередив усіх, щоб за ним ніхто не стежив.

Ось і степ. За пагорбом, що біля Улянівки, закопав він, замість панських грошей, свою бібліотеку, а сам утік за кордон. Ця «панська бібліотека» і досі закопана в полі. Ніхто її не шукав. А, за переказами, книжки там дуже цінні, мають коштовне оформлення, наприклад золоті й срібні оправи. Окремі з них видано ще за часів Русі-України (*За В. Васильєвим*).

A. Знайдіть речення з відокремленими додатками та прочитайте їх.

B. Поясніть, на що вказують відокремлені додатки.

2. Перепишіть речення та виконайте завдання (*розділові знаки пропущено частково*).

1. Тривимірна книжка-казка про *Білосніжку* від японського художника має крім унікального змісту *незвичну* форму. 2. Кулінарна книжка від хорватських *книговидавців* замість читання потребує запікання: тільки тоді можна буде побачити рецепти. 3. У книжці Раймонда Квінау замість десяти сонетів сто тисяч мільярдів віршів: уся книжка розрізана на *смужечки*, з яких комбінують нові твори. 4. Браян Деттмер — «книжковий *різьляр*», тому для роботи з книжкою він використовує особливі інструменти наприклад скальпель пінцет ножиці. 5. Замість звичайного годинника ви можете придбати книжку, на обкладинці якої розміщено *циферблат*. 6. Художниця Френсіс використала для створення книжки висушені квіти зі свого саду а також *вторинну* сировину зокрема перероблені сторінки журналів із садівництва. 7. Крім деревини й глини художник-концептуаліст використовує для створення своїх скульптур книжки знайдені в *сміттєвих* контейнерах і придбані в благодійних магазинах (*З інтернету*).

A. Розставте пропущені розділові знаки при відокремлених додатках.

B. Підкресліть відокремлені додатки.

B. Прокоментуйте орфограми у виділених словах.

3. Виконайте тестові завдання.

1. Відокремленим додатком ускладнено речення

- A** Читаючи книжки, ми забагачуємо свій внутрішній світ.
- B** Прочитайте новинку — книжку про маленьких чарівників.
- B** На дозвіллі, замість гаджетів, віддавайте перевагу книжкам.
- G** Уявіть собі, планшет може вмістити у своїй пам'яті тисячі книжок!

2. Відокремленим додатком ускладнено всі речення, ОКРІМ (*розділові знаки пропущено*)

- A** Окрім «Захара Беркута» раджу прочитати ще й «Перехресні стежки».
- B** Усі мої друзі на відміну від мене прочитали «Гаррі Поттера».
- B** Бібліотеку зчинено у зв'язку з плановим ремонтом.
- G** Є багато корисних занять зокрема читання.

3. Відокремленим додатком ускладнено всі речення, ОКРІМ (*розділові знаки пропущено*)

- A** Звернув увагу на збірки поезій зокрема на томик Ліни Костенко.
- B** На відміну від оповідань новели мають несподівану розв'язку.

§ 94–95. Відокремлення додатків

В За винятком останнього роману я прочитала всі твори цієї авторки.

Г Сьогодні ти будеш читати оповідання замість учителя.

4.

Напишіть розповідь (*п'ять–сім речень*) про ваш улюблений художній твір за поданим планом.

План

1. Назва твору, його автор (авторка).
2. Жанр твору.
3. Короткий виклад сюжету.
4. Враження від книжки.

A. Використайте в тексті відокремлені додатки з прийменниками *на відміну від, замість, oprіч*.

B. Підкресліть відокремлені додатки, надпишіть, якими частинами мови вони виражені.

5.

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Три книжки вистромили з попелу свої носи. Лізель наблизилася, протягнула руку — і її вжалило, тому за другим разом вона постаралася зробити все якомога швидше. Лізель учепилася за найближчу книжку. Полум'я нічого не зачепило, окрім краю обкладинки. Книжка мала блакитний колір, на ній були червоні літери. Єдине слово, яке Лізель устигла прочитати, — «плечима». На інші слова, крім цього, не було часу. Замість очікування, Лізель вибрала втечу... (*M. Зузак*).

A. Знайдіть речення з відокремленими додатками. Визначте, якими частинами мови вони виражені (*усно*).

Б. Напишіть своє продовження тексту на тему «Чому потрібно рятувати книжки?» (*п'ять–сім речень*). Використайте не менше двох відокремлених додатків.

6.

Прочитайте текст і виконайте завдання.

Міжнародний день дарування книжок відзначають 4 лютого. Бібліотеки багатьох міст, крім привітань, отримують у подарунок книжки. Одразу виникає запитання, чи від-відеу бібліотеки молодь. Якщо читає щось, то що саме?

Сьогодні поширеним є стереотип про молодь, яка зовсім нічого не читає, окрім дописів у соціальних мережах. Вважають, що вона просто «не вилазить» зі своїх девайсів. Проте можна сміливо сказати, що це зовсім не так. Без сумніву, гаджети, зокрема телефони чи комп'ютери, стали невід'ємним атрибутом життя, проте й книжки не менш важливі. Це можуть підтвердити рецензії та огляди в соцмережах. Є чимало спільнот, у яких дівчата і хлопці розповідають про книжки, зокрема про нещодавно прочитані.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Окрім книгарень, молодь відвідує бібліотеки. Нині вони стають центрами дозвілля та відпочинку. Можна прийти, узяти книжку та за чашкою кави чи чаю поринути в інші всесвіти... (За Л. Мазурчак).

- A.** Доберіть заголовок до тексту.
- B.** Знайдіть речення з відокремленими додатками та запишіть їх. Укажіть, якими частинами мови виражені відокремлені додатки.
- C.** Ускладніть два-три речення відокремленими додатками та прочитайте їх (усно).

7.

- 1.** Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки.

1. Крім оригінальних обкладинок дизайнери ські книжки мають багато яскравих елементів в оформленні. 2. Лектор приділив увагу справжнім витворам мистецтва зокрема книжкам. 3. Серед друкованих книжок можна натрапити на справжні шедеври наприклад на шовкові видання. 4. Крім книжки можете вибрати в подарунок польові квіти. 5. Замість однієї книжки ми придбали п'ять нових видань (З інтернету).

- A.** Знайдіть у реченнях відокремлені додатки. Укажіть, якими частинами мови вони виражені.
- B.** Виконайте морфологічний розбір слова зокрема.

- 2.** Згадайте та запишіть п'ять прислів'їв або крилатих висловів про книжку та її роль у житті людини, про важливість знань, які вона дає.

- A.** Поміркуйте, чим прислів'я відрізняється від крилатого вислову (усно).
- B.** Складіть і запишіть речення з двома прислів'ями, використовуючи відокремлені додатки.

8.

- Виконайте тестові завдання.

1. Відокремленим додатком ускладнено всі речення, ОКРІМ
  - A** Замість шкіри, для оформлення обкладинки використали шовк.
  - B** Зверніть увагу на твори сучасних письменників, зокрема Жадана.
  - C** Книги стали джерелом знань для всіх поколінь, зокрема й для сучасної молоді.
  - D** Сьогодні особливо популярні книжки про чарівників, супергероїв, космічні пригоди.
2. Відокремленим додатком ускладнено всі речення, ОКРІМ (*розділові знаки пропущено*)
  - A** Мій син нічого не читає окрім дописів у соцмережах.
  - B** Я читаю багато історичних видань зокрема книжки про Русь-Україну.
  - C** Одразу за винятком до правила йде інформація про творення фемінітивів.
  - D** Автор написав багато творів про вигадані світи зокрема оповідання про майбутнє нашої планети.
3. Кількома відокремленими додатками ускладнено речення
  - A** Крім новели, можу запропонувати для прочитання кілька інших творів, зокрема новий роман.
  - B** Для виготовлення обкладинок використовують оригінальні матеріали, зокрема засушені квіти.

§ 94–95. Відокремлення додатків

- В** На ярмарку нам запропонували багато нових видань, наприклад книжку про подорожі.
- Г** Крім соціальних мереж, молодь активно використовує для спілкування зали бібліотек.

КУЛЬТУРА СЛОВА

1. Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
розкривати книжку	розгортати книжку
відкрити двері бібліотеки	відчинити двері бібліотеки
відмінити завдання	скасувати завдання
красива обложка	красива обкладинка
відмічати День книги	святкувати / відзначати День книги

2. Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Книга чи книжка?» (автор О. Авраменко). Перекажіть зміст уроку, використовуючи відокремлені додатки.

🔍

- А.** Складіть речення зі словами *книга* чи *книжка*, використавши відокремлені додатки.

- Б.** Укажіть, якими частинами мови виражені відокремлені додатки.

9.

1. Прочитайте текст і виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

Найдавнішим літописом що дійшов до наших днів вважають «Повість минулих літ». Його впорядкував Нестор чернець Києво-Печерського монастиря. Крім нього часто згадують інших ігуменів і послушників. У давній літературній пам'ятці маємо опис розселення чотирнадцяти слов'янських племен. Крім їхніх обрядів і звичаїв також згадують перші закони. Досить цікавим фактом є те, що Нестор описує життя інших народів зокрема халдеїв вавилонян гелів амазонок половців (А. Поточняк).

- А.** Перепишіть текст, розставивши розділові знаки.

- Б.** Підкресліть відокремлені додатки.

- В.** Розберіть за будовою слова *послушників* і *розселення*.

2. Уявіть, що ваші друзі стали авторами літературного твору. Напишіть рекламний текст до цього видання за поданим планом.

План

1. Яку назву має твір? Хто його автори?
2. Чим цей твір може бути цікавий читачам?
3. Для якої аудиторії призначене видання?

- А.** Використайте в тексті два-три речення з відокремленими додатками. Підкресліть їх.

- Б.** Поміркуйте, яка назва книжки може бути «помітною» для майбутнього читача та чому (*усно*).

§ 96–97. УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Прочитайте речення та виконайте завдання.

За межами Сонячної системи, *на відстані понад сто тисяч астрономічних одиниць*, починається зона тяжіння інших зір.

Молочний Шлях, *або Галактику*, із цього пагорба видно набагато краще.

- A.** Яку роль відіграють виділені слова — узагальнюють чи уточнюють інформацію?
- B.** Визначте, якими членами речення є виділені уточнювальні слова.

Уточнювальними називаємо члени речення, що уточнюють і конкретизують значення членів речення, після яких стоять, і відповідають на питання цих членів речення з додаванням *а саме: а саме де? а саме коли? а саме який?* На письмі їх відокремлюємо **комами**, а в усному мовленні — за допомогою **інтонації**.

Умова відокремлення	Приклад
обставини зі значенням уточнення місця, часу чи способу дії, виражені прислівником або іменником із прийменником (при цьому обставин у реченні має бути не менше двох, друга з них — вужча за значенням)	Ой <u>там</u> , <u>за горою</u> , сонечко сідає (Т. Шевченко).
уточнювальні прикладки, уведені в речення за допомогою слів тобто, або (= тобто), чи (= тобто), наприклад, особливо, зокрема, у тому числі	У 6–9 класах вивчають граматику, <u>тобто морфологію і синтаксис</u> .

ЗАУВАЖТЕ!

Не є уточнювальними, а отже, **не відокремлюємо різні за значенням обставини:** *Улітку на небі* можна побачити більше зірок. Улітку (коли?) — обставина часу, а на небі (де?) — обставина місця.

1. Прочитайте речення, виділяючи уточнювальні члени інтонаційно. Визначте, яку синтаксичну роль відіграє кожний з уточнювальних членів речення.

1. За допомогою сучасних інформаційних технологій через інтернет ви можете отримати різноманітні текстові й ілюстративні матеріали, тобто карти, картосхеми, схеми, діа-

грами. 2. Термін «карта» з'явився в середні віки та походить від латинського слова *charta*, тобто «аркуш». 3. Легко, без зайвих зусиль, вона може триматися в повітрі. 4. У масштабах планети чи не найповнішим і найпотужнішим вебресурсом, на якому розміщено різну картографічну інформацію про майже всі країни світу, є вебресурс «Google Earth», або «Гугл Планета Земля». 5. На материкову, у самому його центрі, температура буде підвищуватися (За Г. Довгань, Г. Стадником).

- 2.** Прочитайте текст і виконайте завдання (розділові знаки пропущено).

УКРАЇНСЬКІ ВИНАХІДНИКИ

Мало хто знає українських винахідників розробками яких користується весь світ. Механік Йосип Тимченко з Миколою Любимовим розробили стрибковий механізм або «равлик». Брати Люм'єр відкрили механізм пізніше тільки через два роки. Отже саме Тимченко є справжнім батьком кінематографії у якій використовують винайдений «равлик».

Ігор Сікорський розробив проект диво-машини тобто гвинтокрила. Конструктор також створив перший у США літак-амфібію. А Сергій Корольов дуже давно у далекому 1933 році був одним із керівників запуску перших ракет.

Петро Бобрич створив прилад для вимірювання рівня цукру в крові тобто глюкометр. Цей учений із Закарпаття значно полегшив життя багатьом людям хворим на діабет. Батько і син Патони стали відомі завдяки розробленню методів електrozварювання. Вони працювали над зварюванням живих тканин тобто біополярною коагуляцією (За А. Абрамець).

Борис Патон

- A.** Перепишіть текст, розставивши в ньому розділові знаки.
- B.** Підкресліть відокремлені уточнювальні члени речення.
- C.** Прокоментуйте вживання розділових знаків (усно).

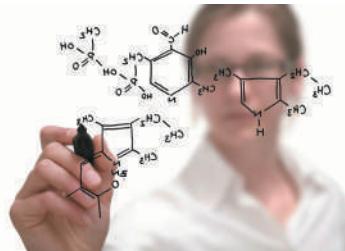
- 3.** Виконайте тестові завдання.

1. Відокремленими уточнювальними членами ускладнено всі речення, ОКРІМ
  - A** Трохи пізніше, за два роки, це відкриття змінило світ.
  - B** Там, в українському селі, народився справжній геній інженерії.
  - C** Сьогодні активно використовують апарат для вимірювання рівня цукру, або глюкометр.
  - D** Ми знаємо багато прикладів, коли науковець, сміливий і прогресивний, змінював погляди людей.
2. Відокремленою уточнювальною обставиною ускладнено речення (розділові знаки пропущено)
  - A** Науковці зустрілися пізньої осені у листопаді.
  - B** Навесні до Львова приїхав геніальний винахідник.
  - C** 1933 року під керівництвом інженера запустили одну з перших ракет.
  - D** Дуже скоро біля планети помітили скupчення частинок космічного пилу.

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

3. Уточнювальною прикладкою ускладнено речення (*розділові знаки пропущено*)

- A Диво-машина або гвинтокрил стала одним із досягнень розробника.
- B Вони працювали над зварюванням металів або живих матеріалів.
- C Під час експериментів використовували воду або розчин марганцю.
- D Дослідники дивилися в телескоп на зорі або комети.

4. 1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. За межами Сонячної системи, на відстані понад 100 000 астрономічних одиниць, розпочинається зона *тяжіння* інших зірок. 2. Сонячний час у певному місці, або місцевий час, можна визначити за допомогою сонячного годинника. 3. Фази *Місяця*, тобто зміна його зовнішнього вигляду, настають унаслідок того, що Місяць світиться відбитими сонячними променями. 4. Орбіти двох планет, тобто Меркурія та Венери, *розташовані* ближче до Сонця (*За М. Пришляком*).

A. Якими членами речення є уточнювальні слова? Визначте синтаксичну роль уточнюювальних слів.

B. Виконайте морфологічний розбір виділених слів.

2. Складіть розповідь про одного з відомих українських винахідників (*п'ять–сім речень*). Використайте в ній відокремлені уточнювальні члени речення.

Іноді дві обставини можуть сприйматися як уточнення, але насправді вони мають різні обставинні відтінки. У таких випадках другу обставину не відокремлюємо, бо вона не уточнює попередньої: *Науковці часто шукають нові можливості далеко за кордоном.*

Відокремлення таких обставин не варто вважати грубою помилкою, оскільки нюанси у відтінках значення не дуже відчутні.

Під час диктанту варто орієнтуватися на інтонацію (відсутність чи наявність паузи).

5. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Міжнародний день жінок і дівчат у науці відзначають 11 лютого. Українки гучно за рекомендували себе в молекулярній біофізиці, психології та комп’ютерній інженерії.

Ольга Броварець — докторка фізико-математичних наук. Науковиця розповідає, що за останні п’ять років її індекс Гірша, або показник впливовості вченого, значно зрос: її праці активно цитують закордонні колеги. Родом дівчина із Чернігівської області, з Ніжина.

Ольга Іщук — кандидатка наук із психології, учасниця всеукраїнських і міжнародних проектів. Діяльність науковиці пов’язана з розробленням методик допомоги тим, хто постраждав унаслідок воєнних дій.

Львів’янка Галина Клим — докторка технічних наук. Вона захистила докторську роботу не так давно, у травні 2020 року. Науковиця вивчає сенсорні елементи на основі оксидної кераміки (*За Н. Сіробаб*).

§ 96–97. Уточнювальні члени речення

A. Знайдіть у тексті речення з відокремленими уточнювальними членами речення. Поясніть вживання розділових знаків.

B. Визначте в тексті фемінітиви. Пригадайте, як вони утворюються.

6. Ускладніть речення відокремленими уточнювальними обставинами чи прикладками та запишіть їх.

1. У минулому столітті, ... , людина здійснила перший політ у космос.
2. У роботі використовують спеціальний збільшувальний пристрій, ...
3. Цю методику вже застосовують у Польщі, ...
4. Саме тут, ... , почали виготовляти вакцину.
5. Кожний повинен знати правопис, ...

7. Виконайте тестові завдання.

1. Відокремленим уточнювальним членом ускладнено речення

- A** Усі, за винятком цитологів, почали розробляти новий препарат.
B Укладаючи гроші в науку, ми інвестуємо в майбутнє наших дітей.
C У медицині з'явилися нові препарати, ефективні для лікування діабету.
D На острові, неподалік затоки, ботаніки досліджують рослинний світ.

2. Відокремленою уточнювальною обставиною ускладнено речення (*розділові знаки пропущено*)

- A** Найближчим часом за кілька років мобільні телефони стануть віртуальними.
B Науковці багатьох країн об'єднавши зусилля винайшли вакцину.
C Космічні кораблі не можуть долати великі відстані працюючи на такому паливі.
D Усі крім одного фахівця підтримали нестандартне й ризикований рішення.

3. Відокремленою уточнювальною прикладкою та відокремленою уточнювальною обставиною ускладнено речення (*розділові знаки пропущено*)

- A** Нейтральні частинки або нейтрино вивчають тривалий час близько ста років.
B Досліджуючи такі космічні тіла науковці збагнули хибність своїх висновків.
C Цей метод розпочали розробляти нещодавно кілька місяців тому.
D Там на орбіті ладнають супутник аби змінити радіосигнал.

8.

Перегляньте в інтернеті експрес-урок «Що насправді означає слово *відтак*?» (автор О. Авраменко).

Що насправді означає слово *відтак*?

- A.** Складіть два речення зі словом *відтак*. Використайте уточнювальні члени речення.
- B.** Доберіть синоніми до слова *відтак*.

9. Напишіть короткий твір-роздум (*до десяти речень*) на тему «Чи є штучний інтелект загрозою для людства?». Використайте речення з відокремленими уточнювальними членами.

СИНТАКСІС І ПУНКТУАЦІЯ

КУЛЬТУРА СЛОВА

- Запам'ятайте правильний варіант слововживання.

НЕПРАВИЛЬНО	ПРАВИЛЬНО
рівнятися на науковця	брати приклад із науковця
мати уяву про	мати уявлення про
розподіляти думку	поділяти думку
прививати любов	прищеплювати любов
поверхневий відгук	поверховий відгук

10. 1. Прочитайте речення та виконайте завдання.

1. Під однією горою коло зеленої левади стояла чимала хата Омелька Кайдаша (*I. Нечуй-Левицький*). 2. Раптом на вузенькій дорозі між скелею і Черемошем зробився тиск (*M. Коцюбинський*). 3. Старий або Верхній город після Хмельниччини безлюдував (*P. Кульш*). 4. Маркіян знову ж був таким тобто повною протилежністю батька (*Ірина Вільде*). 5. На самій горі понад шляхом маячив білий стовп (*Олесь Гончар*). 6. Заходять хлопці з прогуллянки сумні такі особливо Сашко (*A. Тесленко*). 7. Ой там на горбку має бути весела батьківська хата (*Ю. Мокрієв*).

А. Перепишіть речення, розставивши, де потрібно, розділові знаки.

Б. Підкресліть відокремлені члени речення.

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ

Науковці попереджають, що вже дуже скоро, за кілька десятків років, люди кардинально змінять свою уяву про можливості технологій. Наприклад, майбутні лікарі, імовірно, не будуть людьми. Штучний інтелект, або штучний розум, уже почав потрапляти в лікувальні кабінети, а отже, це лише питання часу, коли він стане там звичайним явищем. Далеко за межами нашої країни, у Гарвардському університеті, учени навчили «розумний мікроскоп» бачити небезпечні інфекції в крові.

Зовсім скоро, уже в найближчі роки, технологія розпізнавання обличчя стане новою кредитною карткою. Існують дослідження, результати яких доводять, що вже до 2030 року деякі фахівці можуть втратити свої робочі місця через автоматизацію. І найближчим часом, у 2024 році, штучний інтелект перевищить здібності перекладачів іноземних мов. Роботи *ефектні в роботі*, адже можуть працювати без перерви 24 години на добу.

Незважаючи на потенціал штучного інтелекту, одні вчені впевнені в його користі, а інші попереджають про його здатність знищити людство (*За Т. Савчук*).

А. Знайдіть речення з відокремленими уточнювальними членами та прокоментуйте розділові знаки (усно).

Б. Відредактуйте речення, виправивши лексичні помилки у виділених словосполученнях.

В. Поясніть відмінності в значеннях таких слів: *уява — уявлення, лікувальний — лікарський, ефектний — ефективний*. До якої групи слів за значенням належать такі пари слів?

§ 98. КОНСПЕКТ ПРОЧИТАНОГО НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОГО ТЕКСТУ. ТЕМАТИЧНІ ВИПИСКИ

1. Прочитайте правила. Проаналізуйте, у чому полягає відмінність між конспектом і тематичними виписками.

Конспект — це коротко записаний виклад змісту певного тексту або стислий письмовий переказ тексту.

Конспектування — форма запам'ятовування потрібної інформації, яку людина сприймає, читаючи текст або слухаючи його. Результатом конспектування є запис (конспект), що дає змогу його автору відразу чи через деякий час швидко відновити в пам'яті зміст тексту.

Види конспектування

- Конспектування своїми словами.
- Конспектування за допомогою цитат.
- Змішане конспектування (своїми словами з використанням цитат).

Тематичні виписки — це дослівно записаний уривок із тексту щодо конкретної теми, з посиланням (прізвище, ініціали автора, назва книжки, рік і місце видання, сторінка).

Наприклад: «Людина культурна, до найменших подробиць, европеєць із голови до п'ят... був справжнім аристократом Духа без жодного силування зі свого боку...»

Єфремов С. Історія українського письменства. — Київ : Феміна, 1995. — С. 544.

2. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

КОМЕТИ

I. Комети дістали свою назву з грецької мови: *cometos* — хвостата чи волохата (зоря). Це відносно невеликі небесні тіла, що мають туманний вигляд та обертаються навколо Сонця по подовжених еліптичних орбітах. Комети є залишками космічної речовини, з якої утворилися планети. Кометам дають назви на честь тих астрономів, які першими побачили їх.

Найвідомішою є комета Галлея. Директор Гринвіцької обсерваторії Е. Галлей уперше визначив орбіту комети, яка стала видимою в 1682 р. Для цього він вивчив стародавні літописи та звернув увагу на те, що одна з комет з'являлася на небі з постійним періодом 76 років.

Головна частина комети — її ядро. Це крижана брила, що складається із суміші замерзлої води й заморожених газів із

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

вкрапленням тугоплавких кам'янистих і металевих частинок. З наближенням до Сонця лід ядра комети починає випаровуватися. Навколо ядра утворюється протяжна газова оболонка, що світиться, — кома. Разом з ядром вони утворюють голову комети. Подальше зближення комети із Сонцем приводить до того, що її голова набуває овальної форми, потім подовжується, а з неї утворюється хвіст, що складається з пилу та газу. Шлейф хвоста комети іноді простягається на мільйони або сотні мільйонів кілометрів, причому напрямок хвоста в результаті дії сонячного вітру змінюється так, що він увесь час відхиляється в протилежний від Сонця бік. Здійснивши кілька сотень обертів навколо Сонця, ядро комети втрачає свою масу й руйнується, але її рештки продовжують рух орбітою та перетворюються на метеорні потоки. Коли Земля перетинає орбіту такого метеорного потоку, можна побачити «зоряний дощ» (За М. Пришляком).

ПРИРОДНОРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

ІІ. Природноресурсний потенціал — сукупність природних умов і ресурсів, які людина може використовувати за сучасного технічного рівня розвитку для задоволення власних потреб.

Природними ресурсами називають природні компоненти, які людство використовує для виробництва матеріальних речей. Природні умови мають важливe значення для життя людини та діяльності суспільства, проте безпосередньо не залучені до виробництва. До природних умов належать клімат, рельєф, геологічна будова. Їхні особливості визначає географічне положення території. Не завжди можна провести межу між природними умовами та ресурсами, оскільки окремі компоненти можуть бути ресурсами й умовами. Розглянемо, наприклад, клімат. Умови помірного кліматичного поясу, у якому розташована Україна, є визначальними у формуванні складу ґрунтів, характеру рослинності тощо.

Природні ресурси можуть бути вичерпними та невичерпними. Невичерпні природні ресурси в процесі їхнього використання не зменшуються (наприклад, розглянуті вище кліматичні ресурси: енергія сонця, вітру, припливів і відпливів, потенційна енергія річок). Вичерпні ресурси за можливістю самовідновлення поділяють на відновлювані та невідновлювані.

До відновлюваних ресурсів належать біологічні та ґрутові ресурси. Так, рибні й лісові ресурси, ґрунти зазвичай можуть відновлюватися, однак лише за умови обмеження їхнього використання людиною. Невідновлюваними природними ресурсами є корисні копалини. Вони утворювалися протягом тривалого геологічного розвитку й за умов постійного використання не можуть відновитися (За Г. Довгань).

А. Визначте тему й основну думку кожного тексту. Укажіть їхній стиль та аргументуйте свою думку.

Б. Визначте смислові частини текстів. У кожній частині укажіть основні фрази та слова, розмежуйте головну й додаткову інформацію.

В. Запишіть плани текстів.

3. Прочитайте правила конспектування. Складіть конспект до тексту «Комети», дотримуючись прочитаних рекомендацій.

Пам'ятка

Правила конспектування

1. Записуйте автора (авторку) і назву статті чи книжки, яку конспектуєте.
2. Якщо конспектуєте статтю, то запишіть, у якому журналі, збірнику або в якій газеті її вміщено.
3. Складайте конспект після того, як продумаете план тексту.
4. Записуйте лише основне: спочатку головну думку, потім (дуже стисло) докази й приклади.
5. Намагайтесь працювати так, щоб записи були чіткими, змістовними та лаконічними. Для цього використовуйте схеми й таблиці.
6. Для зручності користування конспектом підкреслюйте найважливіші думки, до розділів і підрозділів добирайте заголовки.
7. Цитуйте правильно й точно, зазначайте сторінку, з якої взято цитату.
8. Робіть помітки, які виявляють ваше ставлення до того, що конспектуєте. Використовуйте для цього свої умовні позначки, наприклад:
  - а) знак оклику на берегах — дуже важливо;
  - б) знак питання — здивування, незгода з автором (авторкою), нерозуміння якоїсь думки.
9. Учіться конспектувати відразу начисто.

4. Виберіть із підручника географії, хімії чи історії текст (*одна-дві сторінки*). Складіть конспект цього тексту за рекомендаціями (*вправа 3*).

5. Ознайомтесь з рекомендаціями, як робити тематичні виписки. Виконайте завдання.

Пам'ятка

Як працювати з виписками

1. Виберіть із тексту потрібний матеріал і випишіть його на картку як цитату за таким принципом: цитата, прізвище й ініціали автора (авторки) твору, назва твору, видавництво, рік і місце видання, розділ книжки чи том, сторінка (можна створювати й електронні картки).
2. Цитування чужих слів потрібно робити з абсолютною точністю, за змістом тексту.
3. Цитати як самостійне речення треба оформляти за правилами пунктуації при прямій мові.
4. Якщо цитата є частиною думки того, хто пише, то її беруть у лапки й пишуть із малої букви.

A. Виберіть із журналів, книжок, сторінок у мережі «Інтернет» тексти на одну з тем.

- Новітні дослідження космосу.
- Вивчення тваринного світу морів та океанів.
- Сучасні досягнення техніки.

B Зробіть відповідні тематичні виписки. Користуючись виписками, підготуйте усний виступ у науковому стилі на вибрану тему.

§ 99. ІНТЕРВ'Ю В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

A. Пригадайте, якими є основні ознаки публіцистичного стилю. Випишіть ті, які, на вашу думку, належать саме публіцистичному стилю.

Чіткість, логічне викладення інформації, риторичні запитання, емоційність, доказовість, точність викладу, образність, вживання просторічної лексики.

B. Які асоціації зі словом *інтерв'ю* у вас виникають?

C. Яка мета інтерв'ю?

D. Поясніть, чим відрізняються інтерв'ю-монолог, інтерв'ю-діалог та інтерв'ю-полілог.

1. Поясніть значення запропонованих термінів, скориставшись тлумачним словником.

Масмедія, модератор, меседж, бліцопитування, інтерв'юер.

- Складіть коротке інтерв'ю з відомою особистістю (*десять реплік*), використавши в тексті два-три терміни (*усно*).

2. Прочитайте крилаті вислови та виконайте завдання.

1. Хто ясно думає, той ясно говорить (*Н. Буало*). 2. Чудова думка втрачає свою цінність, коли вона погано висловлена (*Ф. Вольтер*). 3. У спілкуванні найважливіше чути те, що сказано (*П. Дукер*). 4. Критика подібна до поштового голуба: вона завжди повертається (*Д. Карнегі*). 5. Іноді легше домогтися відповіді мовчанням, ніж ставлячи запитання (*П. Коельйо*).

A. Поясніть значення крилатих висловів.

B. Поміркуйте, чи можна вважати їх своєрідними орієнтирами для того, як треба створювати інтерв'ю. Аргументуйте свою думку.

3. Прочитайте тексти та виконайте завдання.

I. Інтерв'ю з українською письменницею та журналісткою Катериною Бабкіною.

— Для початку «кулінарні» запитання. Хто такий письменник? У чому різниця між письменником, публіцистом і журналістом?

— На мою думку, письменник — це людина, яка розповідає вигадані історії. Вони можуть ґрунтуватися на реальних подіях. Письменник передає свій емоційний досвід іншим. Журналіст — той, хто розповідає про дійсність. А публіцист розповідає про дійсність за допомогою художнього способу.

- Як, на Вашу думку, прищепити дітям любов до книжок?
- Для цього потрібно писати хороші книжки, розуміти дітей, поважати їх, вірити в них, говорити до них як до повноцінних членів соціуму.
- Що б Ви побажали тим, хто починає писати?
- Бути уважними до світу в усіх його проявах. Це важливо, це провідна риса письменника, яка може забезпечити йому шлях до порозуміння з аудиторією.
- Хто для Вас сучасний читач?
- Сучасний читач завжди потребує уваги й поваги, про що мусять пам'ятати автори та видавці. Це і якість книжок, і різноманітність перекладів, і жвавість контекстів. Це зручні мережі продажу, доступність книжки завжди й усюди, це інформація, заохочення, освіта (За О. Усачовою).

ІІ. Інтерв'ю із Жаном Беленюком.

— Ви почали займатися боротьбою у 2000 році, коли Вам було дев'ять років. Як минуло Ваше дитинство? Чи був у Вас час на звичайні дитячі веселощі та спілкування з однолітками?

— Я спочатку займався спортом тільки три дні на тиждень, тож мені вистачало часу і на навчання, і на прогулянки з друзями. Пізніше тренування стали більш насыченими, і я почав займатися щодня, крім неділі. Мені бракувало часу на особисте життя та навчання. Я відразу зробив ставку на спорт, відчуваючи, що боротьба — це моє захоплення.

— Як Ви можете розслабитися?

— Перед змаганнями, звичайно, я цього не можу зробити, бо весь час напружений, а після них можу почитати книжку, піти до театру, подивитися балет.

— Спортивна кар'єра передбачає певні труднощі й емоційні навантаження. Які Ви можете дати поради, як вистояти в стресових ситуаціях?

— Це залежить від людини. Деякі люди можуть долати це напруження самостійно, деякі ні. Я сам себе налаштовую і сам із собою розмовляю.

— Дякуємо, Жане, за таку приємну розмову, бажаємо майбутніх перемог і здійснення всіх мрій та реалізації планів!

A. Поміркуйте й дайте відповіді на запитання.

- Ознаки якого стилю мовлення характерні для кожного тексту? Обґрунтуйте свою думку.
- Які завдання ставили перед собою модератори інтерв'ю?
- Які особистості, на вашу думку, можуть стати цікавими співрозмовниками для інтерв'ю?

B. Які запитання поставили б ви, беручи інтерв'ю в письменниці чи спортсмена? Запишіть свої запитання до кожного співрозмовника (до п'яти запитань).

4.

Складіть і запишіть текст інтерв'ю в публіцистичному стилі (до п'ятнадцяти речень). Співрозмовником може бути спортсмен, блогер, науковець, співак, художник.

- Поміркуйте, чи зміниться формат інтерв'ю залежно від того, з ким ви плануєте розмову.

§ 100. ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ ВГОЛОС ТЕКСТІВ РІЗНИХ СТИЛІВ

A. Пригадайте, що ми називаємо стилем мовлення.

Б. Які стилі мовлення ви знаєте?

В. Поміркуйте, чому нам доводиться користуватися різними стилями мовлення. Від чого це залежить?

1. Опрацюйте теоретичний матеріал і виконайте завдання.

Стиль мовлення – це сукупність мовних засобів (слів, речень тощо), якими послуговується мовець за певних умов спілкування.

A. Доповніть таблицю «Стилі мовлення» потрібною інформацією.

Назва стилю	Сфера використання	Мета висловлювання	Види (жанри) текстів
науковий	освіта, наука, ...	пояснення явищ, виклад наукової інформації	лекція, стаття, матеріали підручника, відповідь на уроці
розмовний	побут, спілкування з близькими людьми, неофіційні ситуації ...	обмін інформацією в побуті, установлення стосунків	...
художній	художня література, народна творчість ...	...	вірш, оповідання ...
публіцистичний (стиль засобів масової інформації)	суспільне життя, статті в газетах і журналах ...	...	промова, газетна стаття, виступ ...
офіційно-діловий	ділові папери, службові стосунки ...	...	закон, постанова, наказ, заява, оголошення, звіт, угода ...

Б. Поміркуйте, для яких стилів мовлення можуть бути притаманними подані ознаки.

- Невимушність, вияв авторського ставлення, жвавість бесіди;
- офіційність, конкретність, чіткість, стисливість;
- емоційність, образність;
- послідовність, чіткість, логічність, доказовість;
- формування громадської думки, поєднання логічності викладу з емоційно-експресивним забарвленням.

§ 100. Виразне читання вголос текстів різних стилів

2. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Найчастіше для приготування плову, гарнірів і десертів використовують довгозернистий рис. Фаворити цієї категорії — басмáті, який вирощують біля підніжжя Гімалаїв на півночі Індії та в деяких районах Пакистану, і жасмин із Таїланду. Довгозернистий рис варять 20 хвилин.

Круглозернистий сорт називають ще молочним, оскільки використовують насамперед для приготування каш. Цей злак вирощують переважно в Італії, тому саме круглозернистий рис — інгредієнт середземноморських страв, зокрема ризото. Щоб зварити круглий рис, як і його видовженого «побрата», потрібно 20 хвилин.

Традиційний тайський червоний рис нині вирощують, наприклад, і на півдні Франції. Цей неочищений злак перед приготуванням, як бобові, найкраще замочити на ніч. Після цього його треба варити 25 хвилин, без замочування — 45 хвилин. Використовують для перших страв і гарнірів.

Дикий рис збирають на територіях біля Великих Північноамериканських озер. Ці злакові з рисової родини найбагатші на мікроелементи, вітаміни та клітковину (навіть сприяють зниженню холестерину в людському організмі). Зерна дикого рису дуже тверді, тому перед приготуванням страв їх обов'язково на кілька годин треба замочувати, а після цього варити 45 хвилин (З кулінарної енциклопедії).

- A.** Визначте стиль тексту. Назвіть його стилеві ознаки (за потреби скористайтеся таблицею «Стилі мовлення»).
- B.** Доберіть назву до тексту. Визначте мету висловлення.
- C.** Поміркуйте, для кого міг би бути цікавим цей текст.

Пам'ятка

Вимоги до виразного читання

- Відтворення емоційного насичення твору;
- розуміння не тільки фактичного, а й ідейно-художнього змісту;
- уміння передати зміст і настрій слухачам;
- уміння створювати партитуру художнього твору (позначати паузи, наголоси, підвищення та зниження тону, інтонаційні переломи).

3. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Потім з Дідоною обнявши,

Поціловались гарно всмак;

За рученьки біленькі взявши,

Балакали то сяк, то так.

Тут їли різнії потрави,

І все з полив'яних мисок,

І самі гарнії приправи

З нових кленових тарілок:

Свинячу голову до хріну

І локшину на переміну,

Потім з підливою індик;

На закуску куліш і кашу,

Лемішку, зубці, пурпур, квашу,

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

І з маком медовий шулик.
Санжарівки на скрипці грали,
Кругом дівчата танцювали
В дробушках, в чоботах, в свитках...

I. Котляревський

- A.** Визначте стиль тексту. Назвіть його стильові ознаки (за потреби скористайтеся таблицею «Стилі мовлення»).
- B.** Як потрібно читати такий текст перед аудиторією (див. пам'ятку на с. 251)?
- C.** Чому важливо відтворювати емоційність тексту?

4. Прочитайте текст і виконайте завдання.

Їжа — чи не єдине задоволення, доступне нам тричі на день. Здебільшого з такою думкою всі погоджуються. Це мій погляд на світ через тертушку для пармезану. Я назвала її «Кухня егоїста» і завжди дістаю величезне задоволення від написання цих матеріалів; мені дуже приемно, що видавництво «Факт» зацікавилося моїми текстами про їжу, світ і ментальність і підготувало окреме видання. Тексти подано не в хронологічній послідовності публікацій (хоча їх буде датовано), а за приблизним принципом кулінарних книжок: від інструментів і закусок до перших і других страв, а також напоїв. Між другими стравами й напоями в нас перерва та балашки, тому там уміщено розділи, де йдеться не про один конкретний продукт, а про ідеї, переважно патріотизм, замішаний на гуманізмі під різними соусами. Із солодкого я їм тільки страву богів — чорний шоколад, а з ним і так усе зрозуміло, тому про десерти в нас не йшлося. Кожній родині — повний холодильник! Кожному району — власний сорт сиру! Кожній області — тризірковий ресторан! А кожному читачеві — книжка. Я спробую передати свої враження від класичних і більш радикальних страв нової європейської кухні, а також просто від життя. Смачного! (За С. Пиркало).

- A.** Визначте стиль тексту. Назвіть його стильові ознаки.
- B.** Які емоції у вас виникли після прочитання тексту? Яка комунікативна мета тексту?
- C.** Поміркуйте, чи можуть у деяких текстах поєднуватися ознаки різних стилів.

ЗМІСТ

ВСТУП

Від авторів	3
§ 1. Мова – найважливіший засіб спілкування, пізнання і впливу.....	4
§ 2. Мовні норми. Мовленнєві помилки	7

ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

§ 3–4. Розділи науки про мову. Іменник. Прикметник	11
§ 5. Числівник. Займенник	15
§ 6. <i>Розвиток мовлення</i> . Усний стислий переказ тексту публіцистичного стилю.....	19
§ 7–8. Дієслово. Прислівник	22
§ 9. Службові частини мови	27
§ 10. <i>Розвиток мовлення</i> . Ділові папери. Протокол	30

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

§ 11–12. Словосполучення і речення як основні одиниці синтаксису	32
§ 13–14. Поняття пунктограми. Типи пунктограм	36
§ 15. <i>Розвиток мовлення</i> . Письмовий твір-оповідання на основі почутого (з обрамленням)	41
§ 16–17. Словосполучення. Його головні ознаки	44
§ 18–19. Види словосполучень	49
§ 20–21. Узгодження. Керування. Прилягання	54
§ 22. <i>Розвиток мовлення</i> . Письмовий стислий переказ розповідного тексту з елементами опису місцевості в художньому стилі	59
§ 23–24. Речення та його ознаки. Типи речень за метою висловлювання.....	62
§ 25–26. Поширене та непоширене речення. Порядок слів у простому реченні	68
§ 27–28. Просте та складне речення. Активні й пасивні конструкції	72

§ 29. Розвиток мовлення. Усний твір-опис місцевості на основі особистих спостережень і вражень у художньому стилі	78
§ 30–31. Двоскладне речення. Підмет як головний член речення	80
§ 32–33. Простий та складений дієслівний присудок	85
§ 34–35. Складений іменний присудок. Складний присудок	89
§ 36. Розвиток мовлення. Письмовий твір-опис місцевості на основі особистих спостережень і вражень у художньому стилі	94
§ 37–38. Другорядні члени речення. Означення	96
§ 39–40. Прикладка	101
§ 41–42. Розвиток мовлення. Докладний переказ тексту художнього стилю з творчим завданням	106
§ 43–44. Додаток	108
§ 45–46. Обставина	113
§ 47. Розвиток мовлення. Усний вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'яток історії та культури в публіцистичному стилі	119
§ 48–49. Односкладні речення. Означенено-особові речення	121
§ 50–51. Неозначенено-особові речення. Узагальнено-особові речення	126
§ 52. Розвиток мовлення. Діалог	131
§ 53–54. Безособові речення. Інфінітивні речення	133
§ 55–56. Називні речення	138
§ 57. Розвиток мовлення. Письмовий вибірковий переказ розповідного тексту з елементами опису пам'яток історії та культури в публіцистичному стилі	143
§ 58–59. Неповне речення	145
§ 60. Неповне односкладне речення	150
§ 61–62. Ускладнене речення. Поняття про однорідні члени речення	153
§ 63–64. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами	159
§ 65. Розвиток мовлення. Письмовий твір-опис пам'яток історії та культури на основі особистих спостережень і вражень у художньому стилі	165
§ 66–67. Однорідні й неоднорідні означення	167
§ 68–69. Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами	171
§ 70–71. Однорідні члени речення (повторення)	176
§ 72–73. Звертання. Розділові знаки в реченнях зі звертанням	181
§ 74–75. Звертання як етикетна формула	186
§ 76–77. Речення зі вставними словами (словосполученнями та реченнями)	190

§ 78–79. Розділові знаки при вставних словах (словосполученнях і реченнях)	196
§ 80–81. Стилістичні можливості звертань і вставних конструкцій.....	201
§ 82. <i>Розвиток мовлення.</i> Усний тір-опис пам'яток історії та культури за картиною в публіцистичному стилі	206
§ 83. <i>Розвиток мовлення.</i> Повідомлення на тему про мову.....	208
§ 84–85. Речення з відокремленими членами. Поняття про відокремлення	211
§ 86–87. Відокремлення узгоджених означень.....	216
§ 88–89. Відокремлення неузгоджених означень	221
§ 90–91. Відокремлення прикладок	225
§ 92–93. Відокремлення обставин	230
§ 94–95. Відокремлення додатків	235
§ 96–97. Уточнювальні члени речення	240
§ 98. <i>Розвиток мовлення.</i> Конспект прочитаного науково-навчального тексту. Тематичні виписки	245
§ 99. <i>Розвиток мовлення.</i> Інтерв'ю в публіцистичному стилі.....	248
§ 100. <i>Розвиток мовлення.</i> Виразне читання вголос текстів різних стилів	250

Навчальне видання

АВРАМЕНКО Олександр Миколайович,
ГАРЮНОВА Юлія Олегівна,
ЛІТВІНОВА Інна Миколаївна

УКРАЇНСЬКА МОВА

**Підручник для 8 класу
з поглибленим вивченням філології
закладів загальної середньої освіти**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

В оформленні підручника використано матеріали з інтернет-видань,
що знаходяться у вільному доступі.

Художник *H. Гайдा*

Редактор *H. Забаштанська*
Художній редактор *T. Канарська*
Технічне редагування *L. Ткаченко*
Комп'ютерна верстка *O. Руденко*
Коректори *C. Бабич, I. Барвінок*

Формат 84×108/16.
Ум. друк. арк. 26,88. Обл.-вид. арк. 28,73.
Тираж 24 342 пр.
Зам. №

Видавництво «Грамота».
01033, м. Київ, вул. Паньківська, 25, оф. 15.
Тел./факс: (044) 253-98-04. Електронна адреса: info@gramota.kiev.ua
www.gramota.kiev.ua

Свідоцтво про внесення до Державного реестру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано в ТОВ «КОНВІ ПРІНТ». 03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.